Scenariusze lekcji historii WOS'u HiT'u

Szkoła PODSTAWOWA i PONADPODSTAWOWA

pod redakcją:
Marceli Gruszczyk
Lecha Krzyżanowskiego
Miłosza Skrzypka

Bielsko-Biała 2023
Wydawnictwo CUM LAUDE

recenzja:
dr hab. Maciej Fic prof. UŚ

projekt okładki i stron śródtytułowych:
Joanna Redzimska

redakcja, korekta:
zespół Wydawnictwa Cum Laude

skład i redakcja techniczna:
zespół Wydawnictwa Cum Laude

ISBN: 978-83-63904-78-4

Wydanie I
Wydawnictwo Cum Laude
www.cumlaude.com.pl
biuro@cumlaude.com.pl

WSTĘP

W obliczu współczesnych wyzwań edukacyjnych, gdzie horyzonty odkrywania pasji i rozwijania zainteresowań są niemal nieograniczone, stajemy przed bezprecedensowym dostępem do różnorodnych pomocy dydaktycznych. Dynamiczne zmiany społeczne i nieustanny postęp technologiczny sprawiają, że poszukiwanie odpowiednich narzędzi, dostosowanych do indywidualnych potrzeb podopiecznych, staje się ważnym wyzwaniem. Obecnie bowiem nauczycielki i nauczyciele nie tylko przekazują wiedzę, lecz stale podnoszą poziom nauczania, dostosowując go wymagań współczesności. Innowacyjne praktyki edukacyjne stawiają sobie za cel projektowanie zajęć, które efektywnie wykorzystują środki audiowizualne, technologie komputerowe i aktywizujące metody nauczania. Te działania mają rozwijać kreatywne myślenie uczennic i uczniów oraz umiejętności pracy ze szczególnie uzdolnionymi poprzez wprowadzenie nowatorskiego podejścia do procesu edukacyjnego. W kontekście tych wyzwań pragniemy Państwu przedstawić książkowe pokłosie innowacyjnego projektu: *Edukatorium Historyczno-Społecznego.*

Ta inspirująca inicjatywa narodziła się z owocnej współpracy Uniwersytetu Śląskiego, reprezentowanego przez Uniwersytet Otwarty, Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego oraz Miasta Katowice, które otrzymało wsparcie Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF). W wyniku konfliktu za naszą wschodnią granicą wielu mieszkańców Ukrainy zmuszonych było szukać schronienia w innych krajach, w tym w Polsce. Nasze placówki edukacyjne zostały zobowiązane do zapewnienia opieki i wsparcia dla dzieci i młodzieży z doświadczeniem uchodźczym i migracyjnym. Wiele z nich organizowało tym samym dodatkowe zajęcia, które miały im pomóc w osiągnięciu sukcesu szkolnego i aklimatyzacji w nowym środowisku. Naturalnym wyborem stało się zatem przybliżenie, często trudnych i skomplikowanych, relacji polsko-ukraińskich na przestrzeni wieków. Warto podkreślić, że współpraca z UNICEF-em nie tylko dostarczyła wsparcia finansowego, lecz stanowiła także cenne źródło inspiracji i motywacji do działań skoncentrowanych na edukacji i budowaniu lepszej przyszłości.

Publikacja, którą trzymacie Państwo w rękach jest zbiorem gotowych materiałów edukacyjnych, a zarazem swoistym manifestem współpracy, zaangażowania społeczności lokalnej i troski o edukację przyszłych pokoleń. Projekt miał bowiem na celu podniesienie jakości nauczania przedmiotów Historii, Historii i Teraźniejszości oraz Wiedzy o Społeczeństwie w katowickich szkołach. Wyjątkowość publikacji podkreśla fakt, że nie tylko jest ona

pomostem do umysłów i serc uczennic oraz uczniów katowickich szkół, lecz stanowi także wyraz wspólnej troski o przyszłe pokolenia. Ten projekt narodził się z przekonania, że edukacja stanowi klucz do lepszego jutra, a jakość nauczania wpływa na kształtowanie postaw, wartości i umiejętności. Naszym celem było tym samym dostarczenie nauczycielkom i nauczycielom narzędzi do prowadzenia ciekawych lekcji oraz inspiracji do tworzenia własnej przestrzeni edukacyjnej, w której historia staje się fascynującą opowieścią, teraźniejszość miejscem aktywnego uczestnictwa, a wiedza o społeczeństwie kluczem do zrozumienia globalnych i lokalnych wyzwań. W skład kompletnego zestawu książkowego weszło:

- Pięć scenariuszy lekcji z Historii dla szkoły podstawowej,
- Pięć scenariuszy lekcji Historii dla szkoły ponadpodstawowej,
- Sześć scenariuszy lekcji Historii i Teraźniejszości dla szkoły ponadpodstawowej,
- Cztery scenariusze lekcji Wiedzy o Społeczeństwie dla szkoły podstawowej,
- Cztery scenariusze lekcji Wiedzy o Społeczeństwie dla szkoły ponadpodstawowej.

Wkroczenie do fascynującego świata edukacji, gdzie marzenia o lepszym nauczaniu winno, w naszym przekonaniu, zamieniać się w rzeczywistość, nie byłoby możliwe bez zaangażowania wielu osób. Finalny efekt projektu jest bowiem wynikiem wspólnych wysiłków doświadczonych pedagogów oraz ekspertów z różnych ośrodków akademickich w kraju (ich personalia znajdą Państwo w prezentowanej pozycji). To współdziałanie położyło podwaliny pod nową jakość nauczania wzmiankowanych przedmiotów. Swoista mieszanka praktyki edukacyjnej i naukowej w jednym gremium pozwoliła nam spojrzeć na proces dydaktyczny z różnych perspektyw. Doświadczeni nauczyciele z katowickich szkół przynieśli ze sobą wiedzę o codziennych wyzwaniach, zrozumienie potrzeb uczennic i uczniów i praktyczne umiejętności prowadzenia zajęć. Z drugiej strony, eksperci z ośrodków akademickich wnieśli do projektu głębsze spojrzenie, oparte na badaniach i nowoczesnych metodach nauczania. Współpraca ta była jak most łączący praktykę z teorią, umożliwiając nam stworzenie kompleksowego materiału edukacyjnego, który nie tylko dostarcza solidnych informacji, lecz także odpowiada na aktualne potrzeby edukacyjne. W naszym przekonaniu zaangażowanie lokalnej społeczności nauczycielskiej, było i jest kluczowe dla budowania nowoczesnej szkoły. To właśnie ich aktywny udział, wiedza oraz entuzjazm sprawiły, że możemy Państwu przedstawić pozycję, która nie tylko spełnia wymagania programowe, ale również inspiruje do głębszego poznania przeszłości i wynikającej z niej teraźniejszości. W procesie tworzenia wzmiankowa-

ni, nie tylko pełnili rolę konsumentów, lecz byli też integralną częścią zespołu. Ich zaangażowanie wiązało się z bieżącym testowaniem scenariuszy oraz aktywnym udziałem w badaniach ankietowych online. Wykorzystując 5-punktową skalę Likerta, uczestnicy projektu mieli okazję wyrazić swoje opinie na temat treści, proponowanych metod nauczania i ogólnej użyteczności materiałów. To dzięki ich konstruktywnym uwagom i sugestiom stały się one nie tylko efektywne, lecz także dostosowane do realnych potrzeb. Warto również podkreślić, że wybór tematów w poszczególnych zestawach został poddany ocenie i, co nas cieszy, uznano je w większości za trafne i istotne z punktu widzenia rozwijania wiedzy historycznej oraz społecznej uczennic i uczniów. Istotą projektu było, że działania podjęte podczas jego realizacji, nie ograniczały się jedynie do sali wykładowej czy też lekcyjnej. Spotkania warsztatowe, które odbyły się podczas dwóch konferencji – 31 maja i 30 listopada 2023 roku, stały się platformą do wspólnej wymiany doświadczeń i poglądów. Umożliwiły refleksję nad nowoczesnymi trendami oraz zacieśniły współpracę między nauczycielami a środowiskiem naukowym. Dzięki łączeniu praktyki z teorią nasza inicjatywa edukacyjna stała się zatem czymś więcej niż tylko zbiorem materiałów. To manifest współpracy, w którym każdy uczestnik, zarówno nauczyciel jak i badacz, odegrał kluczową rolę. Pragniemy, by publikacja była symbolem tego zaangażowania i inspiracją dla wszystkich tych, którzy pragną tworzyć nowoczesne, angażujące i skuteczne metody nauczania.

Podczas jej tworzenia nie zapomnieliśmy o jednym z istotnych aspektów wspierających proces nauczania – wizualnej prezentacji treści. Dlatego z niekłamaną przyjemnością informujemy, że na końcu książki znajdziecie Państwo uniwersalną pracę autorstwa Pani Joanny Redzimskiej. Grafika przedstawiająca balon została stworzona z myślą o wzbogaceniu doświadczeń edukacyjnych. Jest symbolem lekkości, kreatywności i podróży, stanowi nie tylko element dekoracyjny, lecz pełni również praktyczną rolę w procesie nauczania. Jest to zatem uniwersalny obszar, który doskonale komponuje się z treściami poruszanymi w każdym scenariuszu. Dzięki temu, nauczycielki i nauczyciele będą mieli możliwość wykorzystania go jako dodatkowego instrumentu, który w ciekawy sposób wzbogaca i ilustruje omawiane zagadnienia. Autorka uchwyciła bowiem nie tylko radość i lekkość powietrznego środka transportu, lecz także symboliczne znaczenie podróży edukacyjnej. Balon pełniąc rolę elementu wizualnego, jest jednocześnie narzędziem rozbudzającym wyobraźnię. Doskonale wpisuje się w koncepcję naszej publikacji, stawiając na, wielokrotnie już podkreślaną, kreatywność. Wierzymy, że stanie się nieodłącznym elementem lekcji, swoistą wartością edukacyjnej podróży, wspierając proces przyswajania wiedzy. Chcemy też, by inspirował

twórcze podejście do edukacji i odkrywanie świata nauki. Wierzymy bowiem, że uniesie wyobraźnię uczennic i uczniów na nowe, fascynujące wysokości.

Kończąc, pragniemy ponownie podziękować wszystkim, którzy włączyli się w nasze działania i wspierali nas na każdym etapie ich realizacji. Wyrażamy nadzieję, że *Edukatorium Historyczno-Społeczne* przyczyni się do rozwoju społeczeństwa świadomego, zdolnego do zrozumienia własnej historii, szanującego różnorodność i otwartego na dialog. Publikacja nie jest remedium na tzw. „dobrą lekcję", stanowi raczej inspirujące narzędzie do dialogu, refleksji i rozwoju kompetencji społecznych uczennic i uczniów, by świadomie rozumieli swoją historię i byli gotowi na otwartą współpracę międzynarodową i międzykulturową.

Scenariusze lekcji historii w szkole podstawowej

1. Zanim powstała Polska. Polacy, Ukraińcy - Słowianie str. 9

2. Wspólne dzieje Polski Piastowskiej i Rusi Kijowskiej str. 15

3. Bohdan Chmielnicki bohater narodowy Ukrainy str. 24

4. Sojusz Petlura - Piłsudski. Wspólna walka o wolność str. 33

5. Polacy i Ukraińcy. Historia w gestach i symbolach zapisana str. 40

TEMAT: ZANIM POWSTAŁA POLSKA. POLACY, UKRAIŃCY – SŁOWIANIE

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Wprowadzenie uczniów/uczennic w świat dziedzictwa słowiańskiego i kultury narodów słowiańskich. Wyposażenie uczniów/uczennic w podstawową wiedzę dotyczącą historii i kultury dawnych Słowian oraz kształtowanie postawy tolerancji wobec innych narodów i kultur.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna nazwy plemion słowiańskich, które zamieszkiwały w okresie przedpaństwowym ziemie polskie;
- zna podział na Słowian zachodnich, wschodnich i południowych;

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:

- potrafi analizować materiał źródłowy i wyciągać z niego właściwe wnioski;
- poprawnie używa terminów: gród, plemię, Słowianie i wielka wędrówka ludów.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
W trakcie zajęć uczeń/uczennica:

- kształci umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy, a także uważnego słuchania i opowiadania;
- kształci postawy tolerancji wobec innych narodów i kultur;
- trenuje wyobraźnię czasową i przestrzenną.

Metody i formy pracy:
Rozmowa nauczająca, giełda pomysłów, praca z tekstem źródłowym, praca z materiałem źródłowym (mapą, filmem edukacyjnym), praca pod kierunkiem nauczyciela

Uwagi o realizacji lekcji:
Scenariusz może być realizowany również podczas zajęć świetlicowych lub zintegrowanych.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Po przywitaniu i sprawdzeniu obecności nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów/uczennice w tematykę lekcji oraz informuje ich o celach zajęć;
- Nauczyciel/nauczycielka pyta uczniów/uczennice, czy wiedzą, co oznacza pojęcie „Słowianie" lub jakie mają z nim skojarzenia. Odpowiedzi zapisuje na tablicy bądź dużej kartce np. do flipchartu (kartkę należy zachować do kolejnej lekcji; w przypadku wykorzystania tablicy należy zrobić jej zdjęcie, aby móc go później wyświetlić). Po zakończeniu zbierania propozycji klasy, komentuje je i zestawia z informacjami zamieszczonymi na kartach podręcznika. Ważne, by podkreślić, że Polacy – podobnie jak niektórzy ich sąsiedzi, stanowią część wielkiej rodziny ludów słowiańskich.

FAZA REALIZACYJNA

- Uczniowie/uczennice na podstawie mapy przedstawiającej plemiona Słowiańskie w VII–IX wieku (materiał nr 1 lub 2), wymieniają nazwy plemion zamieszkujących w okresie przedpaństwowym ziemie polskie. Nauczyciel/nauczycielka zwraca uwagę, że charakterystycznym elementem osadniczym na terenach zamieszkanych przez plemiona słowiańskie były grody (horodyszcza). Na ziemiach polskich były to m.in.: Gniezno, Ostrów Lednicki i Poznań. Na obszarze dzisiejszej Ukrainy grody łączyły się często w księstwa, z których największymi były dwa – Kijowskie i Nowogrodzkie;
- Nauczyciel/nauczycielka analizując zasięg słowiańskiego osadnictwa, będący konsekwencją ekspansji osadniczej (głównie wzdłuż rzek), porusza również kwestię pierwotnej ojczyzny Słowian i niemożności jednoznacznego jej zdefiniowania;
- Nauczyciel/nauczycielka zaznajamia uczniów/uczennice z dwiema głównymi teoriami dotyczącymi pochodzenia Słowian: autochtoniczną (zachodnią) i allochtoniczną (wschodnią). Wyjaśnia ponadto, dlaczego pierwsze wzmianki o Słowianach pojawiły się w europejskich źródłach pisanych dopiero w VI w.;
- Uczniowie/uczennice wspólnie z nauczycielem/nauczycielką starają się ułożyć definicję pojęcia wielkiej wędrówki ludów. Następnie porównują stworzoną definicję z zamieszczoną w podręczniku;
- Korzystając z mapy (materiał nr 3 lub 4) uczniowie/uczennice wypełniają kartę pracy (materiał nr 5) dotyczącą podziału na Słowian zachodnich, wschodnich i południowych. W zależności od klasy uczniowie mogą pracować indywidualnie, w parach lub wspólnie.

Rolą nauczyciela/nauczycielki jest wspieranie pracy uczniów/uczennic pytaniami pomocniczymi, tak aby w stopniu możliwie najszerszym wykorzystali/wykorzystały przygotowane materiały i wyciągnęli właściwe wnioski.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Uczniowie/uczennice wskazują na współczesnej mapie politycznej Europy te państwa które ich zdaniem są krajami słowiańskimi. Nauczyciel/nauczycielka czuwa nad poprawnością wypowiedzi. Ćwiczenie kończy się gdy wymienione zostaną wszystkie kraje zamieszkałe przez ludność należącą do słowiańskiej grupy językowej. Podsumowując lekcję warto dodać, że nie wszystkie narody słowiańskie mają swoje państwa (np. Serbowie Łużyccy) oraz wyeksponować fakt, że zarówno Polacy, jak i Ukraińcy należą do grupy narodów słowiańskich, a za początki polskiej i ukraińskiej państwowości uznaje się przełom IX/X wieku.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Plemiona słowiańskie w VII–IX w., mapa

Źródło: Wikipedia (dostęp 10 maja 2023 r.)

Materiał nr 2.

Plemiona słowiańskie w VII–IX w., kod QR powiązany z mapą

Kod QR można zeskanować m.in. za pomocą Aparatu od Google.
1) Otwórz Aparat od Google.
2) Aby zeskanować kod w trybie QR Aparatu od Google, kliknij ikonę QR i skieruj aparat na kod.

Wskazówka: nie można skanować kodów QR w trybie portretowym ani trybie wideo.

3) Aby otworzyć stronę w przeglądarce po zeskanowaniu kodu QR kliknij baner, który się pojawi

Materiał nr 3.

Podział polityczny Europy, mapa

Źródło: Wikipedia (dostęp 10 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.

Podział polityczny Europy, kod QR powiązany z mapą

Materiał nr 5.

Karta pracy

Przyporządkuj podane poniżej narody do odpowiednich grup Słowian. Wpisz cyfry we właściwe miejsca.

1 – Polacy, 2 – Ukraińcy, 3 – Słoweńcy, 4 – Chorwaci, 5 – Rosjanie, 6 – Czesi, 7 – Bułgarzy, 8 – Słowacy, 9 – Białorusini

SŁOWIANIE ZACHODNI	SŁOWIANIE WSCHODNI	SŁOWIANIE POŁUDNIOWI
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____

TEMAT: WSPÓLNE DZIEJE POLSKI PIASTOWSKIEJ I RUSI KIJOWSKIEJ

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Zapoznanie się uczniów/uczennic z historią relacji Polski i Rusi Kijowskiej w X–XIII w.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- identyfikuje postacie: Włodzimierz I Wielki, Jarosław Mądry, Bolesław Chrobry, Kazimierz Odnowiciel, Maria Dobroniega;
- zna daty: 966 i 980;
- wskazuje na mapie Polskę, Ruś Kijowską oraz Grody Czerwieńskie.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:
- dokonać analizy tekstu źródłowego, źródła kartograficznego i ilustracji oraz wyciągać trafne wnioski;
- stworzyć mapę myśli.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafi:
- zaprezentować własny punkt widzenia;
- efektywnie współpracować w zespole;
- łączyć informację pochodzące z różnych rodzajów źródeł;

Metody i formy pracy:
Praca z mapą, praca z materiałem źródłowym, praca z ilustracją, praca indywidualna, rozmowa nauczająca, praca w grupach, mapa myśli.

Uwagi o realizacji lekcji:
Dla sprawnego przebiegu procesu nauczania wymagany jest rzutnik multimedialny. Mając odpowiednie możliwości technologiczne można stworzyć mapę myśli przy użyciu darmowego programu Popplet.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia, że celem lekcji jest analiza relacji łączących Polskę z Rusią Kijowską w epoce średniowiecza;

- Następnie rozdaje uczniom/uczennicom kartę pracy (materiał nr 1) i prosi o wykonanie poleceń.

FAZA REALIZACYJNA

- Po zapoznaniu się z odpowiedziami uczniów/uczennic, nauczyciel/nauczycielka dzieli klasę na 3 grupy. Każda z nich zostaje poproszona o wykonanie zadań, opartych na analizie materiałów źródłowych (materiał nr 2–4). Karty pracy odnoszą się do zagadnień związanych z relacjami między Polską piastowską a Rusią Kijowską. Dzieci pracując w grupach będą analizowały materiał źródłowy kolejno pod kątem: podobieństw między obydwoma państwami (przyjęcie chrztu, rozbicie dzielnicowe, wspólny wróg), wzajemnej rywalizacji (analiza wybranych konfliktów, wskazanie spornych terytoriów), wzajemnej współpracy (małżeństwa między Piastami a Rurykowiczami, pomoc polityczna i militarna). Na materiał nr 2 składa się m.in. obraz Jana Matejki pt. „Bolesław Chrobry ze Szczerbcem i Światopełkiem pod Złotą Bramą w Kijowie". Tytuł obrazu nie został w materiale podany, by nie ułatwiać uczniom/uczennicom wykonania zadania nr 3.
- Po rozwiązaniu kart pracy uczennice/uczniowie z każdej grupy, korzystając z wiedzy ogólnej, próbują odpowiedzieć na pytanie, czy znane im są jeszcze jakieś inne płaszczyzny podobieństwa jak również płaszczyzny rywalizacji i współpracy między Polską a Rusią Kijowską, oprócz wskazanych w kartach pracy. Rozwiązanie wypracowane przez członków poszczególnych grup omawiane są na forum klasy. Nauczyciel/nauczycielka moderuje dyskusje poprzez zadawania tzw. pytań naprowadzających, które pozwolą zobrazować całość zagadnienia (np. jakie państwo mogło zagrażać zarówno Polsce, jak i Rusi?; w którym wieku interesujące nas państwa przyjęły chrzest?, jakie terytoria były zarzewiem konfliktów miedzy Polską a Rusią? etc.).

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom/uczennicom na czym polega metoda pracy z mapą myśli. Przedstawiciel każdej grupy tworzy na tablicy lub tablicy multimedialnej część mapy myśli przy wsparciu nauczyciela (przykładowa mapa myśli znajduje się w materiałach dydaktycznych – materiał nr 5).
- W przypadku posiadania przez uczniów własnych komputerów mapę myśli można stworzyć używając darmowej wersji programu Popplet.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Europa w 1000 r. (fragment), mapa

Źródło: Imgur (dostęp 16 maja 2023 r.), https://i.imgur.com/2Za9Lr4.jpg (z poprawkami)

Pytania kontrolne:

Zapoznaj się z mapą i wykonaj polecenia:

1. Podpisz na mapie obszary Polski i Rusi Kijowskiej:

_____

2. Zastanów się, które terytorium mogło być obiektem rywalizacji obu państw:

_____

Materiał nr 2.
Karta pracy dla grupy nr 1

Zapoznaj się z tekstami źródłowymi i wykonaj polecenia

Tekst źródłowy nr 1:
Włodzimierz książę Ruski zwrócił się do dzieł wojennych, i naprzód z książęciem polskim Mieczysławem [Mieszkiem] rozpoczął boje, które toczył z szczęściem odmiennym; raz Polacy, drugi raz Ruś zwyciężała. Pobrał książę Włodzimierz zamki polskie, jako to Przemyśl, Czerwień i inne, zdobyte sobie przywłaszczył, a poosadzawszy je silnymi załogami, oddał w straż i posiadanie Rusinom.

J. Długosz, Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście, Kraków 1886, t. II, s. 118.

Tekst źródłowy nr 2:
Król Bolesław najechał z wielką siłą królestwo Rusinów, a gdy ci usiłowali zrazu stawić mu zbrojny opór, ale nie odważyli się na stoczenie bitwy, rozpędził ich przed sobą jak wicher kurzawę. Nie opóźniał jednak swego pochodu natychmiastowym zajmowaniem miast i gromadzeniem łupów, jak to zwykle czynią najeźdźcy, lecz pospieszył na Kijów, stolicę królestwa, aby pochwycić jego ośrodek i króla samego. A król Rusinów (…) rzucił się do ucieczki. A Bolesław bez oporu wkroczył do wielkiego i bogatego miasta i dobywszy z pochew miecza uderzył nim w Złotą Bramę (…) Król Bolesław więc, zawładnąwszy przebogatym miastem i potężnym królestwem ruskim, przez przeciąg dziesięciu miesięcy niestrudzenie przesyłał stamtąd pieniądze do Polski, aż jedenastego miesiąca, ze względu na to, że władał wielu królestwami, a syna swego Mieszka jeszcze nie uważał za zdolnego do sprawowania rządów, ustanowił tam panem w swoim zastępstwie pewnego Rusina ze swego rodu i powracał z resztą skarbów do Polski.

Gal Anonim, Kronika Polska, Kraków 2010, s. 16–17.

Pytania kontrolne:

1. Określ jakie terytoria wymienione w tekście stały się celami ataku:

_____

_____

2. Określ, w których wiekach miały miejsce opisane wydarzenia:

_____

_____

3. Określ czy poniższy obraz odnosi się do wydarzenia opisanego w tekście nr 1. Swoją odpowiedź uzasadnij:

_____

_____

Obraz Jana Matejki, *Bolesław Chrobry ze Świętopełkiem przy Złotej Bramie w Kijowie* olej na desce (1884)

Karta pracy dla grupy nr 2

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia

Tekst źródłowy nr 1:

Po namaszczeniu i odbytym wedle prawa i zwyczaju obrzędzie koronacyi, biskupi i panowie Polscy uznali za rzecz konieczną o to się przede wszystkiem postarać, ażeby Kazimierz król Polski pojął w małżeństwo jaką znakomitą książęcego rodu dziewicę, dla zapewnienia sobie przez ten związek potomstwa i następstwa, a odnowienia i ustalenia królestwa Polskiego przez uzyskane powinowactwo i dostatnie wiano. Dzierżył na ów czas państwo Ruskie książę Jarosław, syn Włodzimierza, mający córkę (…) dziewicę urodną i cnotliwą, imieniem Maryą. Tę, mimo różności wyznania, Kazimierz (…) pojął w małżeństwo. Gody weselne (…) z przepychem obchodzono w Krakowie. Otrzymał zaś Kazimierz w posagu od Jarosława wielką ilość pieniędzy, naczyń i klejnotów w złocie i srebrze, rzędów także na konie znaczny dostatek. A tak królestwo swoje uświetnił małżeństwem i bogactwy, a powinowactwem ubezpieczył: nie tylko bowiem od strony Rusi upewnił się i obwarował, ale nadto zyskał pomoc Rusinów w wojnach, które przymuszony był toczyć z sąsiady i krajowcami, dla odzyskania i przywrócenia do dawnego stanu królestwa (…) Marya porzuciła obrządek grecki, w którym była wychowana (…) ale wyuczywszy się od księży obrządku kościoła katolickiego rzymskiego i poznawszy jego czystość (…) przyjęła na nowo chrzest w kościele krakowskim (…) a z obrządkiem greckim porzuciła też imię

swoje, i odtąd poczęła się zwać Dobrogniewą, to bowiem imię dane jej było przy chrzcie katolickim.

J. Długosz, Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście, Kraków 1886, t. II, s. 246–247.

Pytania kontrolne:

1. Określ czyj ślub był gwarantem porozumienia między obydwoma państwami:

_____

_____

2. Wymień, korzyści jakie odniosła strona polska:

_____

_____

3. Określ wiek, w którym miało miejsce opisane wydarzenie:

_____

_____

Materiał nr 3.

Na podstawie tabeli wykonaj polecenia:

Potomkowie Kazimierza Sprawiedliwego i ich małżonki

IMIĘ WŁADCY	ŻONA, TYTULATURA (RÓD)
Leszek Biały (1184–1227), *książę krakowski i sandomierski*	**nieznana z imienia**, księżniczka łucka (Rurykowicze)
	Grzymisława, księżniczka kijowska (Rurykowicze)
Bolesław Wstydliwy (1226–1279), książę krakowski	**Kinga (Kunegunda)**, księżniczka węgierska (Arpadzi)
Konrad (1187–1247), *książę mazowiecki*	**Agafia**, księżniczka nowogrodzka (Rurykowicze)
Bolesław (1210–1249), *książę mazowiecki*	**Gertruda**, księżniczka Śląska (Piastowie)
	Anastazja, księżniczka bełska (Rurykowicze)
	Anastazja, księżniczka bełska (Rurykowicze)

Kazimierz I (1213–1267), *książę mazowiecki*	**Jadwiga**, księżniczka wielkopolska (Piastowie)
	Konstancja, księżniczka śląska (Piastowie)
	Eufrozyna, księżniczka opolska (Piastowie)
Siemowit I (1215–1262), *książę mazowiecki*	**Perejesława**, księżniczka halicka (Rurykowicze)
Władysław Łokietek (1260–1333), *książę kujawski, król Polski*	**Jadwiga**, księżna kaliska (Piastowie)
Siemowit II (1265–1312), *książę dobrzyński*	**Anastazja**, księżniczka halicka (Rurykowicze)
Konrad II (1250–1294), *książę czerski*	**Jadwiga**, księżniczka śląska (Piastowie)
Bolesław II (1251–1313), *książę płocki*	**Gaudemunda Zofia**, księżniczka litewska (Giedyminowicze)
	Kunegunda, księżniczka czeska (Przemyślidzi)
Bolesław (1210–1249), *książę mazowiecki*	**Anastazja**, księżniczka bełska (Rurykowicze)
Kazimierz I (1213–1267), *książę mazowiecki*	**Jadwiga**, księżniczka wielkopolska (Piastowie)
	Konstancja, księżniczka śląska (Piastowie)
	Eufrozyna, księżniczka opolska (Piastowie)
Siemowit I (1215–1262), *książę mazowiecki*	**Perejesława**, księżniczka halicka (Rurykowicze)
Władysław Łokietek (1260–1333), *książę kujawski, król Polski*	**Jadwiga**, księżna kaliska (Piastowie)
Siemowit II (1265–1312), *książę dobrzyński*	**Anastazja**, księżniczka halicka (Rurykowicze)
Konrad II (1250–1294), *książę czerski*	**Jadwiga**, księżniczka śląska (Piastowie)
Bolesław II (1251–1313), *książę płocki*	**Gaudemunda Zofia**, księżniczka litewska (Giedyminowicze)
	Kunegunda, księżniczka czeska (Przemyślidzi)

Pytania kontrolne:

1. Określ dynastię, z której pochodziła największa liczba małżonek potomków Kazimierza Sprawiedliwego:

_____

_____

2. Wyjaśnij co mogło być główną przyczyną zawierania małżeństw między tymi dynastiami:

_____

_____

Materiał nr 4.

Karta pracy dla grupy nr 3

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia

Tekst źródłowy nr 1:

Bolesław książę Polski, (…) więdnął stopniami i słabiał, aż wreszcie w ciężką zapadł niemoc. (…) Gdy więc przez rok niemal cały Bolesław zwiększającą się chorobą do łoża przykuty czuł się bliskim śmierci, zwołał do siebie starszyznę przedniejszych prałatów i panów. A oznajmiwszy im o zbliżającym się dni swoich kresie, błagał: «aby po jego zgonie zachowali między sobą jedność i zgodę, a nie dopuszczali, iżby kraj przez ich rozerwanie zdążył do upadku i zguby». Pięciu żyjących zostawiając synów, przewidywał podobno przyszłe kraju nieszczęścia, które i wielu Polaków wróżyło, nie tusząc, aby między tylu książęty długo utrzymać się mogła zgoda; co się potom ziściło, jak to następnie opowiemy. Dla zabieżenia przeto domowym wojnom, zwadom i rozterkom, mogącym po jego zgonie wybuchnąć, królestwo Polskie, którego dotąd sam jeden książęciem był i monarchą, między synów swoich podzielił (…).

J. Długosz, Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście, Kraków 1886, t. II, s. 516.

Tekst źródłowy nr 2:

Jarosław książę Ruski i Kijowski, długą i ciężką złożony niemocą, która się codzień wzmagała, przeczuwając że niezadługo umrze, zwołuje pięciu synów, których zostawiał (…) w długiej przemowie upomina ich już to radami, już przykładami: «aby po jego śmierci zachowali między sobą zgodę i jedność braterską, przy której panowanie ich będzie trwałe i kwitnące; jeżeli się zaś poróżnią, i oni i ich kraje spodziewać się mają napaści nieprzyjaciół». Poczem dzieli pomiędzy synów księstwo Ruskie (…).

J. Długosz, Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście, Kraków 1886, t. II, s. 271.

Pytania kontrolne:

1. Określ wiek, którego dotyczą oba opisy:

_____

2. Podaj nazwę okresu w historii obu państw, który zapoczątkowały opisane wydarzenia:

_____

3. Oceń, jaki wpływ na oba państwa miał okres, który został zapoczątkowany w wyniku opisanych wydarzeń. Swoja ocenę uzasadnij:

_____

_____

Materiał nr 5.

Przykładowa mapa myśli

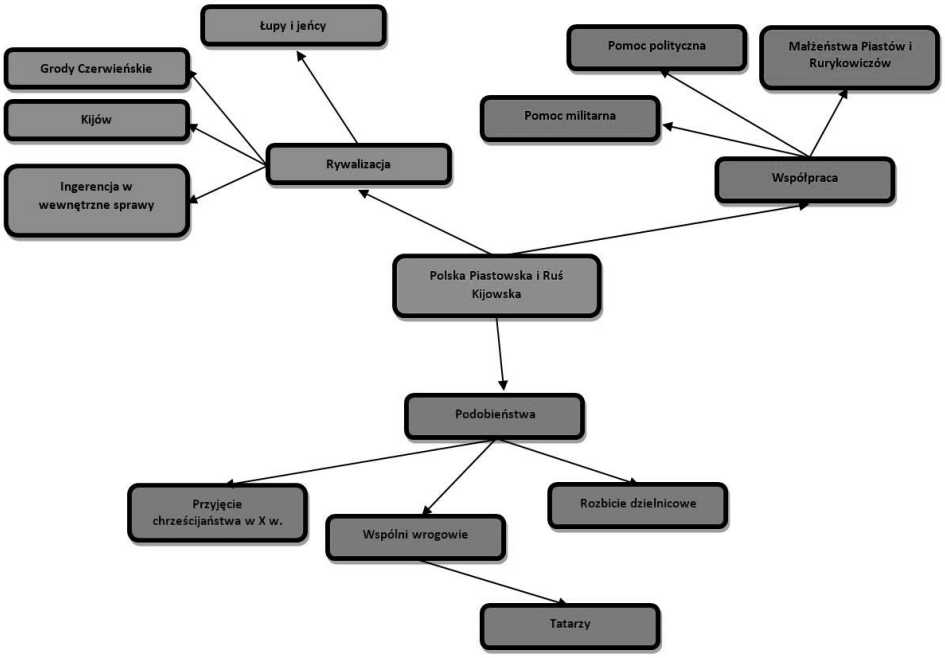

Źródło: opracowanie własne

TEMAT: BOHDAN CHMIELNICKI BOHATER NARODOWY UKRAINY

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Zapoznanie się uczniów/uczennic z postacią Bohdana Chmielnickiego, jego działalnością polityczno-wojskową oraz niejednoznaczną oceną przez potomnych.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- wie kim byli Kozacy Zaporoscy;
- ocenia zasadność decyzji o wybuchu powstania Chmielnickiego,
- charakteryzuje etapy powstania oraz najważniejsze bitwy;
- rozumie pojęcia: ugoda perejasławska, traktat w Radnot.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:
- dokonać analizy fragmentu tekstu źródłowego, źródła kartograficznego oraz opracowania naukowego;
- dokonać analizy SWOT.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafi:
- sformułować komunikat;
- efektywnie współpracować w zespole;
- dąży do rozwiązania danego problemu.

Metody i formy pracy:
Praca z ilustracją, praca z materiałem źródłowym, praca z mapą, praca indywidualna, rozmowa nauczająca, praca w grupach, analiza SWOT.

Uwagi o realizacji lekcji:
Dla sprawnego przebiegu procesu nauczania wymagany jest rzutnik multimedialny.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom/uczennicom pomniki Bohdana Chmielnickiego (materiał nr 1 i 2) oraz wygląd banknotu 5 hrywien (materiał nr 3) wyjaśniając, że bohater lekcji doczekał

się niejednoznacznych ocen przez potomnych – jest bohaterem dla Ukraińców. Polacy z kolei oceniają go krytycznie. Nauczyciel/nauczycielka informuje, że lekcja zostanie poświęcona przybliżeniu sylwetki B. Chmielnickiego, jego działalności oraz ocenie.

- Prowadzący/prowadząca wyjaśnia, że Chmielnicki zapisał się w historii głównie ze względu na powstanie kozackie, jakie wybuchło w 1648 r. W związku z czym należy bliżej przyjrzeć się społeczności Kozaków. Następnie prezentuje mapę Ukrainy (materiał nr 4), wskazując tzw. Dzikie Pola, po czym rozdaje kartę pracy zawierającą tekst źródłowy oraz tekst opracowania naukowego (materiał nr 5).
- Uczniowie/uczennice rozwiązują zadania indywidualnie lub w parach. Po ich rozwiązaniu podają odpowiedzi i wspólnie z nauczycielem/nauczycielką omawiają warunki życiowe na Dzikich Polach oraz genezę ukształtowania się Kozaczyzny.

FAZA REALIZACYJNA

- Nauczyciel/nauczycielka dzieli uczniów/uczennice na 3–4 osobowe grupy, rozdaje im kartę pracy dotyczącą przebiegu życia Bohdana Chmielnickiego (materiał nr 6a) oraz wycięte paski zawierające najważniejsze wydarzenia z jego życia (materiał nr 6b), prosząc o ułożenie ich we właściwej kolejności. Po wykonaniu zadania, przedstawia klasie rys biograficzny B. Chmielnickiego.
- Następnie nauczyciel/nauczycielka, w oparciu o mapę przedstawiającą pochód wojsk kozacko-tatarskich (materiał nr 7), prezentuje przyczyny, przebieg oraz skutki powstania kozackiego. Podkreślić należy, że głównym celem działalności Chmielnickiego było stworzenie niepodległego państwa na ziemiach Ukrainy. Mieli mu w tym pomóc różni sojusznicy (ugoda perejasławska, traktat w Radnot).

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka przedstawia i omawia schemat analizy SWOT. Następnie dzieli klasę na grupy i rozdaje im karty pracy (materiał nr 7). Uczniowie/uczennice pracując zespołowo mają zastanowić się nad walką Bohdana Chmielnickiego o niepodległość Ukrainy.
- Każda grupa przeprowadza swoją burzę mózgów, podczas której wypisuje na karcie pracy swoje pomysły. Nauczyciel/nauczycielka monitoruje ich pracę oraz pomaga w razie trudności. Wyniki pracy są omawiane na forum klasy.
- Przykładowe rozwiązanie karty pracy:

Walka Bohdana Chmielnickiego o niepodległość Ukrainy	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Silna armia • Urodzajne ziemie • Rozwinięta hodowla bydła rogatego	• Słaba administracja • Obszar najazdów tatarskich • Panujące bezprawie
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Stworzenie niepodległego państwa • Wzmocnienie władzy centralnej • Rozwój ziem Ukrainy	• Uzależnienie od Rosji lub Rzeczypospolitej • Popsucie relacji z sąsiadami • Zapoczątkowanie serii konfliktów w obronie niepodległości

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Pomnik Bohdana Chmielnickiego w Kijowie

Materiał nr 2.

Pomnik Bohdana Chmielnickiego w Zbarażu

Źródło: Wikipedia (dostęp 16 maja 2023 r.)

Materiał nr 3.

Wizerunek Bohdana Chmielnickiego na banknocie 5 hrywien

Źródło: https://numizmatyczny.com/banknot-5-hrywien (dostęp 16 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.

Rzeczpospolita w I połowie XVII wieku, mapa

Źródło: Zintegrowana Platforma Edukacyjne, https://zpe.gov.pl (dostęp 16 maja 2023 r.)

Materiał nr 5.

Karta pracy

Tekst nr 1 (fragment tekstu źródłowego)

Gleba tu do tego stopnia jest żyzna i wdzięczna do obrobienia, że zorana raz tylko w parę wołów, daje największe urodzaje […] W starych dębach i bukach, w których ze starości potworzyły się dziuple, gnieżdżą się roje pszczół, dających miód smaczny, piękny, aromatyczny. Dzikich zwierząt – żubrów, dzikich koni, jeleni takie mnóstwo w lasach i na polach, że polowania odbywają się jedynie dla skóry, z mięsa używają tylko polędwicę, resztę wyrzucają […] Nad brzega-

mi rzek licznie można spotkać żerowiska bobrów. Ptactwa tak nadzwyczajna mnogość, że na wiosnę chłopięta robią wyprawę po nie i całe łodzie wypełniają jajkami dzikich kaczek, gęsi, żurawi, łabędzi, a wylęgły drobiazg [drób] hodują przy domu.

M. Litwin, O obyczajach Tatarów, Litwinów i Moskowitów, Bazylea 1615

Pytanie kontrolne:

1. Scharakteryzuj warunki uprawy i hodowli, występujące na Dzikich Polach:

_____

_____

Tekst nr 2 (fragment opracowania naukowego)

Niebezpieczeństwo ze strony Tatarów oraz brak miejsc, gdzie można by się schronić przed ordyńcami [Tatarami], sprawiły, że bogactwo tych ziem nie przyciągnęło wielkiej liczby chętnych, by z niego skorzystać. Ci, którzy żyli na Ukrainie od lat lub mieli wystarczająco dużo odwagi, zapuszczali się w głąb niezamieszkałych terenów (…) Dla większego bezpieczeństwa tworzyli oni na miejscu wspólnoty, aby lepiej wykorzystać bogactwo ziem oraz odpierać ataki wrogów (…) Taki styl życia wymagał odwagi i pewnych wojskowych nawyków, ponieważ często dochodziło do starć z tatarskimi kozakami czy pastuchami, nie wspominając już o konkurentach czy zwykłych rabusiach. Pustkowie, jakim była wtedy południowa część województwa kijowskiego i bracławskiego, wymykające się kontroli władz lokalnych, zachęcało do szukania tam łatwego zarobku. Dlatego też uchodnicy łączyli się w większe gromady, wybierali sobie doświadczonego dowódcę i odpowiednio uzbrajali się. Na terenach, na których gospodarowali, budowali czasowe obozy otoczone zasiekami albo mocne domy, w których składowano towary, chowano zdobycz i chroniono się na wypadek pojawienia się tatarskich czambułów [oddziałów].

P. Kroll, Kozaczyzna i społeczeństwo ziem południowo-wschodnich Rzeczypospolitej XVI-XVII w. – wzajemne wpływy i relacje, [w:] Społeczeństwo a wojsko, red. I.M. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, M. Nagielski, Warszawa 2015, s. 61–62.

Pytania kontrolne:

1. Wyjaśnij co stanowiło zagrożenie dla ludzi żyjących na Dzikich Polach:

_____

_____

2. Wyjaśnij w jaki sposób organizowali się ludzie zamieszkający te tereny:

_____

_____

Materiał nr 6a.
Karta pracy

BOHDAN
ZENOBI
CHMIELNICKI

Ataman kozacki

KONTAKT

Sicz

Przebieg Kariery Zawodowej:

Źródło: opracowanie własne

Materiał nr 6b.
Karta pracy – Rozsypanka dot. wydarzeń z życia B. Chmielnickiego

Poniższe wydarzenia należy pociąć, wymieszać i rozdać uczniom/uczennicom

Nauka w kolegium jezuitów we Lwowie
Udział w bitwie pod Cecorą
Pobyt w niewoli tureckiej
Ślub z Anną Somką i założenie rodziny
Współpraca z Władysławem w zakresie przygotowania wojny z Turcją
Zatarg z Danielem Czaplińskim
Wywołanie powstania
Zawarcie ugody perejasławskiej
Współautor traktatu w Radnot

Materiał nr 7.
Karta pracy – Analiza SWOT

Walka Bohdana Chmielnickiego o niepodległość Ukrainy	
MOCNE STRONY	**SŁABE STRONY**
SZANSE	**ZAGROŻENIA**

TEMAT: SOJUSZ PETLURA – PIŁSUDSKI. WSPÓLNA WALKA O WOLNOŚĆ

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
- Zapoznanie uczniów z sojuszem między Symonem Petlurą a Józefem Piłsudskim podczas walk o niepodległość Polski i Ukrainy
- Zrozumienie wspólnych działań obu przywódców w walce o wolność swoich narodów.
- Poznanie kontekstu historycznego i politycznego omawianego okresu.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- identyfikuje postaci Symona Petlury i Józefa Piłsudskiego;
- sytuuje wydarzenia historyczne związane z sojuszem w odpowiednim kontekście czasowym;
- rozumie znaczenie sojuszu Petlura – Piłsudski dla walki o suwerenny byt Polski i Ukrainy;
- odtwarza chronologię wydarzeń związanych z sojuszem;
- określa główne cele i idee, które motywowały obu przywódców;
- omawia wpływ sojuszu na sytuację polityczną i terytorialną.

UMIEJĘTNOŚCI

Uczeń/uczennica:
- umie korzystać z różnych źródeł historycznych, takich jak teksty, obrazy, mapy itp.
- potrafi formułować pytania dotyczące sojuszu i poszukiwać odpowiedzi na podstawie zdobytej wiedzy;
- potrafi przedstawiać swoje wnioski i refleksje na temat znaczenia sojuszu dla historii Polski i Ukrainy;
- rozwija umiejętność efektywnej współpracy i konstruktywnej pracy w grupie;
- kształtuje umiejętność analizowania złożonych zagadnień i wyciągania wniosków na podstawie zebranych informacji;

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Uczeń/uczennica:
- rozwija umiejętność współpracy i pracy w grupie;
- kształtuje umiejętność analizowania złożonych zagadnień i wyciągania wniosków.

Metody i formy pracy:
Praca z materiałem źródłowym (analiza tekstów historycznych dotyczących sojuszu Petlura – Piłsudski), dyskusja (uczniowie/uczennice dzielą się swoimi spostrzeżeniami i refleksjami na temat sojuszu oraz jego konsekwencji), praca w grupach równoległych (uczniowie/uczennice analizują różne aspekty sojuszu i prezentują swoje wnioski reszcie klasy), praca indywidualna (uczniowie/uczennice przygotowują krótkie prezentacje na temat postaci Petlury i Piłsudskiego), elementy wykładu (nauczyciel/nauczycielka prezentuje najważniejsze informacje dotyczące sojuszu i kontekstu historycznego).

Uwagi o realizacji lekcji:
Przed przystąpieniem do lekcji warto zapoznać uczniów/uczennice z ogólnym kontekstem historycznym dotyczącym walki o niepodległość Polski i Ukrainy. Zachęcenie uczniów/uczennic do samodzielnej lektury i poszukiwania dodatkowych informacji na temat sojuszu Petlura – Piłsudski.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Przypomnienie kontekstu historycznego: walki o niepodległość Polski i Ukrainy.
- Prezentacja postaci Symona Petlury i Józefa Piłsudskiego.

FAZA REALIZACYJNA
- Przedstawienie uczniom/uczennicom głównych faktów dotyczących sojuszu Petlura – Piłsudski.
- Podział uczniów/uczennice na grupy i przypisanie im konkretnych aspektów sojuszu do zbadania.
- Praca grupowa: uczniowie/uczennice korzystają z materiałów źródłowych i dyskutują nad przypisanymi tematami (materiał nr 1–4).
- Prezentacje grupowe: każda grupa prezentuje swoje wnioski i refleksje dotyczące tematu.
- Dyskusja na temat znaczenia sojuszu dla historii Polski i Ukrainy, oraz jego wpływu na sytuację polityczną obu krajów.

FAZA PODSUMOWUJĄCA
- Podsumowanie najważniejszych informacji dotyczących sojuszu Petlura – Piłsudski. Podkreśl znaczenie sojuszu Petlura – Piłsudski dla historii obu narodów.
- Indywidualne prezentacje uczniów/uczennic na temat postaci Symona Petlury i Józefa Piłsudskiego.
- Zadanie domowe: napisanie krótkiego eseju na temat znaczenia sojuszu dla historii Polski i Ukrainy.

Propozycje pomocy dydaktycznych:

Nauczyciel/Nauczycielka:

- Teksty źródłowe dotyczące sojuszu Petlura – Piłsudski;
- Prezentacja multimedialna przedstawiająca główne fakty i postacie;
- Materiały do prezentacji (zdjęcia, mapy itp.);
- Literatura przedmiotu.

Uczeń/Uczennica:

- Materiały źródłowe do analizy (teksty, obrazy, mapy itp.);
- Wybrane fragmenty opracowań historycznych.

Dodatkowe uwagi:

- Zachęcaj uczniów/uczennice do aktywnego udziału w dyskusji i zadawania pytań;
- Monitoruj postępy pracy grupowej i zapewniaj wsparcie, jeśli jest to potrzebne;
- W trakcie prezentacji grupowych umożliwiaj uczniom/uczennicom zadawanie pytań i wyrażanie swoich opinii;
- Podczas podsumowania podkreśl znaczenie sojuszu Petlura – Piłsudski dla historii obu narodów.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Wybór tekstów źródłowych

Materiał nr 1.

Umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej, Warszawa, 21 kwietnia 1920 r.

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej z jednej strony i Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej z drugiej strony – w głębokim przeświadczeniu, że każdy naród posiada przyrodzone prawo samostanowienia o swoim losie i określenia stosunków swoich z sąsiadami i jednakowo Ożywione chęcią ugruntowania podstaw pod zgodne i przyjazne współżycie dla dobra i rozwoju obu narodów – zgodziły się na następujące postanowienia:

I.

Uznając prawo Ukrainy do niezależnego bytu państwowego na terytorium w granicach, jak będą one na północ, wschód i południe określone na zasadzie umów Ukraińskiej Republiki Ludowej z graniczącymi z nią 2 tych stron sąsiadami – Rzeczpospolita Polska uznaje Dyrektoriat niepodległej Ukraińskiej Republiki Ludowej z głównym atamanem Symonem Petlurą na czele za zwierzchnią władzę Ukraińskiej Republiki Ludowej.

II.

Granice między Rzecząpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową zostają określone w sposób następujący: na północ od rzeki Dniestru wzdłuż rzeki Zbrucz, a następnie wzdłuż byłej granicy między Austro-Węgrami a Rosją do Wyszogródka na północ przez wzgórza Krzemienieckie, a następnie po linii na wschód od Zdołbunowa, następnie wzdłuż wschodnich granic administracyjnych powiatu rówieńskiego, dalej na północ wzdłuż granicy byłej guberni mińskiej do przecięcia jej przez rzekę Prypeć, a następnie Prypecią do ujścia jej. Co do powiatów rówieńskiego, dubieńskiego i części krzemienieckiego, które obecnie przypadają Rzeczypospolitej Polskiej, nastąpi później ściślejsze porozumienie. Szczegółowe określenie linii granicznej powinno być przeprowadzone przez specjalną polsko-ukraińską komisję, złożoną z odpowiednich fachowców.

III.

Rząd Polski przyznaje Ukrainie terytoria na wschód od linii granicznej, wymienionej w art. II niniejszej umowy - do granic Polski z roku 1772 (przedrozbiorowej), które Polska już posiada lub odzyska od Rosji drogą orężną lub dyplomatyczną.

IV.

Rząd Ukraiński zobowiązuje się nie zawierać żadnych umów międzynarodowych skierowanych przeciwko Polsce; do tego samego zobowiązuje się Rząd Rzeczypospolitej Polskiej wobec Ukraińskiej Republiki Ludowej.

V.

Prawa narodowo-kulturalne, jakie Rząd Polski zabezpieczy obywatelom narodowości ukraińskiej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będą nie w mniejszym stopniu zabezpieczone obywatelom narodowości polskiej w granicach Ukraińskiej Republiki Ludowej i odwrotnie.

VI.

Zostają zawarte umowy ekonomiczno-handlowe między Rzeczpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową. Sprawa agrarna na Ukrainie będzie rozwiązana przez konstytuantę. Do chwili Zwołania konstytuanty prawne stanowisko właścicieli ziemskich polskiej narodowości na Ukrainie określa się na zasadzie specjalnego porozumienia między Rzeczpospolitą a Ukraińską Republiką Ludową.

VII.

Zostaje zawarta konwencja wojskowa, która stanowi część integralną niniejszej umowy.

Cyt. za: Wybór tekstów źródłowych z historii Polski i powszechnej 1918–1945, red. H. Parafianowicz, Białystok 2004, s. 65-66.

Materiał nr 2.
Odezwa Semena Petlury skierowana do narodu ukraińskiego i ogłoszona po podpisaniu traktatu z Polską, 26 kwietnia 1920 r.

Narodzie Ukrainy! Trafiłeś na ciężki los na drogach historii. Oto już trzy lata walczysz, by panować w swojej Republice i zdobyć wolność, równość i niepodległość, walcząc z czerwonymi imperialistami – bolszewikami. Poniosłeś olbrzymie straty na polu bitwy […]. Trzy lata walczysz sam, zapomniany przez wszystkie narody świata […]. Teraz nadchodzi wielka zmiana […]. Naród polski w osobie swojego Naczelnika Państwa i Wodza Naczelnego wojska Józefa Piłsudskiego i swojego rządu uznał niepodległość twojej Republiki i twoją państwową niezależność […]. Polska Republika weszła na realną drogę pomocy Ukraińskiej Republice Ludowej w jej walce z moskiewskimi bolszewikami-okupantami, dając możliwość formowania u siebie jednostek jej armii, i ta armia też idzie bić się z wrogami Ukrainy. Ale teraz armia ukraińska nie będzie bić się sama, a razem z armią przyjaznej nam Republiki Polskiej, przeciwko czerwonym imperialistom, którzy zagrażają też swobodnemu życiu narodu polskiego. Między rządami Republik Ukraińskiej i Polskiej zawarto układ wojskowy, na podstawie którego polskie wojska razem z ukraińskimi wejdą na ukraińską ziemię jako sojusznicy przeciwko jednemu wrogowi, a po zakończeniu walki z bolszewikami wojska polskie natychmiast powrócą w granice swojej Republiki.

Cyt. za: A. Rukkas, Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 roku, Warszawa 2020, s. 55–56.

Materiał nr 3.
Odezwa do mieszkańców Ukrainy, 26 kwietnia 1920 r.

Do Wszystkich Mieszkańców Ukrainy.

Wojska Rzeczypospolitej Polskiej na rozkaz mój ruszyły naprzód, wstępując głęboko na ziemię Ukrainy. Ludność ziem tych czynię wiadomym, że wojska polskie usuną z terenów, przez naród ukraiński zamieszkałych – obcych najeźdźców, przeciwko którym lud ukraiński powstawał z orężem w ręku, broniąc swych sadyb przed gwałtem, rozbojem i grabieżą. Wojska polskie pozostaną na Ukrainie przez czas potrzebny po to, aby władzę na ziemiach tych mógł objąć prawy rząd ukraiński. Z chwilą, gdy rząd narodowy Rzeczypospolitej Ukraińskiej powoła do życia władze państwowe, gdy na rubieży staną zastępy zbrojne ludu ukraińskiego, zdolne uchronić kraj ten przed nowym najazdem, a wolny naród sam o losach swoich stanowić będzie mocen, – żołnierz polski powróci w granice Rzeczypospolitej Polskiej, spełniwszy szczytne zadanie walki o wolność ludów. Razem z wojskami polskimi wracają na Ukrainę szeregi walecznych jej synów pod wodzą Atamana Głównego Semena Petlury, które w Rzeczypospolitej Polskiej znalazły schronienie i pomoc w najcięższych dnia próby dla ludu ukraińskiego. Wierzę, że naród ukraiński wytęży wszystkie siły, aby z pomocą

Rzeczypospolitej Polskiej wywalczyć wolność własną i zapewnić żyznym ziemiom swej ojczyzny szczęście i dobrobyt, którymi cieszyć się będzie po powrocie do pracy i pokoju. Wszystkim mieszkańcom Ukrainy bez różnicy stanu, pochodzenia i wyznania wojska Rzeczypospolitej Polskiej zapewniają obronę i opiekę. Wzywam naród ukraiński i wszystkich mieszkańców tych ziem, aby niosąc cierpliwie, ciężary, jakie trudny czas wojny nakłada, dopomagali w miarę sił swoich wojsku Rzeczypospolitej Polskiej w jego krwawej walce o ich własne życie i wolność.
26 kwietnia 1920 r., Kwatera Główna.

Józef Piłsudski
Wódz Naczelny Wojsk Polskich.

Źródło: Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych, t. V, red. K. Świtalski, Warszawa 1937, s. 153–154.

Materiał nr 4.
Przemówienie w Winnicy, 17 maja 1920 r.

Polska i Ukraina przeżyły ciężką niewolę. Oba te kraje należą do tych, na których panował stały terror. Już dziecko uczono tutaj, aby trzymało na uwięzi swe myśli. Niewola i prześladowanie były stałym udziałem obydwu krajów. Wolna Polska nie może być istotnie swobodną, dopóki naokoło panuje wciąż hasło niewolniczego poddawania woli narodowej przemocy terroru. Polska, osiągnąwszy największy skarb na ziemi, tj. wolność, zdecydowała się odrzucić wszystko to, co wolności zagraża, jak najdalej od swych granic. I w błysku naszych bagnetów i naszych szabel nie powinniście widzieć nowego narzucania cudzej woli. Chcę, abyście w nim widzieli odbłysk swej wolności. Ataman wasz w pięknej swej odezwie obiecał zwołać jak najprędzej wolny sejm w wolnej Ukrainie. Szczęśliwym będę, kiedy nie ja – mały sługa swego narodu – ale przedstawiciele sejmu polskiego i ukraińskiego ustanowią wspólną platformę porozumienia. W imieniu Polski wznoszę okrzyk: Niech żyje wolna Ukraina!

Źródło: Józef Piłsudski, Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych, t. V, red. K. Świtalski, Warszawa 1937, s. 158–159.

Propozycje pytań:

1. Przy pomocy mapy wykreśl przewidywaną w umowie granicę pomiędzy państwami.
2. Zastanów się, czy ustalony w umowie podział terytorialny zaspokajał aspiracje ukraińskie?
3. Jakie obustronne korzyści zakładała umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej?
4. Wskaż rolę wojsk polskich operujących na terenie Ukrainy. Zastanów się, czy została ona spełniona? Wykorzystując wiedzę pozaźródłową uzasadnij swoje stanowisko.

5. Wyjaśnij znaczenie słów Józefa Piłsudskiego: Razem z wojskami polskimi wracają na Ukrainę szeregi walecznych jej synów pod wodzą Atamana Głównego Semena Petlury, które w Rzeczypospolitej Polskiej znalazły schronienie i pomoc w najcięższych dnia próby dla ludu ukraińskiego.
6. Wskaż rolę parlamentów Polski i Ukrainy w kształtowaniu obustronnego porozumienia politycznego.
7. Które z państw postrzegasz jako wspólnego wroga Polski i Ukrainy?

TEMAT: POLACY I UKRAIŃCY. HISTORIA W GESTACH I SYMBOLACH ZAPISANA

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Zwrócenie uwagi uczniów/uczennic na szczególnie istotne wydarzenia w historii Ukrainy i Polski XX i XXI wieku

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- potrafi określić datę uzyskania niepodległości przez Ukrainę oraz wsparcie, jakie nowopowstałe państwo otrzymało od Polski i Polaków;
- określa formy polsko-ukraińskiej współpracy;
- wie jakie miasta i za co zostały odznaczone orderem Virtuti Militari.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- korzystać z różnych źródeł informacji, wskazanych przez nauczyciela/nauczycielkę;
- prawidłowo uzupełniać brakujące w karcie pracy informacje dotyczące najnowszej historii Polski i Ukrainy;
- analizować materiał źródłowy i wyciągać z niego właściwe wnioski;
- efektywnie współpracować w zespole.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Uczeń/uczennica potrafi:

- skuteczne porozumiewać się w różnych sytuacjach;
- prezentować własny punkt widzenia;
- łączyć informacje z różnych źródeł;

Metody i formy pracy:
Praca pod kierunkiem, praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjno-porządkowe: sprawdzenie listy obecności, zapoznanie uczniów z celami lekcji oraz metodami pracy.

- W ramach wprowadzenia do tematu nauczyciel/nauczycielka przedstawia uczniom/uczennicom temat zajęć oraz prosi ich o podanie znanych im przykładów polsko-ukraińskiej współpracy oraz wspólnych kart z historii XX i XXI wieku. Odpowiedzi powinny zostać zapisane.

FAZA REALIZACYJNA

- Następnie nauczyciel/nauczycielka dzieli klasę na mniejsze grupy i prosi, by uzupełnili kartę pracy, która zawiera kilka pytań dotyczących historii Polski i Ukrainy w XX i XXI wieku (materiał nr 1).
- Uczniowie/uczennice proszeni są, aby w pierwszej kolejności spróbowali uzupełnić karty pracy samodzielnie, a dopiero w drugiej części wykorzystali urządzenia mobilne z dostępem do Internetu.
- Po upływnie określonego czasu (około 10–15 minut) przedstawiciele/przedstawicielki poszczególnych grup prezentują wyniki swojej pracy przez pozostałą częścią klasy. Nauczyciel/nauczycielka komentuje poszczególne propozycje i krótko podsumowuje.
- Na zakończenie tej fazy grupy są proszone o przygotowanie jednego prostego zadania, które podobnie jak te umieszczone na karcie pracy, mogłyby znaleźć się w materiałach przygotowanych dla innych klas (około 5 minut). Po upływnie wyznaczonego czasu grupy przedstawiają przygotowane przez siebie polecenia.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów o przypomnienie najważniejszych informacji, które zostały przedstawione podczas lekcji.
- Następnie prosi uczniów/uczennice o uzupełnienie/dokończenie, w ramach zadania domowego, następującego zdania: Polacy i Ukraińcy powinni wzajemnie sobie pomagać na różnych płaszczyznach, ponieważ…

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Karta pracy

Na podstawie analizy źródeł oraz wiedzy pozaźródłowej wykonaj polecenia:

1. Kiedy Ukraina stała się niezależnym od Związku Sowieckiego państwem? Podaj datę.

_____

2. Które państwo uznało niepodległość Ukrainy jako pierwsze?

_____

3. Jakich miast odznaczonych Orderem Virtuti Militari herby zostały przedstawione poniżej?

_____ _____

4. W jaki sposób Polska i Ukraina mogą współpracować ze sobą. Zaproponuj formy:

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

5. Jak Polacy wspierali Ukraińców podczas tzw. Euromajdanu?

Ukraina flaga Polska Majdan Niepodległości. Źródło: Newsweek, https://www.newsweek.pl/swiat/andrij-bondar-list-ukraina-dziekuje-ci-polsko-newsweekpl/9g16t7c (dostęp 7 maja 2023 r.)

Odpowiedź:

_____
_____
_____
_____
_____
_____

NOTATKI

Scenariusze lekcji historii

w szkole ponadpodstawowej

1. Kształtowanie się polskiej i ukraińskiej tożsamości narodowej w okresie przedrozbiorowym str. 47
2. Kształtowanie wschodniej granicy Polski po I wojnie światowej - problem Ukrainy str. 66
3. Kwestia ukraińska w Polsce międzywojennej. Stosunki polityczne i narodowościowe str. 83
4. Rola Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) w czasie II wojny światowej str. 95
5. Historia literatury / historia w literaturze. Polska roku 1968 / Ukraina współcześnie str. 113

TEMAT: KSZTAŁTOWANIE SIĘ POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W OKRESIE PRZEDROZBIOROWYM

Czas trwania lekcji:
Scenariusz jest możliwy do wykorzystania w wersji okrojonej na zajęciach w postaci 2 lekcji 45-minutowych. Przy wykorzystaniu pełnej zawartości, scenariusz przewidywany jest na zajęcia 2 x 1,5 godz. (część I: *Polska i Ruś Kijowska w okresie średniowiecza;* część II: *Razem czy osobno? W Rzeczypospolitej Obojga Narodów*).

Cel ogólny lekcji:
Poznanie i zrozumienie podobieństw oraz różnic w zakresie rozwoju tożsamości narodowej Polaków i Ukraińców (Rusinów) w okresie przedrozbiorowym (do 1795 roku).

Cele szczegółowe lekcji:
WIEDZA
Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica identyfikują pojęcia i terminy:

- naród polityczny, kultura ludowa, kultura wyższa, cywilizacja łacińska, cywilizacja bizantyjska, rozbicie dzielnicowe, najazd mongolski, Ruś Czerwona (Halicko-Włodzimierska), prawo magdeburskie (niemieckie), „zbieranie ziem ruskich", „Trzeci Rzym", unia lubelska, sarmatyzm, barok, kontrreformacja, unia brzeska, patriarchat prawosławny, władyka, Kozaczyzna, Lewowobrzeże (Zadnieprze), Prawobrzeże; Galicja i Lodomeria;
- identyfikują postacie: Mieszko I, Włodzimierz Wielki, Bolesław Krzywousty, Daniel Halicki, Kazimierz Wielki, Zygmunt August, Zygmunt III Waza, Stanisław Hozjusz, Piotr Skarga, Bohdan Chmielnicki, Katarzyna II;
- sytuują w czasie i przestrzeni kolejne etapy kształtowania się tożsamości Polaków i Ukraińców;
- oceniają konsekwencje (kulturowe i polityczne) najazdu mongolskiego na ziemie Rusi i Polski, walk o zjednoczenie Polski w XIII wieku, wejścia Rusi Czerwonej w skład Królestwa Polskiego, narodzin imperializmu moskiewskiego (idea „Trzeciego Rzymu"), zwycięstwa demokracji szlacheckiej w Polsce, sarmatyzmu, unii lubelskiej, unii brzeskiej, klęsk Rzeczypospolitej w okresie powstania Chmielnickiego oraz unii w Perejasławiu, podziału Ukrainy w 1667 roku, likwidacji Kozaczyzny przez Katarzynę II;
- znają warunki: zwierzchnictwa mongolskiego na Rusi, obecności państwowości polskiej na ziemiach Rusi Czerwonej i Podola (a następ-

nie: Wołynia, Kijowszczyzny i Zadnieprza), zmieniających się form zwierzchnictwa rosyjskiego na Lewobrzeżu po 1667 roku;
- znają i rozumieją wpływ unii lubelskiej oraz unii brzeskiej na stan stosunków społeczno-politycznych na Ukrainie oraz świadomość narodową Ukraińców;
- znają przyczyny podobieństw i różnic w doświadczeniu historycznym Polaków i Ukraińców;

UMIEJĘTNOŚCI

Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafią:
- dokonać prawidłowej interpretacji wydarzeń politycznych;
- uporządkować poznany uprzednio materiał, wydobyć najistotniejsze treści, doprowadzić do hierarchizacji znajdujących się w nim zagadnień;
- dokonać interpretacji tekstu źródłowego, materiałów ikonograficznych i wyciągnąć trafne wnioski.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica opanowali:
- skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach;
- łączenie informacji z różnych źródeł;
- prezentację własnego punktu widzenia;
- uwzględnianie poglądów innych ludzi;
- przygotowanie do publicznych wystąpień;
- efektywne współdziałanie w zespole;
- twórcze rozwiązywanie problemów.

Metody i formy pracy:

Wykład (uwzględniający cechy pogadanki), rozmowa kierowana, analiza tekstów źródłowych, praca z mapą, praca w grupach połączona z prezentacją efektów pracy zespołowej, praca indywidualna.

Materiały i środki dydaktyczne:

Duży arkusz papieru, kartki samoprzylepne, możliwe zastąpienie w/w materiałów zapisami na tablicy klasowej.

Uwagi o realizacji lekcji:

Czynności organizacyjno-porządkowe: sprawdzenie listy obecności, zapoznanie uczniów/uczennic z tematem, głównymi zagadnieniami, celami lekcji oraz metodami pracy.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Nauczyciel rozpoczyna lekcję od wyjaśnienia roli, jaką w procesach tworzenia wspólnot politycznych (państw i narodów) odgrywa **poczucie tożsamości narodowej.** Ukazuje jej konsolidującą rolę, szczególną w chwilach kryzysów. Definiuje **pojęcie narodu jako zbiorowości budowanej w procesie historycznym w oparciu o wspólne terytorium, obyczaje, kulturę i język** (można wskazać na wyjątki od reguł). Zgodnie z definicją współczesnej socjologii (Ernest Gellner, Narody i nacjonalizm), **koniecznym warunkiem istnienia narodu politycznego** (historycznego) **jest zdolność wytwarzania kultury wyższej** (nauka, kultura, poezja, muzyka itd.). Zdolność taką zapewnia narodowi wyrastająca z niego elita. **Naród polityczny wyrasta jednak w długotrwałym procesie historycznym, na gruncie kultury ludowej**, opartej na wielowiekowym folklorze – obrzędach, wierzeniach, muzyce, tańcach etc. W tym procesie każdy naród zdobywa cechy swoiste, oparte na zbiorze indywidualnych doświadczeń (m.in. w zmaganiach z zagrożeniami zewnętrznymi). Wzmacniają one poczucie więzi, swoistości i odrębności.
- Po tak określonym zdefiniowaniu narodu politycznego, nauczyciel wskazuje, że **rozpoznanie procesów kształtowania się świadomości narodowej pozostaje dla historyka jednym z najtrudniejszych zadań.** Dotyczy to także Polaków i Rusinów (Ukraińców) w epoce przedrozbiorowej. Pomimo bliskości obu narodów (genetycznej, językowej i geograficznej), doświadczenie historyczne skierowało je na inne drogi rozwoju. W konsekwencji świadomość narodowa Polaków została osadzona w kręgu cywilizacji łacińskiej, zyskując oparcie w państwowości własnej, sprzyjającej powstaniu silnej więzi w ramach narodu politycznego (szlacheckiego). Z kolei proces kształtowania tożsamości narodowej pośród ludności ruskiej (wyrastającej w kręgu cywilizacji bizantyjskiej) wyznaczyły doświadczenia podziału dzielnicowego Rusi Kijowskiej (po 1054 r.), dominacji mongolskiej, aspiracji imperialnych Wielkiego Księstwa Moskiewskiego (spadkobiercy Księstwa Włodzimiersko-Suzdalskiego) oraz dominacji polskiej (od włączenie Rusi Halicko-Włodzimierskiej i Podola w XIV i XV do rozbiorów Rzeczypospolitej). W rezultacie ruscy mieszkańcy przedrozbiorowej Ukrainy posiadali poczucie wewnętrznej wspólnoty (etnicznej, językowej i religijnej), silną świadomość, że nie są ani Polakami, ani Rosjanami (spostrzeżenie Bohdana Cywińskiego), jednocześnie jednak nie wykazywali jeszcze wszystkich cech narodu

politycznego (pomimo dorobku literackiego elit skupionych wokół Kościołów Prawosławnego i Grecko-Katolickiego na Ukrainie).

Część I: **Polska i Ruś Kijowska w okresie średniowiecza**

Nauczyciel przedstawia pochodzenie Słowian ze wspólnej rodziny ludów indoeuropejskich, wskazując na brak jednoznacznie ustalonej wiedzy co do tego, kiedy i gdzie ulegli wyodrębnieniu. Przedstawia przykład dwóch sprzecznych teorii: jedni badacze kolebkę Słowiańszczyzny widzą nad Morzem Czarnym, skąd dopiero pochód Germanów zepchnął ją na rozległe obszary nad Dnieprem, Bugiem, Wisłą, Odrą i Łabą, inni - za gniazdo Słowian uznają teren pomiędzy Odrą a Bugiem.

Następnie prowadzący zwraca uwagę na okoliczności polityczne w jakich powstały państwowości Polski (monarchii wczesnopiastowskiej) i Rusi Kijowskiej (monarchii pierwszych Rurykowiczów), ukazując wpływ niemieckiej ekspansji w kierunku wschodnim (Polska) oraz wędrówki Normanów (Ruryk) i wędrówek ludów stepowych – Chazarów, Węgrów, Pieczyngów i Połowców (Ruś Kijowska).

Po czym dzieli klasę na mniejsze grupy. Każda z nich zostaje poproszona o wykonanie poniższych zadań, opartych na analizie materiałów źródłowych.

→ Na podstawie **załączników 1 i 2** określ motywy, jakie wpłynęły na decyzje władców Polski i Rusi Kijowskiej - Mieszka I i Włodzimierza Wielkiego, o przyjęciu chrztu. Oceń skutki, jakie mogło przynieść przyjęcie przez nich chrześcijaństwa w odmiennych obrządkach – Mieszka I w obrządku łacińskim (rzymskim), a Włodzimierza Wielkiego w obrządku bizantyjskim.

→ Na podstawie **załącznika 3** określ rodzaj wzajemnej relacji jaka ujawniła się pomiędzy przedstawicielami dynastii piastowskiej (Zbigniew i Bolesław Krzywousty) a ludem podczas wiecu we Wrocławiu w 1098 roku.

→ Na podstawie **załącznika 4** wypisz zjawiska: sprzyjające kształtowaniu się tożsamości mieszkańców Rusi Kijowskiej oraz te, które wpływały na jej osłabienie.

→ Na podstawie **załączników 5 i 6** wypisz zjawiska, które w XIII i XIV wieku sprzyjały kształtowaniu świadomości narodowej Polaków.

→ Na podstawie **załączników 7 i 8** określ przyczyny pogłębiających się różnic pomiędzy terenami Rusi Włodzimiersko-Suzdalskiej (w przybliżeniu dzisiejszej Rosji moskiewskiej) a Rusią Halicko-Wołyńską (w przybliżeniu terenami zachodniej Ukrainy).

→ Na podstawie **załącznika 9** opisz położenie geograficzne Księstw: Włodzimiersko-Suzdalskiego i Halicko-Włodzimierskiego i oceń w ja-

ki sposób takie położenie mogło wpłynąć na odmienność tożsamości mieszkańców tych ziem.

→ Na podstawie **załącznika 10** wypisz skutki europeizacji tożsamości ukraińskiej na przestrzeni XIV i XV wieku (na przykładzie Rusi Halickiej).

Po upływie wyznaczonego czasu następuje **prezentacja wyników pracy.** Zgodnie z przyjętym porządkiem zabierania głosu (może to być metoda burzy mózgów lub klasyczna rozmowa nauczająca) uczniowie udzielają odpowiedzi na kolejne pytania. Kluczowe hasła tychże odpowiedzi powinny zostać zanotowane (w tym celu można posłużyć się mapą mentalną jako formą notatki). Rolą nauczyciela jest umiejętne pokierowanie pracą uczniów, poprzez ewentualne pytania pomocnicze w taki sposób, aby możliwie najpełniej wykorzystać dostępną bazę źródłową, wykorzystać maksimum informacji, zawartych w tekstach.

Podsumowanie efektów pracy zespołowej:

Prowadzący w trakcie krótkiego wykładu precyzuje i omawia zjawiska (polityczne, społeczne oraz gospodarcze), które wpływały na kształtowanie się tożsamości narodowej Polaków w średniowieczu. W tym celu zwraca uwagę na konsolidującą rolę rosnącego przywiązania do dynastii piastowskiej w Polsce, zagrożenia zewnętrzne (ekspansję Cesarstwa Niemieckiego w X-XII w., najazdy mongolskie w XIII w. oraz napór polityczny Krzyżaków, Brandenburgii i Czech), a także integrującą rolę metropolii gnieźnieńskiej (jako jedynej instytucji ogólnopolskiej w okresie rozbicia dzielnicowego), kultu świętych (św. Wojciecha i św. Stanisława), stołecznej roli Krakowa oraz tożsamościowych następstw kolonizacji niemieckiej w Polsce.

- W tym samym celu nauczyciel omawia zjawiska sprzyjające kształtowaniu się tożsamości narodowej mieszkańców Rusi Kijowskiej. Tworzyły je zagrożenia zewnętrzne (sąsiedztwo stepowe), zwierzchnictwo prawosławnej metropolii kijowskiej oraz nieudane próby stworzenia Królestwa Ruskiego (król Roman i ks. Daniło Halicki).
- Jednocześnie jednak należy wskazać na czynniki osłabiające ten proces: rozpad Rusi Kijowskiej na dzielnice po śmierci Jarosława Mądrego, położenie na styku cywilizacji i kultur, niszczący najazd mongolski oraz procesy „europeizacji", postępujące wraz z rywalizacją o Ruś Halicko-Włodzimierską i wprowadzeniem na jej terytorium zachodnich rozwiązań administracyjnych (np. samorząd miast na prawie magdeburskim).

Załącznik nr 1.

W tym czasie Niemcy przebili już żywy wał słowiańskich ludów zamieszkałych na zachód od Polski. Dokonali tego na Łużycach. Również księstwo cze-

skie popadło w zależność od nich. Jak wiemy, Mieszko był wtedy oficjalnie uważany za przyjaciela cesarza, co jednak wcale nie usuwało grożących w przyszłości niebezpieczeństw. Nieoględne postępowanie w dobie przyjęcia chrztu mogło je wybitnie zwiększyć, dając Niemcom możność stałego mieszania się w wewnętrzne sprawy polskie. Mieszko przyjął chrześcijaństwo z Czech. Nie była to – jak widać – prosta formalność, bo trzy czwarte polskiego słownictwa kościelnego pochodzi z języka czeskiego. Tytuły – biskup, dziekan, proboszcz, kapłan, pop, prócz tego – przeor, opat, mnich, nazwy wielu nabożeństw i przyborów liturgicznych – wszystko to przyniosło ze sobą czeskie duchowieństwo, które musiało być wtedy u nas bardzo czynne, tym samym uniemożliwiając inwazję niemczyzny. Pierwszy biskup misyjny w Polsce, Jordan, prawdopodobnie nie był Niemcem, a przynajmniej nie był Niemcem ze wschodu. Pochodził zapewne z Lotaryngii. Fakty wskazują, że pierwsze kroki Mieszka na nowej drodze od razu nacechowane były przezornością i rozumem.

Źródło: Paweł Jasienica, Polska Piastów, Warszawa 1986, s. 59.

Załącznik nr 2.

Włodzimierz rychło zrozumiał, że jego władzę w sposób skuteczny wzmocnić może tylko chrześcijaństwo, wyznawane już przez najbliższych sąsiadów: Bizancjum, Bułgarię, Węgry, Polskę, Szwecję. Dawne wierzenia pogańskie okazały się na tym etapie rozwoju społecznego mało przydatne i ograniczały dalszy rozwój państwa. Po 8 latach panowania Włodzimierz zaczął się zastanawiać, za pośrednictwem jakiego państwa przyjąć chrzest. W 986 roku wysłał swoich posłów do Bizancjum, Niemiec i Rzymu z poleceniem, by przypatrzyli się tamtejszym kultom. Ci po powrocie zaproponowali mu chrzest w obrządku bizantyjskim, czyli greckim. Oczarowani byli bowiem przepychem bazylik, nabożeństw, strojów, śpiewów bizantyjskich. Ucieszył się książę z rady swoich posłów. Ruś bowiem od lat związana była z Bizancjum licznymi splotami, w szczególności handlowymi i wzajemnymi paktami wojskowymi. Oto i teraz na życzenie cesarza Bazylego II, zagrożonego przez wrogów, Włodzimierz wyruszył na pomoc Bizancjum. Po zwycięstwie Włodzimierz oraz jego woje przyjęli chrzest (988 r.).

Źródło: Małgorzata Koskowska, Nawrócenie Włodzimierza i chrzest Rusi, https://adonai.pl/historia (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 3.

Opis wiecu odbytego z udziałem ludu Wrocławia przez synów piastowskiego księcia Władysława Hermana, Zbigniewa i Bolesława Krzywoustego, w reakcji na spisek wojewody Sieciecha, dążącego do odsunięcia dynastii Piastów od władzy w Polsce

Wobec grożącego rzekomo napadu Czechów Władysław Herman wysłał przeciw nim Krzywoustego. Drużynę ze śląskiej dzielnicy sformował mu Sieciech, dobierając wyłącznie własnych zwolenników. (…). Już w drodze ktoś

z najbliższych towarzyszy przestrzegł małego księcia, który natychmiast zawrócił, wysyłając gońców po Zbigniewa, We Wrocławiu powołał najpierw co przedniejszych i starszych grodu, a następnie cały lud na wiec, i tam po porządku opowiedział, łzy lejąc po chłopięcemu, o zasadzkach, jakie cierpiał od Sieciecha. (…). Na to całe pospólstwo Wrocławia, do głębi serca bólem wstrząśnione, przez chwilę zachowało ciszę, wnet jednak wybuchając wielkim głosem, powzięte w myśli postanowienie ujawniło jednomyślnie w sposób pełen gorącego umiłowania dla chłopców.

Źródło: Paweł Jasienica, Polska Piastów, Warszawa 1986, s. 116.

Załącznik nr 4.

Niespokojne sąsiedztwo stepowe i konieczność walki z groźnymi wędrowcami były dla osiadłej ludności ruskiej stałą udręką, a równocześnie ważnym doświadczeniem narodotwórczym. Przybysze z obcego świata dziś dzielili się zdobyczami własnej cywilizacji, jutro spadali jak szarańcza, grabili, niszczyli i zabijali. Ludy żyjące na szlakach wielkich migracji doświadczają historii dotkliwej i gwałtownej, ale też uczą się świata szybciej i wszechstronniej od tych, którym dane jest dojrzewać bez wewnętrznych zagrożeń. Przodkowie Ukraińców walkę o własną tożsamość i własne przetrwanie poznali wcześnie (…). Praktycznie coroczne napady Połowców na południowe i wschodnie regiony Rusi wykluczały trwalszą stabilizację gospodarczą i polityczną na tym terenie (..). Polityczną rzeczywistość Rusi Kijowskiej cechowała przy tym częsta w kulturze prawosławnej nieokreśloność zasad prawnych, zastępowanych szacunkiem dla obyczaju, także politycznego. Takie tradycyjno-patriarchalne normy słabiej jednak od surowego prawa feudalnej Europy potrafiły się przeciwstawić brutalnej sile obcej lub miejscowej – w efekcie polityka kijowska bardzo mocno nacechowana była przemocą, a życie zbiorowe toczyło się w rytmie częstych i krwawych przewrotów.

Źródło: Bohdan Cywiński, Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Wschodniej, Warszawa 2012, s. 122.

Załącznik nr 5.

Jeszcze w połowie XIII wieku Polska dzieliła się na kilkanaście dzielnic, prowadzących na ogół samodzielną politykę i często rywalizujących ze sobą. Od kilkudziesięciu lat trwał napływ obcych przybyszów, głównie osadników z Niemiec, którzy zgodnie z intencjami miejscowych książąt wprowadzali liczne nowinki gospodarcze i organizacyjne (trójpolówkę, nowe formy organizacji miast na prawie magdeburskim itp.), przyczyniając się do wzrostu dochodów i awansu cywilizacyjnego rozległych obszarów Polski. Idący w parze z tymi przemianami entuzjazm wielu Piastów rodził jednak obawy odwiecznych mieszkańców tych ziem, dla których często było to pierwsze zetknięcie z żywiołem niesłowiańskim.

Na tym gruncie krzepnąć poczęła polska tożsamość narodowa, coraz silniej sprzyjająca pragnieniom ambitniejszych Piastów, dążących do zjednoczenia kraju.

Źródło: Krzysztof Tracki, Krwawy Popielec, Magazyn Inne Oblicza Historii, https://ioh.pl/artykuly/pokaz/ii-------krwawy-popielec,1083/ (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 6.

(…) polska świadomość narodowa, a co za tym idzie i polski naród, kształtowała się w konflikcie etnicznym i ekonomicznym, jaki generowały relacje z odmiennym językowo i konfesyjnie archetypicznym europejskim Innym, zamieszkującym średniowieczne miasta homo mercator, czyli Żydem. Narodowotwórcze konflikty generowały również relacje z odmiennymi etnicznie i językowo przedstawicielami ludności niemieckiej. W skardze do papieża Marcina IV oraz do kurii rzymskiej, w dokumencie sporządzonym po Synodzie w Łęczycy zwołanym w roku 1285 przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnkę, relacjonując konflikty niemiecko-polskie, przeciwstawiono gens Theutonica [naród niemiecki] zbiorowości, którą określono mianem gens Polonica [naród polski] (…). Podjęto wtedy uchwałę o obronie języka polskiego, nakazując wygłaszanie w nim kazań, zakazano również przyjmowania nauczycieli niemówiących po polsku. Skarżono się, że niemieccy osadnicy, szlachta, mieszczanie, kler i chłopi prześladują ludność polską, uciskając ją ekonomicznie oraz „pozbawiając praw i obyczajów ojczystych". Postanowiono również nie dopuszczać Żydów do dzierżawy dochodów publicznych. Za przykład służyć może również polityczny u zarania konflikt przeobrażający się we wrogość wobec obcych językowo i etnicznie niemieckich mieszczan Krakowa – mam tu na myśli bunt wójta Alberta w tym mieście pomiędzy majem 1311 a majem 1312 roku. Kontakt z Obcym stanowi ważny czynnik formowania się poczucia narodowego, wyraźnie widać to (…) w XIII-wiecznej Polsce.

Źródło: Jacek Poniedziałek, Perenialistyczna teoria narodu Benedykta Zientary, Biblioteka Postscriptum Polonistycznego, 2018.

Załącznik nr 7.

Nie znamy dokładnej daty narodzin Rusi Kijowskiej, natomiast możemy podać precyzyjną datę jej śmierci. Zdarzyło się to 6 grudnia 1240 roku. Tego dnia Kijów padł łupem kolejnej fali najeźdźców ze stepów Eurazji, tym razem Mongołów (...).

Przybycie Mongołów rozwiało iluzję politycznej jedności państwa kijowskiego i położyło kres bardzo realnemu zjednoczeniu ziem ruskich w wymiarze kościelnym. Mongołowie uznali istnienie dwóch głównych ośrodków władzy książęcej na Rusi. Były to księstwa włodzimiersko-suzdalskie na terenie dzisiejszej Rosji i halicko-wołyńskie na obszarze środkowej i zachodniej Ukrainy (…).

W Ukrainie, którą rządzili książęta halicko-wołyńscy, panowanie mongolskie było jeszcze mniej inwazyjne i uciążliwe niż w Rosji. Było też znacznie krót-

sze: dobiegło kresu w połowie XIV wieku. Różnica ta miała wywrzeć ogromny wpływ na losy dwóch Rusi i ludzi je zamieszkujących (…).

Kijów otrzymał od Mongołów śmiertelny cios, po którym przez kilka stuleci nie mógł się podnieść i odzyskać dawnego znaczenia. Jednakże ludność ziemi kijowskiej i perejasławskiej bynajmniej nie przeniosła się w całości w dorzecze Wołgi i Oki, jak to sugerowali w XIX wieku niektórzy rosyjscy uczeni. Jeśli mieszkańcy Kijowszczyzny musieli uciekać ze stepowego pogranicza, znacznie łatwiej było im znaleźć bezpieczne schronienie bliżej domu, w lasach północnej Ukrainy nad Prypecią i Desną. Nie przypadkiem ojczyzną najstarszych dialektów języka ukraińskiego były nadprypeckie lasy osłonięte pasem mokradeł chroniących przed atakiem koczowników. Innym rejonem dającym zabezpieczenie przed najeźdźcami były górzyste podnóża Karpat.

Źródło: Sierhii Plokhy, Wrota Europy. Zrozumieć Ukrainę, Kraków 2022.

Załącznik nr 8.

Ruska kronika, zwana Latopisem halicko-wołyńskim o działaniach księcia Daniela (Danyło Hałyckij) na rzecz zjednoczenia Rusi po koronacji w Drohicznynie w 1253 r.

Gdy zaś zobaczył książę Daniel, że Bóg sprzyja temu miejscu zaczął zwoływać przychodniów – Niemców i Rusów, innoplemieńców i Lachów. Szli oni w dzień i w nocy. I młodzieńcy, i majstrowie wszelcy uciekali od Tatarów – siodlarze i łucznicy, i sahajdacznicy, i kowale żelaza, i miedzi, i srebra. I nastąpiło ożywienie, i zapełnili oni dworami dokoła grodu pole i wsie.

Źródło: Latopis Halicko-Wołyński, http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/a.a.%20-%20latopis%20halicko-wo%E5%82y%E5%84ski.pdf (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 9.

Ruś Włodzimiersko-Suzdalska

Załącznik nr 10.
Ruś Halicka jako średniowieczne zderzenie kultur. Czym była europeizacja tożsamości ukraińskiej?

Jej [ludności Rusi Halickiej] pierwszym i chyba najważniejszym narodowotwórczym elementem [doświadczeniem] była europeizacja tożsamości ukraińskiej (…). Europeizacja znaczyła (…) choćby częściową przemianę poczucia przynależności społecznej, przemianę świadomości prawnej, mentalności politycznej, a nawet wrażliwości moralno-religijnej, wreszcie stosunku do wartości doczesnych i do wysiłku do ich mnożenia (…).

Zmiana oblicza społecznego Rusi Halickiej wiązała się z powstawaniem i rozbudową miast, ewolucją ich sytuacji prawnej dzięki prawu niemieckiemu, dającemu ludności miejskiej własny samorząd i sądownictwo (…).

Europeizacja Rusi postępowała jednak nie tylko poprzez miasta. Przyłączenie w 1340 roku Rusi Halickiej do Polski, wchodzącej wtedy w okres rozkwitu, a potem dokonane w latach trzydziestych XV wieku rozciągnięcie na Ruś polskiego systemu prawno-administracyjnego stanowiło szansę i wyzwanie przede wszystkim dla ruskich bojarów, wcześniej często niechętnych Polsce i orientującej się raczej na wpływy węgierskie. W nowej sytuacji jedni – najpotężniejsi i najaktywniejsi politycznie – emigrują na litewski Wołyń, Czernichowszczyznę bądź Kijowszczyznę. Inni – liczniejsi – z entuzjazmem przyjmują ofiarowane im polskie prawa szlacheckie i wraz z przybyszami z Polski tworzą nową elitę szlachty ruskiej. Natalia Jakowenko w swej „Historii Ukrainy" zauważa nawet, że ci, którzy nie przechodzą skwapliwie na katolicyzm i kulturowo pozostają Rusinami, europeizują się w swej mentalności politycznej (…)

Źródło: Bohdan Cywiński, Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2013, s. 124–127.

Część II: **Razem czy osobno? W Rzeczypospolitej Obojga Narodów.**

Nauczyciel charakteryzuje Królestwo Polskie u progu epoki nowożytnej jako miejsce funkcjonowania ustroju demokracji szlacheckiej, systemu, który w ogromnym stopniu wpłynął na ukształtowanie się nowożytnej tożsamości narodowej Polaków, postrzeganych podmiotowo jako naród szlachecki. Ideologicznym owocem demokracji szlacheckiej stało się zjawisko sarmatyzmu. Stworzyło ono w szeregach polskiej szlachty silne poczucie wyjątkowości, utrwalające tożsamość narodową. Jednocześnie promieniowało na innych mieszkańców wielonarodowej Rzeczypospolitej, wśród których (Litwinów i Rusinów) znajdowało swoich naśladowców.

Należy jednak zaznaczyć, że sarmatyzm nie był jedynym doświadczeniem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, mającym wpływ na tożsamość narodową jej mieszkańców. Kolejnym była unia brzeska – akt stworzenia Kościoła grecko-katolickiego (unickiego), zachowującego liturgię prawosławną,

a zarazem uznającego zwierzchnictwo rzymskiego papieża. Wbrew zamysłowi jej twórców (Zygmunta III Wazy, kardynała Stanisława Hozjusza, ks. Piotra Skargi), unia brzeska wyostrzyła podziały wyznaniowe, stając się jednym z fundamentów konfliktu polsko-ruskiego. Wrogość do niej wykazywała Kozaczyzna zadnieprzańska. Kolejne krwawe powstania kozackie, zwrócone przeciw polskiej szlachcie (a także wyznawcom Kościoła grecko-katolickiego), wpłynęły na pogłębienie kryzysu Rzeczypospolitej. Jednocześnie stały się kolejnym doświadczeniem o cechach narodowotwórczych dla Rusinów – Ukraińców. Należy w końcu zaznaczyć, że w rezultacie historycznej decyzji przywódcy powstania kozackiego, Bohdana Chmielnickiego, o poddaniu Ukrainy zwierzchnictwu rosyjskiemu (ugoda w Perejasławiu 1654 r.), doszło do krwawego najazdu moskiewskiego na Rzeczpospolitą i podziału Ukrainy (traktat w Andruszowie 1667 r.) na polskie Prawobrzeże i rosyjskie Lewobrzeże. Będzie to miało dalszy wpływ na kształt tożsamości ukraińskiej.

Po zakończeniu wykładu wstępnego (wprowadzenia) nauczyciel dzieli klasę na mniejsze grupy, po czym zobowiązuje do realizacji zadań, związanych z materiałem źródłowym.

→ Na podstawie załącznika 11 wypisz cechy staropolskiego Sarmaty i objaśnij zjawisko sarmatyzmu

→ Na podstawie załącznika 12 wypisz cechy szlachty polskiej, które wychwala Jerzy Ossoliński w swej mowie do papieża Urbana VIII. Oceń wpływ ideologii sarmackiej na tożsamość narodową Polaków.

→ Na podstawie załącznika 13 scharakteryzuj w jaki sposób koncepcję Wielkiej Sarmacji rozumiano na ukrainnych obszarach Rzeczypospolitej w XVII wieku. W jaki sposób polski sarmatyzm wpłynął na wyłanianie się ukraińskiej tożsamości narodowej?

→ Na podstawie załączników 14 i 15 określ wpływ unii brzeskiej na narastanie konfliktu polsko-ruskiego i jej znaczenie w kształtowaniu się tożsamości narodowej Ukraińców.

→ Na podstawie załącznika 16 określ grupy społeczne, które w XVII wieku wykazywały się ukraińską świadomością narodową.

→ Na podstawie załączników 17 i 18 porównaj dwie odmienne opinie na temat tożsamości Kozaków zaporoskich.

→ Na podstawie załączników 19 i 20 wypisz i scharakteryzuj etapy wchłaniania Ukrainy przez imperium rosyjskie w XVII i XVIII wieku (od ugody w Perejasławiu do trzeciego rozbioru Polski).

→ Na podstawie załącznika 21 odpowiedz, dlaczego rozbiory Rzeczypospolitej w XVIII wieku stały się punktem zwrotnym w dziejach narodu ukraińskiego. W jakim stopniu przyczyniła się do tego polityka państwa austriackiego?

Załącznik nr 11.

Staropolscy Sarmaci uważali, że wywodzą się od prehistorycznego ludu Sarmatów, zamieszkującego w IV-II wieku p.n.e. tereny między dolną Wołgą a Donem. Autorzy Odrodzenia podchwycili [...] nazwę Sarmacja Europejska, z której mieli wywodzić się nasi przodkowie, odróżniając ją od azjatyckiej […]. Dziś wiemy, że wydarzenia, które nastąpiły później, w szczególności wielka wędrówka ludów (w IV w. n. e.), całkowicie odmieniły zaludnienie naszego kontynentu i o jakichkolwiek rzeczywistych więzach krwi mowy być nie może, to jednak poczynając od XV wieku (Jan Długosz oraz – później – Maciej Miechowita) sarmacki mit o początku pojawił się w rodzimej historiografii […]. Mit ten legł u podstaw [...] ideologii szlachty polskiej. Zgodnie z nią Sarmatą miał być szlachcic, a jego główne zadanie – walka w obronie Ojczyzny – nawiązywać miało do wojowniczych cech dawnych, prehistorycznych Sarmatów […]. Społeczna rola obrońcy Ojczyzny uzasadniała uprzywilejowane stanowisko szlachty w stosunku do innych stanów społecznych, w szczególności do mieszczan i chłopów. Poglądom tym towarzyszyło przekonanie Sarmatów o własnej wyższości nad innymi stanami i innymi nacjami. Od razu powstał też zbiór cech, którymi winien charakteryzować się Sarmata (umiłowanie wolności, prawość, szczerość, odwaga, gościnność, dobroduszność, wymowność, indywidualizm, niezależność) […]. Idealizacji podlegał też ustrój Rzeczypospolitej, dla którego poszukiwano uzasadnień w republikańskim Rzymie […]. W miarę postępów kontrreformacji […] utożsami[ono] Sarmatę z katolikiem. Dodatkowych impulsów do takiej identyfikacji dostarczył dokonany wszak przez innowierców „potop" szwedzki oraz równolegle dwukrotne zagrożenie tureckie […]. Sarmatyzm gloryfikował swojskość, a zwłaszcza szlachecką prowincję […].

Źródło: Łukasz Kądziela, Sarmatyzm, Wiedza i życie, nr 5, 1999.

Załącznik nr 12.

Mowa kanclerza wielkiego koronnego Jerzego Ossolińskiego do papieża Urbana VIII, Rzym 1633 r.

Owa to Sarmacja rzymskim orężem niedostępna, dziś rzymskiej uległa wierze (…), dziś jedynego Boga służebnica; ona najżarliwszy stróż wolności, nigdy jarzmem niedotknięta; dziś rzymskim biskupom i Stolicy Apostolskiej najuleglejsza – Polska, mówię, która sama jedna potworów na świecie nie rodzi. Żadne odszczepieństwo z niej nie wyszło, a jeżeli znajdą się i tam zarażeni chorobą ościennych narodów, tacy ci wnet surową praw naszych karnością i wiecznej niesławy piętnem od całości szlachty odcięci zostają (…). Wrodzona jest gorliwość w wierze narodowi polskiemu; stąd owo poszanowanie dla biskupów, którym pierwszych miejsc w senacie ustąpiono (…). Półksiężyce otomańskie, które tyle wojsk potężnych, tyle miast obronnych zniosły (…) Polacy gołymi piersiami zatrzymują. Tatarską zajadłość (…) jedna Rzeczpospolita powściąga (…). Nic

pieszczonego ani zniewieściałego w obyczajach i stroju naszym. Młodzież dziecinne swe lata nie przy lutniach i tańcach, ale w obozie trawi; szlachta nie wstydzi się uprawiać roli (…). W niskich chatach mieszkają ludzie podniosłego serca (…). O, niechaj mi nikt tej wspaniałości umysłu dziką nie nazywa. Ugłaskały dzikość Sarmatów religia i muzy łacińskie.

Mowy Jerzego Ossolińskiego Kanclerza Wielkiego Koronnego, przekład Józef Maksymilian Ossoliński, Warszawa 1784, s. 13–25.

Załącznik nr 13.
O wpływie ideologii sarmatyzmu na kształtowanie się tożsamości narodowej Ukraińców

Wbrew dezintegrującym czynnikom trójjęzyczności i wielowyznaniowości kultura ta [ruska na Ukrainie], aby przetrwać, musiała określić swoją tożsamość i znaleźć dla niej imię. Z pomocą przyszedł tu żywy od drugiej połowy XVI wieku w Polsce mit sarmacki. Sarmacja-Roxolania stanowi w tym ujęciu odrębną część rozciągającej się od morza do morza Wielkiej Sarmacji, której ówczesnym odpowiednikiem miała być Rzeczpospolita. W tym kręgu pojęciowym osadzony zostaje wzór sarmackiego rycerza – Rusina, współtwórcy i odwiecznego obrońcy Wielkiej Sarmacji. Ten mit uzasadniał i naturalną więź Rusi z resztą Rzeczypospolitej, i kategoryczny postulat jej autonomii – wyznaniowej, kulturalnej i politycznej. Na tym tle w piśmiennictwie ukraińskim lat dwudziestych XVII wieku pojawia się pojęcie „pop ulus" – lud, czyli naród Rusinów. Wyłaniająca się w tej kulturze świadomość narodowa określa się pojęciem łacińskim…

Źródło: Bohdan Cywiński, Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2013, s. 132.

Załącznik nr 14.
Dlaczego podpisano unię brzeską?

Powołanie do istnienia w 1589 r. prawosławnego patriarchatu moskiewskiego wzbudziło w Polsce przekonanie, że kwestia religii prawosławnej stanie się dla Moskwy argumentem gry politycznej. Ideę unii propagowali w Polsce jezuici (Piotr Skarga, O jedności Kościoła Bożego, 1577), zdecydowanie popierał ją król Zygmunt III Waza i papież Klemens VIII. Akt unii nie objął całego polskiego prawosławia. Sprzeciwili mu się biskupi przemyski Michał Kopysteński i lwowski Gedeon Bałaban, na czele zaś świeckich przeciwników unii stanął książę Konstantyn Ostrogski.

Akt unii [brzeskiej 1596 r.] związał w ramach katolicyzmu, pod zwierzchnictwem papieża dwa Kościoły: rzymskokatolicki i greckokatolicki. Wschodni kościół unicki zachował własny liturgiczny kalendarz (juliański) oraz ryt, język liturgii i organizację kościelną. Biskupi uniccy nie mogli jednak zasiąść w senacie, co z urzędu było prawem biskupów rzymskokatolickich.

Unia brzeska wpłynęła na pogłębienie antagonizmów religijnych w Rzeczypospolitej, sprawiając, że wyznawcy prawosławia (dyzunici) ciążyli ku Mo-

skwie. Unia stała się też źródłem napięć, które w ciągu dziejów narosły w otwarty konflikt nie tylko religijny, ale też narodowościowy pomiędzy Polakami i Ukraińcami (…).

Jedyne więc, co uzyskano, to właśnie tę odrębność, biskupi zaś nie uzyskali politycznie wiele, ponieważ nie zasiedli w senacie, przez co znaczenie Kościoła unickiego niewątpliwie podupadało w odczuciu społecznym.

Źródło: Podpisanie unii brzeskiej. Wywiad z prof. Andrzejem Sulimą-Kamińskim, Muzeum Historii Polski, https://muzhp.pl/pl/e/27/podpisanie-aktu-unii-brzeskiej (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 15.
Wpływ unii brzeskiej na kształtowanie się tożsamości narodowej ziem ukrainnych Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Zawarcie unii brzeskiej stało się momentem, w którym narody ukraiński i białoruski, a co najmniej światlejsza ich część stanęły przed koniecznością bardzo trudnego wyboru – religijnego, kulturalnego i politycznego. Biorąc pod uwagę całokształt ówczesnej sytuacji tych ziem, a więc ich polityczną przynależność do Rzeczypospolitej i dostrzeganą przez samą hierarchię i kler prawosławny niewydolność pastoralną Cerkwi w zestawieniu z obecnym na tym terenie potężnym Kościołem katolickim, można uznać, że wybór drogi unijnej był uzasadniony zarówno politycznie, jak i religijnie. Niewątpliwie był to bardzo ważny krok na drodze ku upragnionemu przekształceniu Rzeczypospolitej Dwojga w Rzeczpospolitą… Trojga Narodów.

Bohdan Cywiński, Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2013, s. 131.

Załącznik nr 16.
Kto tworzył naród ukraiński?

Nie ulega żadnej wątpliwości, że nosicielami świadomości narodowej, spadkobiercami narodu ruskiego (ukraińskiego) czuła się głównie szlachta, wyższe duchowieństwo i elita mieszczańska (…). Przede wszystkim jednak określenie narodu odnosiło się do stanu szlacheckiego, dał temu wyraz Adam Kisiel w mowie wygłoszonej w 1641 r., w której ujmował się za ruskim narodem szlacheckim. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że wówczas gdy powstawała potrzeba manifestowania jedności wyznaniowej, w skład „prawosławnego narodu ruskiego" włączano stany niższe w tym także kozaczyznę.

Źródło: Teresa Hynczewska-Hennel, Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i Kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w., Warszawa 1985, s. 165.

Załącznik nr 17.
Dlaczego Kozacy zaporoscy stali się problemem Rzeczypospolitej?

Naszą wiedzę o Kozakach błędnie ukształtowały takie powieści jak „Ogniem i mieczem" Henryka Sienkiewicza czy „Cichy Don" Michaiła Szołochowa. Nierzadko też kojarzy się Kozaków z Ukraińcami, co jest nieporozu-

mieniem, gdyż w XVI i XVII wieku nie istniała Ukraina jako państwo mające samodzielny byt.(…).

Wielki slawista Aleksander Brückner tropiący genealogie różnych nazw w języku polskim twierdził, że nazwa „kozacy" ma pochodzenie tatarskie i oznacza po prostu człowieka wolnego, który służy za pieniądze, komu zechce. Być może wywodziła się od tureckiego „quazzaq" oznaczającego zwierzchnictwo. Słowo „kozak" oznaczające stróża lub wartownika pojawiło się po raz pierwszy w „Codex Cumanicus" – rękopisie łacińsko-persko-kipczackim z Kaffy, napisanym pod koniec XIII wieku. Po 1308 r. w wielu językach tureckich kozak mógł oznaczać: najemnika, żołnierza, ale też awanturnika czy bezdomnego wygnańca. Pierwsze notatki o kozakach zbójnikach pojawiły się w Polsce już w 1388 r., kiedy uważano ich za muzułmanów. W rzeczywistości w społeczności kozackiej można było spotkać równie często katolików, jak prawosławnych czy grekokatolików (po unii w Brześciu), a nawet protestantów. Tak naprawdę XVI- i XVII--wieczni Kozacy wcale nie byli fanatycznymi wyznawcami jakiejś konkretnej religii, jak starano się ich portretować. Czasami nawet kpili sobie z prawosławnych brodatych popów, nazywając ich kozłami. Z kolei kronikarz Jan Długosz nazywał Kozaków zbiegami i zbójami, a XVI-wieczny kronikarz Maciej Stryjkowski wywodził, że nazwa społeczności pochodzi od nazwiska jednego watażki, którego nazywano „Kozak". Kozacy byli zatem wieloetniczną i wielowyznaniową zbieraniną ludzi zbiegłych na stepy Zaporoża. Historycy wymieniają aż 22 narodowości składające się na tę bezpaństwową społeczność. Nie byli to na pewno chłopi, ponieważ w państwie moskiewskim i w Rzeczypospolitej byli uznawani za ludzi stanu wolnego. Obecność kobiet w ich obozie była niemile widziana, jeśli wręcz nie zabroniona. Z czego żyli na co dzień? Zajmowali się głównie myślistwem, rybołówstwem i hodowlą.

Źródło: Paweł Łepkowski, Kozacy – duchy Dzikich Pól, Rzeczpospolita, 27.05.2021.

Załącznik nr 18.
Czy Kozacy to Ukraińcy?

Wielu historyków jest zdania, że dzisiejsi Ukraińcy są nie tylko spadkobiercami Rusi Kijowskiej ale także Kozaków Zaporoskich. To do ich historii odwoływali się m.in. Ukraińcy na pocz. XIX wieku, kiedy zaczynała się rodzić współczesna ukraińska świadomość narodowa i marzenia o niezależnym od Rosji i Austro-Węgier państwie. Z dzisiejszej perspektywy, kiedy nie mówimy już o Rusinach i języku ruskim, ale Ukraińcach i Ukrainie, można więc powiedzieć, że szturmujący razem z wojskiem Rzeczpospolitej Moskwę w 1618 roku, czy walczący w 1610 roku pod Kłuszynem Kozacy, obok husarii najważniejsza wówczas siła bojowa wojsk Rzeczpospolitej, byli Ukraińcami. Poza tym to właśnie w XVII wieku zaczyna funkcjonować nazwa Ukraina w odniesieniu do obszaru – na skraju Rzeczpospolitej – zamieszkiwanego przez Kozaków, posługujących się

językiem ruskim, wyznających prawosławie i pozostających w obszarze ludowej kultury ruskiej, a więc wszystkiego tego, do czego odwołują się dzisiejsi Ukraińcy.

Źródło: Wystąpienie prof. Andrzeja Nowaka 23 kwietnia 2022 r. w krakowskim Sokole, https://www.youtube.com/watch?v=lxdj05Wn8qg (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 19.
O skutkach ugody w Perejasławiu (przyjęcia przez Kozaczyznę Bohdana Chmielnickiego zwierzchnictwa rosyjskiego)

Umowa perejasławska z Moskwą ze stycznia 1654 roku w planach Chmielnickiego miała być posunięciem taktycznym, gestem na politycznej szachownicy, który miał ułatwić oderwanie Ukrainy od Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W historii Ukrainy stała się momentem przełomowym, który rozpoczął proces jej podporządkowywania imperium rosyjskiemu (…). Zagarnięcie Ukrainy przez imperium rosyjskie nie było [jednak] aktem jednorazowej aneksji. Przybrało postać stopniowego wchłaniania terytorium i ludności oraz wprowadzania kolejnych ograniczeń politycznej autonomii zajmowanych obszarów (…). Za datę początkową tego procesu przyjmijmy tu moment ugody perejasławskiej, a więc rok 1654. Całkowite wchłonięcie Ukrainy dokonało się w chwili trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej, kiedy w 1795 roku zasięg imperialnego panowania rosyjskiego nad ziemiami ukraińskimi sięgnął historycznego szczytu. Momenty te dzieli sto czterdzieści jeden lat stopniowego zaniku podmiotowości politycznej Ukrainy. W 1667 roku polsko-rosyjski traktat w Andruszowie wprowadza podział Ukrainy na polskie Prawobrzeże i rosyjskie Lewobrzeże Dniepru, w 1672 – Rosja próbuje podporządkować sobie południową część Prawobrzeża, w 1685 roku korupcyjnymi machinacjami narzuca kijowskiej metropolii prawosławnej poległość wobec patriarchatu moskiewskiego. Zwycięstwo wojsk rosyjskich nad królem szwedzkim Karolem XII w 1709 roku oznacza także klęskę ukraińskiego dążenia do niepodległości i otwiera Rosji drogę do niczym nieskrępowanej polityki imperialnej. W efekcie w 1734 roku na Lewobrzeżu zostaje zlikwidowany Hetmanat – świadczący dotąd o ograniczonej autonomii ukraińskiej. (…). W roku 1768 Katarzyna II dla rozbicia polskiej konfederacji barskiej najpierw za sprawą swych agentów prowokuje na należącym do Rzeczypospolitej Prawobrzeżu antykatolicką i antypolską rzeź humańską, potem zaś wysyła tam swoje wojska. Walki przez cztery lata toczą się w różnych częściach Rzeczypospolitej, wreszcie w 1772 roku dochodzi do pierwszego rozbioru Polski. Dawny podział na rosyjskie Lewobrzeże i polskie Prawobrzeże zostaje utrzymany. Dla ludności ukraińskiej z najlepiej zagospodarowanych ziem zachodniego Podola ten sam rok oznacza natomiast wejście pod władzę habsburskiego cesarstwa austriackiego. (…) w 1775 roku przestaje istnie Sicz Zaporoska. Militarne znaczenie tego posunięcia jest ograniczone, w wymiarze symbolu narodowego Ukraińcy tracą jednak w tym momencie najcenniejsze świadectwo tożsamości. Nadzieję dostrzegano

jeszcze w pozostałym przy chwiejącej się Rzeczypospolitej fragmencie dawnej Rusi: wschodnim Podolu, Wołyniu i pozbawionej swej zajętej przez Rosjan stolicy, skupionej wokół Żytomierza Kijowszczyźnie. Faktycznym kresem tej epoki okazał się rok 1793: drugi rozbiór Polski włączył te ziemi do zaboru rosyjskiego. Trzeci rozbiór Polski stanowił już tylko przypieczętowanie całego procesu (…).

Bohdan Cywiński, Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2013, s. 136–143.

Załącznik nr 20.

Mapa, Rzeczpospolita w drugiej połowie XVII wieku, CARTE

Mapa, Rzeczpospolita Obojga Narodów w okresie rozbiorów, CARTE

Załącznik nr 21.

W jaki sposób przedrozbiorowa Polska wpłynęła na świadomość narodową Ukraińców?

Przez cały okres Polski nowożytnej trwała szeroka wymiana kulturowa, przy czym dominowała wymiana idąca z Zachodu na Wschód, aniżeli w przeciwnym kierunku, co nie znaczy, że jej nie było. Przyjmowanie kultury zachodniej miało na Rusi charakter prawny, osadniczy, religijny, handlowy. Skutkiem tej unifikacji była postępująca przez kolejne pokolenia asymilacja szlachty ruskiej. Przedstawiciele ruskich rodów brali udział w sejmach, posługiwali się językiem polskim, częstokroć zmieniali obrządek na rzymskokatolicki, wiązali się małżeństwami z polskimi rodzinami, jedynie w pamięci rodowej zachowując świadomość swojej genealogii. Ich ruskość z czasem zawężała się już tylko do terytorialnej samoidentyfikacji (pochodzenia). Nie zmieniło tego stanu na tym terenie nawet powstanie Bohdana Chmielnickiego, który przez pewien czas

zdawał się tworzyć szansę dla wykreowania narodu ruskiego (kozackiego). Do upadku Polski z końcem XVIII wieku nie było więc na ziemiach Rusi Czerwonej czynnika narodowego, który na dłuższy czas stwarzałby realną alternatywę polityczną dla Polaków.

Rozbiory Polski wytworzyły zupełnie nową sytuację. Przyłączenie w 1772 roku w ramach I rozbioru południowych ziem polskich ze Lwowem do monarchii austriackiej i utworzenie Galicji i Lodomerii (Austriacy odwoływali się w ten sposób do niegdyś posiadanych przez Węgrów ruskich miast: Halicza i Włodzimierza), okazało się silnym ciosem nie tylko w państwo polskie, istniejące zresztą w okrojonych granicach jeszcze przez ponad dwie dekady, ale również w polski żywioł na obszarze Rusi Czerwonej. Władze austriackie prowadziły bowiem, przynajmniej do okresu autonomicznego, dwie polityki: próbę tworzenia nowej tożsamości austriackiej, tudzież galicyjskiej, a więc objawiającej się postawami lojalistycznymi wobec monarchii, oraz wspierania ludności ruskiej jako przeciwwagi do mających o wiele większe aspiracje polityczne Polaków.

Źródło: Adam Świątek, Polacy i Ukraińcy: do połowy XIX wieku. Powstanie narodu ruskiego, Interia Historia, 14.10.2014, https://historia.interia.pl/drogi-do-wolnosci/news-polacy-i-ukraincy-do-polowy-xix-wieku-powstanie-narodu-ruski,nId,1535948 (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 22.

Zadanie podsumowujące – karta pracy

Dopasuj poniższe zjawiska do grup narodowościowych, na które wpływały w zakresie kształtowania się ich tożsamości narodowej (przy grupie Polaków lub Ukraińców wpisz odpowiednie litery – niektóre mogą występować w obu grupach)

Polacy: _____

Ukraińcy: _____

a. Przyjęcie chrześcijaństwa w obrządku bizantyjskim
b. Przyjęcie chrześcijaństwa w obrządku łacińskim
c. Zagrożenie ze strony ludów stepowych
d. Najazdy mongolskie
e. Zagrożenie ze strony Niemców
f. Przywiązanie do dynastii piastowskiej
g. Koronacja Daniela Halickiego w Chełmie
h. Włączenie Rusi Halickiej do Polski
i. Sarmatyzm
j. Unia brzeska
k. Powstania kozackie
l. Rozbiory Polski

TEMAT: KSZTAŁTOWANIE WSCHODNIEJ GRANICY POLSKI PO I WOJNIE ŚWIATOWEJ – PROBLEM UKRAINY

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna i potrafi omówić genezę konfliktu o wschodnie granice II RP;
- potrafi opisać główne etapy konfliktu polsko-ukraińskiego o teren Małopolski Wschodniej;
- potrafi zidentyfikować osoby, wydarzenia i miejsca pamięci związane z wojną polsko-ukraińską 1918-1919;
- wymienić postanowienia traktatu ryskiego z 1921 roku oraz ich konsekwencji dla Rzeczypospolitej i Ukrainy.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- wskazać na mapie i omówić przebieg wschodniej granicy II RP;
- potrafi dokonać oceny wydarzeń wojennych z perspektywy zwykłego człowieka oraz historii narodowej narodu polskiego i ukraińskiego;
- dokonać krytycznej analizy przedstawionych źródeł i na ich podstawie dokonać opisu oraz interpretacji wydarzeń historycznych.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica:

- ma świadomość złożoności procesów społeczno-narodowych rozgrywających się w XX wieku;
- zdaje sobie sprawę ze skutków wojny tak w wymiarze indywidulanym, społecznym, jak i narodowym;
- dostrzega złożoność procesów podejmowania decyzji politycznych w wymiarze dwustronnym oraz międzynarodowym oraz ich skutki;
- rozumie w wymiarze propedeutycznym znaczenie tzw. polityki kulturalnej i historycznej.

Metody i formy pracy:
Praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu, praca z tekstem źródłowym, praca indywidualna i grupowa.

Uwagi o realizacji:
Wybór i selekcja materiału oraz tematyki zaproponowanej w części realizującej konspektu zależy od nauczyciela przeprowadzającego zajęcia.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

Ogólne omówienie procesu kształtowania się wschodniej granicy II Rzeczpospolitej (podstawa: mapa II Rzeczypospolitej – zał. 1, 2).

- sytuacja wschodnich terenów Rzeczypospolitej w listopadzie 1918 roku;
- przebieg granicy wschodniej II RP, której przebieg został ukształtowany w latach 1918-1922;
- wskazanie głównych czynników kształtujących przebieg granicy wschodniej II RP (dziedzictwo zaborów, odradzanie się i tworzenie nowych państw narodowych, tendencje rewolucyjne itd.);
- podanie zasadniczej chronologii wydarzeń kształtowania się granicy na obszarze Małopolski Wschodniej w latach 1918-1921;
- wojna polsko-ukraińska (1918-1919);
- wojna polsko-bolszewicka (1919-1921) i sojusz polsko-ukraiński;
- decyzje traktatu w Rydze (1921).

FAZA REALIZACYJNA

Geneza konfliktu polsko-ukraińskiego o Lwów i Małopolskę Wschodnią.
Genezę konfliktu można omówić na podstawie dwóch tekstów źródłowych:

- ukraińskiego (Tymczasowa ustawa Ukraińskiej Rady Narodowej z 13 listopada 1918 roku, zał. 3);
- oraz polskiego (Uchwała Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie w sprawie wyłączenia z monarchii austriackiej ziem polskich z 28 października 1918 roku; zał. 4).

Uczniowie/Uczennice powinni wskazać w obu wymienionych dokumentach twórców oraz wykazać na podstawie ich treści:

- kto je wydał;
- jaki był cel wydania tego typu dokumentu;
- co stanowiło główną przyczynę sporu pomiędzy stroną polską a ukraińską;
- dlaczego ten spór przerodził się w wojnę? (Jeżeli nawet w wypadku tego ostatniego zagadnienia tego typu informacji nie ma w dokumentach, należy poprosić uczniów o wyrażenie swego zdania oraz jego uzasadnienie).

Polsko-ukraińska wojna o Małopolskę Wschodnią.
Krótkie omówienie przez Nauczyciela/Nauczycielki chronologii wydarzeń:

- polsko-ukraińskie walki o Lwów (listopada 1918 roku);

- walki polsko-ukraińskie o linię kolejową Przemyśl–Lwów i walki w Małopolsce Wschodniej (zima 1918/1919 i wiosna 1919);
- polska ofensywa (maj 1919);
- 17 lipca 1919 r. wojska polskie osiągają rzekę Zbrucz i tym samym zajmują ostatecznie cały obszar austriackiej Galicji;
- 2 grudnia 1919 r. – uznanie przez rząd ukraiński rzeki Zbrucz za granice Rzeczypospolitej.

Praca uczniów/uczennic nad tekstami relacjonującymi przebieg wojny polsko-ukraińskiej, w tym walki o miasto Lwów (zał. 5, 6, 7). Uczniów można podzielić na dwie lub trzy grupy, w zależności, ile tekstów chcemy wykorzystać. Zadaniem uczniów byłoby:

- opisać przebieg walk polsko-ukraińskich (ustalić chronologię wydarzeń);
- scharakteryzować walczące strony (kim byli walczący? jakie było ich uzbrojenie?);
- scharakteryzować losy i doświadczenia ludności cywilnej;
- wyjaśnić przyczyny i źródła przemocy oraz gwałtów dokonywanych w czasie wojny.

Wojna polsko-bolszewicka i sojusz polsko-ukraiński (1920)

Wyjaśnienie Nauczyciela/Nauczycielki dotyczące wydarzeń z 1920 i 1921 roku, w czasie których konflikt polsko-ukraiński musiał ustąpić w obliczu najazdu bolszewickiego. Tekst umowy pomiędzy rządami polskim a ukraińskim (zał. 8) może stanowić podstawę do dyskusji nad jego zasadnością i historycznym znaczeniem. Można zwrócić uwagę na następujące fakty:

- drastyczna zmiana sojuszy politycznych nastąpiła pod wpływem większego zagrożenia ze strony ZSRS;
- polityczne korzyści płynące dla każdej ze stron zawierającej układ;
- kwestia niezrealizowania zapisów układu.

Traktat w Rydze (1921).

- Wymienić najważniejsze postanowienia traktatu dotyczące problemu ukraińskiego.
- Podkreślenie odmienność historycznego znaczenia zawartego układ dla Rzeczypospolitej i dla Ukrainy.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

Dyskusja i wymiana opinii na tematy:

- Dlaczego nie udało się zrealizować politycznych planów utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego w latach 1918-1921?
- Jakie skutki dla państwa polskiego i narodu ukraińskiego przyniosły wydarzenia rozgrywające się w latach 1918-1921?

Zadanie domowe:
Odszukać w bazach danych i przygotować krótką informację na temat, w jaki sposób przedstawione na zdjęciach obiekty oraz zaprezentowane dzieła sztuki wiążą się z omówionymi powyżej wydarzeniami.

- Zał. 9. Pałac Saski z Grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie (zdjęcie z okresu międzywojennego).
- Zał. 10. Kartka pocztowa z obrazem Wojciecha Kossaka „Orlęta" (okres międzywojenny).

Literatura przedmiotu (mogąca posłużyć do rozwijania warsztatu merytorycznego i dydaktycznego w zakresie omawianego tematu)

- T.J. Kopański, Wojna polsko-ukraińska 1918-1919 i jej bohaterowie, Warszawa 2013.
- Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła, t. 1-2, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy i wybór fotografii J. Wołczański, Lwów-Kraków 2012.
- Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918-1919, t. 1: 1-30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych, wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000.
- A. Chojnowski, Ukraina, Warszawa 1997.
- P.P. Żurawski vel Grajewski, Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919, Warszawa 2017.
- A. Kolańczuk, „Umarli, aby zmartwychwstała Ukraina". Miejsca pamięci Ukraińców – uczestników walk niepodległościowych w latach 1917-1921 w Polsce, Przemyśl 2007.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Załącznik nr 1.

Sukcesja terytorialna II Rzeczypospolitej

Źródło: A.J. Mielcarek, Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej, Warszawa 2008, s. 194.

Załącznik nr 2.

Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej w 1923 roku

Źródło: A.J. Mielcarek, Podziały terytorialno-administracyjne II Rzeczypospolitej w zakresie administracji zespolonej, Warszawa 2008, s. 195.

Załącznik nr 3.
Obwieszczenie o wydaniu tymczasowej ustawy Ukraińskiej Rady Narodowej dotyczącej niepodległości państwowej ziem ukraińskich byłej austro-węgierskiej monarchii (Lwów, 13 listopada 1918 roku)

Tymczasowa podstawowa ustawa, uchwalona przez Ukraińską Radę Narodową na posiedzeniu w dniu 13 listopada 1918 roku.

Artykuł I. Nazwa państwa ogłoszona na podstawie prawa o samookreśleniu (samooznaczeniu) narodów przez Ukraińską Radę Narodową we Lwowie dnia 19 października 1918 roku, obejmująca całą przestrzeń byłej austro-węgierskiej monarchii i zasiedlona głównie przez Ukraińców, otrzymuje nazwę: Zachodnio-Ukraińska Republika Narodowa.

Artykuł II. Granice. Przestrzeń Zachodnio-Ukraińskiej Republiki pokrywa się z ukraińskim etnograficznie jednolitym rejonem w granicach byłej austro-węgierskiej monarchii, to jest z ukraińskimi częściami byłych austriackich koronnych krajów Hałyczyny, z Wołodymireju i Bukowiny, oraz z częściami byłych węgierskich stolic (komitativ): Spisz, Szarysz, Zemłyn, Uh, Berek, Uhocza, Marmarosz, które zaznaczone są na karcie etnograficznej monarchii austriackiej barona Karla Czerninga, (Etnografische Karte der oesterreichischen Monarchie entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von der Kk. Direktion der administrativen Statistk, Wien 1855, Maasstab I. 864 000).

Artykuł III. Suwerenność państwowa. Od tej chwili terytorium państwowe tworzy niepodległą Zachodnio-Ukraińską Republikę Narodową.

Artykuł IV. Przedstawicielstwo państwowe. Prawo władania nazwą Zachodnio-Ukraińska Republika posiada cały naród poprzez swoje przedstawicielstwo, wybrane na podstawie powszechnego, równego, bezpośredniego, tajnego i proporcjonalnego prawa głosowania bez różnicy na płeć.

Na tej podstawie ma być wybrane Zgromadzenie Ustawodawcze Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Narodowej. Do czasu wybrania Zgromadzenia władzę wykonywać będzie Ukraińska Rada Narodowa i Sekretariat Państwowy.

Artykuł V. Godło i flaga. Godłem Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Narodowej będzie: złoty lew na niebieskim tle, zwrócony w swoją prawą stronę. Flaga będzie niebiesko-żółta. Pieczęć państwowa posiada dookoła godła napis: Zachodnio-Ukraińska Republika Narodowa.

Źródło: Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918-1919, t. 1: 1-30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych, wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000, s. 159-160 (oryginał: „Diło" 1918, nr 262 z 15 padołysta).

Załącznik nr 4.
Uchwała Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie w sprawie wyłączenia z monarchii austriackiej ziem polskich (Kraków, 28 października 1918 roku)

Zarządzenia Polskiej Komisji Likwidacyjnej do wszystkich urzędów państwowych, krajowych i gminnych w Galicji, W. ks. Krakowskim i na Śląsku: Dnia 28 października zgromadzenie wszystkich posłów polskich do parlamentu austriackiego powzięło jednomyślnie następujące uchwały:

1. Stwierdzają, że ziemie polskie w obrębie monarchii austrowęgierskiej nie należą już do państwa austriackiego.
2. Na ziemiach tych tworzy się Komisja Likwidacyjna, złożona z 23 posłów polskich do austriackiej Rady Państwa.
3. Siedzibą PKL wyznaczy ze swego łona prezydium z 4 stronnictw PSL, ND, PPSD i PD.
4. Wywóz środków żywności z kraju ma zależeć tylko od zezwolenia PKL.

Prezydium zgromadzenia, złożone z Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, ks. Londzina, hr. Skarbka, oraz sekretarza dr. Grzędzińskiego zostało upełnomocnione do prowadzenia czynności Komisji Likwidacyjnej aż do jej ukonstytuowania.

Źródło: Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918-1919, t. 1: 1-30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych, wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000, s. 30-31 (oryginał: „Kurier Lwowski" 1918, nr 504).

Załącznik nr 5.
List o. Stanisława Sopucha TJ do prowincjała oo. jezuitów w Krakowie o przebiegu wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919 we Lwowie (Lwów, 4 I 1919)

Lwów 4/1 1919
Wielebny Ojcze Prowincjale!

Korzystam ze sposobności, przesyłam bodaj garść wiadomości o nas. Dzięki Bogu żyjemy jeszcze w jednym i drugim domu. Piszę „jeszcze", bo zresztą na wszystko jesteśmy przygotowani. Żyjemy bowiem wśród gradu kul, wycia pocisków, bez wody i bez światła, a mimo wszystko w podniosłym nastroju ducha z ufnością niezachwianą w Opiekę Bożą i Najświętszej Panny – z wiarą, że wkrótce wszystko to dobrze się skończy. Od dwóch dni jakoś przycichło, widać że furor ukrainicus o piersi bohaterów się załamał.

Od 28/12 do końca roku, a zwłaszcza noc na Nowy Rok, było tu formalne piekło. Mam 50 lat, przeszło 3 lata byłem pod okupacją rosyjską, widziałem bolszewicki huragan, ale takich chwil jak noc Sylwestrowa nie przeżywałem nigdy. Na zakończenie roku miałem kazanie przy pomocy granatów, których huk wy-

pełniał wszystkie pauzy kazania. Mimo ciemności na ulicach, kościół był pełny, spowiedzi dużo. Około 8 wieczorem ucichły trochę armaty. Nagle o 12 w nocy wszyscy zerwaliśmy się na równe nogi, bo zdawało się, że wszystko: dom, kościół nasz, katedra, ratusz i całe śródmieście wśród piekielnego łomotu obrywa się i leci w otchłań. Zbiegł do mnie O. Kozubski i pyta, co robić. Łatwiej spytać niż odpowiedzieć. Przypuszczaliśmy, że to bomby z aeroplanu – pokazało się, że były to granaty rzucone wprawną pruską ręką, bo trafiły w nasz kościół, katedrę, w ratusz, co oczywiście mogliśmy skonstatować dopiero rano.

Ucichło, więc próbujemy spać. O godzinie kwadrans na drugą budzi mnie znowu Br. Kalabis, bo jacyś ludzie dobijają się do furty, domagając się natychmiastowego otwarcia – nie mówią o co chodzi, a gdy brat jeszcze ze mną mówi, słyszę drzwi furty bombardowane kolbami. Poleciłem wezwać Ojców, ubieram się sam na wpół i zbiegam – otwieramy furtę, staje przed nami „Legun" ze służącymi od pani Zaleskiej, bo tam nieszczęście. Pani zabita, syn dogorywa, błaga o święte sakramenta. Jak byłem, jeden skok do kaplicy i pędzimy wśród ciemności, wśród zamętu niedalekiej walki, brodząc wyżej kostek wśród wody, co z powodu odwilży po prostu w rzeki zamieniła ulice. Widok, jaki się w mieszkaniu śp. pani Zaleskiej oczom naszym przedstawił, da się chyba określić słowy: straszności, spustoszenie. Śp. pani Zaleska leżała pod gruzami już zabita. Ran na twarzy i rękach nie było widać. Dotknąłem czoła: zimne jak lód, oczy przysunięte, usta otwarte, wyglądała jak osoba uduszona. Była ubrana, czuwała w sąsiednim pokoju, bo syn 22-letni był chory na hiszpankę, widocznie na odgłos pierwszych strzałów przybiegła do syna. W tej chwili nad samym łóżkiem wpadł granat i zdaje się zabił ją samą siłą rzucenia o ziemię. Leżała na wznak, rumowisko, odłamki drzwi, mebli na niej. Udzieliwszy absolutionem sub conditione pobiegłem do syna jej, którego z 17 ranami wyciągnięto spod gruzów i położono na dywanie w salonie, koło niego zanosiły się od płaczu siostry, bo brat starszy od początku obrony Lwowa w ogniu i w chwili nieszczęścia był przy swojej baterii na peryferii miasta. Płakałem razem z dziećmi i ze współczucia nad ich nieszczęściem, i z radości na widok młodzieńca, który pocieszając głośno siostry gotował się na śmierć w jakiejś ekstazie świętości. Nie przypuszczałem, że w 20 wieku jest coś takiego możliwe. Nie dał się tknąć lekarzowi, póki sakramentów świętych nie przyjmie. Wyspowiadał się najprzytomniej, udzieliłem ostatniego namaszczenia, przy czym ustawicznie głośno i prześlicznie się modlił. Wreszcie mówi do mnie: „A Pan Jezus gdzie?". Pana Jezusa nie wziąłem, sądząc z relacji służącego, że nie przełknie. „Nie ruszy mnie lekarz – powiada – póki Pana Jezusa nie przyjmę". Więc pędem lecę do domu i wracam z Wiatykiem. Radości chorego nie potrafię opisać. I zaczyna się jakiś hymn dziękczynienia. Głośny, a tak rzewny, że niepodobna było opanować łez. „Teraz jestem gotów – powiada do sióstr – mówcie wszędzie młodzieży, że nie ma większego szczęścia jak żyć i umierać w wierze katolickiej. O, Kościele, o wiaro, jakim wy jesteście skarbem!".

Modliliśmy się jeszcze chwile z chory – musiałem odejść, bo Legioniści, którzy mnie eskortowali mieli służbę patrolową, musieli iść. Nad ranem wuj chorego hr. Stanisław Mycielski z prof. Halbanem odwieźli go na Technikę – lekarze zbadali i opatrzyli rany i skonstatowali, że jeżeli się nie wywiąże komplikacja z powodu hiszpanki, rany same może chory przetrzyma, bo nie są zbyt głębokie.

Zabitą matkę pochowaliśmy 2/1 razem z młodym Skałkowskim, który tej samej nocy zginął w bitwie na Persenkówce, gdzie 80 Legionistów odpierało atak 800 ukraińców. Wróciwszy do domu dowiaduję się po otwarciu kościoła, że granat przebił główne sklepienie i wpadł do kościoła. O 5-tej służba uprzątnęła rumowisko, czyści ławki, ale odpadków granatu ani śladu, więc jest gdzieś w kościele. Przeszukują ławki, konfesjonały, ani śladu. O 6-ej wychodzę z Prymarią, ale poty biją na mnie na myśl: a nóż ktoś nastąpi na granat – okropność. Więc po mszy proszę Legionistów, żeby szukali. Puścili się chłopcy na chór, na sklepienie i po kierunku, jaki wskazywał otwór wybity, zaczęli szukać na loży i tam znaleźli duży 12 centymetrowy granat cały, tylko z odtrąconym noskiem. Roztrzaskał szafę, ale rzeczy nie uszkodził.

Jeszcześmy z tego nie ochłonęli, a donoszą nam, że granat uderzył w mieszkanie Ks. Arcybiskupa Teodorowicza, który na szczęście jeszcze w Warszawie; uderzył w samą jego pracownię, gdzie największą część dnia przebywa Ks. Arcybiskup, zwalił żyrandol, pękł w środku i pokój zamienił w kupę gruzów. Z mieszkańców nie uszkodził nikogo i Ks. Arcybiskup może mówić o szczęściu.

W naszym kościele uszkodzenia niewielkie, w dachu dziura wielkości czapki, sklepienie prześwidrowane wąskim otworem i u wylotu trochę tynku odpadło. Gdyby był eksplodował, wyleciałyby wszystkie okna jak w kwadracie ratusza lub po jednej stronie Techniki.

W katedrze, równocześnie z naszym, wpadł granat na balustradę balkonu nad wschodem, przebił sklepienie do babińca, uszkodził trochę drzwi, ale też nie eksplodował.

Nabożeństwa u nas przez cały Nowy Rok i teraz odbywają się bez przerwy i bardzo uczęszczane. Alarmy idą co chwilę pomiędzy ludźmi; dziś obawiamy się znów bombardacji, ale dzięki Bogu spokojnie i ruch na mieście wielki. Wojska przybywa. Jest tu pan Ignacy Ledóchowski jako komendant artylerii, której głównie zawdzięczamy dotychczasowe uratowanie miasta. Władze wojskowe są tutaj dobrej myśli. Pan Ledóchowski odwiedził nas na Nowy Rok.

Lwów 5/1 1919. Drugi list. Dodatkowo donoszę jeszcze, że wczoraj o godz. 7-mej wieczorem w chwili, gdy pani Darowska była u mnie przy furcie po wiadomości dla Ojca, miasto było znów ostrzeliwane granatami. Jeden granat uderzył w wysoką ścianę domu pana Kirschnera, wystającą nad naszym domem, wybił w tej ścianie dziurę i eksplodował nad naszym dachem, podziurawił odłamkami nasz dach, zasypał tynkiem z rozbitej ściany Kirschnera nasz strych, schody i trzecie piętro, dokąd gruzy wpadły przez wybite okna 3-go piętra od

kwadratu. Z Naszych i ze służby nikt nie ucierpiał, bo Nasi z 3 piętra od strasznej nocy Sylwestrowej śpią po części i przez dzień mieszkają w auli i przedpokoju (bibliotece) koło mnie. Tylko O. Cużytek był w swoim pokoju na 3 piętrze, ale jego okno wychodzi na plac Trybunalski, więc uszedł cało. Tym razem więc skończyło się na przystrachu i na niewielkiej zresztą materialnej stracie.

W innych punktach miasta od wczorajszego ostrzeliwania są zabici i ranni. Kościół nasz, prócz Sylwestrowej nocy, wczoraj nie ucierpiał. Dziś w mieście spokój, słychać dalsze armatnie strzały, ruch w mieście duży. W tej chwili wojsko z muzyką idzie do naszego kościoła na Mszę Świętą, kościół pełny publiczności. Naprawdę możemy się budować naszymi lwowianami.

Dzień dzisiejszy bardzo piękny, należy się spodziewać latawców i bomb. Odgłos strzałów armatnich miesza się z głosikami kolporterów roznoszących chudą naszą lwowską prasę – wszystko poluje na „Krakowskiego Kurierka", który prócz obfitych wiadomości z zachodu jest przekonywującym dowodem, że tunel łączący nas z wami jest znowu wolny.

Ks. Stanisław Sopuch TJ

Źródło: Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła, t. 1, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy i wybór fotografii J. Wołczański, Lwów-Kraków 2012, s. 528-533.

Załącznik nr 6.

Kronika klasztoru Zgromadzenia Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego we Lwowie za lata 1918-1919 (fragment)

Ciężkie próby jeszcze Opatrzność Boża dała nam do zniesienia wszystkim. Dnia 1 listopada bieżącego roku Ukraińcy i Austriacy uwolnieni z armii austriackiej zajęli całą wschodnią Galicję po San. Gdyśmy się obudzili rano w dzień Wszystkich Świętych, z ratusza lwowskiego powiewała błękitno-żółta chorągiew ze lwem, a w ratuszu rezydował sztab ukraiński ze swym atamanem Witowskim i prowodyrowie całej tej afery: Kość Lewicki, Petruszewicz, Hołubowicz, Wasilko i inni.

Wszystkie gmachy publiczne, kasarnie, dworzec kolejowy, wszystko było w rękach Ukraińców. Patrole ich bezustannie krążyły ulicami na wozach z karabinami skierowanymi w spokojnych przechodniów. Dzień i noc dla postrachu strzelali w powietrze, ważniejsze zaś punkta obstawiono maszynowymi karabinami. Rewidowano również, obmacywano i cywilnych przechodniów, którzy byli zmuszeni rozkazem podnosić ręce do góry. Podejrzanych odstawiano do sądu wojennego. Nie uszanowano nawet murów świątyń łacińskich, do których kryła się przed strzałami wystraszona ludność. Rozhulana patrol ukraińska wpadła do kościoła katedralnego i przeprowadziła tamże brutalnie rewizję.

Korzystając z chaosu i zamętu, rzuciły się od razu z ruskimi żołnierzami tłumy szumowin społeczeństwa na koszary i składy, zabierały, wynosiły nowe

mundury, buty i różne rekwizyta, nawet niekiedy widać się dało, że uzbrojeni Rusini zostawiali po domach i sieniach broń i amunicję, a z napełnionymi plecakami uciekali na prowincję do swoich chałup. Żydzi za bezcen skupywali towary.

Tymczasem przy ul. Polnej w szkole im. Sienkiewicza zebrało się kilkunastu legionistów polskich, do nich przyłączyło się kilkunastu studentów, komendantem obwołali Czesława Mączyńskiego profesora gimnazjalnego i w Imię Boże (mając kilka karabinów), z gołymi rękami napadli na Ukraińców broniących głównego dworca i zdobyli go z pomocą kolejarzy Polaków. Wzmocnieni liczebnie i uzbrojeni zdobytą bronią ruszyli na koszary Ferdynanda, których zdobycie dało im w ręce dużo broni, amunicji i mundurów. Zdobyli także samochód i kilka karabinów maszynowych. Cała młodzież szkolna, dzieci przeważnie, kilkanaście konduktorek tramwajowych pod dowództwem tamtych pierwszych, bohatersko bronili przez trzy tygodnie zajętej przez się połowy miasta. Żywność czerpali z wozów kolejowych pełnych płodów jesiennych. Naoczni świadkowie ze łzami w oczach opowiadali nam, jakich cudów waleczności dokazywała ta garstka przez trzy tygodnie. Przy zdobywaniu cytadeli dzieci te, na brzuszkach, jak szczury pełzały w górę po stokach nie bacząc, że tamci z góry zasypują ich kulami. Duch tam panował nadzwyczajny, dzieci biły się jak lwięta, nie ustępując w męstwie starszym kolegom. Wydawali dziennie „Pobudkę", z tej strony frontu Ukraińcy porozbijali maszyny drukarskie we wszystkich redakcjach i wydawali tylko swe osławione „Diło" i polakożercze „Lemberger Zeitung". W ciągu tych trzech tygodni pułkownik Sikorski oswobodził Przemyśl, a generał Roja na czele 10 tysięcy żołnierza oczyścił całą drogę między Przemyślem a Lwowem i wreszcie 22 listopada w dzień św. Cecylii oswobodził Lwów od hajdamackiej hordy. Generał Rozwadowski został tu jako głównodowodzący wojskami we wschodniej Galicji.

Biedne nasze siostry w Pawilonie Zakaźnych były gęsto ostrzeliwane i co raz kula jakaś wpadła na sale. Pan Bóg strzegł, że będąc ciągle pomiędzy świstem kul nie było nieszczęścia (chory jeden został zabity w ogródku przed Pawilonem IX). W naszym domu siostry też czasem brały się na sposób, np. siostra Bronisława pomocnica, gdy szła przez ogródek do stajni, brała na głowę garnek żelazny, bo kulki jak grad padały. Dach na domu jak sito cały podziurawiony.

Dzień 21 listopada był straszny, kule jak deszcz świstały koło uszu, ale następny dzień za to zalewał nam serca radością. Po ulicach tylko polscy, nasi żołnierze upojeni zwycięstwami, na ratuszu chorągiew o naszych barwach. Tego samego dnia radość zepsuły nam ciemne elementa, które zaczęły rabować i palić dzielnicę żydowską, mszcząc się w ten sposób za wrogą postawę żydów w czasie ukraińskiej inwazji. Pożar był pełen grozy jako bliski naszego domu, a i słuchy nas dolatywały, iż i ulicę Sieniawską puszczą z dymem, ale Pan Bóg nie dopuścił tego nieszczęścia, gorące modły każda zanosiła u stóp Pana utajonego w Naj-

świętszym Sakramencie iżby nas ocalił i swój Przybytek Eucharystyczny. Można sobie wystawić, jakie byłyśmy i każdy mieszkaniec tego grodu lwowskiego po trzech tygodniach niespania, niejedzenia o tylu wrażeniach przebytych, każda jakby nie z tego świata.

Ukraińcy trzymają w swoich łapach wschodnią i południową połać kraju ostrzeliwując Lwów z dział ciężkiego kalibru. Dowodzą nimi oficerowie austriaccy. Rozpadająca się Austria dostarcza im broni, amunicji, lotników; z frontu bojowego expedytuje żołnierzy Rusinów, a zatrzymuje Polaków. Ukraińcy dają Austriakom w zamian naszą naftę z Borysławia. Rusini chłopi biją się niechętnie, tylko zmuszeni przez swoich prowodyrów. Jeden chłop ruski, zapytany co u nich słychać, odpowiada: „Źle, z jednej strony legioniści, z drugiej jakieśta Ukraińcy, a w środku my". Rusini srożą się jak szakale. W Sokolnikach zamordowali księdza proboszcza, nauczyciela i wójta a wieś spalili.

W wigilię Bożego Narodzenia zamordowali dziewięciu kolejarzy w Brzuchowicach, którzy tam ze Lwowa pojechali po drzewka. W Boże Narodzenie odbył się ostentacyjny pogrzeb tych ofiar wśród ostrzeliwania miasta przez wroga.

Lęk nas ogarniał co dzieje się z naszymi siostrami, tj. siostrą Władysławą, s. Walerią, s. Magdaleną i s. Łucją w Czyszkach mieszkających. Znikąd nie można było zasięgnąć żadnej wiadomości (siostra Władysława daje mi garść szczegółów z przygód czyszeckich); i tak czwartego listopada po północy patrol ruski z Winnik złożony z 12 żołnierzy uzbrojonych otacza plebanię w Czyszkach i przeprowadza rewizję w pokojach proboszcza o. Karola Olbrychta szukając broni i amunicji. Nie znalazłszy niczego podejrzanego odchodzi i czyni to samo w naszej chacie. Siostra Magdalena dość energicznie karciła patrol za ich nocne niepokoje; porozrzucali graty wszystkie i łóżka, z kwitkiem odeszli, bo nic nie było – takie poszukiwania czynili i po innych gospodarzach. Dnia 13 listopada ruski żandarm przybył rano na plebanię jako prowokator, udając legionistę polskiego ze Lwowa. Bawił tu przez dwie godziny, a jakkolwiek niepoznany przez ojców, niczego się od nich nie dowiedział, co by ich lub parafian mogło wobec ruskiego komisariatu skompromitować.

Źródło: Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła, t. 2, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy i wybór fotografii J. Wołczański, Lwów-Kraków 2012, s. 770-773.

Załącznik nr 7.
List Zarządu Gminy Sołonka Wielka i Mała do Naczelnika Gminy w Sokolnikach (Solonka, listopad 1918)

Szanowny Urząd Gminy w Sokolnikach
Na ręce W. Pana Naczelnika gminy

Cieszyliśmy się wszyscy, gdy nasi ojcowie, bracia i synowie poczęli powracać z frontów – był to znak, że narody będą żyły ze sobą w zgodzie – i zabiorą się do pracy nad dobrem kraju.

Obecnie poczyna ktoś robić niesnaski między wsiami. Może ktoś mylnie informuje, a nie zna naszych stosunków obecnie – słowem ktoś rzuca kość niezgody między gminę Sołonka a Sokolniki.

Jak wiecie Panowie, że gmina Sołonka nigdy – a obecnie tym bardziej nie daje powodu do kłótni, a to dlatego, że w myśl świętej religii chcemy żyć w zgodzie ze wszystkimi – a przede wszystkim z sąsiadami. Dlatego też nie dajemy posłuchu różnym podszeptom ze strony patroli ukraińskich – nie użyczamy im żadnej pomocy, z gminy ani jeden człowiek od nas nie poszedł do ich korpusu – a w gminie starsi gospodarze czuwają nad spokojem – słowem, trzymamy się ścisłej neutralności – by uniknąć bratnich zatargów i nieszczęść – bo i tak Bóg nawiedził naszych ludzi chorobą – co chata są chorzy i codziennie pogrzeby.

Wczoraj, tj. w niedzielę z południa – nadjechał konny patrol – (skąd to nie wiemy) – i dał kilkanaście salw w powietrze – a potem pozgarniał bydło z pastwiska do domów, zawezwał podpisanego naczelnika gminy i wydał rozkaz, bym w gminie zebrał broń i amunicję i odwiózł do Sokolnik – do tamtejszych szańców – stąd wnioskuję, że był to patrol ze Sokolnik.

Uznając poważną chwilę i chcąc uchronić niewinnych naszych ludzi od niebezpieczeństwa – zaraz ogłosiłem ludności, by broń, jaką by kto miał – do mnie przyniósł. Dotąd oddano mi 3 karabiny – a myślę, że więcej nie ma we wsi – jakkolwiek niemożliwą rzeczą było dokładnie zbadać w tak krótkim czasie, kto, gdzie i co ma. Jednak rzeczą moją będzie sumiennie nadal pilnować – by we wsi było cicho – a gdybym wynalazł jeszcze jaką broń, to chętnie ją oddam.

Natomiast proszę Pana Naczelnika gminy, by ze swej strony wpłynął na pogotowie w Sokolnikach, by mieszkańcom gminy Sołonka nie robiono przykrości i popłochu.

Najnowszy wypadek jest taki – wartownik cerkiewny dziś odmówił służby, bo od Sokolnik ktoś strzelał w stronę cerkwi i on musiał uciekać.

Prosimy więc bardzo o wyrozumienie nas i najszczerszej naszej chęci życia w zgodzie, jedności i w sąsiedzkiej przyjaźni.

Gwozd Naczelnik Gminy
Zarząd gminy Sołonka Wielka i Mała
Grzegorz Łyzarecki, Jaśko Szuszkiewicz

Źródło: Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918-1919, t. 1: 1-30 listopada 1918 r. Wybór materiałów źródłowych, wstęp, wybór dokumentów i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000, s. 133-134.

Załącznik nr 8.

Układ pomiędzy rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej (Warszawa, 21 kwietnia 1920)

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej z jednej strony i Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej z drugiej strony – w głębokim przeświadczeniu, że każdy naród posiada przyrodzone prawo samostanowienia o swoim losie i określe-

nia stosunków swoich z sąsiadami i jednako ożywione chęcią ugruntowania podstaw pod zgodne i przyjazne współżycie dla dobra i rozwoju obu narodów – zgodziły się na następujące postanowienia:

I. Uznając prawo Ukrainy do niezależnego bytu państwowego na terytorium w granicach, jak będą one na północ, wschód i południe określone na zasadzie umów Ukraińskiej Republiki Ludowej z graniczącymi z nią z tych stron sąsiadami – Rzeczpospolita Polska uznaje Dyrektoriat niepodległej Ukraińskiej Republiki Ludowej z głównym atamanem panem Simonem Petlurą na czele za zwierzchnią władzę Ukraińskiej Republiki Ludowej.

II. Granice między Rzecząpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową zostają określone w sposób następujący: na północ od rzeki Dniestru wzdłuż rzeki Zbrucz, a następnie wzdłuż byłej granicy między Austro-Węgrami a Rosją do Wyszegródka, a od Wyszegródka na północ przez wzgórza Krzemienieckie, a następnie po linii na wschód od Zdołbunowa, następnie wzdłuż wschodnich granic administracyjnych powiatu rówieńskiego, dalej na północ wzdłuż granicy byłej guberni mińskiej do przecięcia jej przez rzekę Prypeć, a następnie Prypecią do ujścia jej. Co do powiatów rówieńskiego, dubieńskiego i części krzemienieckiego, które obecnie przypadają Rzeczypospolitej Polskiej, nastąpi później ściślejsze porozumienie.

Szczegółowe określenie linii granicznej powinno być przeprowadzone przez specjalną polsko-ukraińską komisję, złożoną z odpowiednich fachowców.

III. Rząd Polski przyznaje Ukrainie terytoria na wschód od linii granicznej, wymienionej w art. II niniejszej umowy – do granic Polski z roku 1772 (przedrozbiorowej), które Polska już posiada lub odzyska od Rosji drogą orężną lub dyplomatyczną.

IV. Rząd Ukraiński zobowiązuje się nie zawierać żadnych umów międzynarodowych skierowanych przeciwko Polsce; do tego samego zobowiązuje się rząd Rzeczypospolitej Polskiej wobec Ukraińskiej Republiki Ludowej.

V. Prawa narodowo-kulturalne, jakie Rząd Polski zabezpieczy obywatelom narodowości ukraińskiej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będą nie w mniejszym stopniu zabezpieczone obywatelom narodowości polskiej w granicach Ukraińskiej Republiki Ludowej i odwrotnie.

VI. Zostają zawarte umowy ekonomiczno-handlowe między Rzecząpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową.

Sprawa agrarna na Ukrainie będzie rozwiązana przez konstytuantę. Do chwili zwołania konstytuanty prawne stanowisko właścicieli ziemskich pol-

skiej narodowości na Ukrainie określa się na zasadzie specjalnego porozumienia między Rzecząpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową.

VII. Zostaje zawarta konwencja wojskowa, która stanowi część integralną niniejszej umowy.

VIII. Umowa niniejsza pozostaje tajną. Nie może ona być przekazana stronie trzeciej czy opublikowana przez nią w całości lub częściowo, jak tylko na skutek wzajemnej zgody obu stron, z wyjątkiem art. 1, który będzie ogłoszony po podpisaniu niniejszej umowy.

IX. Umowa niniejsza wchodzi w życie natychmiast po podpisaniu przez zawierające strony.

Podpisano w Warszawie dnia 21 w kwietniu 1920 roku w dwóch egzemplarzach sporządzonych jeden w języku polskim, jeden w języku ukraińskim, z zastrzeżeniem, iż w razie wątpliwości tekst polski będzie uważany za miarodajny.

Kierownik Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej	Kierownik Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukraińskiej Republiki Ludowej
(-)Jan Dębski	(-) Andrzej Liwicki

Źródło: Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały, red. J. Pisuliński, W. Skalski, Warszawa-Kijów 2020, s. 345-346.

Załącznik nr 8.

Pałac Saski w Warszawie z Grobem Nieznanego Żołnierza
(okres międzywojenny)

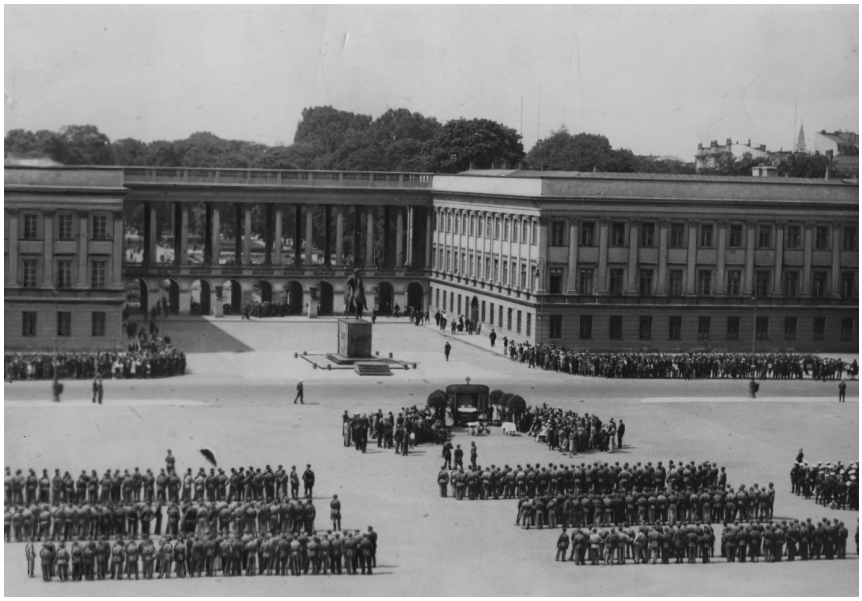

Źródło: NAC

Załącznik nr 10.

Kartka pocztowa z reprodukcją obrazu Wojciecha Kossaka „Orlęta”
(okres międzywojenny)

Źródło: Polona

TEMAT: KWESTIA UKRAIŃSKA W POLSCE MIĘDZYWOJENNEJ – STOSUNKI POLITYCZNE I NARODOWOŚCIOWE

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna i potrafi omówić strukturę narodowościową II RP;
- rozumie, jaki wpływ na sytuację społeczną Polski wywierała taka zróżnicowana struktura narodowościowa;
- rozumienie genezę istnienia i funkcjonowania mniejszości narodowych w II RP;
- ocenia złożoność zjawiska polityki narodowościowej w kontekście całokształtu życia społecznego państwa,

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- analizować zjawiska historyczne używając map historycznych oraz tekstów źródłowych;
- poszukiwać w materiale źródłowym potrzebnych informacji;
- ocenić działania polityczne – ich genezę i skutki;
- wykazać się krytyczną postawą wobec innej opinii oraz poglądów.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica:

- ma ukształtowane i pogłębione poczucie wrażliwości na różnorodność społeczną;
- rozumie istotę konfliktu narodowościowego i potrzebę jego rozwiązania za pomocą działań politycznych;
- uznaje wagę postawy tolerancyjnej wobec różnorodności narodowej, a jednocześnie szacunku dla własnej tożsamości i tradycji;

Metody i formy pracy:
Praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu, praca z tekstem źródłowym, praca indywidualna, grupowa.

Uwagi o realizacji:
Wybór i selekcja materiału oraz tematyki zaproponowanej w części realizującej konspektu zależy od nauczyciela przeprowadzającego zajęcia.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Proces kształtowania się granic II Rzeczypospolitej (W jaki sposób i podczas jakich wydarzeń doszło do ukształtowania się granic II RP?) – rozmowa nauczająca i przypomnienie informacji z wcześniejszych zajęć.
- Geneza wielonarodowościowej struktury II RP (Jaki skutek dla struktury narodowościowej II RP miały powyżej omówione problemy?)

FAZA REALIZACYJNA

Omówienie struktury narodowościowej II RP ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wschodnich. Podstawą do omówienia jest mapa prezentująca stosunki językowe i społeczne II RP (zał. 1). Należy zwrócić uwagę na:

- wielkość obszarów zamieszkałych przez ludność ukraińską;
- ich homogeniczność etniczną;
- przynależność administracyjną tych obszarów;
- znaczenie tych terenów dla obronności państwa polskiego;
- znaczenie tych terenów dla polityki zagranicznej państwa polskiego;
- historyczną tradycję i potencjał kulturowy.

Mniejszość ukraińska w życiu politycznym i społecznym II RP

Na podstawie danych zestawionych w poniższej tabeli można zaproponować uczniom, aby starali się dokonać analizy danych i na ich podstawie podjąć próbę wskazania możliwości rozwijania tożsamości narodowej przez Ukraińców w Polsce międzywojennej, a także przeszkód w tym procesie.

Tabela nr 1.
Mniejszość ukraińska w II Rzeczypospolitej – podstawowe dane

Zagadnienie/zjawisko społeczne	Podstawowe dane
Liczebność społeczności ukraińskiej	ok. 4,5 mln osób/ ok. 14% - 16% ludności II RP
Skład społeczny mniejszości ukraińskiej	Społeczność ukraińska w okresie II RP pozostawała społecznością wiejską (ok. 90% Ukraińców mieszkało i utrzymywało się z pracy na roli).
Reprezentacja w parlamencie II RP	W latach 1922-1939: 130 reprezentantów (173 mandaty poselskie i 36 senatorskich)
Główne partie polityczne	Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne Ukraińska Partia Socjalistyczno-Radykalna

Główne partie polityczne	Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów
Problem autonomii dla województw wschodnich	We wrześniu 1922 r. uchwalono ustawę o samorządzie terytorialnym w Małopolsce Wschodniej. Jej postanowienia nie weszły w życie.
Szkolnictwo i oświata	Problemy oświaty i prowadzenia szkół z językiem ukraińskim stanowiły jeden z najostrzejszych punktów spornych pomiędzy władzami II RP a mniejszością ukraińską. Uchwalona 31 lica 1924 r. ustawa szkolna rozpoczęła proces „utrakwizacji", czyli tworzenia system szkól dwujęzycznych, co w rzeczywistości polegało na likwidacji szkolnictwa ukraińskiego. Władze nie wyrażały zgody na powstanie ukraińskich wyższych uczelni.
Organizacje społeczne i kulturalne	Mniejszość ukraińska bardzo żywo rozwinęła spółdzielczość gospodarczą. Spółdzielnie prowadziły działalność finansową oraz gospodarczą, finansując działalność kulturalną, oświatową i polityczną.
Prasa	W okresie międzywojennym ukazywało się ok. 70 tytułów wydawanych przez mniejszość ukraińską.
Religia	Zdecydowana większość Ukraińców była wyznania greckokatolickiego (dawny zabór austriacki) lub prawosławnego (dawny zabór rosyjski). Niekwestionowanym autorytetem był greckokatolicki metropolita Lwowa Andrej Szeptycki (1865-1944).

Źródło: Zestawienie „Literatura przedmiotu" zamieszczone poniżej

Trudne sąsiedztwo w jednym państwie

Jednym z najtrudniejszych tematów we wspólnej historii polsko-ukraińskiej jest problem działalności terrorystycznej nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce:

- 1921 – nieudany zamach na Józefa Piłsudskiego (Lwów)
- 1924 – nieudany zamach na prezydenta Stanisława Wojciechowskiego (Lwów)

- lipiec-październik 1930 – akcje terrorystyczne w Galicji Wschodniej
- wrzesień-październik 1930 – tzw. pacyfikacje wsi ukraińskich w Galicji Wschodniej
- 1931 – zabójstwo Tadeusza Hołówki, sanacyjnego polityka opowiadającego się za zbliżeniem polsko-ukraińskim
- 1934 – zabójstwo ministra Bronisława Pierackiego

Na podstawie wspomnień Stanisława Łosia (zał. 2) uczniowie mogą:

- opisać na czym polegała głównie akcja sabotażowa i dywersyjna latem i jesienią 1930 roku w Galicji Wschodniej;
- wyjaśnić dlaczego do takich wystąpień doszło właśnie w 1930 roku;
- wyjaśnić dlaczego Ukraińcy posługiwali się takimi, a nie innymi metodami walki;
- opisać stanowisko władz państwowych wobec tych wydarzeń oraz podjąć próbę wyjaśnienia ostrej i zdecydowanej reakcji;
- stwierdzić jakie reperkusje międzynarodowe wywoła sprawa tzw. pacyfikacji.

Dyskusja nad załączonym może być dobrą okazją do ukazania jak różna treść kryje się pod jednym pojęciem historycznym – „pacyfikacja". Używamy tego pojęcia na określenie wydarzeń w Galicji Wschodniej w 1930 roku oraz pacyfikacji dokonywanych przez okupantów niemieckich na ziemiach polskich w okresie II wojny światowej. W szerszej perspektywie dyskusja na ten temat może dać możliwość do poruszenia tematu odpowiedzialności za słowo oraz prawdziwości przywoływanych w różnorakich dyskusjach argumentów historycznych.

Próby porozumienia polsko-ukraińskiego

Pomimo wielu trudnych sytuacji w relacjach polsko-ukraińskich wiele osób postulowało podjęcie konkretnych, rzeczowych działań w zakresie ich poprawy i naprawy. Taką osobą był z całą pewnością polityk socjalistyczny, a potem działacz obozu sanacyjnego Tadeusz Hołówko (1889-1931).

Na podstawie lektury jednej z broszur T. Hołówki (zał. 3) uczniowie/uczennice mogą:

- ustalić jakie zarządzenia i formy działań politycznych były najbardziej szkodliwe dla porozumienia polsko-ukraińskiego;
- poznać jaką wagę T. Hołówko przywiązywał do funkcjonowania samorządu lokalnego;
- stwierdzić w jaki sposób procesy ekonomiczne związane są z polityką (na przykładzie wschodnich obszarów II RP);
- dokonać próby oceny, czy postulaty T. Hołówki były możliwe do realizacji i w jakim zakresie.

Dyskusja nad zaproponowanym tekstem winna także zawierać wyjaśnienie, dlaczego polityk, który postulował zmianę polityki rządu wobec mniejszości ukraińskiej i zwiększenie zaangażowania strony polskiej w rozwój wschodnich obszarów RP, został zamordowany przez ukraińskich nacjonalistów. Może też stać się podstawą do refleksji nad odbiorem informacji (zamach, morderstwo). Pytanie, które można tu zadać jest takie: Czy tak w przekazie informacji, jak i edukacji nie następuje pewne odhumanizowanie przekazu. Okazją do dyskusji może być zdjęcie córki posła T. Hołówki w czasie jego uroczystości pogrzebowych (1931). Problem do rozważenia: Czy jakakolwiek idea polityczna czy narodowa ma prawo stosowania przemocy oraz może dążyć do pozbawiania ludzi życia?

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- W ramach podsumowania można poprosić uczniów o zdefiniowanie pięciu faktów/idei/rzeczy, które łączyły Polaków i Ukraińców w II Rzeczypospolitej i pięciu tego typu faktów/idei/rzeczy, które ich dzieliły.

Literatura przedmiotu (mogąca posłużyć do rozwijania warsztatu merytorycznego i dydaktycznego w zakresie omawianego tematu)

- A. Chojnowski, Ukraina, Warszawa 1997.
- R. Drozd, B. Halczak, Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921-1989, Warszawa 2010.
- M. Szumiło, Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928-1939), Warszawa 2007.
- A. Kolańczuk, Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym w Drugiej Rzeczypospolitej, Przemyśl 2017.
- P. Olechowski, Stosunki polsko-ukraińskie we Lwowie w świetle wspomnień (198-1939), Przemyśl 2017.
- W. Romanowski, Bandera. Terrorysta z Galicji, Warszawa 2012.
- A.A. Ostanek, Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej, Warszawa 2017.
- W. Poliszczuk, Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), [w:] Encyklopedia „białych plam", t. 13, Radom 2014, s. 290-304.
- „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej" 2010, nr 7-8)(116-117): Polacy – Ukraińcy trudna przeszłość.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Załącznik nr 1.

Sukcesja terytorialna II Rzeczypospolitej

Źródło: https://zpe.gov.pl/a/mniejszosci-narodowe-ii-rp-i-konflikty-na-tle-narodowosciowym/DRP76tecq (dostęp 11 maja 2023 r.)

Załącznik nr 2.

Stanisław Łoś o działalności podziemia ukraińskiego we wschodnich województwach II RP i tzw. pacyfikacji wsi ukraińskich (1930)

Dopiero w czwartym dziesiątku bieżącego stulecia zetknąłem się znowu ze stanem rzeczy w trzech województwach południowo-wschodnich. Stagnacja, jaka zapanowała tam po skreśleniu sprawy wschodniej Galicji z rejestru polskich spraw międzynarodowych, przerwana została przez wzmożoną działalność ukraińskiego podziemia. Działalność ta nabrała charakteru akcji zorganizowa-

nej i rozgałęzionej, a równocześnie – niestety – charakteru akcji zbrodniczej w płaszczyźnie banalnie kryminalnej. Załatwianie wszelkiego rodzaju porachunków natury nawet czysto osobistej dokonywało się od wieków na ziemiach ruskich przy pomocy tzw. „czerwonego koguta", tj. przez podpalenie nocą budynków mieszkalnych lub gospodarczych należących do „wroga". Ten sposób regulowania porachunków stosowany był co prawda częściej na północ od trzech województw naddniestrzańskich. Teraz jednak został uznany i tam za środek walki politycznej. Co noc rozpalały się pożary, podpalano najczęściej stogi lub zabudowani dworskie i chaty Polaków miejscowych lub importowanych „Mazurów" parcelników. Wobec tego jednak, że wsie tamtejsze budowane były przeważnie z drzewa, a zabudowania wiejskie blisko z sobą sąsiadowały, podpalenie jednego obiektu wywoływało niejednokrotnie pożar całego osiedla. Gęstość zabudowy miała czasem tę dobrą stronę, że chroniła zabudowania „polskie" od podpalenia z obawy, by nie spaliły się przy tym zabudowani „ukraiński". (…) Nie było tajemnicą kto podpala i dlaczego. Polityczne kierownictwo Ukraińców zachowywało się wobec poszerzenia się tej akcji pożarniczej biernie. Nikt o niczym nie wiedział; podpalenie jest akcją przestępczą, od czego są policja i sądy. Ich rzeczą jest podpalaczy wykrywać, schwytać, sądzić i karać…

Zaznaczam, że podpalacze rzadko kiedy pochodzili z miejscowości, gdzie wybuchał taki polityczny pożar; natomiast mieli w każdej przeznaczonej do podpalenia miejscowości znajomych i przyjaciół, którzy podpalacza doprowadzili na punkt jego działalności i czuwali, by po dokonaniu swej misji jak najprędzej niepostrzeżenie zniknął. Aktu podpalenia nie dokonywano o ile możności środkami tak zacofanymi, jak zapałki, lecz najchętniej przy pomocy buteleczki zakorkowanej, którą wsuwano korkiem na dół do jakiejś sterty, pod jakiś dach itd. Płyn zawarty w buteleczce przeżerał korek i w kontakcie z powietrzem sam się zapalał i to z czym się zetknął, o ile było palne. Od chwili włożenia butelki, gdzie należało, do chwili rozpalenia się pożaru mogło upłynąć kilka godzin, kiedy podpalacz był już daleko. Nikt go oczywiście nie zauważył, nikogo obcego nie widziano etc.

Wobec trudności, na jakie napotkała legalna walka z nieuchwytnymi podpalaczami, wojsko uchwyciło się innego środka. Do wsi, w których mieszkali lub gdzie mogli się znajdować domniemani sprawcy podpaleń, udawało się wojsko do prowadzonych przez Ukraińców lub ich związki gospodarcze sklepików, magazynów etc. Demolowało wszystko, co pod rękę podpadło. Bardziej aktywnym, znanym z nienawiści do Polaków, działaczom ukraińskim, dostawała się przy tym porcja batów (z żalem musze tu zapisać, ze zdarzały się, na szczęście nieliczne, obatożenia kobiet). Akcja ta zwana „pacyfikacją" trwała przez kilkanaście dni i miała ten skutek, że… podpalenia ustały. Gospodarcze organizacje ukraińskie (różnego typu „sojuzy") poniosły dotkliwe straty. Niestety trzeba było użycia

aż takiego środka, by skłonić odpowiedzialne koła ukraińskie do wypowiedzenia się nareszcie przeciwko polityce „czerwonego koguta". (…)

W prasie ukraińskiej naturalnie zawrzało, poszły skargi do Ligi Narodów, znany publicysta ukraiński piszący od pseudonimem „Kedryn" napisał na temat pacyfikacji broszurę, w której reprodukowano fotografie wybatożonych części ciała…

Źródło: S. Łoś, Sprawa ukraińska we wspomnieniach, korespondencji i publicystyce, wyboru i redakcji naukowej dokonali, wstępem i przypisami opatrzyli M. Marszał, S. Wójtowicz, Kraków 2012, s. 63-65.

Załącznik nr 3.
Tadeusz Hołówo o sposobie uregulowania konfliktów narodowościowych na wschodnich obszarach Rzeczypospolitej (1926)

Istota zagadnienia mniejszości narodowych w Polsce polega na unormowaniu stosunków w Województwach Wschodnich i w b. Wschodniej Galicji, gdzie Ukraińcy i Białorusini stanowią żywioł zwarty mający prawo uważać siebie co najmniej za współgospodarza tych ziem. Żydzi zarówno jak i Niemcy zaczynają coraz lepiej rozumieć, że są istotnymi mniejszościami, których dobrobyt i swobodny rozwój kulturalno-narodowy całkowicie zależy od znalezienia „modus vivendi" z większością – powodzenie i dobrobyt której będzie i ich powodzeniem i dobrobytem.

Wracając do sytuacji w Województwach Wschodnich i we Wschodniej Galicji trzeba skonstatować, że tam miejscowa ludność białoruska lub ukraińska stanowiąca w danej miejscowości większość lub połowę ogółu ludności – pomimo to była dotychczas całkowicie odsunięta od rządów swym krajem. Pragnienie odsunięcia od rządów ludności białoruskiej i ukraińskiej w konsekwencji doprowadziło i do usunięcia od wpływów i miejscowej ludności polskiej – Województwa Wschodnie i Wschodnia Galicja zostały oddane na łup niedołężnej i głupiej biurokracji, która swe rządy oparła na konfiskatach pism, zamykaniu stowarzyszeń, tamowaniu życia kulturalnego, politycznego i społecznego Ukraińców i Białorusinów – słowem faktyczne rządy spoczęły tam w rękach policji i prokuratorów.

Bezmyślna polityka wobec Ukraińców i Białorusinów pchała Polskę ku przepaści, bo milionowe masy ukraińskie i białoruskie zaczynały nienawidzić nie tylko głupią i brutalną biurokrację, ale i samą państwowość polską.

Wypadki majowe ten proces psychicznego oddalania się od Polski ludności ukraińskiej i białoruskiej powstrzymały. Nawet więcej – sądząc z prasy i opowiadań obudziły stary sentyment, podnieciły zdawało się już zgasłe nadzieje i oczekiwania, związane z Polską. Trzeba pamiętać, że społeczeństwo ukraińskie i białoruskie w Polsce było między młotem a kowadłem. Z jednej strony ma Rosję Sowiecką, w granicach której prawa narodowe ukraińskiego i białoruskiego narodu, zdobywają coraz większe pole ale to odbywa się w atmosferze gwałtu, bezprawia gdzie po ukraińsku i białorusku pisać, mówić, działać może tylko ten,

kto głosi komunistyczny światopogląd. Powstaje w ten sposób kultura własna, ale oparta na narzuconych, obcych pierwiastkach, rośnie pokolenie mówiące tylko po ukraińsku i białorusku, ale z zatrutą duszą i myślą. Jednocześnie każdy Ukrainiec i Białorusin widzi, że żadnej istotnej państwowości ukraińskiej i białoruskiej w granicach Rosji Sowieckiej nie na, a o tą własną państwowość trzeba będzie stoczyć z Moskwą długie, ciężkie i kto wie czy nie krwawe walki.

Z drugiej strony ziemie ukraińskie i białoruskie należące do Polski, będąc tylko skrawkami ogromnych terytoriów etnograficznych - nie nadają się na to, aby oderwawszy je od Polski stworzyć na nich własną państwowość. Dla tych ziem nie ma dziś innych możliwości jak albo należeć do Polski albo oderwać się i przyłączyć do Rosji Sowieckiej – to znaczy cały naród ukraiński i białoruski oddać pod panowanie Moskwy. W tych warunkach nieprzepartą logiką nasuwa się myśl, że należy z ziem ukraińskich i białoruskich należących do Polski utworzyć istotny Piemont narodowo-kulturalnego odrodzenia, a z drugiej strony ułożyć tak stosunki z państwowością polską, aby uczynić z niej sojusznika i pomocnika w walce z Moskwą o wyzwolenie całkowite.

Aby tak było, wymaga to istotnej w granicach Rzeczypospolitej Polskiej możności pełni życia narodowego i kulturalnego, na wzorcach Zachodniej Europy, możności tworzenia i wzbogacania własnej kultury, a z drugiej strony zrozumienia przez Polskę, że Niepodległa Ukraina i Białoruś są najlepszymi szańcami przed groźbą ponownego najazdu Moskwy.

Tej możliwości i tego zrozumienia dotąd nie było – i społeczeństwo ukraińskie i białoruskie w Polsce było między młotem a kowadłem – między czerezwyczajką moskiewską, a polską szykanującą biurokracją. Nic też dziwnego, że pojawiały się głosy – „lepiej pod czerezwyczajką, tam gdzie badają i sądzą po ukraińsku i gdzie przynajmniej cały naród chociaż pod batem, ale razem". (…)

Przede wszystkim musi nastąpić sanacja i naprawa istniejących stosunków – musi być położony kres tej krzywdzie, która działa się ludności na „kresach" i we Wschodniej Galicji.

Jako zapowiedź tego musi przyjść natychmiastowa zmiana wyższych urzędników we Wschodniej Galicji i we Wschodnich Województwach. (…)

Nie tylko musi być zmieniona góra administracji państwowej, nie tylko pousuwani nieodpowiedni urzędnicy 1-szej instancji, ale winno się brać Ukraińców i Białorusinów do służby państwowej. Białorusini i Ukraińcy mają już pokaźną ilość prawników, lekarzy, agronomów, inżynierów, wśród których można wybrać zdolnych i doskonałych urzędników, sędziów, prokuratorów. (…)

Samorządy bowiem wszędzie dziś w Europie są fundamentem demokratycznego państwa. Tymczasem w Galicji Wschodniej a z jej racji i w Zachodniej od 15 lat nie było wyborów nawet do kurialnych ciał samorządowych; to samo dzieje się w Województwach Wschodnich. Rezultaty tego są fatalne. Po gminach

zamiast wójtów z wyboru ludności, są wójtowie i komisarze z mianowania starosty, którzy czując swoją nieusuwalność i bezkarność (…).

[Wyższe szkolnictwo]. Tu również trwa polityka absurdalna. Nie otwieramy uniwersytetu ukraińskiego i nie przyjmujemy na ogół młodzieży ukraińskiej i białoruskiej do polskich zakładów wyższych. Z tym trzeba skończyć. Uniwersytet Ukraiński we Lwowie jest rzeczą konieczną i tak już przedyskutowaną, że szkoda na to słów.

Jednocześnie jednak na Wołyniu musi być założona Wyższa Szkoła Agronomiczno-Handlowa ze specjalnym uwzględnieniem spółdzielczości, do której Ukraińcy mają dar. Szkoła ta winna być ukraińską, ale z prawem przyjmowania Polaków zarówno do grona profesorskiego jak i uczniowskiego, gdyż winna stać na wysokim poziomie naukowym i ściągać do siebie z całej Polski pragnących poświęcić się spółdzielczości. Mogą Polacy jechać do Czech, mogą jechać i do Krzemieńca na Wołyniu. Wreszcie na Uniwersytecie Wileńskim muszą być utworzone katedry języka, etnografii, literatury białoruskiej, poza tym utworzony Wyższy Białoruski Instytut Pedagogiczny, który dałby Białorusinom zastępy własnej inteligencji pedagogicznej.

Ściśle wiąże się z nim w ogóle życie kulturalno-narodowe i polityczne ludności ukraińskiej i białoruskiej. Pod tym względem musi nastąpić natychmiastowa i radykalna zmiana. Na miejsce obecnych szykan i prześladowań „Proswit", prasy, wydawnictw, teatrów, partii politycznych, wszelkich instytucji społecznych musi przyjść wielka tolerancja zaufania, odwołanie się do tego, by społeczeństwo ukraińskie i białoruskie korzystając ze swobody, przeprowadziły same ideologiczną i polityczną walkę z komunizmem. (…)

Przede wszystkim państwo winno łożyć na „kresy" znaczne pieniądze w inwestycje ogólnopaństwowego znaczenia, jak koleje żelazne, drogi, urzędy pocztowe i telegraficzne, szpitale, regulacja rzek, osuszanie błot itp. – aby ludność wiedziała, że państwo polskie naprawdę tam się „instaluje" i że ludność przy tym instalowaniu się zarobi. Z drugiej strony państwo winno życzliwą opieką i pomocą otoczyć wszelkie ekonomiczne placówki ukraińskie i białoruskie – owe tak liczne kooperatywy, banki spółdzielcze, kasy oszczędnościowe – gdyż Ukraińcy w kierunku spółdzielczości mają wybitny talent – i w interesie państwa jest temu ruchowi dopomagać i jednocześnie nim legalnie kierować i kontrolować przez udzielanie kredytów i wszelkich innych ułatwień przez banki państwowe. Punktem wyjścia jednak całej sanacji i istotnym fundamentem związania ludności ukraińskiej i białoruskiej z państwowością polską to szybkie i trwałe wykonanie tam reformy rolnej. Wielka własność musi być tam zlikwidowana na rzecz miejscowej ludności bez żadnego wyróżniania miejscowej polskiej ludności. Otrzymanie ziemi z rąk państwa polskiego, zadzierzgnie między chłopem ukraińskim i białoruskim, a państwem polskim mocne węzły.

W parze z reformą rolną musi iść uproszczenie i ułatwienie procedury komasacji gruntów, likwidacji serwitutów itd. Jak najmniej formalności, jak najwięcej ułatwień i zachęty.

Uporządkowanie stosunków rolnych da dopiero fundament, na którym będzie można budować trwały gmach polskiej państwowości i we Wschodniej Galicji i we Wschodnich Województwach.

A sposób po temu jest jedyny – ludności i ukraińskiej i białoruskiej zamieszkałej w Polsce dać możność żyć pełnią życia narodowego, kulturalnego, politycznego i religijnego, otoczyć jej potrzeby ekonomiczne i społeczne rozumną i stałą opieką ze strony państwa.

Źródło: Tadeusz Hołówko, Metody i drogi sanacji stosunków we wschodniej Galicji i województwach wschodnich, [w:] Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów, red. J. Kowal, J. Ołdaowski, M. Zuchniak, Wrocław 2008, s. 103-113.

Załącznik nr 4.

Tadeusz Hołówko, zdjęcie

Źródło: NAC

Załącznik nr 5.

Córka posła Tadeusza Hołówki w czasie przewiezienia jego zwłok z Truskawca (1931)

Źródło: NAC

TEMAT: ROLA UKRAIŃSKIEJ POWSTANCZEJ ARMII (UPA) W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cele ogólny lekcji:
Poznanie roli Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) jako narzędzia Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) w trakcie II wojny światowej.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA

Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica:

- identyfikuje pojęcia i terminy: UPA, OUN, AK, partyzantka sowiecka, Galicja Wschodnia, Wołyń, kolaboracja, czystka etniczna, ludobójstwo, rzeź wołyńska, „krwawa niedziela".
- identyfikuje postacie: Stepan Bandera, Dmytro Klaczkiwski „Kłym Sawur", Roman Szuchewycz „Taras Czuprynka", Taras Boroweć „Bulba"
- zna przebieg (na wybranych przykładach) oraz konsekwencje czystek etnicznych na obszarze Wołynia i Galicji Wschodniej
- rozumie różnice w położeniu ludności polskiej, ukraińskiej i żydowskiej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej
- zna różnice w interpretacji roli UPA pomiędzy badaczami polskimi i ukraińskimi

UMIEJĘTNOŚCI

Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafi:

- dokonać prawidłowej interpretacji wydarzeń politycznych;
- uporządkować poznany uprzednio materiał, wydobyć najistotniejsze treści, doprowadzić do hierarchizacji znajdujących się w nim zagadnień;
- dokonać interpretacji materiałów źródłowych.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Po zakończonych zajęciach uczeń/uczennica opanowali:

- skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach;
- łączenie informacji z różnych źródeł;
- efektywne współdziałanie w zespole;
- twórcze rozwiązywanie problemów.

Metody i formy pracy:
Wykład (uwzględniający cechy pogadanki), rozmowa kierowana, analiza tekstów źródłowych, praca z mapą, praca w grupach połączona z prezentacją efektów pracy zespołowej, praca indywidualna;

Materiały i środki dydaktyczne:
- duży arkusz papieru;
- kartki samoprzylepne;
- możliwe zastąpienie w/w materiałów zapisami na tablicy klasowej

Przebieg lekcji:
Czynności organizacyjno-porządkowe: sprawdzenie listy obecności, zapoznanie uczniów z tematem, głównymi zagadnieniami, celami lekcji oraz metodami pracy.

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Nauczyciel rozpoczyna lekcję od wprowadzenia uczniów w tematykę skomplikowanych stosunków narodowościowych na południowo-wschodnich obszarach
- II Rzeczypospolitej u progu II wojny światowej, podkreślając, że stały się one istotnym podłożem aktywności politycznej OUN pod sowiecką (1939-1941) i niemiecką (1941-1944) okupacją. Owocem działalności OUN stało się utworzenie Ukraińskiej Powstańczej Armii.

W chwili wybuchu II wojny światowej Ukraina miała za sobą długie doświadczenie napięć narodowościowych (sięgające XVI wieku). W XIX stuleciu wzmocniła je polityka zaborcy austriackiego (w Galicji Wschodniej), który wraz z likwidacją państwa polskiego (rozbiory Rzeczypospolitej) wspierał aspiracje narodowe ludności ukraińskiej (ruskiej). W myśl założeń rządu wiedeńskiego miało to stanowić naturalną przeciwwagę dla Polaków i ich ambicji niepodległościowych. Na tym podłożu wyrastał silny konflikt polsko-ukraiński, którego owocem stała się m.in. pierwsza rzeź Polaków w Galicji Wschodniej w latach 1917-1918 oraz terroryzm radykalnych organizacji ukraińskich, niezadowolonych z fiaska programu ustanowienia niepodległej Ukrainy po pierwszej wonie światowej. W II Rzeczypospolitej znalazło się około 5 milionów Ukraińców (ok. 16% ludności państwa), często żywiących względem Polski poczucie krzywdy i niesprawiedliwości. Ponad 90% Ukraińców mieszkało na wsi. Stanowili oni większość etniczną w województwach południowo-wschodnich. W województwie wołyńskim (według spisu ludności z 1931 r.) zamieszkiwało ich 2.0850.000 osób, a więc 63,9%.

Na tym podłożu ukształtowało się oblicze ukraińskiego nacjonalizmu. Z ambicjami reprezentowania wszystkich Ukraińców wystąpiła Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), ustanowiona w 1929 roku. Jej celem była

walka z Polską, ZSRR oraz Rumunią. Odrzucała ona projekty ugody z Polską, szerząc hasło: „Na słowne argumenty żaden Polak nie będzie wrażliwy, na terror wszyscy". W rezultacie OUN przeprowadziła kilkadziesiąt zamachów terrorystycznych, skierowanych przeciwko polskim urzędom oraz dygnitarzom różnego szczebla.

Do chwili wybuchu drugiej wojny światowej nacjonaliści ukraińscy dysponowali rozbudowaną strukturą organizacyjną OUN (jednocześnie czerpiąc ze wsparcia finansowego Niemiec, Litwy i Czechosłowacji).

- Po wykładzie wprowadzającym nauczyciel prosi, aby każdy z uczniów indywidualnie zapoznał się z treścią załącznika 1 - kalendarium działalności UPA w okresie II wojny światowej.
- Następnie dzieli klasę na mniejsze grupy, prosząc o wykonanie zadań, opartych na analizie materiałów źródłowych – tekstów, map i materiału ikonograficznego (od załącznika 2).

→ Na podstawie załącznika 2 wypisz wydarzenia, które - zdaniem strony sowieckiej - doprowadziły do powstania Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA).

→ Na podstawie załącznika 3 scharakteryzuj tezy programowane (cele polityczne) UPA

→ Na podstawie załącznika 4 scharakteryzuj sposoby, którymi kierowali się przywódcy OUN podczas naboru do UPA

→ Na podstawie załącznika 5 określ dlaczego dla nacjonalistów ukraińskich sprawa polska w 1942 roku stała się „najważniejszą i zasadniczą"? Odnieś się do zarzutów kierowanych wobec ludności polskiej.

→ Na podstawie załączników 6 i 7 określ zasięg terytorialny realizowanej przez UPA czystki etnicznej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Wskaż tereny, na których przeważała ludność ukraińska. Na których obszarach objętych rzezią wołyńską przeważali liczebnie Polacy? Przedstaw wybrane przykłady ludobójczych akcji UPA.

→ Na podstawie załącznika 8 przedstaw poglądy Tarasa Borowcia-Bulby na działalność OUN-UPA na Wołyniu. Co według Borowcia powinno stanowić cel polityczny przywódców ukraińskich? Poszukaj informacji o działalności Bulby Borowcia.

→ Czy pozwalają one na wykluczenie go z kręgu odpowiedzialnych za zbrodnie na Wołyniu?

→ Na podstawie załącznika 9 wypisz zarzuty jakie przywódcy konspiracji ukraińskiej kierowali przeciwko Polakom

→ Na podstawie załącznika 10 przedstaw przyczyny słabości partyzantki radzieckiej

→ na zachodniej Ukrainie (podaj przykłady akcji UPA przeciwko oddziałom sowieckim)

→ Na podstawie załącznika 12 scharakteryzuj położenie ludności żydowskiej na obszarach objętych działalnością UPA
→ Na podstawie załączników 13 i 14 opisz w jaki sposób po zakończeniu drugiej wojny światowej dowódcy UPA wyrażali swój sprzeciw wobec ładu jałtańskiego (i nowego przebiegu granic)

Załącznik nr 1.
Kalendarium działalności UPA w latach 1942-1945 /wybrane epizody/

→ 1941/1942 – początek tworzenia ukraińskich oddziałów zbrojnych na Wołyniu, m.in. w celu obrony przed niemieckimi akcjami pacyfikacyjnymi (powstanie partyzantki Tarasa Borowcia-Bulby, tzw. Ukraińskiej Powstańczej Armii-UPA).
→ 1942/1943 – powstanie na Wołyniu oddziałów wojskowych, podporządkowanych OUN-B. Przyjęły one również nazwę UPA.
→ Wiosna/lato 1943 r. – Taras Boroweć-Bulba (reprezentant odłamu „petlurowców" – zwolenników współpracy z Polakami) odmawia przyłączenia się do akcji mordów na Polakach, kierowanych przez OUN-B. Z tego powodu jest atakowany przez banderowską UPA. Do „banderowców" kieruje list otwarty
→ 9 lutego 1943 r. – mord ponad 150 polskich mieszkańców wsi Parośle (przez oddział UPA Hryhorija Perehijniaka „Dowbeszki-Korobki")
→ 20 lutego 1943 r. – pierwsza potyczka sotni UPA z partyzantką radziecką: atak UPA na wieś Zamoroczenie
→ Marzec-kwiecień 1943 r. – dezercja ok. 5 tys. policjantów ukraińskich ze służby niemieckiej (wcześniej biorących udział w mordach na ludności żydowskiej) i wejście w szeregi OUN-UPA
→ 22/23 kwietnia 1943 r. – wymordowanie ok. 600 Polaków – mieszkańców wsi Janowa Dolina i spalenie zabudowań
→ Czerwiec 1943 r. – rozkaz Dmytra Klaczkiwskiego „Kłyma Sawura" o wymordowaniu Polaków na Wołyniu
→ 11 lipca 1943 r. – „krwawa niedziela" na Wołyniu. Równoczesny atak UPA na 99 polskich miejscowości (wśród nich: Kisielin, Poryck Sądowa i Zagaje)
→ 25-27 lipca 1943 r. – największa bitwa UPA z partyzantką radziecką – pod wsią Teremno w obwodzie tarnopolskim
→ Lipiec-sierpień 1943 r. – fala mordów UPA (śmierć co najmniej 10 tys. Polaków) i ataki na bazy polskiej samoobrony, m.in. w Hucie Stepańskiej i Przebrażu
→ 29-31 VIII 1943 r. – atak UPA na 85 polskich miejscowości (m.in. mord w Ostrówkach i Woli Ostrowieckiej)

→ Styczeń 1944 r. – powstanie 27. Wołyńskiej Dywizji AK (ok. 6,5 tys. żołnierzy)
→ 1943/1944 – początek napadów UPA na osiedla polskie w Galicji Wschodniej (m.in. mordy zbiorowe w Kruhowie, Markowej, Berezowcu, Hanaczowie i Korościatynie), zgodnie z rozkazem o depolonizacji tych obszarów, wydanym przez Romana Szuchewycza „Tarasa Czuprynkę"
→ 28 lutego 1944 r. – mord w Hucie Pieniackiej (ok. 600 Polaków) dokonany przez ukraińskich ochotników SS „Galizien"
→ 10 marca 1944 r. – atak oddziałów AK i BCh na ukraińską wieś Sahryń (podczas akcji przeciwko UPA). Śmierć ok. 300 mieszkańców)
→ 11 marca 1944 r. – mord UPA w klasztorze dominikanów w Podkamieniu
→ Marzec-kwiecień 1944 r. – ataki UPA w całej Galicji Wschodniej (śmierć ok. 8 tys. osób)
→ 9/10 kwietnia 1944 r. – mordy UPA w województwie stanisławowskim (m.in. zabicie 40 Polaków i spalenie 300 gospodarstw w Tomaszowcach)
→ 12 kwietnia 1944 r. – mord UPA 100 Polaków w Hucisku
→ 3/4 maja 1944 r. – sotnia UPA Iwana Szpontaka „Zalizniaka" zamordowała 45 mieszkańców Cieszanowa, paląc 90% zabudowań.
→ Wrzesień 1944 r. – seria rozkazów dowództwa UPA o ograniczeniu czystek antypolskich
→ 1944/1945 – napady oddziałów UPA na polskie wsie w województwie tarnopolskim
→ Marzec-kwiecień 1945 r. – odwetowy atak polskiej samoobrony na ukraińską wieś Pawłokoma (śmierć 365 osób). W odwecie – atak UPA na Wiązownicę (śmierć ok. 100 Polaków)
→ Maj 1945 r. – rajd sotni UPA po Lubelszczyźnie.

Załącznik nr 2.
Raport ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRS Siergieja Sawczenki z 5 lipca 1943 r. dotyczący stosunków między nacjonalistami ukraińskimi a Polakami.

W całej historii Polski, terytorium Ukrainy zawsze było obiektem jej dążeń politycznych i ekonomicznych, a Ukraińcy – narodem, który miał spełniać rolę poddanego polskich panówv i magnatów. Polskie koła rządzące dotychczas nie zrezygnowały z tych dążeń. Taki stosunek Polski do Ukrainy wywoływał głęboką nienawiść narodową Ukraińców do Polaków, na której wychowano całe pokolenia. Nienawiść ta była głównym motorem walk wyzwoleńczych narodu ukraińskiego przeciwko Polsce. Ukraińskie elementy nacjonalistyczne, zrzeszo-

ne w rozmaitych partiach politycznych, organizacjach i grupach, szczególnie w UWO-OUN, w ciągu całego okresu swego istnienia dążyły do wytworzenia w masach ukraińskich ducha nacjonalizmu, wykorzystując kształtowaną przez wieki nienawiść narodową do Polaków. Znajdująca się w konspiracji „Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów" (OUN), była przez Polaków surowo prześladowana za aktywną, skierowaną przeciwko nim działalność terrorystyczną (…).

W 1939 roku, po rozbiciu Polski przez faszystowskie Niemcy, hitlerowcy „wzięli pod swe skrzydła" nacjonalistów ukraińskich, którzy uciekli z wyzwolonego terytorium Zachodniej Ukrainy, dali im wszelkie możliwe przywileje oraz często posługiwali się nimi w walce z Polakami w Generalnym Gubernatorstwie. Szykując się jednocześnie do wojny z ZSRS, Niemcy zaczęli aktywnie wykorzystywać [nacjonalistów ukraińskich] jako szpiegów, dywersantów i terrorystów, obiecując w nagrodę „niepodległe" państwo ukraińskie (…).

Nacjonaliści ukraińscy – znajdujący się w konspiracji członkowie OUN, tzw. „banderowcy", w przeciwieństwie do działających legalnie i będących na usługach wywiadu niemieckiego zwolenników MELNYKA, prowadzą obecnie akcje antyniemieckie i antypolskie, tworząc zbrojne oddziały [UPA].

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 89-105.

Załącznik nr 3.

Tezy programowe UPA (na podstawie Biuletynu UPA „Do Broni" nr 1 za lipiec 1943 r. oraz gazety OUN „O Niepodległą Ukrainę" z 24.10.43 r.).

(…) „Walka polityczna" narodu ukraińskiego o państwo ukraińskie wkroczyła w nową fazę. Spowodowane to zostało wzrostem sił wewnętrznych narodu ukraińskiego oraz zewnętrzną sytuacją polityczną. Przejawem zorganizowanej walki o państwo ukraińskie jest „Ukraińska Powstańcza Armia" (UPA).

UPA stanowi zbrojną siłę, która, chroniąc naród ukraiński przed terrorem okupantów, utrwali zdobycze ukraińskiej rewolucji narodowej oraz, po przekształceniu się w ukraińską ludową armię, stanie w obronie USSD przed wrogami zewnętrznymi.

UPA to siła zbrojna narodu ukraińskiego. Walka w jej szeregach jest zaszczytnym obowiązkiem każdego obywatela Ukrainy.

UPA walczy:

O niepodległe, zjednoczone państwo ukraińskie na ukraińskiej ziemi.

O nowy, sprawiedliwy ustrój i porządek na Ukrainie bez panów, ziemian, kapitalistów i bolszewickich komisarzy.

O nowy, sprawiedliwy ustrój i porządek międzynarodowy, opierający się na zasadach poszanowania praw każdego narodu oraz jego niezależnego wszechstronnego rozwoju w ramach własnego ustroju państwowego.

Przeciwko niemieckim i moskiewskim najeźdźcom imperialistycznym, którzy dążą do ujarzmienia i eksterminacji narodu ukraińskiego.

Przeciwko imperialistom, którzy wszczynają wojny i [dążą do] ujarzmienia narodów.

Bolszewickich spadochroniarzy UPA uważa za czołówkę moskiewskich imperialistów i likwiduje ich na równi z niemieckimi bandami rabunkowymi.

„Obecnie UPA to nie żywioł. Jest to zalążek przyszłej ukraińskiej zbrojnej siły, jest to przyszła ukraińska ludowa armia, która już teraz zaopatruje się we wszystkie rodzaje broni oraz [rekrutuje] wyszkolonych szeregowców i kadrę dowódczą.

UPA walczy przeciwko imperialistom, którzy ujarzmiają jeden naród po drugim i dlatego prowadzi bezwzględną walkę zarówno z hitlerowskimi Niemcami, jak też z bolszewicką Moskwą. Ci dwaj imperialiści walczą ze sobą o polityczne i ekonomiczne panowanie na Ukrainie.

Uznając prawo każdego narodu do własnego państwa narodowego na swoim własnym terytorium, UPA wzywa wszystkie ujarzmione narody Europy i Azji do wspólnej walki przeciwko moskiewskim i niemieckim imperialistom…".

Źródło: Materiały informacyjne radzieckich służb wywiadowczych (NKGB) o UPA, czerwiec 1944 r., [w:] Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 153-160.

Załącznik nr 4.
Jak przeprowadzano nabór do szeregów UPA

Podstawowy trzon dowództwa i szeregowców UPA stanowią kadry ounowskiej konspiracji składającej się z inteligencji miejskiej i wiejskiej oraz z ciągnącej za nią kułackiej młodzieży. (…). Kadra dowódcza, począwszy od dowódcy sotni w górę, mianowana jest przez krajowe egzekutywy OUN spośród aktywnych ounowców, przeważnie Galicjan. Egzekutywy OUN często unikają mianowania na stanowiska dowódców UPA Wołyniaków, uważając ich za mniej pewnych.*

Przy głównym dowództwie UPA są oficerskie szkoły dla kadry dowódców. Okres szkolenia w tych szkołach – 4 miesiące dla oficerów i 2 miesiące dla podoficerów. (…).

*Poza działaczami ounowskiego podziemia, będącymi podstawowym trzonem UPA, OUN szeroko wykorzystywała dla uzupełnienia szeregów UPA tak zwaną ukraińską policję, utworzoną przez Niemców na początku okupacji Ukrainy. Wiadomo, że banderowcy** w swej działalności ogromną wagę przywiązywali do ulokowania w miejscowej ukraińskiej policji swoich nacjonalistycznych kadr, które w czasie formowania UPA na rozkaz OUN zdezerterowały z policji wraz z posiadaną bronią i wstąpiły do UPA. Takie fakty były odnotowane głównie na Wołyniu i Polesiu.*

Ounowcy wciągnęli również do UPA poważną liczbę osób ze środowisk młodzieży miejskiej i wiejskiej, która uciekała do lasów, ukrywając się przed

wywózkami na roboty do Niemiec, a także spośród uwolnionych i zbiegłych z niemieckich obozów był[ych] sowieckich jeńców wojennych.

Przy naborze do UPA banderowcy zwracają szczególną uwagę na znalezienie i wciągnięcie do UPA wszystkich Ukraińców, którzy wcześniej służyli w formacjach lotniczych i jednostkach pancernych Wojska Polskiego.

Dla uzupełnienia szeregów UPA, we wrześniu 1943 r. główne dowództwo UPA w zdobytych przez nią rejonach Wołynia i Polesia przeprowadziło „mobilizację" zamieszkałych tam mężczyzn i uprowadziło ich do lasów do band UPA. W związku z tym, że w wielu miejscowościach duża część ludności usiłowała uchylić się od „mobilizacji", ounowcy stosowali środki terroru wobec rodzin i krewnych uchylających się.(…).

*Kułacy – sowieckie określenie zamożniejszych chłopów

** Banderowcy – odłam OUN-B, pod przywództwem Stepana Bandery

Źródło: Informacja NKGB URSS, czerwiec 1944 r. [w:] Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 165–167.

Załącznik nr 5.
„Krótki przegląd sytuacji politycznej, społecznej, kulturalnej i gospodarczej na «ZUZ» [Zachodnio-Ukraińskie Ziemie] za rok 1942" [autorstwa przywódców OUN-B i UPA] – z raportu Siergieja Sawczenki z 5 lipca 1943 r.

Sprawa polska na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich stanowi szczególnie ważne zagadnienie w dziedzinie administracji, transportu, łączności, finansów oraz życia gospodarczego (…).

W polskich rękach znajdują się nieruchomości. Polacy zasiadają w różnych instytucjach, przedsiębiorstwach państwowych, instytucjach finansowych, co często daje im możność obarczania społeczeństwa ukraińskiego całym ciężarem niemieckiej polityki gospodarczej i finansowej. W ten sposób ułatwiają życie Polakom, a nawet mają możliwości wykorzystania sytuacji dla siebie.(…).

Polacy na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich, szczególnie we Lwowie, prowadzą wobec Niemców pokojową politykę, dają się poznać jako przykładni, lojalni obywatele, nie wysuwają żadnych roszczeń i nie zgłaszają żadnych pretensji. Chcą «tylko» pracować. Są tacy, którym udało się objąć niezłe stanowiska w organach władzy. W ciągu krótkiego czasu, zimą i wiosną [w latach 1941–42], polskie elementy zagarnęły najważniejsze stanowiska, jak mówią – «[chcą] pracować, żeby żyć».(…).

Polacy starają się popychać Ukraińców do działalności antyniemieckiej, a później oskarżają ich o prowadzenie takiej roboty. We w[si] Dobrzanica powiat przemyślański Polacy napisali do zarządu wsi w Przemyślu anonimowy list [w którym podali], iż nie pojechali do Niemiec tylko dlatego, że przeszkodzili im Ukraińcy. Jednocześnie podali nazwiska kilku Ukraińców.

W m. Kałusz został aresztowany CZYŻEWŚKYJ. Zadenuncjował go Polak OKOŃSKI, który nie spuszcza oczu ze wszystkich urzędników spółki, gdzie pracuje jako furman (…).

Polacy zarządzający nieruchomościami, ich pomocnicy, wartownicy kolejowi i im podobni dają ukraińskim chłopom odczuć siłę swoich pięści (…). Przy każdej okazji, a taką okazję łatwo jest znaleźć, przymawiają: «Oto masz swoją Ukrainę» (…).

Komuna zawarła sojusz z Polakami. Od wiosny błąkają się bandy polsko-bolszewickie. Ruch dywersyjny band polsko-bolszewickich rozszerzył się z Polesia i Chełmskiego na Bełz – Sokal, Rawę Ruską i w głąb Galicji, na tereny rejonów: Przemyśl (w[ieś] Jarke [?]), Drohobycz (Żdana Tuga [?]), Stryj, Rohatyn – Brzeżany, Złoczów – Brody. W Chełmskiem dywersja polsko-bolszewicka skierowana jest głównie przeciwko naszym ludziom (członkom i sympatykom), czyli przeciwko świadomym i aktywnym obywatelom ukraińskim, spośród których zostali zabici: chłop BOJKO ze w[si] Ludryn [?] powiat hrubieszowski, starosta w[si] Mołodeczno i in. Bandy napadają w dzień i w nocy w grupach po 2–3 osoby (…).

Wszystko to daje podstawy do twierdzenia, że mamy prawdopodobnie do czynienia z szeroko zakrojoną akcją polsko-bolszewicką (…).

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 89-105.

Załącznik nr 6.

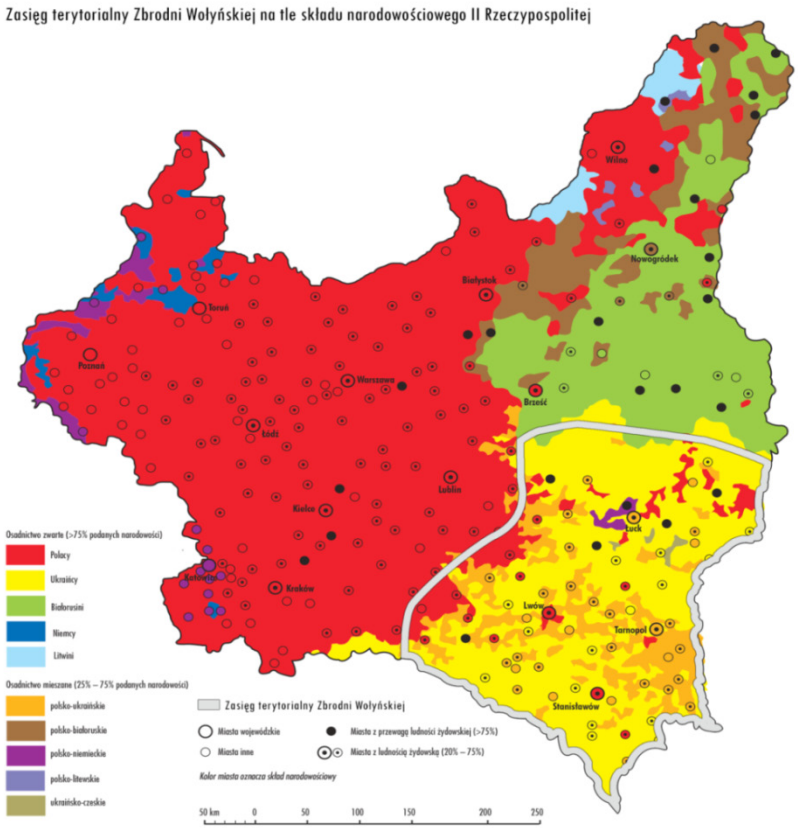

Źródło: IPN, zbrodniawolynska.pl (dostęp 13 maja 2023 r.)

Załącznik nr 7.

Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych w Londynie z 19 sierpnia 1943 r. dotycząca sytuacji na Wołyniu i w Galicji

(…) W okresie sprawozdawczym od marca do maja ofiarą rzezi padło trzy tysiące zabitych – pięć tysięcy wywieziono do Rzeszy. Obrona polska polegała na skupieniu ludności w większych miastach i na współdziałaniu partyzantki z zewnątrz. Niemcy nie panują nad terenem, reakcja ogranicza się do palenia wsi i do odezw oraz do zarządzeń wzmagających stan rozjątrzenia.

Po krótkim przyciszeniu się w czerwcu, rzezie przerzuciły się z północnego wschodu Wołynia na słabiej przez nas zorganizowane południe. Stłoczeni w miasteczkach uciekinierzy musieli zgłaszać się na wyjazd do Rzeszy lub byli

werbowani do użytej do represji na Ukraińców policji, która sama potem wyjechała do Niemiec. Niemcy sprowadzili też baon policji z Gen[eralnego] Gub[ernatorstwa], co popełnianym bestialstwom nadaje charakter zemsty polskiej. Naszą bazą obronną w Dubieńskiem stała się Pańska Dolina. W zachodnich powiatach względny spokój między innymi dzięki pomocy propolskich Ukraińców. Od lipca nastąpiło scentralizowanie obrony wojskowej i cywilnej przez Komendanta Okręgu, jednocześnie wzmógł się napór band. 11 i 12 lipca wycięto 60 wsi polskich w Horochowskiem i Włodzimierskiem. W końcu lipca wobec wyczerpania amunicji padła Huta Stepańska broniąca się od marca. Obrońcy przebijają się do rejonu Kiwerc i do Antonówki. Na obszarze objętym rzezią, wszyscy Polacy zbiegli do miasteczek. Z większych miast wywieziono do Niemiec 35 tys. ludzi. Bliżsi kordonu uciekają do Gen[eralnej] Guberni. Organizacja rzezi opiera się niejednokrotnie na lokalnym aparacie OUN opanowanym od dołu przez dywersantów sowieckich. Jej też przypisać należy odezwę z 18 maja zrzucającą odpowiedzialność za wypadki na Polskę i wysługiwanie się Niemcamii zapowiadającą wzmożenie rzezi. Przywódcy nacjonalistyczni nie panują nad dołami. Bulba, podobno Roman Szuchewycz , dowódca banderowskiego legionu 1941 szukał w czerwcu br. Porozumienia z wołyńskim delegatem okręgowym, wypierając się rzezi podobnie, jak lwowska centrala banderowców. Sowiety w oficjalnych odezwach przybierają rolę arbitra, by pogodzonych z Ukraińcami Polaków rzucić do partyzantki antyniemieckiej (…).

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 235–237.

Załącznik nr 8.
List otwarty Tarasa Borowcia „Bulby" do przywódców OUN-B ("banderowców")

Czy prawdziwy rewolucjonista-państwowiec może podporządkować się przywództwu partii, która budowę państwa rozpoczyna od wyrzynania mniejszości narodowych i obłędnego palenia ich domostw? Ukraina ma bardziej groźnych wrogów, niż Polacy. Każde dziecko wie, [że] wyniszczenie kilkuset Polaków w niektórych obwodach nie zlikwiduje polskiego niebezpieczeństwa dla Ukrainy. Naród polski tak czy inaczej istnieje, i jak długo będzie on w tej samej niewoli, co i my, tak długo w następstwie okoliczności będzie on nie naszym wrogiem, a sojusznikiem. Jakie zamiary mogą mieć Polacy wobec nas w przyszłości i jak ułożą się nasze stosunki – to inna rzecz. Dziś, zamiast wzajemnego wyrzynania się, musimy montować jeden front rewolucyjny wszystkich narodów zniewolonych przeciwko okupantom, a nie tworzyć sobie zbędne fronty. I akurat dlatego gestapo i NKWD tego sojuszu zniewolonych narodów boją się, dlatego też napuszczają jeden naród na drugi i tumanem nowych idei rozbijają narody, dzieląc je na wrogów politycznych (…).

Z tych względów pozwolę sobie zapytać Was: o co Wy walczycie? O Ukrainę, czy o Waszą OUN? O Państwo Ukraińskie, czy o dyktaturę w tym państwie? O naród ukraiński, czy tylko o swoją partię?

Źródło: Portal Międzymorza Jagiellonia.org, 10 sierpnia 2015.

Załącznik nr 9.
Odezwa UNS (Ukraińskiej Obrony Narodowej) z 1944 r. do Polaków z Rawy Ruskiej. Do polskiej ludności miasta Rawy Ruskiej

W ostatnich czasach na naszych terenach zanotowano szereg czynów skierowanych [przeciwko] ukraińskiej spokojnej ludności ze strony polskich band, a nawet polskiej ludności. Oprócz tego, Polacy przez cały czas niemieckiej okupacji swoimi doniesieniami wysługiwawszy się niemieckim imperialistom, szkodzą ukraińskiej ludności. Ale temu nie koniec. Teraz, kiedy na niektóre tereny zachodnich ukraińskich ziem wstąpiła Czerwona Armia, Polacy swoją wielce usłużną pracą okupantom nie przeszkadzali ale, przeciwnie, nawet wspomagali ich. Polacy idąc ręka w rękę z bolszewikami (czy już zapomnieliście o Katyniu?), swoimi doniesieniami są przyczyną masowego rozstrzeliwania niewinnego ukraińskiego narodu. Polacy przez cały czas działali i działają na szkodę ukraińskiej ludności.

Dlatego teraz, aby [uniknąć] przelewu krwi, nakazujemy wam opuścić ukraińskie etnograficzne terytoria do 22 maja 1944 do godziny 24, w przeciwnym razie będziecie karani śmiercią.

Ukraińska Nac[j]onalna Samoobrona

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 2, s. 1083.

Załącznik nr 10.
OUN-UPA wobec partyzantki radzieckiej na zachodniej Ukrainie w latach 1942–44

(…) Pierwsze miesiące wojny pokazały, że strona radziecka jest kompletnie nieprzygotowana do prowadzenia wojny partyzanckiej na Zachodniej Ukrainie. Brakowało wyszkolonych, kompetentnych ludzi, sprzętu i zaplecza. Dodatkowym problemem była szczególna wrogość Ukraińców zamieszkujących ten obszar, których spora część była przesycona nacjonalistyczną propagandą OUN. Jej przywódcy nawoływali swoich rodaków do wyłapywania radzieckich żołnierzy, którym udało się uniknąć śmierci lub dostania się do niewoli. Nakazywano wydawanie ich Niemcom, ale także likwidację, co w szczególności dotyczyło komisarzy radzieckich i tych, co do których była pewność, że są członkami partii komunistycznej. Pojawiały się hasła typu: „Ani kawałka chleba Rosjanom! Niech zdychają przybłędy!" czy „Nie pomagajcie moskiewsko-żydowskim nieproszonym gościom!" Nie dziwi zatem sytuacja, że w roku 1941 bardzo ciężko było o powstanie radzieckich oddziałów partyzanckich na terenie przeze mnie

omawianym. W momencie powstania Centralnego Sztabu Ruchu Partyzanckiego, 30 maja 1942 r., na czele którego stał Pantelejmon Ponomarienko, oraz w kilka dni później Ukraińskiego Sztabu Partyzanckiego dowodzonego przez Tymofija Strokacza, ruch partyzancki nabrał rozpędu. Na Zachodniej Ukrainie działać zaczęły partyzanckie grupy podporządkowane GRU (Główny Zarząd Wywiadowczy, czyli radziecki wywiad wojskowy) i NKWD (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych). Oddziały te jednak miały zadania rozpoznawcze i wywiadowcze, nie szukały początkowo zwady z nacjonalistami ukraińskimi. Rosjanie zrzucali grupy spadochroniarzy, mające tworzyć trzon nowych oddziałów partyzanckich. Polowali na nie jednak zarówno Niemcy jak i członkowie i sympatycy OUN. Jeden z takich zrzutów został zlikwidowany w listopadzie 1942 r. pod Rokitnem. Jedną z pierwszych radzieckich grup partyzanckich, był działający na Wołyniu oddział pułkownika NKWD Dmitrija Miedwiediewa. Inną była przybyła z terenów Białorusi, grupa pułkownika Anatolija Brińskiego ps. „Diadia Pietja" z GRU. Członkowie radzieckich oddziałów mieli solidne wsparcie zza frontu. Samoloty zrzucały potrzebne zaopatrzenie, broń, amunicję itp. Gorzej sytuacja miała się z grupami OUN-UPA, które w większości broń musiały zdobywać w walce. Prawdopodobnie pierwszą potyczką między UPA a radzieckimi partyzantami, był atak jednej z sotni na wieś Zamoroczenie, 20 lutego 1943 r.

Przeprowadzane były także rajdy przez radzieckie zgrupowania partyzanckie. Były to dobrze uzbrojone i liczne oddziały, które mogły sobie pozwolić na walkę zarówno z Niemcami jak i Ukraińcami. Przykładem jest rajd Zgrupowania Sumskiego, dowodzonego przez Sydora Kowpaka, które w II połowie 1942 r. oczyściło z OUN rejonów ludwipolskiego i kostopolskiego w obwodzie rówieńskim. Sowieci wspominali: „Wszystkie wsie objęła zaraza banderowców" oraz „Kanalie strzelały z okien, krzaków i zboża". Wielokrotnie, aby spokojnie przejść przez ukraińskie wsie, partyzanci Kowpaka udawali banderowców. Sytuacja była tak napięta, że zdarzały się przypadki, starć między poszczególnymi oddziałami radzieckimi. Obie strony napadały także na wsie, w celach rekwizycyjnych, a także by ukrócić wpływy czy to nacjonalistyczne czy komunistyczne.

W kwietniu 1943 r. Nikita Chruszczow, szef partii bolszewickiej na Ukrainie wydał rozkaz, którego wykonanie przez partyzantów, miało przynajmniej spróbować zdyskredytować OUN i UPA na Zachodniej Ukrainie. Organizacje te miały być przedstawiane jako wroga narodu ukraińskiego i agentów III Rzeszy.

Źródło: Jacek Ostrowski, OUN-UPA a radziecka partyzantka na zachodniej Ukrainie w latach 1942-44, nowa strategia.org.pl, 5 czerwca 2014.

Załącznik nr 11.

Członkowie UPA

Źródło: Wikimedia Commons (dostęp 13 maja 2023 r.)

Załącznik nr 12.

„By nie odwracać uwagi od głównych wrogów…". UPA wobec ludności żydowskiej

Jednym z ich [UPA] celów stały się polskie osady, które dały schronienie ocalałym Żydom. Kiedy UPA opanowywała kolejne wsie, Żydzi ukrywający się u Polaków ginęli wraz ze swoimi wybawcami, czasami jako Polacy, a czasami jako Żydzi. Polscy wybawiciele opuszczali zatem swoje wioski tak jak Żydzi, którym poprzedniego lata dali schronienie. Uciekający Polacy czasami spotykali w lesie uchodźców żydowskich i wspólnie walczyli z ukraińskimi nacjonalistami. Te mniejsze grupy zostały wchłonięte przez partyzantów sowieckich. Żydzi dołączali też do Polaków wracających do miast, które znajdowały się jeszcze pod kontrolą niemiecką. Tam walczyli razem z Polakami w polskich oddziałach samoobrony, czasami wspieranych przez władze niemieckie, czasem przez sowieckich partyzantów, a czasem przez Armię Krajową.

Niektórzy Żydzi inaczej ocenili sytuację i pozostali na wsi, gdzie pracowali na polach swoich polskich przyjaciół. Niektórzy z nich zostali odkryci przez UPA i zabici za to, że byli Żydami. W co najmniej jednym przypadku Żydzi, którzy w 1943 r. znaleźli schronienie u Polaków, uratowali ich przed Ukraińcami. W innym przypadku, w rzymskokatolickie Boże Narodzenie, Żydzi ukrywający się u Polaków patrzyli, jak tych ostatnich mordują Ukraińcy. Sam fakt, że Polacy byli teraz uciekinierami, stworzył dla żydowskich uchodźców okazję, by przed Niemcami odgrywać rolę Polaków uciekających przed UPA. W tym samym cza-

sie Żydzi, którzy udawali Ukraińców w rodzinach ukraińskich, zostali ponownie zweryfikowani przez ukraińskich nacjonalistów, podejrzewających, że mogą być oni Polakami

Źródło: Tymothy Snyder, Życie i śmierć Żydów z zachodniego Wołynia 1921-1945, http://www.polska1918-89.pl (dostęp 13 maja 2023 r.)

Załącznik nr 13.
W 1945 roku dla UPA nie skończyła się wojna

Ukraińskie podziemie nacjonalistyczne nie zamierzało składać broni. Zdaniem bojowników Józef Stalin nie poszedł wystarczająco daleko [ustalając nowy przebieg polskiej granicy wschodniej]. Także ziemie na zachód od linii jałtańskiej uważali oni za integralną część Ukrainy. Ukraińska Powstańcza Armia (UPA), Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów i oddziały ukraińskiej samoobrony siłą przeciwstawiały się akcji wysiedleńczej prowadzonej przez władze Polski Ludowej. Wszelkimi sposobami próbowały też zapobiegać umacnianiu polskiej państwowości.

Niektórzy z członków UPA mieli nawet nadzieję na oderwanie fragmentu terytorium od Polski i utworzenie na nim odrębnego państewka. Oddziały UPA na dzisiejszych południowo-wschodnich pograniczach Polski były duże i dobrze wyposażone. Działały też w doskonale znanym sobie terenie, zamieszkałym w zdecydowanej większości przez ludność ukraińską, o ukształtowaniu sprzyjającym działaniom partyzanckim.

Formacja dysponowała zapleczem (szpitale polowe, magazyny, bunkry, wywiad) oraz doświadczonymi dowódcami. Wszystko to czyniło z niej bardzo trudnego przeciwnika dla sił polskich.

Dodatkowo Bieszczady były dla podziemia ukraińskiego szczególnie ważne ze względów strategicznych. OUN i UPA pragnęły za wszelką cenę utrzymać pozycję w regionie, aby mogły się tam chronić oddziały z sowieckiej Ukrainy, a kurierzy swobodnie podróżować do Czechosłowacji i dalej na Zachód. (…).

Jak wyjaśnia Lech Kowalski w książce „Bezpieka pogranicza": Wysunięte placówki WOP na pograniczu i najczęściej bezsensownie rozrzucone w terenie posterunki MO były łakomym kąskiem dla banderowców. Kwestią czasu pozostawało, kiedy zaatakują. W dniu 20 marca 1946 roku znaczne siły UPA przypuściły szturm na nieliczną załogę strażnicy WOP w Jasielu, w której znajdowali się również funkcjonariusze MO. Po kilkugodzinnej, nierównej walce, gdy broniącym zabrakło amunicji, losy potyczki zostały przesądzone. Schwytanym żołnierzom WOP i funkcjonariuszom MO banderowcy związali ręce drutem i zamordowali ich w bestialski sposób."

Źródło: Anna Kasperowicz, Krwawa działalność UPA w Polsce po II wojnie światowej. Mordowali żołnierzy i byli zupełnie bezkarni, wielka historia.pl, 21 kwietnia 2021

Załącznik nr 14.

Członkowie UPA z sotni „Bira", aresztowani przez żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego w rejonie Zatwarnicy, jesień 1946 roku

Domena publiczna (dostęp 13 maja 2023 r.).

Zadania dodatkowe:

→ Zapoznaj się z biogramami przywódców ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego. Do kręgu tego należeli m.in.: Stepan Bandera, Dmytro Klaczkiwski „Kłym Sawur", Iwan Łytwyńczuk „Dubowyk", Roman Szuchewycz „Taras Czuprynka", Taras Boroweć „Bulba".

→ Wyjaśnij dlaczego dowódcy i żołnierze UPA cieszą się na Ukrainie rangą bohaterów narodowych? Uwzględniając argumenty historyków polskich i ukraińskich oraz oceń możliwości pojednania polsko-ukraińskiego na gruncie prawdy historycznej. W realizacji zadania wykorzystaj poniższe materiały pomocnicze.

→ Obejrzyj film: Historia Polski wg Ukrainy, YouTube, Historia w 5 minut, https://www.youtube.com/watch?v=tTwHnApHXrc

→ Zestaw ze sobą opinie (narrację) historyków polskich i ukraińskich

Opinie polskie

Przemysław Żurawski vel Grajewski (…) oceniał: Ukraińcy mają prawo czcić kogo zechcą. Niestety kult Bandery jest i w przewidywalnej przyszłości będzie utrudniał stosunki polsko-ukraińskie, bo jest w polskiej pamięci historycznej związany z ludobójstwem na Wołyniu, dokonanym w oparciu o ideologię, której współtwórcą był Bandera. Kłótnia o jego kult na Ukrainie będzie się zatem odbywała ku zgubie obu naszych narodów i ku radości Moskwy. Tak dla Polski, jak i dla Ukrainy rozsądnie byłoby unikać starć na tym polu, które poza Moskalami,

nikomu nie służą i niczym dobrym się nie skończą. Rozumiem ukraińską dumę narodową […]. Obok dumy jest jednak jeszcze rozsądek. Ukraina nie cierpi na nadmiar przyjaciół. Polska jest jednym z nich. […]. Zrobicie jak uważacie – Wasze dobre ukraińskie prawo. Bandera oznacza jednak koszty w relacjach z Polską. […] UPA i Bandera są na Ukrainie czczeni jako symbole walki z Rosją, a nie z Polską […]. Nie jest to jednak powód, by nasz stosunek do dzisiejszej Ukrainy – bardzo Polsce przyjaznej i bardzo potrzebnej, był kształtowany przez ten fakt. Grzegorz Motyka zaś pisał: „Dobrym prawem Ukraińców jest uszanowanie pamięci tych, którzy toczyli bój o wolność swojej ojczyzny. Warto jednak, by dziś podjęli trud odpowiedzi na pytanie: czy w walce o niepodległość każda metoda walki jest usprawiedliwiona?". Powyższe wskazówki mogą jednak rozwiązywać opisaną kwestię tylko połowicznie, bo odnośnie wyboru Ukraińców. Jeśli chodzi o drugą stronę, czyli Polaków, to próbę odpowiedzi prezentował Paweł Łepkowski: Niezależnie od tego, jak potoczą się losy współczesnej Ukrainy, o Wołyniu zapomnieć nie wolno! Polacy nie powinni dać się podzielić na „europejskich postępowców", traktujących wydarzenia sprzed siedmiu dekad jak historię starożytną, oraz na rzekomych szowinistów rozdrapujących rany. Nie obchodzi nas polityczna koniunktura, tylko prawda. Jak bowiem mawiał Mahatma Gandhi: „Nawet jeśli tylko ja jeden mówię prawdę, to prawda ciągle pozostaje prawdą".

Źródło: Jerzy Kordas, Oceny OUN-UPA na Ukrainie i w Polsce w latach 1991–2015, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, 2016

Opinie ukraińskie

Głównym punktem dyskusji toczonych na Ukrainie na temat UPA (…) jest jej historia powojenna i w gruncie rzeczy jest to zarazem spór o ocenę całego okresu komunistycznego. Właśnie dlatego ukraińskie prace opublikowane w ostatnich latach na temat OUN i UPA, koncentrują się na walce podziemia z Niemcami i Sowietami. Jeśli problem relacji polsko-ukraińskich jest wspominany, to raczej marginalnie, przy czym uwaga autorów skupia się bardziej na działalności polskiego podziemia niż na antypolskich akcjach UPA.

Dopiero w 2003 r., w 60. rocznicę zbrodni wołyńskiej i w dużej mierze pod polskim wpływem, doszło na Ukrainie do poważniejszej dyskusji o antypolskich czystkach. Zaowocowała ona licznymi książkami i artykułami naukowymi, temat ten podjęło wiele wydawanych na Ukrainie gazet. Z ukraińskich publikacji (…) wyłania się jednak obraz dość odległy od tego, który jest dziełem polskich badaczy. I tak, większość ukraińskich autorów uważa, że antypolskie akcje UPA miały na celu przymusowe wysiedlenie Polaków i z reguły poprzedzały je ostrzeżenia przed atakami. W dodatku, według nich, jeszcze przed czystką na Wołyniu, doszło do szeregu antyukraińskich akcji polskiego podziemia na Lubelszczyźnie, które stały się bezpośrednią przyczyną operacji depolonizacji

(zaznaczmy od razu, iż w polskiej ocenie działania przeciwko Ukraińcom na Lubelszczyźnie miały faktycznie miejsce, lecz już po rozpoczęciu rzezi UPA na Wołyniu). Ukraińscy historycy kwestionują też polskie wyliczenia liczby ofiar. Wśród nich rozpowszechniona jest opinia, że (…) Polaków zginęło mniej, a Ukraińców więcej niż podaje się w polskich opracowaniach.

Tego typu różnice można by było potraktować jako drugorzędny spór o fakty, (…) tyle że prowadzą one prostą drogą do twierdzenia, iż w latach 1943-1944 na Wołyniu i w Galicji Wschodniej doszło do krwawej, okrutnej wojny pomiędzy Polakami i Ukraińcami, a w jej wyniku ucierpiała ludność cywilna obu narodów, przy czym liczba ofiar jest rzeczą drugorzędną. W 1943 r. mielibyśmy zatem do czynienia z wojną, w której obie strony popełniły liczne i w gruncie rzeczy porównywalne zbrodnie (…)

Dobrze ten pogląd ilustrują słowa emigracyjnego historyka Wołodymyra Kosyka, wypowiedziane w wywiadzie dla związanej z ruchem banderowskim gazety „Szliach Peremohy": „o tzw. rzezi Polaków na Wołyniu w latach 1943-1944 można mówić długo, ale przede wszystkim trzeba podkreślić, że nie było jakiejś jednostronnej «rzezi», a była wzajemna przemoc i zniszczenie. Przyczyny były różne, ale najważniejsza, że Polacy chcieli, aby ziemie ukraińskie należały do Polski. Jeśli Polacy mówią, iż «rzeź» była zorganizowana przez ukraińskich nacjonalistów, to trzeba stwierdzić, że wobec Ukraińców była ona organizowana przez polskich nacjonalistów. […] Ofiary z obu stron były zapewne takie same — w przybliżeniu od 30 do 50 tysięcy osób".

Warto zestawić te słowa z opinią Mychajły Kowala, pracownika Narodowej Akademii Nauk Ukrainy i uznanego badacza II wojny światowej, w odróżnieniu od Kosyka dalekiego od sympatii do UPA(…):

Jednym z głównych obiektów ataku ze strony UPA stały się oddziały partyzanckie Armii Krajowej. […] Ounowcy podjęli próbę przymusowego wysiedlenia Polaków z ziem zachodnioukraińskich […]. Cel tych akcji polegał na tym aby, wykorzystując stan braku państwowości, depolonizować tereny pogranicza i zlikwidować korzystną dla Polski bazę (demograficzną) prawdopodobnych przyszłych plebiscytów. We wzajemnych terrorystycznych akcjach zginęło nie mniej niż 40 tys. Polaków — dzieci, kobiet, starców — i w przybliżeniu taka sama liczba ludności ukraińskiej (niektórzy autorzy mówią o 60-80 tys. jednych i drugich). Korzyści z tej wzajemnej rzezi wyciągnęła trzecia strona — niemieccy faszyści.

Źródło: Grzegorz Motyka, Polsko-ukraiński konflikt pamięci. Czy możliwy jest wspólny podręcznik historii, Kwartalnik „Więź", 1.10.2009.

TEMAT: HISTORIA LITERATURY / HISTORIA W LITERATURZE – POLSKA ROKU 1968 / UKRAINA WSPÓŁCZEŚNIE

Cele lekcji:

Uczeń/uczennica:

- wyszukuje w tekście potrzebne informacje, wyrażone wprost i pośrednio;
- objaśnia znaczenia przenośne wyrazów użytych w wypowiedzi;
- zna podstawowe terminy z zakresu teorii literatury;
- określa temat i główną myśl tekstu;
- wnioskuje na podstawie tekstu i własnych doświadczeń;
- tworzy argumenty na obronę postawionej tezy;
- odróżnia argument od przykładu;

Metody:

Metody aktywizujące: karty pracy, układanki z klocków lego, burza mózgów; mapa myśli; aktywne czytanie; gamifikacja; kula śnieżna; elementy odwróconej klasy; quiz; dyskusja.

Formy pracy:

- indywidualna;
- grupowa;
- zbiorowa.

Środki dydaktyczne:

- arkusze papieru, pisaki;
- karty pracy;
- gra planszowo-karciana „Pan tu nie stał";
- smartfon.

Przed rozpoczęciem cyklu warto porozumieć się z nauczycielem/nauczycielka historii, najlepiej byłoby realizować temat równocześnie, ale ewentualnie wystarczy skonsultować, jakie materiały czytali uczniowie/uczennice na lekcji historii i się do nich odwołać.

Temat 1. PRL – historia i obyczajowość. Wprowadzenie (2 jednostki lekcyjne)

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA – aktywne wprowadzenie:

- W domu, przed lekcją, uczniowie i uczennice czytają tekst (wybrane przez nauczyciela/nauczycielkę fragmenty książki PRL-owskie resentymenty, red. A. Kisielewska, M. Kostaszuk-Romanowska, A. Kisielewski

- https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7890/1/PRL-owskie_resentymenty_A_Kisielewska_M_Kostaszuk-Romanowska_A_Kisielewski.pdf), zamieszczony na platformie Teams, na którym każda osoba (na pliku współdzielonym), musi zamieścić trzy pytania do jego treści. Lekcja rozpocznie się od wspólnego udzielenia odpowiedzi na zebrane przez nauczycielkę/a pytania – odpowiedzi udzielamy na dużych arkuszach flipchart, które rozwieszamy w sali, zdjęcia wrzucamy na dysk współdzielony.
- Na podstawie umiejętności językowych i słownika, definiujemy wspólnie pojęcie resentymentu – uczniowie/uczennice w parach dyskutują o powodach, dla których ktoś może odczuwać resentyment/sentyment wobec tego okresu w historii Polski.
- Następnie uczniowie i uczennice oglądają archiwalne materiały oraz fragmenty wybranych filmów fabularnych, przedstawiających rzeczywistości i codzienności w okresie PRL.
- Uczniowie/uczennice wypisują indywidualnie słowa kluczowe do obejrzanych materiałów – maksymalnie 5.

ROZWINIĘCIE – burza mózgów:

- Na podstawie wybranych słów kluczowych, uczniowie i uczennice przeprowadzają burzę mózgów, starając się wypisać na samoprzylepnych karteczkach wszystkie trudności tego okresu, które udało im się wyłapać na podstawie obejrzanych materiałów i przeczytanego tekstu.
- Uczniowie i uczennice grupują karteczki, na których pojawiają się podobne informacje, wyłaniając kategorie problemowe.

PODSUMOWANIE:

- Dokonanie przez uczniów i uczennice krótkiej charakterystyki tego okresu, wybranie najistotniejszych problemów i wyzwań.

Temat 2. Poezja „Nowej Fali"

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA – aktywne wprowadzenie:

- W domu, przed lekcją, uczniowie i uczennice mają za zadanie znaleźć jak najwięcej informacji (źródła internetowe, biblioteka szkolna, wywiad z członkiniami i członkami rodziny) o wydarzeniach 1968 roku (w Polsce i Europie). Informacje umieszczają na dysku współdzielonym wraz z podaniem źródła. Na początku lekcji w formie dyskusji zbieramy najważniejsze informacje, które udało im się uzyskać.

ROZWINIĘCIE – burza mózgów:

- Uczniowie i uczennice losują wiersze twórców i twórczyń reprezentujących nurt nowofalowy z puli tekstów. Po przeczytaniu tekstów,

na zasadzie kuli śnieżnej, uczniowie i uczennice w parach uzupełniają arkusze krążące po sali: 1. podmiot liryczny – charakterystyka; 2. nastrój (leksemy, które stanowią przykłady obrazujące określone nastroje); 3. nawiązania do wydarzeń i obyczajów PRL; 4. czasowniki, które pojawiają się w tekstach.

PODSUMOWANIE:

- Wspólnie analizujemy wszystkie odpowiedzi, następnie uczniowie i uczennice próbują zdefiniować najważniejsze cechy poezji tego okresu.
- Praca domowa – przypomnienie najważniejszych informacji o schemacie komunikacyjnym Romana Jacobsona.

Temat 3. Rzeczywistość w poezji Stanisława Barańczaka – oczekiwanie w okresie PRL (2 jednostki lekcyjne)

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA – aktywne wprowadzenie:

- Na początku lekcji dzielimy uczniów i uczennice na grupy – uczniowie i uczennice tworzą grupy na podstawie wylosowanych puzzli, jeden obrazek ułożony w całość, to jedna grupa (warto utworzyć grupy liczące nie więcej niż 4-5 osób). Każda osoba w grupie powinna mieć przydzieloną określoną rolę – lider/liderka, sekretarz/sekretarzyni, organizator/organizatorka przestrzeni…
- Następnie uczniowie i uczennice czytają w grupach wiersze Stanisława Barańczaka (każda grupa analizuje tylko jeden tekst): Pan tu nie stał, Gdzie się zbudziłem, NN próbuje sobie przypomnieć słowa modlitwy, Pismo, Wypełnić czytelnym pismem.

ROZWINIĘCIE – karty pracy:

- Każda z grup na podstawie swojego wiersza wypełnia przygotowaną kartę pracy (Załącznik nr 1).

PODSUMOWANIE:

- Następnie wspólnie tworzą mapę myśli, dotyczącą tej poezji, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii podmiotu (kim jest, jak i o czym mówi), adresatów (kto, jak jest postrzegany/postrzegana) oraz wiodącej tematyki – jakie są główne tematy poruszane przez Barańczaka (warto utworzyć tę mapę przy pomocy darmowych narzędzi cyfrowych, takich jak coggle, wtedy uczniowie i uczennice będą mieli swobodny dostęp do wypracowanych materiałów).

Temat 4. Blaski i cienie rzeczywistości kolejkowej (2 jednostki lekcyjne)

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA – aktywne wprowadzenie:

- Po rozpoczęciu lekcji poproś uczniów i uczennice, żeby zamknęli/ły oczy i zastanowili się, jakie emocje wywołuje w nich przymus oczekiwania. Czy zawsze jest to negatywne, czy bywa pozytywnym doświadczeniem. Następnie podziel uczniów i uczennice na dwie grupy, poproś ich, żeby wylosowali jedną z karteczek (na jednej widnieje napis „za", na drugiej „przeciw"). Ważne jest, żeby wyłonić w klasie 3 do 5 osób, które nie wejdą w skład grup, stanowić będą jury.

ROZWINIĘCIE – dyskusja:

- Każda z grup przygotowuje listę 8 argumentów za oraz przeciw oczekiwaniu (każdy z nich opatrzony przykładem takiej sytuacji), następnie grupy wyłaniają swojego przedstawiciela/przedstawicielkę. Każda osoba, w minutowych rundach (minuta na osobę), przedstawia argument i przykład każdej z grup (zajmuje to więc około 20 minut – 16 na wypowiedzi i kilka minut organizacyjnych). Następnie jury udaje się na obrady i osądza, która z grup przekonała ich bardziej do swojego stanowiska.
- Kolejnym elementem lekcji powinna być rozgrywka, która pozwoli także na złagodzenie ewentualnego napięcia wynikające z dyskusji, a jest także dobrym podsumowaniem prowadzonych rozważań. Znów dzielimy uczniów i uczennice na podzespoły (6/7 osób), zespoły te toczą między sobą rozgrywkę przy pomocy gry „Pan tu nie stał" (rozgrywkę należy zorganizować zgodnie z zasadami gry).

PODSUMOWANIE:

- Uczniowie i uczennice zapisują trzy # dotyczące ich przemyśleń po przeprowadzonej lekcji. Osoby chętne odczytują je przy całej klasie, pozostali wrzucają swoje karteczki do naczynia ustawionego przy wyjściu (dzięki temu mogą wypowiedzieć się nawet nieśmiałe osoby – badanie to można wykonać także przy pomocy aplikacji mentimeter).
- Praca domowa – na podstawie samodzielnie wybranych źródeł, sporządź krótką notatkę biograficzną Zygmunta Baumana, Juliana Kornhausera oraz Janiny Bauman.

Temat 5. Marzec '68 – obcy w domu (2 jednostki lekcyjne)

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA:

- Poproś uczennice i uczniów od zdefiniowanie dwóch pojęć – podróżnik/podróżniczka i wygnaniec/wygnańczyni. Definicje te powinny zawierać także zestawienie podobieństw i różnic.
- Następnie poproś uczniów i uczennice o sprawdzenie definicji słownikowej pojęć wygnaniec, podróżnik, emigracja, wysiedlenie, ale także antysemityzm (warto zwrócić uwagę, czy w słownikach pojawiają się już formy feminatywne).
- Następnie obejrzyj wraz z uczniami i uczennicami materiały znajdujące się na stronie Muzeum historii Żydów Polskich „Polin", związanych z wystawa „Obcy w domu" https://polin.pl/pl/obcy-w-domu--marzec-68
- Poproś uczniów i uczennice, żeby zapisywali w trakcie oglądania materiałów swoje skojarzenia i pytania. Następnie przedyskutujcie wszystkie zapisane przez uczniów i uczennice informacje oraz pytania.

ROZWINIĘCIE – analiza i interpretacja tekstu czytanego:

- Uczniowie i uczennice czytają fragmenty tekstów Zygmunta Baumana, najlepiej fragmenty wybrane z książki Wygnaniec, oraz wybrane wiersze Juliana Kornhausera, mówiące o doświadczeniach Marca (powinien znaleźć się wśród nich przede wszystkim wiersz Bat) oraz wybrane teksty Janiny Bauman.
- Uczniowie i uczennice, indywidualnie, na osobnych kartkach przygotowują następnie analizę tekstów – poproś o przygotowanie krótkich infografik, rysunków lub zbioru emotikon, które obrazowałyby wyrażone w tekstach emocje i opisane zjawiska.
- Następnie dzielimy uczniów i uczennice na grupy i prosimy, żeby krótko przedyskutowali zjawisko politycznego wygnania lub uchodźctwa, odnosząc się do przeczytanych tekstów, a także do europejskich wydarzeń ostatniego roku.

PODSUMOWANIE:

- Uczniowie i uczennice przedstawiają krótko wnioski z przeprowadzonych dyskusji, warto spisać je w formie mapy myśli.
- Podsumowaniem cyklu lekcji powinien być quiz, sprawdzający wiedzę, umiejętności, ale także świadomość uczniów i uczennic w kwestii poruszanych na zajęciach kwestii. Quiz można przygotować w formie cyfrowej i pozwolić uczennicom/uczniom wypełnić go na lekcji lub w określonym czasie w domu.

Załącznik nr 1. Karta pracy

Wypełnij schemat zgodnie z teorią R. Jacobsona. Określ, w jaki sposób poszczególne elementy zrealizowane są w przeczytanym przez Ciebie wierszu. Określ, jakie funkcje językowe dominują w tekście.

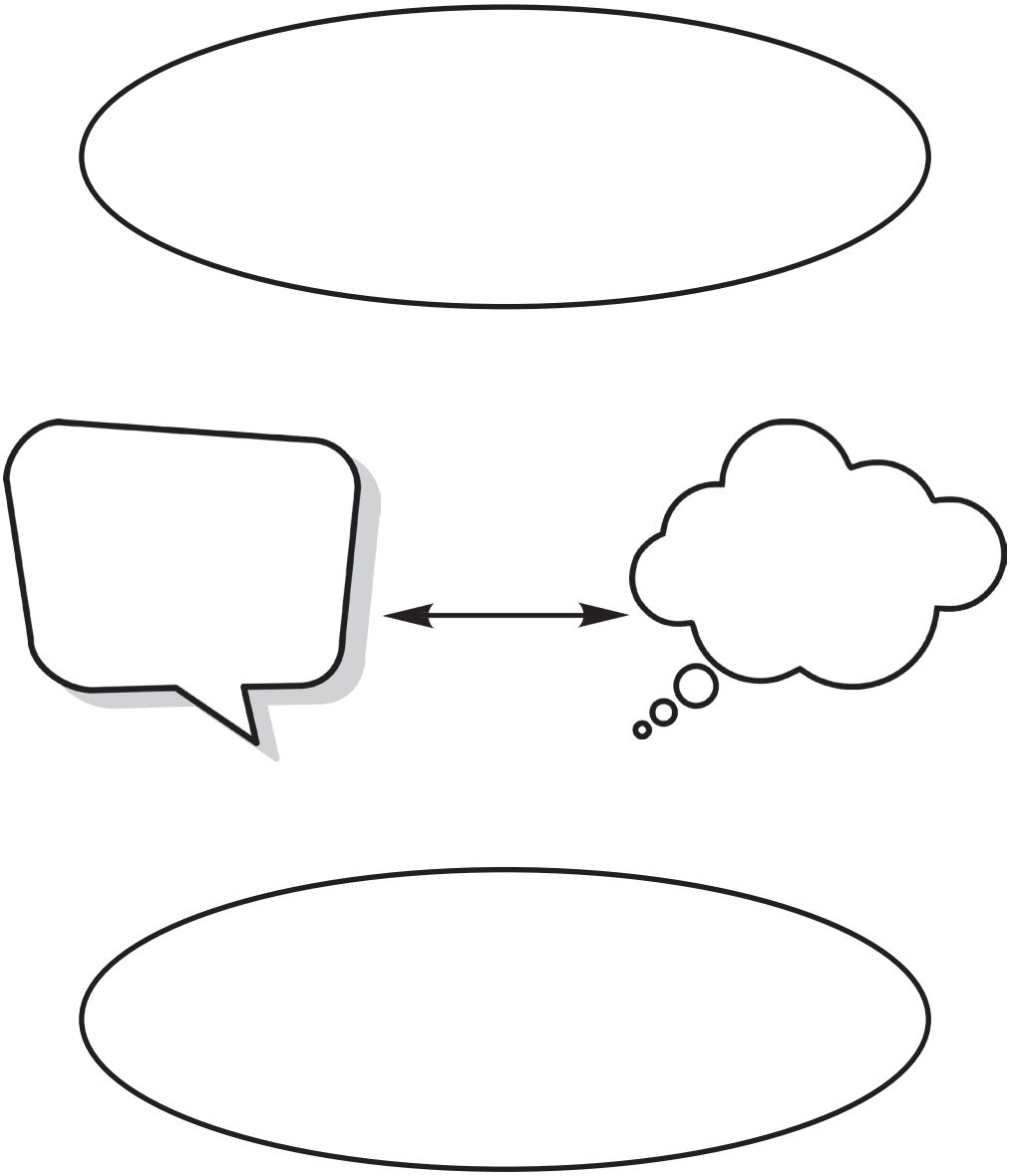

Załącznik nr 2. Karta pracy

Stanisław Barańczak

Wypełnić czytelnym pismem

Urodzony? (tak, nie; niepotrzebne
skreślić); dlaczego „tak”? (uzasadnić);
gdzie?
kiedy? po co? dla kogo żyje? z kim się styka
powierzchnią mózgu? z kim jest zbliżony
częstotliwością pulsu? krewni za granicą
skóry? (tak, nie); dlaczego „nie”?
(uzasadnić); czy się kontaktuje
z prądem krwi epoki? (tak, nie); czy
pisuje listy do
samego siebie? (tak, nie); czy korzysta
z telefonu zaufania (tak,
nie); czy żywi
i czym żywi nieufność? Skąd czerpie
środki utrzymania się w ryzach
nieposłuszeństwa? czy jest
posiadaczem majątku
trwałego lęku? znajomość obcych
ciał i języków? ordery, odznaczenia,
piętna? stan cywilnej odwagi? czy zamierza
mieć dzieci (tak, nie); dlaczego
„nie”?
Gdzie się zbudziłem
Gdzie się zbudziłem? gdzie jestem? gdzie
jest
strona prawa, gdzie lewa? gdzie góra,
a gdzie
dół? spokojnie; spokojnie: to jest moje
ciało,
leżące na wznak, to ręka, w której zwykle
trzymam widelec, a tą drugą chwytam
nóż lub wyciągam ją na przywitanie;
pode mną prześcieradło, materac,
podłoga,
nade mną kołdra i sufit; po lewej
ręce ściana, przedpokój, drzwi, butelka
z mlekiem
stojąca już pod drzwiami, bo po prawej
widzę
okno, a za nim świt; pode mną
przepaść pięter, piwnica, a w niej hermetycznie
zamknięte słoje z kompotem na zimę;
nade mną inne piętra, strych z bielizną
na sznurach, dach, telewizyjne
anteny; dalej, po lewej, ulica
wiodąca na zachodnie przedmieścia, za nimi
pola, szosy, granice, rzeki i przypływy,
oceanu; po prawej, już w szarych zaciekach
świtu, inne ulice, pola, szosy, rzeki,
granice, mroźne stepy, lodowate lasy;
pode mną fundamenty, ziemia, otchłań
ognia,
nade mną chmury, wiatr, blednący
księżyc,
ledwie widoczne gwiazdy, tak:
odnaleziony,
przymyka jeszcze oczy, z głową w miejscu
krzyżowania się wszystkich pionów i
poziomów,
przybity do tych wszystkich naraz krzyży
miarowymi ćwiekami dudniącego serca.

Pan tu nie stał

Pan tu nie stał, zwracam panu uwagę,
że nigdy nie stał pan za nami
murem, na stanowisku naszym też
pan nie stał, już nie mówiąc, że na
naszym czele
nie stał pan nigdy, pan tu nie stał, panie,
nas na to nie stać, żeby pan tu stał
obiema nogami na naszej ziemi, ona stoi
przed panem otworem, a pan co,
stoi pan sobie na uboczu

wspólnego grobu, panie tam jest koniec,
nie stój pan w miejscu, nie stawiaj się
pan, stawaj
pan w pąsach na szarym końcu, w końcu
znajdzie się jakieś miejsce i dla pana

NN próbuje sobie przypomnieć słowa modlitwy (1)

Ojcze nasz, któryś jest niemy, (2)
który nie odpowiesz na żadne wołanie,
a tylko rykiem syren co rano dajesz znać,
że świat
ciągle jeszcze istnieje,
przemów:
ta dziewczyna jadąca tramwajem do
pracy
w tandetnym płaszczu z trzema
pierścionkami
na palcach, z resztą snu w zapuchniętych
oczach, musi usłyszeć Twój głos,
musi usłyszeć Twój głos, by się zbudzić
w ten jeszcze jeden świt.
Ojcze nasz, który nic nie wiesz,
który nie patrzysz nawet na tę ziemię,(3)
a tylko codzienną gazetą obwieszczasz, że
świat, że nasz świat, (4)
trwa uporządkowany:
spójrz, ten mężczyzna siedzący za stołem,
schylony
nad kotletem mielonym, setką wódki,
płachtą
popołudniówki tłustą od sosu i druku,
musi wiedzieć, że ty także wiesz,
musi wiedzieć, że wiesz, aby przeżyć
ten jeszcze jeden dzień.
Ojcze nasz, którego nie ma,
Którego imienia nikt nawet nie wzywa
prócz dydaktycznych broszur piszących
Cię z małej litery, bo świat
radzi sobie bez Ciebie,
bądź:
ten człowiek, który kładzie się spać
i przelicza (5)
wszystkie te dzisiejsze
kłamstwa, lęki, zdrady,
wszystkie hańby konieczne i usprawiedliwione
musi wierzyć, żeś jednak jest,
musi wierzyć, żeś jest, aby przespać
tę jeszcze jedną noc.

Julian Kornhauser

Bat

Kiedy oni, już w połowie nasiąknięci
nostalgią,
witali pustynne wiatry lub rześkim odd-
awali się kąpielom
w cywilizowanych ogrodach, witani
wstrzemięźliwie,
choć ze zdziwieniem, które trudno było
nasycić
gorzkimi opowieściami o ślepej pogoni, ja
brałem
lekcje zacierania śladów, nie umiejąc
niczego nazwać od razu,
popychany przez podmuch tamtych
oklasków coraz silniej
w nieznane. Ocierając się o szpicli oku-
tanych w donośne gazety,
zagłuszony rykiem wyprasowanych intele-
ktualistów,
stawałem w oknie jeszcze nie dorosły i nie
z poczuciem wstydu,
lecz w oczekiwaniu na inne rozwiązanie.
Już później, gdy głosy tamtych z oddali
pełne niewysłowionego żalu
i ciągłe ponawianych pytań przypominały
mi
szum pracowitego mrowiska, nie
domykałem okna,
poprawiając przewróconą doniczkę na
parapecie.
Spoglądałem na porzucony szalik i kos-
myk czarnych włosów
jak na przedmioty nie z tego świata, a
może z tego właśnie,
ale obróconego w perzynę mocą jednego –
czy ja wiem – kazania? apelu? może
przejęzyczenia?

Scenariusze lekcji historii i teraźniejszości

w szkole ponadpodstawowej

1. Zagadnienie wysiedleń ludności ukraińskiej z Polski po II wojnie światowej - przyczyny, skala, skutki, kontrowersje str. 123
2. Pogranicze polskiej i ukraińskiej pamięci - spory historyczne i kulturowe, pamięć o wspólnej przeszłości, dziedzictwo kulturowe str. 133
3. Wołyń 1943r. Trudna karta w dziejach polsko-ukraińskich str. 139
4. Współpraca polsko-ukraińska po 1989 roku str. 157
5. Współpraca kulturalna i naukowa między Polską a Ukrainą w XXI wieku - wymiana artystyczna, festiwale, programy edukacyjne, partnerstwa uniwersyteckie str. 173
6. Ukraińcy w Polsce - liczba, struktura społeczna, język i kultura, problemy integracji i asymilacji, wzajemne relacje z Polakami str. 177

TEMAT: ZAGADNIENIE WYSIEDLEŃ LUDNOŚCI UKRAIŃSKIEJ Z POLSKI PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ – PRZYCZYNY, SKALA, SKUTKI, KONTROWERSJE

Czas lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Zrozumienie przyczyn, skali, skutków i kontrowersji związanych z wysiedleniami ludności ukraińskiej z Polski po II wojnie światowej.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:
- zna tło historyczne i kontekst polityczny;
- identyfikuje przyczyny wysiedleń ludności ukraińskiej z Polski;
- sytuuje wysiedlenia w skali kraju i jego obszarów;
- rozumie skutki wysiedleń dla obu stron konfliktu oraz ich wpływ na relacje polsko-ukraińskie;
- ocenia kontrowersje związane z wysiedleniami ludności ukraińskiej.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:
- potrafi analizować materiały źródłowe;
- potrafi dyskutować na temat kontrowersji związanych z tematem;
- potrafi przedstawić argumenty za i przeciw.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:
- rozwija umiejętność empatii i zrozumienia różnych perspektyw;
- rozwija umiejętność pracy w grupie i współpracy.

Metody i formy pracy:
Praca z materiałem źródłowym (relacje świadków, dokumenty), dyskusja i debata, indywidualna praca pisemna, praca w grupach, analiza map i wykresów.

Uwagi o realizacji:
Przed rozpoczęciem lekcji warto zapewnić odpowiednie materiały źródłowe dotyczące wysiedleń ludności ukraińskiej.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Krótka prezentacja kontekstu historycznego i politycznego powojennej Polski;
- Wyjaśnienie tematu lekcji i przedstawienie celów;

FAZA REALIZACYJNA

Praca z materiałami źródłowymi:

- Podzielenie uczniów/uczennic na grupy i przydzielenie im konkretnych materiałów źródłowych dotyczących wysiedleń ludności ukraińskiej (materiał nr 1 – 4);
- Każda grupa analizuje przypisane jej materiały, zwracając uwagę na treść, kontekst i perspektywę;
- Grupy dyskutują na podstawie analizy materiałów i sporządzają krótkie podsumowanie;
- Przedstawienie podsumowań przez przedstawicieli grup.

Dyskusja i debata:

- Uczniowie/uczennice prezentują swoje argumenty na temat pozytywnych i negatywnych aspektów wysiedleń.

Analiza map i wykresów:

- Uczniowie/uczennice analizują mapy przedstawiające regiony Polski objęte wysiedleniami oraz dane liczbowe dotyczące wysiedleń;
- Nauczyciel/nauczycielka prowadzi dyskusję na temat skali i geograficznego rozmieszczenia wysiedleń.

Praca indywidualna:

- Uczniowie/uczennice przygotowują krótkie prezentacje na temat skutków wysiedleń ludności ukraińskiej;
- Prezentacje obejmują zarówno aspekty społeczne, gospodarcze, jak i polityczne;
- Uczniowie/uczennice prezentują swoje prace przed całą klasą.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje omawiane zagadnienia i zachęca uczniów/uczennice do wyrażenia swoich wniosków i refleksji.
- Wspólna dyskusja, w której uczestniczą wszyscy uczniowie/uczennice, dotycząca kontrowersji związanych z wysiedleniami.
- Podsumowanie celów lekcji i ewentualne zaplanowanie kolejnych działań edukacyjnych w ramach tego zagadnienia.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Fragment publikacji naukowej nt. wysiedleń

Ustalenie wschodniej granicy Polski na podstawie linii Curzona miało nie tylko usankcjonować zdobycze terytorialne Związku Sowieckiego, ale też miało na celu ostateczne rozwiązanie nabrzmiałych kwestii etnicznych między Polską a jej wschodnimi sąsiadami. W związku z tym została podpisana, w dniu 9.09.1944 r., umowa między Rządem Sowieckim a PKWN-em reprezentującym nową władzę w Polsce o wzajemnej wymianie ludności. Zgodnie z jej wytycznymi przewidywano wysiedlenie ludności ukraińskiej, rusińskiej, białoruskiej, rosyjskiej i litewskiej zamieszkałej na terytorium Polski w jej nowych granicach do Związku Sowieckiego, zaś polskiej przebywającej po wschodniej stronie linii Curzona do Polski. Integralną częścią tej umowy był układ o wysiedleniu Ukraińców i tzw. Rusinów z Polski, a Polaków z Ukraińskiej SRS. Intencją tych porozumień było, aby w sposób dobrowolny, ale i ostateczny (co jedno drugiemu przeczyło) zlikwidować podłoże waśni między obu narodami.

Liczbę Ukraińców, którzy zamieszkiwali po stronie polskiej, oceniono początkowo od 493,8 tys. do 546,2 tys. (Skrzynecki 1988, s. 4). Rzeczywista liczba ludności ukraińskiej (włącznie z ludnością łemkowską zamieszkałą na północnych zboczach Karpat między rzeką Poprad, a górnym Sanem) była wyższa. Oszacowania w tej dziedzinie są dość rozbieżne, chociaż określenie przybliżonej liczby ludności nie natrafia na duże trudności. Ukraińcy mieszkający w południowo-wschodniej Polsce byli wyznania bądź prawosławnego, bądź greckokatolickiego. Na tym obszarze identyfikacja narodowościowa łączyła się z wyznaniem, gdyż wierni kościoła rzymskokatolickiego utożsamiali się w pełni z polskością. Ukraińcy mieszkali w południowych częściach czterech powiatów województwa krakowskiego (Gorlice, Jasło, Nowy Sącz, Nowy Targ), w dziewięciu zachodnich powiatach byłego województwa lwowskiego (Brzozów, Jarosław, Krosno, Lesko, Lubaczów, Łańcut, Przemyśl, Przeworsk, Sanok) oraz sześciu wschodnich powiatach województwa lubelskiego (Biała Podlaska, Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Tomaszów, Włodawa). Łącznie we wszystkich tych powiatach mieszkało, według spisu z 1931 r., 2 272,8 tys. osób, z których 208,4 tys. było wyznania prawo- sławnego i 398,1 tys. grekokatolickiego. Odliczając nielicznych Rosjan i Polaków wyznania prawosławnego oraz dodając rozproszonych Ukraińców, mieszkających w pozostałych powiatach położonych dalej na zachód, dochodzimy do poziomu ponad 600,0 tys. Ukraińców. Ludność ta między 1931 a 1939 r. oraz w okresie okupacji odznaczała się wysokim przyrostem naturalnym i zbliżała się do wysokości 700,0 tys. mieszkańców.

W akcji przesiedleńczej Ukraińców można wyodrębnić kilka wyraźnych etapów. W pierwszej fazie od 15.10.1944 r. do 31.12.1944 r. wysiedlono z Polski 19 899 Ukraińców (5035 rodzin), od 1.01.1945 do 25.04.1945 r. wysiedlono 113 633 osoby (30 145 rodzin). Od maja 1945 r. do końca sierpnia 1945 r. wysiedlono dalsze 96 153 osoby (24 464 rodziny). Łącznie od początku trwania akcji ewakuowano 229 685 osób (59 644 rodziny). Do tego czasu stosowano presję administracyjną, lecz przesiedlenia nie miały charakteru przymusowego.

W dalszej fazie zaczęto już w sposób zdecydowany łamać zasadę dobrowolności. Dało to możliwość wysiedlenia do Ukraińskiej SRS, do końca grudnia 1945 r., dodatkowo 81 806 osób (22 854 rodzin). Po podpisaniu 14 grudnia 1945 r. kolejnych uzgodnień i upłynięciu 15.01.1946 r. ostatecznego terminu rejestracji wznowiono akcję przymusowych wysiedleń. Odejście od zasady dobrowolności pozwoliło na wysiedlenie, od 1.01.1946 r. do 15.06.1946 r. 252 422 Ukraińców (47 192 rodzin). Łącznie od 15.10.1944 r. do 15.06.1946 r. wysiedlono z Polski 480 305 osób (122 450 rodzin) w tym: z województwa krakowskiego - 21 766, z województwa rzeszowskiego - 267 790 osób i z województwa lubelskiego – 190 737 osób narodowości ukraińskiej, czyli łącznie 480 293 mieszkańców (Repatriacja... 1996, s. 10-14). Z podanych informacji statystycznych wynikają pewne niezgodności. Ogólna liczba wysiedlonych to 480 305 osób, zaś z wyliczeń okresowych wychodzimy na sumę 563 913 osób, która jest liczbą nieprawdziwą. W podanych informacjach okresowych istnieje błąd statystyczny, gdyż ogólna liczba wysiedlonych w wysokości 480,3 tys. jest w pełni wiarygodna. Powtarza się ona w różnych źródłach. Niemniej sprawa ta wymaga weryfikacji, której autor nie jest w stanie przeprowadzić.

Po zakończeniu planowych wysiedleń pozostało w Polsce około 200,0 tys. Ukraińców. Grupowali się oni głównie w południowo-wschodniej Rzeszowszczyźnie, na terenach górzystych (150,0 tys.). Pozostali byli już rozproszeni na całym terytorium Polski. Pomimo dużej skali wysiedleń do Ukraińskiej SRS sytuacja nie uległa unormowaniu. Na terenie zamieszkałym przez Ukraińców funkcjonowały wiosną w 1947 r. zbrojne formacje UPA. Oddziały te liczyły jeszcze 1800 uzbrojonych ludzi. Dokonywały one napadów na okoliczne wsie polskie oraz na posterunki milicji i wojska. Powodowało to działania odwetowe, skierowane we wsie ukraińskie, które powodowały także duże ofiary wśród ludności cywilnej. Duża operacja militarna przeciwko UPA i pozostałej ludności ukraińskiej była przygotowana od końca 1946 r. Śmierć Gen. K. Świerczewskiego w kwietniu 1947 r. przyspieszyła tzw. akcję „Wisła" czyli wysiedlenie pozostałej ludności ukraińskiej. Ta operacja, o charakterze wojskowym, trwała od kwietnia 1947 r. do końca sierpnia 1947 r. i miała na celu unormowanie sytuacji na niewielkim obszarze przy-

granicznym, położonym na południe od Przemyśla i na wschód od Sanoka. Problematyka dotycząca akcji „Wisła" doczekała się olbrzymiej literatury przedmiotu. Nie zachodzi więc potrzeba dokonywania oceny politycznej czy moralnej podjętej decyzji oraz sposobów realizacji tego przedsięwzięcia. W celu zlikwidowania nielojalnej wobec państwa mniejszości, postanowiono zastosować metodę odpowiedzialności zbiorowej. Przymusowe deportacje objęły całą ludność narodowości ukraińskiej na obszarze, na którym działały wojskowe ugrupowania ukraińskie. Na tle wysiedleń, które miały miejsce w tym okresie skala demograficzna przesiedleń nie była zbyt duża. Objęto nią około 140,0 tys. Ukraińców, którzy zostali wysiedleni, a następnie rozproszeni na ziemiach zachodnich i północnych Polski. Ostatecznym rezultatem była całkowita likwidacja mniejszości ukraińskiej na terenach przygranicznych. Polityczna granica polsko-ukraińska stała się granicą narodowościową, językową i wyznaniową […].

Źródło: P. Eberhardt, Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową, Dokumentacja Geograficzna nr 15, Warszawa 2000, s. 56–58.

Materiał nr 2.

Pierwsza strona projektu organizacji akcji specjalnej „Wschód" [1]

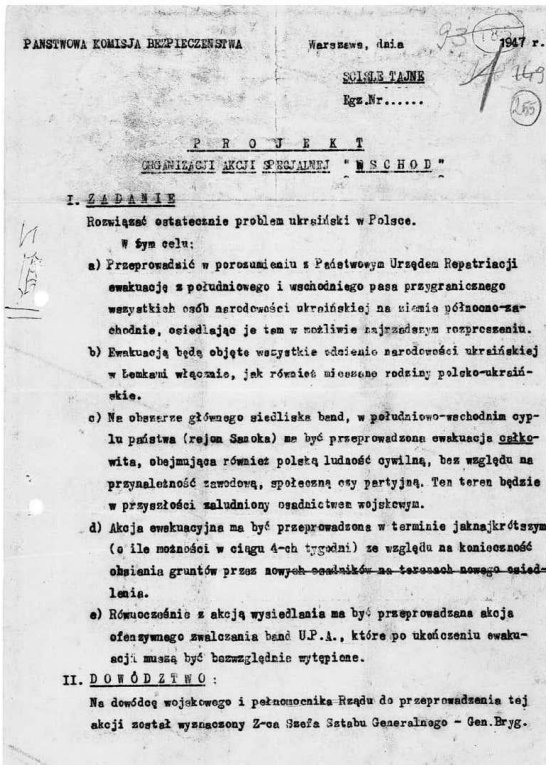

PAŃSTWOWA KOMISJA BEZPIECZEŃSTWA Warszawa, dnia 1947 r.

ŚCISŁE TAJNE

Egz.Nr.....

P R O J E K T

ORGANIZACJI AKCJI SPECJALNEJ "W S C H Ó D"

I. Z A D A N I E

Rozwiązać ostatecznie problem ukraiński w Polsce.

W tym celu:

a) Przeprowadzić w porozumieniu z Państwowym Urzędem Repatriacji ewakuację z południowego i wschodniego pasa przygranicznego wszystkich osób narodowości ukraińskiej na ziemie północno-zachodnie, osiedlając je tam w możliwie najrzadszym rozproszeniu.

b) Ewakuacją będą objęte wszystkie odcienie narodowości ukraińskiej w Łemkami włącznie, jak również mieszane rodziny polsko-ukraińskie.

c) Na obszarze głównego siedliska band, w południowo-wschodnim cyplu państwa (rejon Sanoka) ma być przeprowadzona ewakuacja całkowita, obejmująca również polską ludność cywilną, bez względu na przynależność zawodową, społeczną czy partyjną. Ten teren będzie w przyszłości zaludniony osadnictwem wojskowym.

d) Akcja ewakuacyjna ma być przeprowadzona w terminie jaknajkrótszym (o ile możności w ciągu 4-ch tygodni) ze względu na konieczność obsiania gruntów przez nowych osadników na terenach nowego osiedlenia.

e) Równocześnie z akcją wysiedlania ma być przeprowadzana akcja ofenzywnego zwalczania band U.P.A., które po ukończeniu ewakuacji muszą być bezwzględnie wytępione.

II. D O W Ó D Z T W O :

Na dowódcę wojskowego i pełnomocnika Rządu do przeprowadzenia tej akcji został wyznaczony Z-ca Szefa Sztabu Generalnego - Gen.Bryg.

Źródło: M. Misiło, Akcja Wisła 1947. Dokumenty i materiały, Warszawa 2013, s. 315.

[1] Pierwotny kryptonim akcji „Wisła".

Materiał nr 3.

1947 kwiecień [nie później niż 24], Sanok – Do obałamuconych członków band UPA – ulotka Grupy Operacyjnej „Wisła

Do obałamuconych członków band U. P. A.

W całym kraju panuje spokój, a ludność odbudowuje zniszczenia i leczy rany, zadane jej przez nienawistnego okupanta hitlerowskiego. Jedynie na płd.-wschodnim pograniczu, na terenie kilku powiatów dopuszczacie się mordów, podpaleń i grabieży za namową swych dowódców — pachołków krwawego kata Hitlera, byłych S.S.-manów i policjantów.

Wskutek uprawianego przez was terroru, cała ludność tych powiatów żyła w ciągłym strachu i niepewności swego jutra. Dlatego Rząd Polski postanowił

OSTATECZNIE I NIEODWOŁALNIE

zakończyć z tym stanem rzeczy i przywrócić pełny spokój i porządek na tych terenach.

Państwowy Urząd Repatriacyjny dokonuje przesiedlenia ludności ukraińskiej na inne tereny Rzeczypospolitej, gdzie zostają jej przydzielane gospodarstwa rolne i zapewnione warunki spokojnej pracy.

Ludność ukraińska po przesiedleniu — wolna od grabieży i mordów, wolna od waszego terroru, błogosławi Rząd za to, że wybawił ją od ustawicznego strachu przed wami.

Jednostki Wojska Polskiego i Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego otrzymały rozkaz zniszczyć was i nie przerwą swej walki i akcji aż do pełnego wykonania tego rozkazu.

Dziś jesteście głodni i obdarci. Wskutek ciągłego pościgu żyjecie jak dzikie zwierzęta, w brudzie, o chłodzie. Gryzą was wszy. Nie możecie spocząć, ani się umyć, bo nawet mydła nie macie.

Tęsknicie za waszymi krewnymi i bliskimi, a oni za wami. Ale wasi przywódcy — aby utrzymać was w lesie i na drodze zbrodni — opowiadają wam bzdury o trzeciej wojnie, która ma jakoby wkrótce wybuchnąć, a o której nikt na świecie poważnie nie myśli. Opowiadają wam o wojnie, której wszystkie narody świata nienawidzą i przeklinają.

Opowiadają wam o nienawiści Polaków do ludności ukraińskiej, gdy my z waszymi braćmi ze Związku Radzieckiego — z Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką — żyjemy w trwałej i serdecznej przyjaźni.

Wasi przywódcy oszukują was opowiadając o okrucieństwie naszych żołnierzy. W rzeczywistości członkowie band U. P. A. wzięci do niewoli są zdumieni poprawnym traktowaniem ich.

Ale jeśli któryś z was przejrzał i ma dość tego życia, ściganego dzikiego zwierzęcia — to wasi przywódcy rozstrzeliwują takich przy pomocy swej S. B. na wzór hitlerowski.

Zastanówcie się dobrze nad tym co was czeka. Zastanówcie się i opamiętajcie. Rzućcie drogę występku i zbrodni, pędźcie precz waszych gnębicieli — dowódców, oraz krwawą, morderczą S. B.

Sprawa każdego z jeńców jest u nas rozpatrywana indywidualnie i sprawiedliwie.

Kto zgłosi się dobrowolnie z bronią w ręku ten będzie żył.

Już w ciągu pierwszego miesiąca akcji uspakajania tych terenów, zdobyliśmy bardzo wiele ważnych wiadomości. Wiemy o was wszystko. Musicie zrozumieć, że zniszczenie waszych band do ostatniego człowieka jest kwestią niedługiego czasu. A kto tego nie rozumie, albo zrozumieć nie zechce — tym gorzej dla niego.

Nie pomoże wam rozproszenie na małe grupy. Nie pomoże też ucieczka na inne tereny, a nawet na sąsiednie tereny przygraniczne, gdzie czekają was organa bezpieczeństwa zaprzyjaźnionych państw.

Porzućcie więc drogę zbrodni póki nie jest za późno. Nie słuchajcie obłąkanych zbrodniarzy, którzy jeszcze dziś wami kierują.

Otrząśnijcie się z terroru w jakim dotychczas żyjecie.

Rzucajcie swe zbrodnicze bandy. Szukajcie drogi powrotu do normalnego i spokojnego życia.

Wojsko nie zaprzestanie pościgu ani na 1 dzień aż do zimy — do czasu zniszczenia ostatniego człowieka z band U. P. A.

Kilkudziesięciu z was zdało już broń. Żyją szczęśliwi, że wydostali się z piekła, w które wtrącił ich obłęd przywódców O. U. N. i U. P. A.

Źródło: M. Misiło, Akcja Wisła 1947. Dokumenty i materiały, Warszawa 2013, s. 420–421.

Materiał nr 4.

Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959

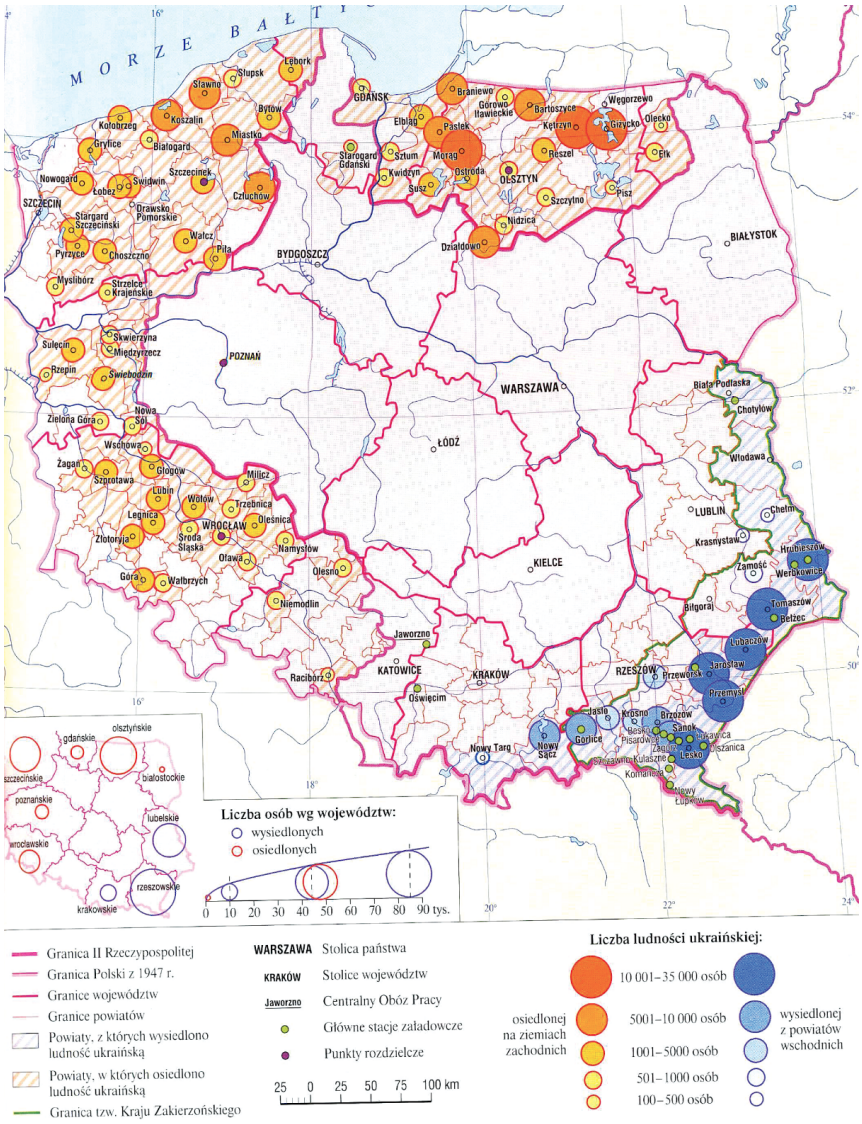

Źródło: Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy, Warszawa 2008.

Materiał nr 5.
Rozmowa z Katarzyną Samojlik

[…] Jakiś Polak [w Dobrej] został zabity przez Ukraińców?

Z tego, co ja pamiętam, to u nas żaden Polak nie został zamordowany przez Ukraińców. Żaden. A potem, jak to oni mówili, „banda UPA”…

Jak to się zaczęło?

Polacy napadali, jak przyjechali z Wołynia, bo mówili, że tam mordowali ich Ukraińcy, a oni tu przyjechali i mordowali nas. Przecież to była tragedia. Człowiek robił po nogach ze strachu, jak tylko gdzieś padł strzał, to była tragedia, jest nie do opisania to, co się u nas działo. Zawsze na noc uciekaliśmy. Najpierw tylko mordowali ludzi, zabierali krowy i co tylko mogli, co tylko było…

Opowiem Panu, jak to było na święcie Jordanu. W którym to było roku? W czterdziestym szóstym. Na Ścieżkach, skąd Polacy przesiedlali po wojnie na Ukrainę, ale moja mama jakoś została, a Ukraińcy powyjeżdżali, mało zostało. Moja babcia poszła mieszkać do mojej ciotki, która tam mieszkała, była taka trochę bogatsza. Babcia tam poszła, żeby ktoś nie zniszczył domu, a my zostaliśmy u siebie. I to było na Jordan, bo mówiono, że Polacy mieli napaść na Jordan. Mama przygotowała mi bieliznę i podarunek, miałam zanieść dla babci. Idę. A za Niemców została wzniesiona mogiła, jakiś taki znak… Idę, minęłam cerkiew, jestem koło cmentarza, trzeba skręcać…

W którym miejscu stała mogiła?

Jak się jedzie od Sieniawy, jak jest szkoła, a tu do Dobrej, tu, jakby na takim winklu. I ja idę, a nikt po polsku nie rozmawiał. Mróz. I naraz słyszę, jak ktoś krzyczy: „Wie!". U nas nikt po polsku nie mówił, a to oni wieszali jednego mężczyznę na tej mogile na drucie kolczastym. Powiesili go i jechali, krzycząc na konie „Wie!". Usłyszałam „Wie!" i zaczęłam uciekać, chociaż nie wolno było we wsi siać paniki. Jeden sąsiad wyszedł, ale nie zapytał się: „Kasiuniu, dlaczego tak biegniesz?". Nie mogłam powiedzieć „Banda", bo gdyby to nie była banda, to dostałabym 25 na dupę. Przyszłam do domu, a mój brat ślizga się z drugim. „Mychasiu! Chodź do domu, bo chyba banda!". Wieś nasza już była spalona. Mało zostało numerów, ale że nasz dom kryty był blachą i niezły, mieliśmy dużo lokatorów z tych którzy nie wyjechali na Ukrainę. Wróciłam do domu i mówię: „Mamo, wróciłam się, bo jest banda!". Wyszliśmy na podwórko. Już było ich widać, z karabinami, bagnety się świeciły, bo było słońce. Jechali na naszą wieś. Mówię: „Już nigdzie nie będę uciekać, taka jestem zmęczona". Mama mówi: „Chodź". Mieliśmy już z tylko jedną krowę i jednego konia, wszystko inne nam skradziono. Brat siadł na tego konia i zaczął uciekać na Lechmany. Lechmany leżały pod lasem, tam wszyscy uciekaliśmy. Gdy brat uciekał, to już strzelali, z daleka, ale już strzelali. Jednak brat był mały, z 33 roku, ale uciekł. A mama mówi: „Bierzmy krowę!". No i tak uciekliśmy.

Po przyjściu do naszego domu […]. Zastrzelili tego kolegę mojego brata, Kwaśniowskiego, jego mamę. […] Jeden z nich był po wojskowemu, jeden miał oczy przewiązane, chyba ktoś znajomy, taką czarną… Polski oficer przyszedł: „Dzień dobry, a gdzie gospodyni". Skąd mógł wiedzieć, że gospodyni jest inna, a nie te kobiety? Ludzie powiedzieli, że to są goście. Ten wyciągnął siekierę, a porucznik

mówi: „Wyjść". Z naszego domu jedna starsza kobieta uciekała z krową: „Panowie, ja mam małe dzieci, zostawcie mi tą krowę!" Oni zastrzelili ją i krowę zabrali.

Jak się nazywała?

Nie pamiętam. […] Po sąsiedzku, ten, który miał maskę, na pewno był znajomy. Po spaleniu wsi w domu mieszkały dwie siostry, nie pamiętam, jak się nazywały, mieszkał także Duda, i Zabili obie te siostry. Jedna tak się chowała za piecem… Na Jordan wszyscy zostali pomordowani. A my uciekliśmy na czerwonowolskie Ścieżki. Baliśmy się wracać do domu.

[…]

Kto został powieszony na mogile na drucie kolczastym?

To za górą, wieś wielka, nie wszystkich się znało, ale został na drucie powieszony… Tak że jak Polacy przyjechali, mówiąc, że tam ich mordowali Ukraińcy, tak mordowali tu naszych. Na przykład mojego kuzyna, także Duda, bardzo dużo ludzi zabili. Inteligentny, zawsze w urzędzie pełnił jakieś stanowisko, był bogaty. To było zimą, nie mogliśmy spać z babcią. Ktoś jedzie. Któż to może tak jechać? A to jechała banda. Wtedy zabili nauczyciela, we wsi, jak Zahora… To było wcześniej, jeszcze wieś stała.

Jak się nazywał ten nauczyciel?

Chyba Dańko albo Dańko miał na imię. […] A potem do naszego księdza przyjechał sędzia z Jarosławia, na gościnę. I tego sędziego zabili, jego nazwiska też nie znam. Dalej Kwaśniowski, wujek tego chłopca, który został zabity. U nich w domu paliło się światła, banda weszła i kazała wszystkim położyć się na podłodze. Wszyscy się położyli, bo „Kto się odwróci, to zastrzelę!". Gospodarz Stefan Kwaśniowski podniósł głowę i został zastrzelony. Jechali tak koło nas, coraz dalej. Zaszli do naszego sąsiada i mówią do niego, bo on często jeździł na forszpan do Jarosławia: „Pan ma elegancki wóz, to pan z nami pojedzie". Pora była przed Bożym Narodzeniem, zabili świnię. Dobrze, że mieli kiełbasę, to on poszedł dać znać do księdza, a jak wrócił, to tam wszyscy byli… Uciekł, więc wzięli jego sąsiada z wozem i stanęli koło naszej rodziny. Tam tak strasznie bili naszego stryjka i jego zięcia, bo miał dwie córki, że na podwórku było krwi tyle, jakby świnię zarznęli. Niemiłosiernie! I wszystko kradli, nosili na wóz. Sąsiad raz dostał kolbą, że nie pomaga im pakować na wóz. On mówił, że nie mógł słuchać, jak ich strasznie bili i w końcu zabili. I obrabowali…

Jakie nosili nazwiska?

Duda, Duda Iwan, a ten drugi Żuk Iwan, zięć. […] Na pogrzebie córka poznała jednego z morderców, ale ludzie kazali jej być cicho, że jej się tylko zdaje. Mordercy poszli potem trochę dalej, tam mieszkał brat tego zięcia, też był bardzo bogaty. Mieszkał koło szkoły, bo w naszej wsi były dwie szkoły. Weszli, wyprowadzili go, chociaż nie bili tak strasznie. Wzięli go zamordowali.

Jak miał na imię?

Wasyl? Nie jestem pewna, ale może Wasyl. Zamordowali wtedy 5 lub 6 osób. Nałapali wszystkiego na wozy i pojechali. Naszego sąsiadowi, który furmanił, kazali wracać do domu.

Źródło za: B. Huk, Młodzi Ukraińcy Michała Borysa „Żana". Terenowe Oddziały Samoobrony w powiecie jarosławskim w latach 1945–1947, Przemyśl 2016, s. 522–525.

Pytania kontrolne:

1. Wyjaśnij pojęcie tzw. linii Curzona.
2. Które z obszarów powojennego państwa polskiego zamieszkiwane były przez duże skupiska ludności ukraińskiej.
3. Wskaż cele polityczne umowy pomiędzy Rządem Sowieckim a PKWN-em o wzajemnej wymianie ludności.
4. Omów etapy wysiedleń ludności ukraińskiej z terenów powojennej Polski.
5. Wskaż i omów cele akcji „Wisła".
6. Co oznaczało w praktyce odejście od zasady dobrowolności i stosowanie odpowiedzialności zbiorowej w przeprowadzanym procesie wysiedleńczym.
7. Jaką rolę w procesie wysiedleńczym pełniły tzw. Ziemie Odzyskane.
8. Scharakteryzuj metody stosowane przez ramię zbrojne państwowego aparatu administracyjnego i dokonaj ich oceny. Uzasadnij swoją opinię.

TEMAT: POGRANICZE W POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ PAMIĘCI – SPORY HISTORYCZNE I KULTUROWE, PAMIĘĆ O WSPÓLNEJ PRZESZŁOŚCI, DZIEDZICTWO KULTUROWE

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Wyposażenie uczniów w wiedzę o faktach pozwalających zrozumieć skomplikowany charakter relacji polsko-ukraińskich w przeszłości i płynący z nich wniosek, iż różną pamięć o przeszłości nie można identyfikować w kategoriach: prawda/fałsz.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna podstawowe fakty z historii polsko-ukraińskich stosunków polityczno-społecznych;
- identyfikuje najbardziej znane postaci polskiego i ukraińskiego życia politycznego w XX wieku;
- wyznacza przełomy w polsko-ukraińskich relacjach, oznaczające poprawę lub degradację wzajemnego odnoszenia się do siebie;

UMIEJĘTNOŚCI

Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:

- potrafi wymienić, przedstawiane przez każdą ze stron argumenty dowodzące, iż wina za złe wzajemne relacje spoczywa na sąsiedzie;
- potrafi krytycznie odnieść się do powyższych opinii, wskazując na ich przekonywujące i nieprzekonywujące elementy;
- potrafi analizować materiał źródłowy i wyciągać z niego właściwe wnioski;
- potrafi poszukiwać faktów w dostępnych bazach danych i weryfikować pozyskane stamtąd informacje.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:

- rozumie pojęcia: symetryzm, subiektywizm i potrafi posługiwać się nimi w dyskusji;
- zna zasady kulturalnej debaty publicznej i potrafi się nimi kierować w praktyce;
- rozumie zagrożenia dla życia społecznego płynące z szowinizmu i nietolerancji;

- rozumie i akceptuje, płynące z przepisów prawa autorskiego ograniczenia w zakresie korzystania z cudzego utworu.

Metody i formy pracy:
Elementy wykładu, praca z materiałem źródłowym, praca w grupach równoległych

Przebieg lekcji:
LEKCJA 1.

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Powitanie uczniów i przedstawienie tematu lekcji.

FAZA REALIZACYJNA
- Ukraińcy jako największa z mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej;
- Główne pola konfliktu polsko-ukraińskiego w okresie międzywojennym – pamięć o złych i dobrych kontaktach w przeszłości;
- Reperkusje trudnych relacji w czasie II wojny światowej. Niemiecka polityka divide et impera;
- Pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej – dopełnienie listy wzajemnych pretensji (UPA; Akcja „Wisła").

Analiza tekstów źródłowych:
- Podkreślenie, że subiektywizm relacji nie musi oznaczać braku wiarygodności;
- Zalety płynące z poznania odmiennych perspektyw.

FAZA PODSUMOWUJĄCA
- Bilans korzyści płynących ze współegzystowania Polaków i Ukraińców oraz lista wzajemnych pretensji.
- Zadanie domowe: Przygotuj się do roli prokuratora i adwokata w „sądowym" sporze polsko-ukraińskim o to, kto pełnił w dziejach rolę kata, a kto – ofiary.

LEKCJA 2.

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Powitanie uczniów i przedstawienie przebiegu zajęć będących kontynuacją tematu zainicjowanego na poprzedniej lekcji

FAZA REALIZACYJNA
- Podział klasy na dwie grupy, z których jedna staje się wyrazicielem argumentacji polskiej, a druga – ukraińskiej, w sporze o ocenę przeszłości;

- Debata, w ramach której prezentowane są poglądy obu stron, przy zachowaniu szacunku wobec opinii oponenta, nie przerywania mu, słuchania jego argumentów itp.;
- Zwieńczenie debaty przez nauczyciela/nauczycielkę pełniącego rolę „sędziego". Podkreślenie, że ocena nie dotyczy historycznych racji obu stron, lecz sposobu prowadzenia polemiki i jakości przytaczanych argumentów,

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Sporządzenie tabelarycznego ujęcia „zalet" i „wad" wspólnego zamieszkiwania tego samego terytorium przez dwie lub więcej grup narodowych, etnicznych, wyznaniowych.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Ogień idzie od wschodu. Trzask palących się dachów, ryk krów, krzyk uciekających: Helena ma to w pamięci do dziś. Piwnica sąsiadów pełna, ale udaje im się wcisnąć, razem z mamą i babcią. Można się modlić, byle szeptem. Jak żołnierze UPA usłyszą, mogą wrzucić granat. Tak zrobili w gospodarstwie obok; szczątki ludzkie opadły na podwórko. Już podkładają ogień, już pali się cała zagroda. Ten ogień Helenka zobaczy jeszcze raz, gdy wuj Tadeusz Błoniarz weźmie ją na plecy. Helenka ma 5 lat, jest lekka, prócz niej wuj dźwiga bagaż. Za nimi dopala się polska wieś Rudka (powiat Lubaczów).

Wiera ściska szmacianą lalkę. Mama obudziła ją w nocy, kazała się ubierać. Teraz siedzi w schronie u polskich sąsiadów. Słychać modlitwy w obu językach. Zwierzęta palone żywcem ryczą o pomstę do nieba. Ale niebo, zasnute dymem płonącej ukraińskiej wsi Sahryń (powiat Hrubieszów) i poranną mgłą, nie ześle deszczu. Żołnierze AK i BCh wyciągają z domu chłopów i legitymują. Ukraińców zabijają, Polakom każą brać dobytek i uciekać. Wiera ma 7 lat. Dym zatyka oddech. Ludzie w piwnicy dławią się kaszlem i łzami, nad nimi płonie chałupa.

Źródło: E. Leszczyńska-Pieniak, Dwie wsie, dwa symbole [w:] „Tygodnik Powszechny" 30 marca 2014, dodatek specjalny.

Pytania kontrolne:

1. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej określ, z jakich oddziałów wywodzili się żołnierze w obu opisach. Jakie były ich strategiczne cele wojskowe?
2. Jak sądzisz, dlaczego autorka zastosowała opis z perspektywy „dziecięcej"? Uzasadnij swoją wypowiedź.
3. Jak rozumiesz określenia: „polska wieś Rudka", „ukraińska wieś Sahryń"?

Materiał nr 2.

Zza biurka uniósł się wysoki, barczysty mężczyzna

– Jestem prokuratorem. O co chodzi?

– Wyszliśmy z lasu. Chcieliśmy skorzystać z amnestii – powiedziałem, bo lepiej niż Kruk znałem polski.

– Panowie z AK?

– Nie, z UPA.

Po twarzy prokuratora przemknął cień. Pod nogami milicjanta głośno zaskrzypiała podłoga i odniosłem wrażenie, że odbezpieczył pistolet (…)

W takiej sytuacji niełatwo mi było skoncentrować się na modlitwie. Mimo to postanowiłem skorzystać ze spowiedzi i stanąłem w kolejce. Ksiądz, u którego się spowiadałem był starszym mężczyzną, wyglądał na około sześćdziesiąt lat.

– kiedy ostatni raz byłeś u spowiedzi? – zapytał na początku

– Dwanaście lat temu

– Dlaczego tak dawno?

– Byłem w partyzantce

– Wiele musiałeś przeżyć!

– Tak

– Za to, co przeszedłeś, Bóg cię stokroć wynagrodzi. Pan ci wybaczy bo walczyłeś z wrogiem narodu polskiego. To nie grzech zabijać w imię ojczyzny… Udzielam ci rozgrzeszenia!...

Odszedłem od konfesjonału, w głowie miałem zamęt. Boże! Wybacz i jemu i mnie. Nawet nie zdążyłem powiedzieć po czyjej stronie walczyłem. Ale jeśli nadane mu prawa pozwalają rozgrzeszać tych, którzy walczyli i nawet zabijali w imię swojej ojczyzny, to… ja również walczyłem za swój kraj. Do dzisiaj zastanawiam się nad tym, czy otrzymałbym tak szybko rozgrzeszenie, gdyby ksiądz wiedział, że jestem Ukraińcem. Nie miałem zamiaru ukrywać tego przed nim, ale zanim zdążyłem cokolwiek powiedzieć, otrzymałem przebaczenie za to, iż „walczyłem z wrogami narodu polskiego.

Źródło: O. Płeczeń, Dziewięć lat w bunkrze. Wspomnienia żołnierza UPA. Bez miejsca i roku wydania.

Pytania kontrolne:

1. Odpowiedz, jak określisz stosunek prokuratora i milicjanta do żołnierzy UPA ujawniających się po ogłoszeniu amnestii? Z czego mogła wynikać nienawiść funkcjonariuszy?
2. Przeanalizuj fragment opisujący spowiedź i odpowiedz: jakimi kryteriami kierował się ksiądz udzielający rozgrzeszenia?
3. Z czego wynikały dylematy moralne narratora, gdy uzyskał on rozgrzeszenie?

4. Czy, Twoim zdaniem, istnieje różnica między rozgrzeszeniem, a usprawiedliwieniem?

Materiał nr 3.

Na zdjęciu poniżej znajduje się obywatelski komitet obchodów święta 3 Maja w Gorlicach (1933 r.) Zwróć uwagę na mężczyzn siedzących z lewej strony (patrz powiększenie).

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe – domena publiczna (dostęp 6 maja 2023 r.)

Pytania kontrolne:

1. Przyjrzyj się zdjęciu i odpowiedz, czym różnią się stroje mężczyzn.
2. Jakie wnioski na temat narodowości mężczyzn na zdjęciu wysnuć można na podstawie ich strojów?
3. Czy mężczyźni noszą stroje codzienne, czy odświętne?
4. Co „mówi" nam to zdjęcie o polsko-ukraińskich stosunkach w Gorlicach w latach trzydziestych?

Materiał nr 4.

Na zdjęciu mieszkaniec Polesia (Poleszuk), handlujący na targu w Pińsku kołami do wozów

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe – domena publiczna (dostęp 6 maja 2023 r.)

Zagadnienia do analizy materiału:

1. Przyglądając się sylwetce i odzieży handlarza, odczuwasz (z poniższego zestawu wybierz właściwe):
    - radość, politowanie, wstyd, duma, lekceważenie, podziw, fascynacja, smutek
2. Przyglądając się handlowemu asortymentowi jakim dysponuje sprzedawca, określ, które z poniższych przymiotników trafnie oddają treść zdjęcia (wybierz z poniższej listy):
    - nowoczesny, postępowy, zacofany, innowacyjny, biedny, zniechęcony, aktywny, bierny

TEMAT: WOŁYŃ 1943. TRUDNA KARTA W DZIEJACH POLSKO-UKRAIŃSKICH

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne. Możliwe jest wydłużenie lekcji – w wariancie 3 x 45 minut

Cel ogólny lekcji:
Poznanie przyczyn, przebiegu i skutków zbrodni wołyńskiej.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- identyfikuje pojęcia i terminy: UPA, OUN, AK, SS-Galizien, partyzantka sowiecka, Galicja Wschodnia, Wołyń, kolaboracja, czystka etniczna, eksterminacja, ludobójstwo, rzeź wołyńska, „krwawa niedziela";
- identyfikuje postaci: Stepan Bandera, Dmytro Klaczkiwski „Kłym Sawur", Iwan Łytwyńczuk „Dubowyj", Roman Szuchewycz „Taras Czuprynka", Taras Boroweć „Bulba";
- zna przebieg rzezi wołyńskiej i potrafi podać wybrane przykłady aktów ludobójstwa (np. Huta Pieniacka, Przebraże, Wola Ostrowiecka, Parośle, Poryck, Zagaje);
- ocenia konsekwencje czystek etnicznych na obszarze Wołynia i Galicji Wschodniej;
- dostrzega różnice w położeniu ludności polskiej, ukraińskiej i żydowskiej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej;
- zna różnice w ocenie działalności UPA i wydarzeń na Wołyniu, zachodzące pomiędzy Polakami i Ukraińcami.

UMIEJĘTNOŚCI

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- potrafi dokonać prawidłowej interpretacji wydarzeń politycznych;
- potrafi uporządkować poznany uprzednio materiał, wydobyć najistotniejsze treści, doprowadzić do hierarchizacji znajdujących się w nim zagadnień;
- potrafi dokonać interpretacji materiałów źródłowych.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- opanował łączenie informacji z różnych źródeł;
- opanował prezentację własnego punktu widzenia;

- opanował umiejętność uwzględniania poglądów innych ludzi;
- opanował efektywne współdziałanie w zespole.

Metody i formy pracy:
Wykład (uwzględniający cechy pogadanki), rozmowa kierowana; analiza tekstów źródłowych, praca z mapą, praca w grupach połączona z prezentacją efektów pracy zespołowej, praca indywidualna, praca w grupie, praca z tekstami źródłowymi, praca z mapą.

Materiały i środki dydaktyczne:
Duży arkusz papieru, kartki samoprzylepne, możliwe zastąpienie w/w materiałów zapisami na tablicy klasowej.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjno-porządkowe: sprawdzenie listy obecności, zapoznanie uczniów z tematem, głównymi zagadnieniami, celami lekcji oraz metodami pracy.

FAZA REALIZACYJNA

- Nauczyciel/nauczycielka rozpoczyna lekcję, ukazując treść dramatycznych wydarzeń na Wołyniu w 1943 roku. Wskazuje na fakt, że dotąd niezmiennie stanowią one głęboką i niezabliźnioną ranę w stosunkach polsko-ukraińskich;
- Prowadzący wyjaśnia czym dla Polaków pozostaje Zbrodnia Wołyńska – antypolska czystka etniczna, niosąca wszystkie cechy programowego ludobójstwa, przeprowadzonego przez nacjonalistów ukraińskich. Zasięgiem swoim wykroczyła poza Wołyń, obejmując również województwa lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie (tzw. Galicję Wschodnią), a także fragmenty Lubelszczyzny i Polesia. Rzeź Polaków na tych obszarach trwała do 1945 roku. Należy zaznaczyć, że w pamięci Polaków pozostaje niezwykłe okrucieństwo ukraińskich mordów, mających na celu fizyczną eliminację żywiołu polskiego na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej;
- Jednocześnie nauczyciel/nauczycielka wskazuje, że spojrzenie polskie nie jest jedyną perspektywą, z której oceniane są wydarzenia na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Swój udział w narracji mają wszystkie narodowości obecne na tych ziemiach. Na dowód tego zwraca uwagę na tekst Tymothy'ego Snydera (materiał nr 1), prosząc wszystkich o indywidualne zapoznanie się z fragmentem opracowania;

- Następnie prosi o zapoznanie się ze zdjęciem Jasionczaków z Woli Ostrowieckiej na Wołyniu (materiał nr 2) oraz opisem zdjęcia i tekstem przedstawiającym mord w Woli Ostrowieckiej (materiał nr 3);
- Po zakończeniu części I nauczyciel/nauczycielka zwraca się do klasy z pytaniami:

1. Jakie informacje wskazują na fakt, że mord nie był spontaniczny?
2. Jakim sposobem starano się uśpić czujność mieszkańców Woli Ostrowieckiej?

Uczniowie udzielają odpowiedzi na kolejne pytania (metodą burzy mózgów lub rozmowy nauczającej).

Po zakończeniu części I (wstępnej) nauczyciel/nauczycielka przedstawia zarys wcześniejszych relacji polsko-ukraińskich na Wołyniu i w Galicji Wschodniej, wskazując na ustalone przez historyków fakty:

- pierwsze napięcia pomiędzy Polakami i Ukraińcami przypadły na pierwszą połowę XIX w;
- łączyły się one z rozbudzeniem świadomości narodowej wśród szerokich mas chłopskich;
- tożsamość narodową ukraińskich mas chłopskich wzmacniano m.in. metodami administracyjnymi (poprzez politykę kulturalno-oświatową zaborczego państwa austriackiego, sprzyjającego Ukraińcom i zainteresowanego w osłabieniu polskich ambicji niepodległościowych);
- konflikt narodowościowy ze szczególną siłą objawiał się na prowincji (Wołyń i Galicja Wschodnia);
- w dużych miastach (szczególnie we Lwowie) dominowali Polacy, choć w każdym z nich swoją obecność zaznaczały organizacje nacjonalistów ukraińskich (posiadającej oparcie w Kościele Grecko-Katolickim);
- pierwszy konflikt polsko-ukraiński wybuchł pod koniec pierwszej wojny światowej;
- objawił się on w chłopskich pogromach polskich majątków ziemskich na Wołyniu (tzw. I rzeź wołyńska – warto polecić lekturę: Zofii Kossak-Szczuckiej, Pożoga) oraz w wojnie o Lwów i Galicję Wschodnią, gdy jesienią 1918 r. Ukraińcy powołali do życia Zachodnioukraińską Republikę Ludową (ZURL), czemu przeciwstawili się Polacy (m.in. Orlęta Lwowskie);
- po zakończeniu wojny Wołyń i Galicja Wschodnia (po rzekę Zbrucz) znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej, stając się miejscem aktywnej działalności ukraińskich ugrupowań niepodległościowych;
- w 1929 r. powstała Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), prowadząca działalność terrorystyczną, skierowaną przeciw polskiej administracji państwowej (m.in. zabójstwo ministra Bronisława Pie-

rackiego w 1934 r.) oraz Ukraińcom, opowiadającym się za współpracą z Polakami;
- po napaści niemieckiej na Polskę w 1939 r. OUN prowadziła liczne akcje dywersyjne przeciw zgrupowaniom Wojska Polskiego na zapleczu głównego frontu;
- część polityków ukraińskich z satysfakcją przyjęła wkroczenie Armii Czerwonej do Polski, licząc na zjednoczenie wszystkich Ukraińców w jednym państwie sowieckim;
- sytuację zmieniła agresja Niemiec na ZSRR (22 czerwca 1941 r.), która ponownie rozbudziła nadzieje niepodległościowe w ukraińskich środowiskach nacjonalistycznych.

• Następnie nauczyciel/nauczycielka dzieli klasę na mniejsze grupy, przydzielając zadanie analizy materiałów źródłowych i wykonania poszczególnych zadań:

1. Na podstawie materiału nr 4 zapoznaj się z kalendarium wydarzeń na Wołyniu 1941-1945 (wszyscy indywidualnie).
2. Na podstawie materiału nr 5:
- wskaż obszary o zdecydowanej przewadze ludności ukraińskiej,
- gdzie wyraźnie przeważali Polacy?
- na jakich terenach ludność polska była zbliżona liczebnie do ludności ukraińskiej?
3. Na podstawie materiału nr 6 wypisz zarzuty przywódców OUN-UPA wobec ludności polskiej. Określ dlaczego dla nacjonalistów ukraińskich sprawa polska w 1942 roku stała się „najważniejszą i zasadniczą"?
4. Na podstawie materiału nr 7 określ przyjęte przez Klaczkiwskiego metody dowodzenia oddziałami UPA. Czemu miały one służyć? Nazwij cel, który przyświecał Klaczkiwskiemu w okresie jego działalności w UPA;
5. Na podstawie materiału nr 8 i 9 scharakteryzuj sytuację na Wołyniu wiosną i latem 1943 roku. Odtwórz metody pacyfikacji polskich wsi na Wołyniu;
6. Na podstawie materiału nr 10 określ skalę pomocy ukraińskiej dla Polaków zagrożonych przez UPA. Uwzględnij ryzyko jakie groziło Ukraińcom, pomagającym Polakom;
7. Na podstawie materiału nr 11 opisz w jakich okolicznościach Polacy przeprowadzili akcję odwetową na ukraińską wieś (podaj czas i miejsce odwetu). Wskaż na podane we wspomnieniu ofiary polskiej akcji;
8. Na podstawie materiału nr 12 scharakteryzuj postawę członka OUN wobec mordów na Wołyniu. W jaki sposób podchodzi on do ofiar – polskich i ukraińskich?

9. Na podstawie materiałów nr 13 i 14 oceń, co może być przyczyną podobnych incydentów – aktów wandalizmu wobec miejsc pamięci mordów o Zbrodni Wołyńskiej

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Sporządź krótką wypowiedź pisemną pt. „Polacy – Ukraińcy. Drogi do pojednania".
- W swojej wypowiedzi wskaż na warunki, jakie - Twoim zdaniem - powinny zostać spełnione, aby doszło do pełnego pojednania polsko-ukraińskiego. W tym celu wykorzystaj film na platformie YouTube pt. „Zmarłych pogrzebać – film dokumentalny o zbrodni wołyńskiej": *https://www.youtube.com/watch?v=uVVRccerdW0*

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Przed lekcją

1. Uczniowie zapoznają się z artykułem pt.

Czarno-czerwona bandera – rys historyczny rzezi wołyńskiej, warhist.pl
https://warhist.pl/artykul/czarno-czerwona-bandera-rys-historyczny-rzezi-wolynskiej/

lub wybranymi filmami, np.

Zbrodnia Wołyńska – prawda i pamięć, YT,
https://www.youtube.com/watch?v=VmMOUfT_-Io

Prawda a historia UPA, YT,
https://www.youtube.com/watch?v=Irkl2Zd27M0

2. Uczniowie zapoznają się (w Internecie) z biogramami przywódców OUN-UPA: Stepanem Banderą, Dmytro Klaczkiwskim "Kłym Sawur" i Romanem Szuchewyczem "Tarasem Czuprynką" i Iwanem Łytwynczukiem "Dubowyj".

Materiał nr 2.

Analiza historyka

W 1943 r. Wołyń stał się polem bitwy w wielostronnej wojnie domowej, w którą byli zaangażowani ukraińscy partyzanci sowieccy, ukraińscy partyzanci nacjonalistyczni, polskie oddziały samoobrony i niemiecka policja. Ukraińscy partyzanci sowieccy walczyli z ukraińskimi partyzantami nacjonalistami i niemiecką policją. Ukraińscy nacjonaliści walczyli z niemiecką policją i ukraińskimi partyzantami sowieckimi. Polskie oddziały, wspomagane przez sowieckich partyzantów i niemiecką policję, próbowały chronić cywilów. Niemiecka policja walczyła z ukraińskimi partyzantami sowieckimi i nacjonalistycznymi, do tej walki rekrutowała polskie oddziały samoobrony, a czasami wspierała te oddziały. Ocaleni Żydzi dobrze orientowali się w tej skomplikowanej układance i dosko-

nale wiedzieli, gdzie szukać schronienia, a gdzie są zagrożeni: na największe niebezpieczeństwo byli narażeni na terenach kontrolowanych przez ukraińskich nacjonalistów, na niewiele mniejsze – w miastach będących pod kontrolą niemiecką (chociaż tam mogli uchodzić za Polaków); często chronieni byli natomiast przez polskie oddziały samoobrony (chociaż te mogły być pokonane przez UPA), a najbezpieczniej mogli się czuć u sowieckich partyzantów (chociaż partyzanci nie zawsze ich chcieli i czasami musieli się wycofywać). To nie była wojna wszystkich przeciwko wszystkim, ale wojna większości z większością. Żydzi, którym udało się przeżyć, musieli w niej dokonywać nagłych i trudnych wyborów. Wołyń, jaki znali, został całkowicie zniszczony: spalono stare synagogi, zniknęły zwyczaje życia społecznego ustanowione jeszcze za czasów polskich, wymordowano przedstawicieli tradycyjnych władz, rodziny i przyjaciół. Pod koniec 1943 r. prawie wszyscy Żydzi zostali zabici. Prawdopodobnie zabito też jedną piątą Polaków; w czasie okupacji sowieckiej kolejna jedna siódma zginęła lub została deportowana. Wojna domowa z 1943 r. ucichła dopiero wtedy, gdy Armia Czerwona wróciła na Wołyń w początkach roku 1944. UPA skonsolidowała wówczas swoje siły, aby przygotować się do walki z siłami sowieckimi. Tymczasem sowieckie władze zakończyły proces homogenizacji etnicznej, rozpoczęty przez innych. Sowiecka „wymiana ludności" z lat 1944–1946 rzekomo dotyczyła obywateli przedwojennej Polski, ale w rzeczywistości Polacy i Żydzi zostali wysłani na zachód, podczas gdy Ukraińcy musieli zostać na sowieckiej Ukrainie. Prawdziwym kryterium było pochodzenie, a nie obywatelstwo. Kryterium etniczne zastosowano wobec wszystkich na Wołyniu. Ukraińcy zostali zatem zmuszeni do pozostania mimo przedwojennego obywatelstwa polskiego, Polacy i Żydzi zostali zmuszeni do wyjazdu mimo ich dawnej obecności w regionie. Żydzi ocalali z Holokaustu i Polacy, którzy przeżyli czystki etniczne, byli na ogół skłonni do wyjazdu. Historia Wołynia jako społeczeństwa wielowyznaniowego dobiegła końca.

Źródło: T. Snyder, Życie i śmierć Żydów z zachodniego Wołynia 1921-1945, http://www.polska1918-89.pl

Pytania kontrolne:

1. Jakie podmioty (narodowości lub podmioty polityczne) były uczestnikami wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej?
2. Czy na podstawie tekstu Tymothy'ego Snydera możliwe jest wskazanie, który z uczestników wydarzeń na Wołyniu był katem, a który ofiarą?

Materiał nr 2.

Rodzina Jasionczaków wymordowana przez Ukraińców w Woli Ostrowieckiej 29/30 sierpnia 1943 roku.*

Źródło: www.bliskopolski.pl (dostęp 12 maja 2023 r.)
**W mordzie zginęło 628 Polaków i 7 Żydów, w tym 220 dzieci do lat 14.*

Materiał nr 3.
Mord w Woli Ostrowieckiej 29/30 sierpnia 1943 r.

Decyzja o wymordowaniu Polaków na tym obszarze Wołynia zapadła w czerwcu 1943 roku, gdy dowódca UPA Okręg „Turiw", Jurij Stelmaszczuk, otrzymał rozkaz od swego zwierzchnika, Dymitra Klaczkiwskiego „Kłym Sawura":

Wszyscy Polacy na zachodnich terenach Wołynia mają zginąć".

(…). 29 lub 30 sierpnia z samego rana niespodziewanie w okolicy Woli Ostrowieckiej pojawił się gęsty tłum ukraińskiego plebsu zmierzający od strony wsi Sokół. Celem owego spędu była wieś Przekurka i jakkolwiek lokalna polska ludność czuła przez skórę, że zagrożenie gęstnieje, to oddziały lokalnej samoobrony nie zdecydowały się na ostrzelanie ukraińskiego pochodu. Maszerujących wieśniaków odprowadzono wzrokiem na skraj wsi, a oni sami okrążyli ją z drugiej strony i niespodziewanie wkroczyli do niej ku wielkiemu zaskoczeniu jej mieszkańców.

Pomimo niespodziewanego najścia Ukraińcy początkowo nie zdradzali się ze swoimi morderczymi zapędami – Polaków zwoływano na rzekome zebranie do szkoły, gdzie miano omówić sposób i cele walki z Niemcami.(…).

Gdy mieszkańcy wsi zapełnili prawie cały plac przed szkołą i pomieszczenia jej budynku, z przemówieniem wystąpił jeden z dowódców UPA. Płomiennymi słowami wzywał on Polaków do wspólnej walki z niemieckim okupantem, jak i zapowiedział także wstępne przeprowadzenie badań lekarskich, które pozwolą wyselekcjonować osoby do polskiego oddziału uzbrojonego przez UPA.

Gdy rozpoczęte o godzinie 10 rano przemówienie dobiegło końca ukraińskie oddziały przystąpiły do wyprowadzania grup składających się z od pięciu do dziesięciu mężczyzn do stodoły, gdzie mieli oni być zbadani. W należącym do Antoniego Strażyca drewnianym budynku ci mężczyźni byli de facto mordowani z zimną krwią przez ukraińskich oprawców. W ruch szły siekiery, noże, sztachety i pałki, a także młoty służące do ogłuszania zwierząt rzeźnych. Jednym ze świadków tej zbrodni był młody Władysław Soroka – udało mu się niemal cudem uciec ze stodoły i to pomimo tego, że otrzymał aż sześć ran postrzałowych.

Gdy mężczyźni zostali wymordowani funkcjonariusze UPA wraz z asystującymi im oddziałami ukraińskich wieśniaków w taki sam sposób postanowili rozprawić się z polskimi dziećmi i ich matkami. Początkowo były one zabijane pojedynczo, ale gdy w okolicy dało się słyszeć strzały oddane przez niemiecki patrol oprawcy postanowili zmienić modus operandi podjętej przez siebie zbrodni – Wszystkie kobiety i dzieci zagnano do drewnianego budynku szkoły, który następnie upowcy obłożyli słomą i podpalili z każdej strony. Spośród zgromadzonych tam niemal 200 osób wielu próbowało uciekać oknami – byli wówczas intensywnie masakrowani kulami z karabinów. Ponadto rozjuszeni upowcy i dozbrojeni przez UPA ukraińscy wieśniacy wrzucali przez okna do stodoły granaty, które rozrywały gęsto skupione w budynku kobiety i dzieci.(…).

Po przeprowadzeniu owych mordów pękający z dumy Iwan „Łysy" Kłymczak zameldował dowództwu UPA w oficerskich słowach:

„(…) 29 sierpnia 1943 r. przeprowadziłem akcje we wsiach Wola Ostrowiecka i Ostrówki głowniańskiego rejonu. Zlikwidowałem wszystkich Polaków od małego do starego. Wszystkie budynki spaliłem, mienie i chudobę zabrałem dla potrzeb kurenia".

Źródło: 1943 r.: Zbrodnia w Woli Ostrowieckiej, www.bliskopolski.pl (dostęp 12 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.

Kalendarium działalności UPA w latach 1942-1945 /wybrane epizody/

- 1941/1942 – początek tworzenia ukraińskich oddziałów zbrojnych na Wołyniu, m.in. w celu obrony przed niemieckimi akcjami pacyfikacyjnymi (powstanie partyzantki Tarasa Borowcia-Bulby, tzw. Ukraińskiej Powstańczej Armii-UPA);
- 1942/1943 – powstanie na Wołyniu oddziałów wojskowych, podporządkowanych OUN-B. Przyjęły one również nazwę UPA;

- Wiosna/lato 1943 r. – Taras Boroweć-Bulba (reprezentant odłamu „petlurowców" – zwolenników współpracy z Polakami) odmawia przyłączenia się do akcji mordów na Polakach, kierowanych przez OUN-B. Z tego powodu jest atakowany przez banderowską UPA. Do „banderowców" kieruje list otwarty;
- 9 lutego 1943 r. – mord ponad 150 polskich mieszkańców wsi Parośle (przez oddział UPA Hryhorija Perehijniaka „Dowbeszki-Korobki";
- 20 lutego 1943 r. – pierwsza potyczka sotni UPA z partyzantką radziecką: atak UPA na wieś Zamoroczenie;
- Marzec-kwiecień 1943 r. – dezercja ok. 5 tys. policjantów ukraińskich ze służby niemieckiej (wcześniej biorących udział w mordach na ludności żydowskiej) i wejście w szeregi OUN-UPA;
- 22/23 kwietnia 1943 r. – wymordowanie ok. 600 Polaków – mieszkańców wsi Janowa Dolina i spalenie zabudowań;
- Czerwiec 1943 r. – rozkaz Dmytra Klaczkiwskiego „Kłyma Sawura" o wymordowaniu Polaków na Wołyniu;
- 11 lipca 1943 r. – „krwawa niedziela" na Wołyniu. Równoczesny atak UPA na 99 polskich miejscowości (wśród nich: Kisielin, Poryck Sądowa i Zagaje);
- 25-27 lipca 1943 r. – największa bitwa UPA z partyzantką radziecką – pod wsią Teremno w obwodzie tarnopolskim;
- Lipiec-sierpień 1943 r. – fala mordów UPA (śmierć co najmniej 10 tys. Polaków) i ataki na bazy polskiej samoobrony, m.in. w Hucie Stepańskiej i Przebrażu;
- 29-31 VIII 1943 r. – atak UPA na 85 polskich miejscowości (m.in. mord w Ostrówkach i Woli Ostrowieckiej);
- Styczeń 1944 r. – powstanie 27. Wołyńskiej Dywizji AK (ok. 6,5 tys. żołnierzy);
- 1943/1944 – początek napadów UPA na osiedla polskie w Galicji Wschodniej (m.in. mordy zbiorowe w Kruhowie, Markowej, Berezowcu, Hanaczowie i Korościatynie), zgodnie z rozkazem o depolonizacji tych obszarów, wydanym przez Romana Szuchewycza „Tarasa Czuprynkę";
- 28 lutego 1944 r. – mord w Hucie Pieniackiej (ok. 600 Polaków) dokonany przez ukraińskich ochotników SS „Galizien";
- 10 marca 1944 r. – atak oddziałów AK i BCh na ukraińską wieś Sahryń (podczas akcji przeciwko UPA). Śmierć ok. 300 mieszkańców;
- 11 marca 1944 r. – mord UPA w klasztorze dominikanów w Podkamieniu;
- Marzec-kwiecień 1944 r. – ataki UPA w całej Galicji Wschodniej (śmierć ok. 8 tys. osób);

- 9/10 kwietnia 1944 r. – mordy UPA w województwie stanisławowskim (m.in. zabicie 40 Polaków i spalenie 300 gospodarstw w Tomaszowcach);
- 12 kwietnia 1944 r. – wymordowanie przez UPA 100 Polaków w Hucisku;
- 3/4 maja 1944 r. – sotnia UPA Iwana Szpontaka „Zalizniaka" zamordowała 45 mieszkańców Cieszanowa, paląc 90% zabudowań;
- Wrzesień 1944 r. – seria rozkazów dowództwa UPA o ograniczeniu czystek antypolskich;
- 1944/1945 – napady oddziałów UPA na polskie wsie w województwie tarnopolskim;
- Marzec-kwiecień 1945 r. – odwetowy atak polskiej samoobrony na ukraińską wieś Pawłokoma (śmierć 365 osób). W odwecie – atak UPA na Wiązownicę (śmierć ok. 100 Polaków);
- Maj 1945 r. – rajd sotni UPA po Lubelszczyźnie.

Materiał nr 5.

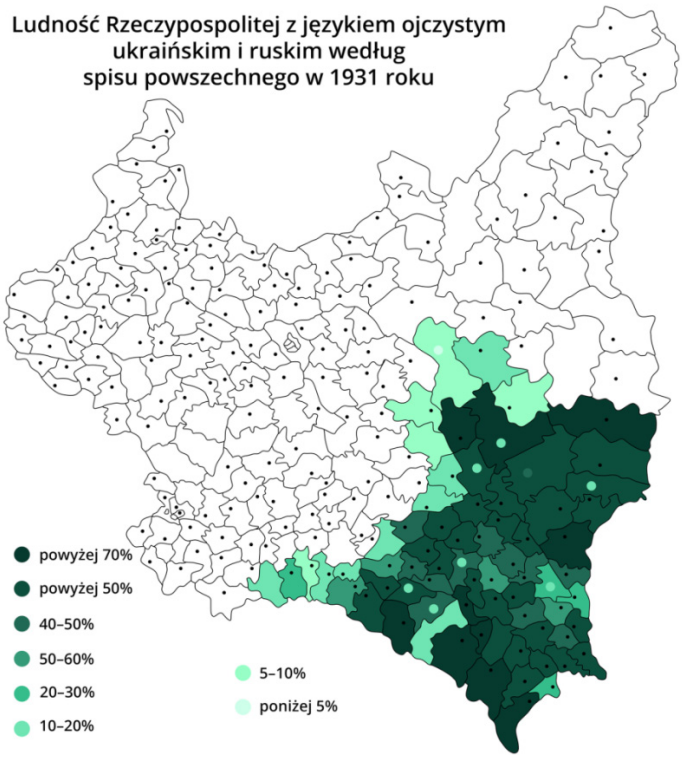

Źródło: Wikimedia Commons, licencja BY-SA 3.0 (dostęp 12 maja 2023 r.)

Materiał nr 6.
Krótki przegląd sytuacji politycznej, społecznej, kulturalnej i gospodarczej na «ZUZ» [Zachodnio-Ukraińskie Ziemie] za rok 1942 [autorstwa przywódców OUN-B i UPA] – z raportu Siergieja Sawczenki z 5 lipca 1943 r.

Sprawa polska na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich stanowi szczególnie ważne zagadnienie w dziedzinie administracji, transportu, łączności, finansów oraz życia gospodarczego.(…).

W polskich rękach znajdują się nieruchomości. Polacy zasiadają w różnych instytucjach, przedsiębiorstwach państwowych, instytucjach finansowych, co często daje im możność obarczania społeczeństwa ukraińskiego całym ciężarem niemieckiej polityki gospodarczej i finansowej. W ten sposób ułatwiają życie Polakom, a nawet mają możliwości wykorzystania sytuacji dla siebie.(…).

Polacy na Ziemiach Zachodnio-Ukraińskich, szczególnie we Lwowie, prowadzą wobec Niemców pokojową politykę, dają się poznać jako przykładni, lojalni obywatele, nie wysuwają żadnych roszczeń i nie zgłaszają żadnych pretensji. Chcą «tylko» pracować. Są tacy, którym udało się objąć niezłe stanowiska w organach władzy. W ciągu krótkiego czasu, zimą i wiosną [w latach 1941–42], polskie elementy zagarnęły najważniejsze stanowiska, jak mówią – «[chcą] pracować, żeby żyć».(…).

Polacy starają się popychać Ukraińców do działalności antyniemieckiej, a później oskarżają ich o prowadzenie takiej roboty. We w[si] Dobrzanica powiat przemyślański Polacy napisali do zarządu wsi w Przemyślu anonimowy list [w którym podali], iż nie pojechali do Niemiec tylko dlatego, że przeszkodzili im Ukraińcy. Jednocześnie podali nazwiska kilku Ukraińców. W m. Kałusz został aresztowany CZYŻEWŚKYJ. Zadenuncjował go Polak OKOŃSKI, który nie spuszcza oczu ze wszystkich urzędników spółki, gdzie pracuje jako furman.(…).

Polacy zarządzający nieruchomościami, ich pomocnicy, wartownicy kolejowi i im podobni dają ukraińskim chłopom odczuć siłę swoich pięści.(…). Przy każdej okazji, a taką okazję łatwo jest znaleźć, przymawiają: «Oto masz swoją Ukrainę».(…).

Komuna zawarła sojusz z Polakami. Od wiosny błąkają się bandy polsko-bolszewickie. Ruch dywersyjny band polsko-bolszewickich rozszerzył się z Polesia i Chełmskiego na Bełz – Sokal, Rawę Ruską i w głąb Galicji, na tereny rejonów: Przemyśl (w[ieś] Jarke [?]), Drohobycz (Żdana Tuga [?]), Stryj, Rohatyn – Brzeżany, Złoczów – Brody. W Chełmskiem dywersja polsko-bolszewicka skierowana jest głównie przeciwko naszym ludziom (członkom i sympatykom), czyli przeciwko świadomym i aktywnym obywatelom ukraińskim, spośród których zostali zabici: chłop BOJKO ze w[si] Ludryn [?] powiat hrubieszowski, starosta w[si] Mołodeczno i in. Bandy napadają w dzień i w nocy w grupach po 2–3 osoby.(…).

Wszystko to daje podstawy do twierdzenia, że mamy prawdopodobnie do czynienia z szeroko zakrojoną akcją polsko-bolszewicką.(…).

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 89–105.

Materiał nr 7.
Dmytro Klaczkiwskij „Kłym Sawur" – główny sprawca ludobójstwa wołyńskiego

(…)Głównymi twórcami banderowskiej UPA na Wołyniu byli Dmytro Klaczkiwski „Kłym Sawur" i referent wojskowy OUN Wasyl Iwachiw ps. „Sonar". Po śmierci Iwachiwa w starciu z Niemcami 13 maja 1943 r. niepodzielną władzę nad całością sił partyzanckich UPA przejął Klaczkiwski. Jako pierwsza, powstała sotnia Hryhorija Perehijniaka „Dowbeszki-Korobki", która 9 lutego 1943 r. zamordowała co najmniej 155 Polaków w kolonii Parośla (powiat Sarny). Mord ten jest uważany za symboliczny początek tzw. antypolskiej akcji OUN-UPA. „Kłym Sawur" chciał podporządkować sobie oddziały „Bulby"-Borowca. Do porozumienia jednak nie doszło, a jednym z głównych punktów spornych był właśnie stosunek do Polaków. „Bulba" nie zgodził się na realizację planu „oczyszczenia całego terytorium powstańczego z ludności polskiej".(…).

Rozkazy [Klaczkiwski] wydawał w czerwcu 1943 r. ustnie dowódcom poszczególnych rejonów. Wiemy o tym z zeznań Jurija Stelmaszczuka „Rudego", który otrzymał od Klaczkiwskiego rozkaz wymordowania wszystkich Polaków w okręgu kowelskim.

Źródło: M. Szumiło, Dmytro Klaczkiwskij „Kłym Sawur" – główny sprawca ludobójstwa wołyńskiego, przystanekhistoria.pl, 22.12.2020.

Materiał nr 8.
Depesza gen. Tadeusza Komorowskiego do Sztabu Naczelnego Wodza PSZ w Londynie z 4 maja 1943 r. dotycząca wydarzeń na Wołyniu

W marcu br. opanowała Wołyń anarchia rozpoczęta w końcu lutego działalnością nacjonalistyczną antysowiecką bandyty Bulby Borowcia w powiecie sarneńskim; rozszerzyła się na kostopolski osiągając liczebność 4 tysięcy. Zwrócona była głównie przeciwko Polakom: służbie leśnej i osadnikom. Zamordowanych szacuje się na 800. Ludność polska przeważnie schroniła się do Sarn, Kostopola, Janowej Doliny i Łucka. Pod naciskiem Niemców, bulbowcy cofnęli się do lasów, gdzie wzmogły się walki z partyzantami sowieckimi. Dnia 19–25 marca nastąpiła ucieczka z bronią do lasu ukr[aińskiego] Schutzmannlandesdienstu i Bahnschutzu – razem do 6 tysięcy. Fala ucieczki szła od wschodu: ostatnia 14 IV porzuciła Maciejów ukraińska szkoła policyjna. Służba bezpieczeństwa przestała istnieć. Wzmacniane garnizony niemieckie strzegą tylko kolei i ośrodków administracyjnych. Bulbowcy dezerterują z policji i chłopi nocami napadają [na] majątki państwowe i polskich osadników. Zamordowano ponad 200 Polaków. Dotąd trwa spokój w powiatach zachodnich. Niemcy prawie wca-

le nie próbują opanować anarchii. Proklamacjami wezwali zbiegów do powrotu do dnia 25 kwietnia, obiecując bezkarność, do Polaków apelowali o wstępowanie do policji – reakcja negatywna. Pierwotną panikę Polacy opanowali. Dzieci umieścili w większych osiedlach. Ludzie zdolni do pracy i obrony zostają przy wiosennych pracach polnych. Komendant Okr[ęgu] organizuje samoobronę; w odezwie do Ukraińców oświadczył chęć zgodnego współżycia, jednocześnie zapowiedział w razie powtórzenia mord represyjny. Wołyńska inteligencja ukraińska odżegnuje się od akcji, nazywając ją wybrykiem młodzieży.(…).

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 393–-395.

Materiał nr 9.
Mord w Zagajach (powiat Horochów), 12 lipca 1943 r.

12 lipca 1943 roku około 13 upowcy [oddział UPA z grupy „Piwnicz"] napadli na wieś. Na furmankach przyjechało około 100 uzbrojonych Ukraińców z okolicznych miejscowości. Polacy byli bestialsko mordowani przy użyciu różnych narzędzi gospodarczych, dzieci przywiązywane do drzew i rozrywane. Zwłoki ofiar zakopywano w różnych częściach wsi, dzieci wrzucano do studni. Liczba ofiar nie została dokładnie ustalona. Obliczono, że ofiar mogło być 240-260, z czego wiele z nich znanych jest z imienia i nazwiska, m.in. w piwnicy Szubertów zamordowano ok. 30 osób (kryjówkę zdradził Ukrainiec o imieniu Miszka, były uczeń w warsztacie stolarskim Władysława Szuberta).

Źródło: www.zbrodniawolynska.pl (dostęp 12 maja 2023 r.)

Kolonia Zagaje, pow. Horochowski na Wołyniu. Zdjęcie wykonane na zakończenie roku szkolnego 16 VI 1937 r. Kierownik szkoły, nauczycielka i uczniowie. Wszyscy zostali zamordowani w akcji UPA 12 lipca 1943 r.

Źródło: ze zbiorów Ewy Siemaszko (dostęp 12 maja 2023 r.)

Materiał nr 10.
Sprawiedliwi Ukraińcy. O tych, którzy szli na ratunek polskim sąsiadom skazanym na zagładę przez OUN-UPA

(…). Skala pomocy udzielanej Polakom jest trudna do oszacowania. W uwzględnionych przeze mnie pięciuset miejscowościach z całego obszaru Kresów, z rąk OUN-UPA zginęło blisko 20 tys. Polaków. Dzięki aktom solidarności i miłosierdzia ocalały zarówno pojedyncze osoby, jak i całe wsie (łącznie ponad 2,5 tys. osób). W różnym zakresie pomocy Polakom udzieliło ponad 1,3 tys. Ukraińców.

Kilkuset z nich wykonawcy „akcji antypolskiej" ukarali śmiercią, ponieważ niemal wszystkie przejawy życzliwej postawy, na jaką zdobywali się Ukraińcy w stosunku do Polaków, stanowiły z punktu widzenia polityki OUN-UPA akty kolaboracji z wrogiem i zdradę ideałów narodowych, co pociągało za sobą bezlitosną zemstę.

Oto kilka przykładów niesienia pomocy Polakom przez Ukraińców. Oddajmy głos świadkom: W polsko-ukraińskiej wsi Liniów (pow. horochowski na Wołyniu) 11 lipca 1943 r. z rąk banderowców zginęło około siedemdziesięciu Polaków. Genowefa Modrzejewska z domu Sobczyńska, wówczas pięcioletnia, wspomina, jak matka, idąc na śmierć, kazała jej się schronić wraz z siostrą w psiej budzie.

„W budzie Kruczka było ciasno i ciemno, strasznie. Nie pamiętam, jak długo byłyśmy w budzie. Pewnie ze strachu zasnęłam. Emilka też. Te chowania nauczyły nas być cicho, bo to nakazywała chwila. (…) Z budy zabrały nas Ukrainki. Za przechowanie polskich dzieci w tamtym czasie groziła śmierć. Ale one się nie bały wcale. Przekazały nas do innego domu. Do babci Julii i dziadka Pawła Sobczyńskich we wsi Kołbań".

Mieszkańców Stasina (pow. włodzimierski, woj. wołyńskie) upowcy 11 lipca 1943 r. spędzili do dwu stodół, rozstrzelali 105 osób. Wśród dziesięciu osób, które ocalały, był roczny syn Drożdżowskich, Marian. Znalazł go – żywego pośród zwału trupów – podczas grzebania pomordowanych Ukrainiec o imieniu Płaton i zabrał do domu. Przez trzy tygodnie opiekowała się nim jego córka Sonia, lecz wskutek gróźb upowców rodzina oddała dziecko do szpitala we Włodzimierzu Wołyńskim, gdzie znajdował się jego ranny ojciec.

Podczas zmasowanej akcji upowców na Hutę Stepańską (pow. kostopolski, woj. wołyńskie) 16 i 17 lipca 1943 r. zamordowano około sześciuset Polaków, została też spalona pobliska kolonia Borek. Mieczysław Słojewski z siedmioletnim synem Edwardem ukrywał się w lesie, żywiąc się jagodami i ziemniakami podbieranymi z pól. Był skrajnie wyczerpany psychicznie i fizycznie.

„Dwukrotnie zamierzałem popełnić samobójstwo ze strachu przed schwytaniem i męczarniami, jakich spodziewałem się od ukraińskich bandytów. Brałem mego synka Edzia i szliśmy nad rzeczkę (…). Zamierzałem razem z synkiem

się utopić, aby skrócić czas poniewierki i straszliwego lęku. I kiedy brałem syna za rączkę, ten wtedy mówił z płaczem do mnie: «Tatusiu! wracamy do naszej kryjówki». Nie miałem odwagi skoczyć do wody". Z pomocą przyszedł im znajomy Ukrainiec Petro Bazyluk. W zamaskowanej kryjówce w jego stodole przetrwali obaj aż do wkroczenia Armii Czerwonej w styczniu 1944 r.".

W Kamionce (również w pow. kostopolskim) w lipcu i sierpniu 1943 r. upowcy zamordowali około dwudziestu Polaków. Miejscowi Ukraińcy – bracia Aleksander, Makary i Prokop Majstrukowie – przyczynili się do uratowania wielu polskich mieszkańców kolonii, ostrzegając ich o niebezpieczeństwie i udzielając pomocy. Do Prokopa Majstruka 23 lipca 1943 r. przyszło dziesięciu upowców z rozkazem zabicia wszystkich miejscowych Polaków. Grając na zwłokę, ugościł ich, a w tym czasie jego żona ostrzegła niedoszłe ofiary, dzięki czemu Polacy mieszkający jeszcze w Kamionce, m.in. rodzina Bagińskich, zdążyli uciec do lasu i w pola, po czym wyjechali do Kostopola i Bereznego. Ukraińcy z Pogorełówki – Szramko i Hryćko Panasowie – odwozili furmanką uciekających Polaków, za co zostali powieszeni przez upowców w stodole. Podobny los spotkał Ukraińca Nieczypora z Kamionki, który ostrzegł polskie rodziny Fajferów, Millerów i Sozańskich oraz odwiózł furmanką do Kostopola rodzinę Gdowskich – został zamordowany wraz z pięcioosobową rodziną.

W Woronczynie (pow. horochowski, woj. wołyńskie) i przyległych miejscowościach 15 lipca z rąk banderowców zginęło ponad sześćdziesięciu Polaków. Stanisława Zdzymira, która ukrywała się w zbożu ze swoim dziadkiem, a później przez dwa tygodnie także z matką i młodszym rodzeństwem, wspomina o pomocy, jakiej udzielił im sąsiad, Ukrainiec Szopiak:

„Kiedy mnie zobaczył, to się przeżegnał i powiedział: «To ty żyjesz! Nie zabili cię?!». Kazał mi chwilę poczekać. Sam poszedł do domu i wrócił z kawałkiem chleba i łopatą. (…) pokazał mi, gdzie Tatę zakopał. (…) Poradził nam, żebyśmy nadal pozostali w ukryciu. (…) O tym małym kawałku chleba, który dał mi p. Szopiak, żyliśmy już tyle dni. Mama każdego ranka dawała nam po okruszku. (…) ostrzegł nas, że płacz dziecka słychać we wsi. Powiedział, że kiedy ktoś obcy będzie we wsi, wtedy on zacznie klepać kosę. Wtedy należy stłumić płacz. Kładliśmy wtedy na buzię siostry wełnianą chustkę. Kiedy tak siedzieliśmy w polu, mieliśmy z bratem marzenia. Brat przed śmiercią chciał się przespać w łóżku, a ja chciałam napić się wody".

W Augustowie (również pow. horochowski) 29 sierpnia 1943 r. upowcy zamordowali sześć osób z rodziny Malinowskich. Władysław Malinowski z żoną i trojgiem dzieci ukrył się w lesie. Jego kolega, Ukrainiec Józef Pawluk, przez trzy dni opiekował się nimi, przynosząc żywność i ostrzegając, by nie wracali do domu.

„Ukraińcy – cytuje jego słowa ocalony – mordują wszystkich Polaków co do nogi w naszej okolicy, prowidnyk ich powiedział, że taka rzeź jednocześnie jest

przeprowadzana na całej Ukrainie, że jest nakaz wybicia wszystkich «Lachiw» – żeby nikt nie pozostał – komunistów i żydów też".

Pawluk opowiedział Malinowskiemu o wymordowaniu czterdziestu rodzin w sąsiedniej Władysławówce, czego był świadkiem:

„Powiedział, że nigdy w życiu nie widział i nie słyszał o takiej rzezi, i nikt, kto tego nie widział, nigdy w to nie uwierzy, że jego pobratymcy tego dokonali (…). Mówił, że musimy uciekać, bo on nie może się narażać – Ukraińcy są czujni i za to mogą jego i rodzinę zabić. Myśmy usłuchali jego i przez całą noc szliśmy do Włodzimierza – przez las, bagna".(…).

Źródło: R. Niedzielko, Sprawiedliwi Ukraińcy. Na ratunek polskim sąsiadom skazanym na zagładę przez OUN-UPA, Biuletyn IPN, 1-2/2009

Materiał nr 11.
Relacja Ołeksandra Skipalśkiego dotycząca wydarzeń na Wołyniu w 1943 r., sporządzona w 2004 r.

W 1943 roku we wsi Wydźgów rejonu lubomelskiego obwodu wołyńskiego, w której wówczas mieszkałem, było 45 chałup (gospodarstw). W pobliżu znajdowały się chutory. Na północ od wsi Wydźgów, we wsi Czmykos mieszkali polscy osadnicy – około 60 chałup. Na południe – odpowiednio wieś Ziemlica, gdzie również mieszkali Polacy.

W samej wsi Wydźgów mieszkało 5 polskich rodzin oraz kilka rodzin mieszanych (polsko-ukraińskich). Żyli w zgodzie, nie było żadnych problemów.

W okresie okupacji hitlerowcy werbowali Polaków do Schutzmann-[schaft] (policja), gdzie dawali im broń w celu utrzymania niezbędnego dla okupantów porządku. Największa koncentracja wrogo nastawionych Polaków w sąsiedztwie była we w[si] Stężarycze rejonu włodzimierskiego. Tworzyli oni tzw. placówki i stamtąd dokonywali napadów na ukraińskie wsie, także na Lubomelskie (powiat lubomelski).

W 1943 roku, właśnie w czasie święta kościelnego „Wprowadzenia [Najświętszej Bogurodzicy] do świątyni" (późną jesienią) na sąsiednie wsie Sztuń i Zamłynie napadli Polacy, rabowali, palili chałupy, uprowadzili stamtąd około 30 osób, zaprowadzili do lasu i tam zamordowali. Następnie jeździli na koniach po zabitych dobijając tych, którzy jeszcze ruszali się.

Gdy wiadomość o tej akcji dotarła do wsi Wydźgów, ludzie zaczęli z niej uciekać, zostawiając bydło i mienie.

W tym czasie proboszcz [prawosławny] wsi Sztuń Pokrowśkyj ukrywał się we w[si] Wydźgów. Jego syn był w UPA. Poprzedniego dnia Pokrowśkyj nawrócił Polkę na prawosławie.

Gdy Polacy wkroczyli do wsi Wydźgów, najpierw weszli do wujka mojej żony – Seredy Łariona s. Mychajła oraz zmusili go, by zaprowadził ich do starosty wsi, co też uczynił. Następnie starosta dostał rozkaz zaprowadzenia ich do

proboszcza. Starosta został zmuszony do zaprowadzenia ich do rodziny Sawczuka Iwana s. Josypa, gdzie ukrywał się Pokrowśkyj. Córka proboszcza Łesia, która zareagowała oburzeniem, została przez Polaków od razu zabita, a jej ojciec zaprowadzony do wiejskiego klubu i tam zamordowany. Poza tym zlikwidowano rodzinę, która mieszkała w klubie. Proboszcza Pokrowśkiego pochował mieszkaniec wsi Czmykos, Iwan Semczuk.

Po rozprawieniu się z proboszczem Polacy (w sumie około 50 osób) zaczęli palić chałupy, ludzi, którzy zostali we wsi Wydźgów, zabijali. Ja, Skipalśkyj O. P. wraz z żoną, po wypuszczeniu bydła ze stajni, uciekliśmy do wsi Olesk. Rodzice zaś ukryli się osobno. Następnie, gdy Polacy wycofali się za rz[ekę] Bug Zachodni, rodzice wrócili, lecz chałupy były spalone. Nie mieliśmy z żoną dokąd wracać, więc zostaliśmy we w[si] Olesk, gdzie mieszkam do dziś. We wsi Wydźgów zostało tylko 5 chałup z 45.

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 757–759.

Materiał nr 12.
Notatka „Z rozważań starszego wiekiem członka OUN" z 4 maja 1944 r.
[o wydarzeniach na Wołyniu i w Galicji Wschodniej] – przekazano listem

1. Sprawa antypolskich akcji.

Jego zdaniem akcje, które teraz są przeprowadzane przeciwko Polakom, prowadzą ku zagładzie nie Polaków, a samych Ukraińców. Podobnie jak Niemcy antyżydowskimi akcjami nie rozwiązali kwestii żydowskiej w Europie – lecz przeciwnie, nastawili przeciwko sobie cały świat – tak akcje przeprowadzane w Galicji nie doprowadzą do pożądanego celu, a odwrotnie.

Wypędzić na zachód Mazurów [potoczne określenie Polaków, często mazowieckich osadników, sprowadzonych jeszcze w czasach Władysława Jagiełły], kolonistów, których na nasze ziemie sprowadził polski rząd, wypiec ogniem i żelazem, jeżeli nie chcą odejść dobrowolnie – to dobrze. Zniszczyć przywódców, którzy ukrywają się w miastach lub w czysto polskich wsiach; za przeprowadzane przez nich napady na naszych ludzi wyznaczyć kilka czy kilkanaście polskich głów, żeby odpłacić, i wykonania ściśle przestrzegać – to jest słuszne. Za mordowanie naszych ludzi na Chełmszczyźnie wysłać tam silną bojówkę – niech walczy z polską bojówką. Przeprowadzić tutaj odpowiednie akcje na Polakach i to nie na równi – bo oni zabijają naszych kapłanów, nauczycieli, adwokatów, wójtów, mężów zaufania itp., a tutaj zabijają biedotę, która w życiu politycznym nigdy nie brała udziału – to zabawa w „ciuciubabkę". Zabijać ludzi tylko dlatego, że są oni wyznania rzymskokatolickiego i to bez względu na to, czy to są kobiety, czy dzieci, czy starcy, a pozwalać, żeby zdolny do walki polski element, nasycony nienawiścią do wszystkiego co ukraińskie, gromadził się w miastach to – obłęd. Z takich akcji opisywał wprost dantejskie sceny.

Jego zdaniem jest jeszcze czas, by zejść z tej drogi. To co się działo do tej pory – zwalić na Niemców, bolszewicką partyzantkę, wojnę itp.(…).

Takie są jego rozważania – mówił i płakał.

Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, t. 4, cz. 1, s. 343–345.

Materiał nr 13.

Trudna pamięć. Relacja z aktu zniszczenia pomnika Polaków, pomordowanych w Hucie Pieniackiej

W Hucie Pieniackiej, zgładzonej w 1944 roku wsi, wysadzono i zdewastowano pomnik zamordowanych tam Polaków. Na pozostałościach monumentu wymalowano banderowskie i ukraińskie barwy, a także symbole SS. Wkrótce przypada rocznica mordu, w którym zginęło w tragiczny sposób ponad 1000 naszych rodaków. Przedstawiamy zdjęcia oraz nagranie wideo.

Zniszczeniu całkowicie uległ krzyż opisujący wydarzenia z 1944 roku. Nadal stoją dwa bloki z wypisanymi nazwiskami ofiar, są one jednak oszpecone farbą. Ktoś wymalował na nich barwy Ukrainy oraz OUN-UPA. Widoczne są również błyskawice charakterystyczne dla oddziałów SS Galizien, które dokonały pacyfikacji Huty Pieniackiej.

28 lutego pod pomnikiem miała odbyć się 73. rocznica tej zbrodni. Obecnie na miejscu pracują śledczy.

Źródło: http://www.studiowschod.pl, 9.01.2017 (dostęp 12 maja 2023 r.).

Materiał nr 14.

Materiał nr 14, Film z relacją aktu zniszczenia pomnika w Hucie Pieniackiej -„знищен польський пам'ятник" (Вільна Україна).

https://www.youtube.com/watch?v=JXGjicvos5I&t=3s

TEMAT: WSPÓŁPRACA POLSKO-UKRAIŃSKA PO 1989 ROKU

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Ukazanie roli i miejsca Ukrainy w polskiej polityce wschodniej po 1989 roku.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- rozumie historyczny i społeczny kontekst rozwoju stosunków polsko-ukraińskich od lat 90. XX wieku do czasów współczesnych;
- zna główne etapy w rozwoju najważniejszych kierunków stosunków polsko-ukraińskich po 1989 roku;
- posiada podstawową wiedzę na temat kształtowania i rozwoju współpracy polsko-ukraińskiej w dziedzinie politycznej, wojskowej, gospodarczej i społeczno-kulturowej, z uwzględnieniem priorytetów polityki zagranicznej obu państw;
- ma świadomość wpływu historii stosunków polsko-ukraińskich na współczesne postrzegane Polski i Polaków na Ukrainie oraz Ukrainy i Ukraińców w Polsce.

UMIEJĘTNOŚCI
W trakcie lekcji uczeń/uczennica:

- doskonali umiejętność korzystania z różnych źródeł informacji;
- dostrzega potrzebę przezwyciężenia zaszłości historycznych i wzajemnych stereotypów, oraz rozwijania dobrosąsiedzkich relacji między narodami na różnych poziomach kontaktów i współdziałania.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
W trakcie lekcji uczeń/uczennica:

- uczy się komunikacji, współpracy w grupie i zastosowania norm współżycia społecznego;
- doskonali umiejętności logicznego i krytycznego myślenia, a także umiejętności zbierania i wykorzystywania argumentów;
- uczy się postaw wobec innych uczestników dyskusji i szanowania ich opinii;
- zauważa potrzebę pojednania między narodami, konstruktywnego dialogu dla wzmocnienia partnerstwa politycznego oraz dobrych relacji międzyludzkich.

Metody i formy pracy:
Dyskusja punktowana, praca w grupach, miniwykład konwersatoryjny, burza mózgów, praca z materiałem źródłowym.

Uwagi o realizacji lekcji:
Przed pierwszą lekcją należy przygotować karteczki samoprzylepne/biurowe (mogą być zastąpione np. darmową aplikacją Mentimeter). Konspekt jest możliwy do wykorzystania w wersji okrojonej na zajęciach w postaci jednej lekcji (45 minut).

Przebieg lekcji:
LEKCJA 1.

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Po przywitaniu i sprawdzeniu obecności nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia jaki wpływ na stosunki polsko-ukraińskie ma rosyjska agresja przeciwko Ukrainie, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku. Zaznacza, że konflikt ten sprawił, iż relacje polsko-ukraińskie są dziś bliskie, jak nigdy dotąd, a ścisła współpraca Warszawy i Kijowa tworzy nową architekturę bezpieczeństwa w Europie.
- Prowadzący/prowadząca zwraca uwagę na ponad tysiącletnie sąsiedztwo Polski i Ukrainy, które pełne było napięć w relacjach wzajemnych – okresy przyjaznej współpracy i pokojowego współistnienia mieszały się z latami konfliktów i kryzysów, a także wojen. Następnie prosi uczniów/uczennice o wskazanie i zapisanie na kartce (lub w aplikacji Mentimeter) wydarzeń historycznych, które położyły się cieniem na relacjach pomiędzy oboma narodami, były hamulcem w kontaktach na szczeblu państwowym, bądź sprzyjały powstawaniu uprzedzeń i stereotypów. Uczniowie/uczennice odczytują swoje propozycje. Najważniejsze, w tym m.in. sytuacja ukraińskiej mniejszości w II Rzeczypospolitej, zbrodnia Wołyńska, akcja „Wisła", powinny zostać zapisane na tablicy i krótko umówione przez nauczyciela/nauczycielkę.

FAZA REALIZACYJNA

- Nauczyciel/nauczycielka zwraca uwagę klasy, że proces odrodzenia narodowego na Ukrainie rozpoczął się pod wpływem przemian politycznych dokonujących się w Europie, a w tym przede wszystkim w Polsce oraz polityki „pieriestrojki" i „głasnosti", urzeczywistnianej w byłym ZSRR. Dnia 24 sierpnia 1991 roku Ukraina ogłosiła deklarację niepodległości, a Polska jako pierwsze państwo uznała niepodległość swojego sąsiada.
- Prowadzący/prawadząca dzieli klasę na mniejsze grupy, zapisuje na tablicy określenie „dobrosąsiedzkie stosunki" i prosi każdą z nich o wy-

jaśnienie tego terminu w kontekście relacji międzynarodowych oraz zapisanie swoich odpowiedzi na kartce papieru (odpowiedzi należy zebrać). W kolejnym kroku rozdaje grupom postanowienia „Traktatu między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy" (materiał nr 1 i 2) oraz kartę pracy (materiał nr 3) prosząc o wykonanie zadań, opartych na analizie materiałów źródłowych. Po upływnie wyznaczonego czasu następuje prezentacja wyników pracy. Zgodnie z ustalonym porządkiem zabierania głosu reprezentant/reprezentantka poszczególnych grup udzielają odpowiedzi na kolejne pytania. Kluczowe elementy ich wypowiedzi powinny zostać odnotowane. Rolą nauczyciela/nauczycielki jest wspieranie pracy uczniów/uczennic pytaniami pomocniczymi, tak aby w stopniu możliwie najszerszym wykorzystali/wykorzystały materiał źródłowy i wyciągnęli/wyciągnęły właściwe wnioski.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Na zakończenie nauczyciel/nauczycielka pyta ponownie grupy, jak zdefiniowaliby „dobrosąsiedzkie stosunki" odwołując się do poznanego materiału źródłowego. Odpowiedzi powinny zostać porównane z tymi, które padły na początku lekcji. Warto również dodać, że po aneksji Krymu oraz zaangażowaniu Rosji w wojnę na wschodzie Ukrainy złudzenia o dotychczasowej współpracy z tym państwem zostały rozwiane nie tylko w Ukrainie i Polsce, ale również w Europie. Widoczny jest również powrót do geopolitycznej i ideologicznej konfrontacji między Rosją a resztą świata. Wspomniane wydarzenia znacząco wpływają na poziom zaufania w relacjach międzypaństwowych w państwach sąsiadujących z Rosją, jak również wywołują poważne wątpliwości dotyczące poszanowania zasad zawartych w traktatach o dobrosąsiedztwie.

LEKCJA 2.

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka rozpoczyna lekcję od przypomnienia, iż wielokrotnie w ostatnich trzydziestu latach poczucie wzajemnie wyrządzonej krzywdy utrudniało zbliżenie między Polską a Ukrainą. Prawdziwym przełomem w stosunkach wzajemnych były wydarzenia związane z wyborami prezydenckimi w Ukrainie (2004 r.). W mediacjach pomiędzy kandydatami (Wiktorem Juszczenko i Wiktorem Janukowyczem) dużą rolę odegrała polska dyplomacja oraz ówczesny prezydent Aleksander Kwaśniewski.
- Następnie nauczyciel/nauczycielka pyta uczniów/uczennice czym była tzw. „pomarańczowa rewolucja w Ukrainie". Najważniejsze informa-

cje (takie jak rok, przyczyny jej wybuchu oraz skutki) powinny zostać zapisane na tablicy.

FAZA REALIZACYJNA

- Uczniowie/uczennice samodzielnie rozwiązują kartę pracy dot. pomarańczowej rewolucji (materiał nr 4). Po upływnie wyznaczonego czasu, odpowiedzi są omawiane wspólnie. Nauczyciela/nauczycielki kieruje dyskusją i czuwa nad jej właściwym przebiegiem. Ważne, by zespół klasowy rozpoznał na obrazie ukraińskiej malarki Natalii Kołumbet-Mochowykowej wspólny wizerunek prezydenta Wiktora Juszczenki i premier Julii Tymoszenko jako symbol pomarańczowej rewolucji. Warto również dodać, że kolejne miesiące po rewolucji przyniosły jednak pewne rozczarowania. Szybko pojawiły się podziały w obozie „pomarańczowych", różnice zdań pomiędzy prezydentem i premier sprawiły, iż stali się oni politycznymi przeciwnikami (w tym też charakterze wzięli udział w wyborach prezydenckich w 2010 roku). Z odpowiedzi na drugie pytanie wybrzmieć powinno stwierdzenie, że w trakcie rewolucji ukraińskie społeczeństwo zademonstrowało swoje przywiązanie do idei demokratycznych, szacunek dla zasady rządów prawa, a także przekonanie o potrzebie istnienia wolnych mediów. W konsekwencji Ukraina udowodniła społeczności międzynarodowej, że jest krajem europejskim – nie tylko w sensie geograficznym, lecz także – co ważniejsze – pod względem przywiązania do najważniejszych wartości demokratycznych. Warto również podkreślić, że było to wydarzenie w które zaangażowała się niezwykła z punktu widzenia najnowszej historii Ukrainy liczba osób.
- Następnie nauczyciel/nauczycielka dzieli uczniów/uczennice na 3 lub 4 grupy, które przygotowują się do dyskusji punktowej na temat „Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy. Hasło czy rzeczywistość?". Każda z grup otrzymuje materiały edukacyjne, które pomogą im przygotować się do dyskusji – kalendarium stosunków polsko-ukraińskich oraz fragment artykułu Bartłomieja Sienkiewicza, w którym przedstawił argumenty za polityką pragmatyczną wobec wschodnich sąsiadów (materiały nr 5 i 6). Po upływnie wyznaczonego czasu, reprezentanci grup (2 osoby) biorą udział w dyskusji, natomiast pozostali przysłuchują się jej. Uczestnicy/uczestniczki rozmów podlegają ocenie, dlatego muszą poznać kryteria oceny przez nauczyciela/nauczycielkę (materiał nr 7). Dyskusja trwa określony czas (10–20 min). Uczestnicy/uczestniczki mogą posługiwać się planem dyskusji oraz korzystać z notatek sporządzanych podczas grupowej narady. Na koniec nauczyciel wspólnie z klasą analizuje przebieg i wyniki rozmów.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Na zakończenie, po podsumowaniu przez nauczyciela najważniejszych informacji dot. współpracy polsko-ukraińskiej po 1989 roku, uczniowie/uczennice wskazują główne etapy w rozwoju stosunków bilateralnych w ostatnim trzydziestoleciu. Ocenie poddana zostaje również rola Polski jako „adwokata" ukraińskich aspiracji do członkostwa w strukturach Unii Europejskiej i NATO.

Literatura dodatkowa:

- Czas Euromajdanu, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszowska, Warszawa 2015.
- Fedorowicz K., Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999, Poznań 2004.
- Gibas-Krzak D., Ukraina między Polską a Rosją, Toruń 2006.
- Granica Polski i Ukrainy. Bariera czy szansa współpracy, red. W. Gizicki, A. Podraza, Lublin 2008.
- Jędraszczyk K., Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy, Poznań 2010.
- Kacewicz Michał, Sotnie wolności. Ukraina od Majdanu do Donbasu, Warszawa 2014.
- Kapuśniak T., Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych, Warszawa – Lublin 2008.
- Klekot E., Kosiewski P., Dobra kultury. Współpraca i problem roszczeń w relacjach polsko-ukraińskich. Rekomendacje, Warszawa 2006.
- Konieczna J., Polska i Ukraina. Wzajemny wizerunek, Warszawa 2001.
- Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów, Wrocław 2008.
- Polityka zagraniczna RP 1989-2002, red., R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2002.
- Polska –Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (1939–1945), opr. R. Niedzielko, Warszawa 2003.
- Wojciechowski M., Pomarańczowy Majdan, Warszawa 2006.
- Yekelchyk S., Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu, Kraków 2009.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Tekst Traktatu między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, fragmenty

Artykuł 1

W nowych warunkach politycznych Strony zobowiązują się rozwijać stosunki w duchu przyjaźni, współpracy, wzajemnego szacunku, zrozumienia, zaufania i dobrego sąsiedztwa na podstawie prawa międzynarodowego, w tym zasad suwerennej równości, niestosowania siły lub groźby jej użycia, nienaruszalności granic, integralności terytorialnej, pokojowego załatwiania sporów, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, samostanowienia narodów, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, wykonania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Artykuł 2

Strony uważają za nienaruszalną istniejącą i wytyczoną w terenie granicę między nimi i potwierdzają, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych oraz nie będą takich roszczeń wysuwać w przyszłości.

Artykuł 3

(…)

2. Strony będą współpracować na rzecz bezpieczeństwa i stabilności w Europie, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa regionalnego, i w tym celu będą wspierać proces rozbrojenia w dziedzinie broni jądrowej, chemicznej i innych rodzajów broni masowej zagłady oraz broni konwencjonalnej.

Artykuł 4

1. Zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych Strony będą rozstrzygać spory, które mogłyby powstać między nimi, wyłącznie środkami pokojowymi i wyrzekają się użycia siły lub groźby jej użycia w stosunkach wzajemnych.

2. Żadna ze Stron nie pozwoli, aby z jej terytorium państwo trzecie lub państwa trzecie dokonały aktu agresji zbrojnej przeciwko drugiej Stronie.

(…)

Artykuł 7

1. Strony będą sprzyjać wzajemnie korzystnej współpracy gospodarczej, w tym handlowej, opartej na zasadach rynkowych, i zapewnią dogodne warunki takiej współpracy, z uwzględnieniem ochrony inwestycji, technologii, praw autorskich i patentowych, oraz będą dokonywać odpowiednich regulacji prawnomiędzynarodowych w zakresie obiegu kapitałów, przepływu siły

roboczej, towarów i usług, jak również będą zawierać odpowiednie umowy w zakresie współpracy gospodarczej.

(…)

Artykuł 9

1. Strony będą dążyć do zapewnienia trwałego bezpieczeństwa ekologicznego i znaczącego zmniejszenia istniejącego zanieczyszczenia środowiska. Zgodnie z międzynarodowymi standardami będą także dążyć do zapobiegania wszelkim zanieczyszczeniom transgranicznym, między innymi przez stosowanie bezpiecznych technologii i produkcję ekologicznie czystą, zwłaszcza w rejonach przygranicznych oraz w dorzeczach Bugu i Sanu.

(…)

Artykuł 11

1. Strony, zgodnie z ogólnie obowiązującymi standardami międzynarodowymi, dotyczącymi ochrony mniejszości narodowych, uznają prawo członków mniejszości polskiej na Ukrainie i ukraińskiej w Rzeczypospolitej Polskiej, indywidualnie lub wespół z innymi członkami danej mniejszości, do zachowania, wyrażania i rozwijania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej, bez jakiejkolwiek dyskryminacji i w warunkach pełnej równości wobec prawa.

(…)

Artykuł 12

1. Strony będą podejmować i wspierać działania zmierzające do zachowania i rozwijania pozytywnych tradycji wspólnego dziedzictwa oraz przełamywania uprzedzeń i negatywnych stereotypów w stosunkach między obu narodami. W tych celach Strony stworzą warunki do wzajemnego swobodnego rozpowszechniania rzetelnych informacji o wszystkich sferach ich życia społecznego i kulturalnego.

(…)

Artykuł 15

Strony będą popierać współpracę oświatową, w tym nauczanie języka polskiego na Ukrainie oraz języka ukraińskiego w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach szkół i uczelni, a także poza nimi.

(…)

Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r., Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573.

Materiał nr 2.

Tweet Ministerstwa Spraw Zagranicznych w związku z rocznicą wejścia Polski do Unii Europejskiej

Źródło: https://twitter.com/MSZ_RP/status/1652931105941602304?s=20 (dostęp 20 maja 2013 r.)

Pytania kontrolne:

1. Na podstawie materiału nr 1 określ zasady na jakich miały opierać się relacje między oboma państwami. Wskaż ponadto po 2 elementy, które można zaliczyć do celów i zadań współpracy politycznej, gospodarczej i społecznej.
2. Odwołując się do materiałów nr 1 i 2 oceń jaki wpływ na relacje polsko-ukraińskie miało rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku.

Materiał nr 3.

Karta pracy dot. podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy między Polską a Ukrainą w dniu 18 maja 1992 roku

Źródło: gov.pl, (z poprawkami), (dostęp 10 maja 2023 r.)

Pytania kontrolne:

Podaj imię i nazwisko polityków, którzy podpisali dokument:

Z RAMIENIA UKRAINY: _____

Z RAMIENIA POLSKI: _____

Oceń prawdziwość podanych stwierdzeń. Zaznacz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

1.	Postać nr 1 wspierała działania niepodległościowe i po ogłoszeniu powstania niezależnego państwa ukraińskiego dnia 5 grudnia 1991 roku została pierwszym prezydentem Ukrainy.	**P**	**F**
2.	Postać nr 2 otrzymała 5 października 1985 roku Pokojową Nagrodę Nobla.	**P**	**F**

Materiał nr 4.

Obraz ukraińskiej malarki Natalii Kołumbet-Mochowykowej pt. „I love you" (2005 r.)

Źródło: https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/pochemu-u-jushchenko-vyrocla-koca-a-ledi-ju-ctala-kukloj-130692.html (dostęp 10 maja 2023 r.).

Pytania kontrolne:

1. Wyjaśnij symboliczne znaczenie obrazu:

_____

_____

2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij znaczenie pomarańczowej rewolucji dla Ukrainy:

_____

_____

_____

Materiał nr 5.

Kalendarium stosunków polsko-ukraińskich w latach 1991–2016

Sierpień 1991 r.	Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła Akt Niepodległości.
Maj 1992 r.	Podpisanie „Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy między Polską a Ukrainą".

Luty 1993 r.	Podpisanie polsko-ukraińskiej umowy o współpracy w dziedzinie wojskowej.
Sierpień 1993 r.	Polski rząd ogłosił, że partnerstwo z Ukrainą jest jednym z priorytetów polskiej polityki zagranicznej.
Marzec 1994 r.	Po przystąpieniu do programu „Partnerstwo dla Pokoju" ministrowie spraw zagranicznych obu państw potwierdzili w oficjalnej deklaracji strategiczny charakter współpracy polsko-ukraińskiej.
Sierpień 1994 r.	Premierzy obu krajów podpisali deklarację o zasadach i kierunkach współpracy gospodarczej.
Czerwiec 1996 r.	Wizyta prezydenta Łeonida Kuczmy w Polsce, podczas której Ukraina i Polska udzieliły sobie wzajemnego poparcia w dążeniu do integracji ze strukturami zachodnimi. Prezydent Kuczma potwierdził, że Ukraina nie sprzeciwia się wejściu Polski do NATO.
Maj 1997 r.	Prezydenci Polski i Ukrainy podpisali „Wspólne oświadczenie o zgodzie i pojednaniu", w którym uczczono pamięć ofiar konfliktów polsko-ukraińskich.
Marzec 1999 r.	Przystąpienie Polskiej do NATO.
Lipiec 2003 r.	Uroczystości upamiętniające 60. rocznicę tragedii wołyńskiej w Pawliwce (Ukraina) z udziałem prezydentów Polski i Ukrainy. Odsłonięcie pomnika upamiętniającego mord ukraiński na Polakach w Porycku.
Kwiecień 2004 r.	Podpisanie „Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o dodatkowych środkach zaufania i bezpieczeństwa".
Październik–Grudzień 2004 r.	Sfałszowane wyniki wyborów prezydenckich i elekcja Wiktora Juszczenki na prezydenta Ukrainy.
Listopad 2004 – Styczeń 2005	Pomarańczowa rewolucja.

Marzec 2005 r.	Podpisanie „Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o współpracy gospodarczej”.
Czerwiec 2005 r.	Oficjalne otwarcie Cmentarza Orląt Lwowskich z udziałem prezydentów Polski i Ukrainy.
Maj 2006 r.	Uroczyste odsłonięcia pomnika pomordowanym Ukraińcom w Pawłokomie (woj. podkarpackie) z udziałem prezydentów Polski i Ukrainy.
Kwiecień 2007 r.	Wizyta w Polsce prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenki. Wydanie przez obu prezydentów wspólnego oświadczenia z okazji 60. Rocznicy akcji „Wisła” oraz podpisanie „Mapy Drogowej Współpracy Polsko-Ukraińskiej na lata 2007–2008”.
Maj 2009 r.	Polska i Szwecja wspólnie wystąpiły z inicjatywą tzw. Partnerstwa Wschodniego, które ma pogłębiać więzi polityczne i integrację gospodarczą z sześcioma partnerskimi krajami Europy Wschodniej (w tym Ukrainy) i Zakaukazia.
Luty 2010 r.	Zwycięstwo Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich, porażka Julii Tymoszenko.
Czerwiec – lipiec 2012 r.	Polska i Ukraina wspólnie zorganizowały „UEFA Euro 2012”.
Wrzesień 2012 r.	Uroczyste otwarcie i poświęcenie Polskiego Cmentarza Wojennego w Bykowni (czwartego spośród tzw. cmentarzy katyńskich) z udziałem obu prezydentów.
Grudzień 2014 r.	Prezydent RP, w obecności prezydenta Ukrainy, podpisał ustawę o ratyfikacji umowy stowarzyszeniowej UE-Ukraina. Zapewnił równocześnie, że Polska wspiera Ukrainę w jej drodze ku instytucjom świata zachodniego mając pełną świadomość, że wymaga to ciężkiej pracy zarówno od samych Ukraińców, jak i Polaków.
Grudzień 2016 r.	Zacieśnienie współpracy obronnej pomiędzy Polską a Ukrainę w 25. rocznicę uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy.

Materiał nr 6.
Bartosz Sienkiewicz, Pochwała minimalizmu, artykuł opublikowany w „Tygodniku Powszechnym" w 2000 r.

(…) Można zatem powiedzieć, że w Polsce panuje powszechna zgoda co do wagi niepodległości Ukrainy dla polskiej racji stanu, wsparcia aspiracji Litwy do NATO i UE, podtrzymywania nadziei w białoruskich demokratach. Zgoda panuje także co do niedopuszczalności rozmów z Rosją o krajach sąsiedzkich «ponad ich głowami». (…)

Skąd zatem wspomniana na wstępie krytyka i inne głosy, poddające surowej ocenie polską aktywność na Wschodzie – jak choćby ostatnia debata komisji spraw zagranicznych na temat stosunków z Rosją i polityki wschodniej? Myślę, że bierze się ona z narastającego poczucia bezradności, albo też z niezadowalających polskie aspiracje efektów tejże polityki.

Rozgoryczenie to jest pochodną złudzeń, które żywiliśmy wobec obszaru Międzymorza. Złudzeń, które żywiła nie tyle polska dyplomacja, ile w ogóle polskie elity polityczne, szczególnie wywodzące się z kręgu czytelników „Kultury" paryskiej. Warto opisać te złudzenia, gdyż ich weryfikacja może sprzyjać efektywności polityki zagranicznej i myślenia o celach, możliwych do osiągnięcia na Wschodzie.

ZŁUDZENIE I: HISTORIOZOFICZNE

Przez pokolenia przyzwyczailiśmy się do myśli, że Polska wiedzie wielowiekowy spór z Rosją o przynależność cywilizacyjną obszaru między etniczną Polską a Rosją. W tym przekonaniu utwierdzały nas nie tylko materialne świadectwa obecności Polski na Kresach, «wypisy z historii», ale i znaczna część literatury, że nie wspomnieć o słynnym wierszu Puszkina «Słowiański spór».

Tymczasem problem przedstawia się w ten sposób tylko z polskiej perspektywy. Dla Rosji Polska jako realny przeciwnik «równy rosyjskim bogom nocy», nie istnieje. A 70 lat komunizmu plus dziedzictwo Rosji carskiej na przeważającej części obszaru Ukrainy czy Białorusi powodują, że dla tych społeczeństw Polska jako alternatywny, historyczny ośrodek cywilizacyjno-polityczny nie występuje w świadomości społecznej. (…)

ZŁUDZENIE II: SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIE

(…) Istnieje w Europie przekonanie, że naszym pierwszoplanowym obowiązkiem politycznym jest oddziaływanie w kierunku ukonstytuowania się w państwach post-sowieckich – a szczególnie tych bliskich granic Europy – społeczeństwa obywatelskiego według wzorów zmian, które przeszły kraje Europy Środkowej. (…) Zgadzam się w pełni z tezą o kluczowym znaczeniu przemian społecznych na Wschodzie dla bezpieczeństwa Polski, ale nie sądzę, aby dało się uczynić z niej postulat polityczny, który można przełożyć na pragmatyczne działanie o obliczalnych skutkach. Kiedy w roku 1991 na wschód od polskich granic

powstawała niepodległa Białoruś czy Ukraina, przyjmowaliśmy ten fakt jako naturalną kontynuację procesu wolności ludów, który wcześniej ogarnął Europę Środkową – i automatycznie przykładaliśmy do sytuacji w tych krajach nasz system wartości. (…)

ZŁUDZENIE III: INSTYTUCJE DEMOKRATYCZNE

Kiedy próbujemy określić charakter państw powstałych na gruzach ZSRR, takich jak Ukraina, Rosja czy Kazachstan, jesteśmy skazani na nieprzystawalność formy do treści. Pozornie są to kraje demokratyczne: ich władze są wyłaniane w drodze wyborów, istnieją parlamenty i formalnie niezawisłe sądy. Są konstytucje, gwarantujące swobody obywatelskie i prawa człowieka. Ale praktyka sprawowania władzy różni się radykalnie od konstytucyjnych ram prawnych. (…).

Fasadowość demokracji powoduje, że o ile nie mamy problemu z kwalifikacją Białorusi jako państwa autorytarnego, to przy Ukrainie pojawia się więcej znaków zapytania. Przykładem choćby sposób reelekcji prezydenta Kuczmy, w trakcie której obóz prezydencki przy wsparciu oligarchów (ludzi wielkiego przemysłu i kapitału) de facto wyeliminował wszelką konkurencję, rozbijając od wewnątrz zagrażające mu partie polityczne i przejmując w sposób administracyjny kontrolę nad mediami. (…)

REALNA MAPA MIĘDZYMORZA...

(…) Polska jest sąsiadem krajów, których niepodległość wprawdzie nie jest kwestionowana i wydaje się trwałym elementem mapy Europy. Ale granica z Ukrainą, Białorusią czy obwodem kaliningradzkim jest granicą narastającego kontrastu cywilizacyjnego: granicą światów, w których obowiązują zupełnie inne reguły i standardy życia codziennego. Z perspektywy Warszawy jedynymi podmiotami państwowymi, z którymi możemy prowadzić obliczalną politykę zagraniczną, są Litwa i Ukraina. (…)

Dotąd, mimo że Ukraina nie podjęła żadnych istotnych zmian wewnętrznych i od dekady znajduje się w stanie «dryfu» między Moskwą a Zachodem, państwo to skutecznie broniło się przed rosyjską dominacją (…).

...I JEJ KONSEKWENCJE

Jednak mimo olbrzymiej pracy, jaką państwo polskie wykonało, by zacieśnić stosunki z Ukrainą, nasze realne instrumenty wsparcia są słabe, a możliwości oddziaływania na wewnątrzukraińskie przemiany – prawie żadne. O przyszłości relacji Ukrainy z Rosją decydować będzie stopień autonomizacji ukraińskiej gospodarki od rosyjskiego kapitału i oderwania się Ukrainy od postsowieckiego modelu oligarchizacji przemian gospodarczych. (…)

Właśnie w najbliższych miesiącach, czy w najbliższym roku, zadecyduje się miejsce Ukrainy na mapie Europy. Tymczasem Warszawa nie posiada „w odwodzie" ani prywatnego kapitału, ani zdolności kredytowych, mogących wspomóc proces prywatyzacji na Ukrainie. Jesteśmy po prostu zbyt słabym pań-

stwem, abyśmy mogli wpływać na sytuację na wschód od Przemyśla. Poza jednym elementem, który w ostatnich miesiącach nabrał wręcz symbolicznego znaczenia: przebiegiem nowych gazociągów na Zachód. (…)

Źródło: B. Sienkiewicz, Pochwała minimalizmu, „Tygodnik Powszechny z 24–31 grudnia 2000 r., nr 52–53.

Materiał nr 7.

Arkusz oceny dyskusji punktowanej dla nauczyciela/nauczycieli

Kryteria oceny	Punkty	Uczestnicy/uczestniczki							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Prezentacja informacji opierającej się na faktach	+2								
Zajęcie stanowiska (prezentacja osobistej opinii)	+2								
Dostrzeganie analogii (podobieństwa)	+2								
Komentarz do informacji lub jej uzupełnienie	+1								
Zwrócenie uwagi na błąd	+1								
Wypowiedź nie na temat, odejście od planu dyskusji	-2								
Rozpoczęcie dyskusji	+1								
Przejście do następnego zagadnienia, według planu	+1								
Wciągnięcie innej osoby do dyskusji	+1								
Przerywanie innym, przeszkadzanie w dyskusji	-3								
Monopolizowanie dyskusji (wypowiedź ponad 30 sekund)	-2								

Atak osobisty (niewłaściwe uwagi ad personam)	-3								
Przeproszenie za niewłaściwe zachowanie	+1								
OGÓŁEM PUNKTÓW									

Źródło: J. Zola, J. Schabieński, Punktowana dyskusja, Warszawa 1999.

TEMAT: WSPÓŁPRACA KULTURALNA I NAUKOWA MIĘDZY POLSKĄ A UKRAINĄ W XXI WIEKU – WYMIANA ARTYSTYCZNA, FESTIWALE, PROGRAMY EDUKACYJNE, PARTNERSTWA UNIWERSYTECKIE

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Wskazanie na wielowymiarową polsko–ukraińską wymianę kulturową w XXI wieku oraz najważniejsze wydarzenia z najnowszej historii Ukrainy

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna nazwę oraz twórców interesującego polsko-ukraińskiego projektu muzycznego płyta „Voo Voo i Haydamaky";
- identyfikuje trzy charakterystyczne dla kuchni ukraińskiej potrawy barszcz ukraiński, pierogi, kutia, kapuśniak;
- sytuuje w miejscu i czasie jedno z najważniejszych wydarzeń w najnowszej historii Ukrainy - manifestacje na kijowskim Majdanie, zwane „pomarańczową rewolucją" w 2004 roku;
- określa nazwę ważnego i owocnego programu wymiany młodzieży z Polski i Ukrainy – Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafi:

- wyszukiwać w Internecie potrzebne do wypełnienia karty pracy informacje o wydarzeniach kulturalnych na styku polsko-ukraińskim oraz historii Ukrainy;
- uzupełniać brakujące w karcie pracy informacje dotyczące najnowszej historii Ukrainy;
- dopasowywać obraz (zdjęcie) do wydarzenia historycznego;
- analizować materiał źródłowy;

Metody i formy pracy:
Praca pod kierunkiem, praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu.

Uwagi o realizacji:
Lekcje według przygotowanego planu i karty pracy można realizować zarówno w szkole podstawowej (klasy 7-8), jak i szkołach ponadpodstawowych.

W zależności od wieku uczniów należy różnicować poziom uszczegółowienia podawanych informacji uzupełniających.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjne (ok. 2-3 minuty);
- Nauczyciel prowadzący zajęcia podaje uczniom temat zajęć, a następnie prosi ich podanie znanych im przykładów polsko-ukraińskiej wymiany, współpracy na polu kultury (ok. 5-7 minut);
- Nauczyciel informuje uczniów, że dalszej części zajęć będą proszeni o uzupełnienie kart pracy, które zawierają kilka pytań dotyczących polsko-ukraińskiej wymiany kulturowej oraz najnowszej historii Ukrainy, a następnie, w zależności od przyjętej formuły, rozdaje każdemu uczniowi lub też w podziale na grupy wspomnianych kart pracy (ok. 2 minuty)

FAZA REALIZACYJNA

- Uczniowie proszeni są, aby w pierwszej kolejności spróbowali uzupełnić karty pracy samodzielnie, a dopiero w drugiej części wykorzystali urządzenia mobilne z dostępem do Internetu (ok. 10 minut);
- Prezentacja przez uczniów informacji uzupełnionych na kartach pracy (ok. 4-5 minut);
- Uczniowie proszeni są o przygotowanie jednego prostego zadania, które podobnie jak te umieszczono na karcie pracy, mogłyby znaleźć się w materiałach przygotowanych dla innych klas (ok. 5 minut);
- Kilka osób lub grup proszonych jest o przedstawienie przygotowanych przez siebie, na odwrocie karty pracy przykładowych poleceń (ok. 5 minut)

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel prosi uczniów o przypomnienie najważniejszych informacji, które zostały przedstawione podczas lekcji;
- Nauczyciel prowadzący prosi uczniów o uzupełnienie/dokończenie, w ramach zadania domowego, następującego zdania: „Kultura i sztuka to droga do zrozumienia i pojednania narodów, gdyż/dlatego, że _____

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Karta pracy

Pytanie 1. *Niby różnic między nami wiele. I budują między nami most. Lecz muzyka wygra z tym co dzieli. Bo muzyka spotyka wszędzie ten sam los.*

Z jakiego polsko-ukraińskiego projektu muzycznego pochodzą słowa piosenki Wojciecha Waglewskiego

_____

Pytanie 2. Wymień 3 potrawy ukraińskie znane także w Polsce:

1. _____
2. _____
3. _____

Pytanie 3. W jakich programach wymiany może uczestniczyć młodzież z Ukrainy i Polski?

_____

_____

Pytanie 4. Do jakiego wydarzenia odwołuje się poniższa fotografia? Podaj rok i miejsce.

Źródło: domena publiczna (dostęp 8 maja 2023 r.).

Zadanie domowe:

Proszę o uzupełnienie/dokończenie następującego zdania:

„Kultura i sztuka to droga do zrozumienia i pojednania narodów, gdyż/dlatego, że _____”.

Proponowane odpowiedzi:

1. „Voo Voo i Ukrainni” / projekt-płyta „Voo Voo i Haydamaky”. Haydamaky to znakomity ukraiński zespół folk-rockowy, znany z koncertów w Polsce, w tym zwłaszcza ze wspólnych występów z Voo Voo.
2. barszcz ukraiński, pierogi, kutia, kapuśniak*
3. Polsko-Ukraińska Rada Wymiany Młodzieży (PURWM)
4. Manifestacje na kijowskim Majdanie, zwane „pomarańczową rewolucją” w 2004 roku.

TEMAT: UKRAIŃCY W POLSCE – LICZBA, STRUKTURA SPOŁECZNA, JĘZYK I KULTURA, PROBLEMY INTEGRACJI I ASYMILACJI, WZAJEMNE RELACJE Z POLAKAMI

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Poznanie i zrozumienie aktualnego położenia ludności ukraińskiej w Polsce oraz dalszych perspektyw integracji i asymilacji – szans i zagrożeń dla Polski.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonych lekcjach uczeń/uczennica:

- identyfikuje pojęcia i terminy: uchodźca, migracje – zarobkowa i polityczna, asymilacja, integracja, mniejszość narodowa, diaspora, strategie zarządzania kryzysami: Top-down i Bottom-up;
- zna przyczyny napływu kolejnych fal ludności ukraińskiej do Polski;
- ocenia konsekwencje migracji Ukraińców;
- zna i różnicuje położenie ludności ukraińskiej w Polsce

UMIEJĘTNOŚCI
Po zakończonych lekcjach uczeń/uczennica:

- potrafi dokonać prawidłowej interpretacji zjawisk społeczno-politycznych;
- potrafi dokonać interpretacji materiałów źródłowych

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po zakończonych lekcjach uczeń/uczennica:

- opanował skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach;
- opanował łączenie informacji z różnych źródeł;
- opanował przygotowanie do publicznych wystąpień;
- opanował efektywne współdziałanie w zespole;
- opanował twórcze rozwiązywanie problemów

Metody i formy pracy:
Wykład (uwzględniający cechy pogadanki), rozmowa kierowana, analiza tekstów źródłowych, praca z mapą, praca w grupach połączona z prezentacją efektów pracy zespołowej.

Formy pracy:
Praca indywidualna, praca w grupie, praca z tekstami źródłowymi, praca z mapą.

Materiały i środki dydaktyczne:
Duży arkusz papieru, kartki samoprzylepne, możliwe zastąpienie w/w materiałów zapisami na tablicy klasowej.

Przebieg lekcji:
FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjno-porządkowe: sprawdzenie listy obecności, zapoznanie uczniów z tematem, głównymi zagadnieniami, celami lekcji oraz metodami pracy.
- Celem zajęć jest podjęcie rozważań na temat obustronnych wyzwań – szans oraz zagrożeń, jakie przed obu społecznościami, Polakami i Ukraińcami, otwarła nowa sytuacja. Wprowadzenie (propozycja dla nauczyciela/nauczycielki):

Wyniszczająca wojna na Ukrainie, której nową odsłonę otwarła agresja rosyjska w 2022 roku, a wraz z nią masowy napływ ludności ukraińskiej do Polski, wytworzyły sytuację, jakiej nasz kraj nigdy nie doświadczył w przeszłości. W krótkim czasie w granicach Rzeczypospolitej znalazło się kilka milionów uchodźców, poszukujących schronienia i nowych szans na życie w bezpiecznych, pokojowych warunkach. W gwałtowny sposób uległa zmianie struktura ludnościowa Polski – kulturowa, etniczna oraz językowa.

Spontaniczna i masowa pomoc Polaków (na obu poziomach – odgórnym i oddolnym), skierowana do uciekinierów z Ukrainy, zdaje się jednak nie tylko świadczyć o zrozumieniu dla ich położenia. Wskazuje również na wyraźną gotowość do podjęcia wyzwań, przed którym stanęła współczesna Polska.

Jak podkreśla zespół doradztwa strategicznego firmy Deloitte Consulting, „Polska stanęła w obliczu ogromnej szansy, która przy braku strategicznego planu i dobrej koordynacji, może przekształcić się w wielki problem". Tym bardziej że przedłużający się kryzys za wschodnią granicą naszego państwa nie pozwala wykluczyć następnych fal uchodźców, pchanych na zachód pogarszającą się stale jakością życia na Ukrainie. Dlatego otwarte pozostają pytania o kształt przyszłych relacji oddolnych obu społeczności, szanse wynikające ze wzajemnej koegzystencji oraz perspektywy, jakie może otwierać integracja i asymilacja.

- Po krótkim wstępie nauczyciel/nauczycielka zapowiada, że odpowiedzi na powyższe pytania uczniowie będą poszukiwali w oparciu o materiały źródłowe: dane statystyczne, wykresy, mapy oraz opinie analityków. W drugiej części zajęć przewidziana jest debata oxfordzka, w której wezmą udział dwie drużyny, mające reprezentować przeciwne stanowiska – orędowników tezy o szansach dla Polski (wynikających z napływu Ukraińców), oraz przeciwników tej tezy.

FAZA REALIZACYJNA

Część I

- Rozpoczynając główną część zajęć (część pierwszą) nauczyciel prosi klasę o indywidualne zapoznanie się z materiałem zawartym w załącznikach nr 1 i 2.

W związku z tym formułuje pytania:

1. Jakie okoliczności polityczne po zakończeniu drugiej wojny światowej wpłynęły rozproszenie ludności ukraińskiej w Polsce? Wskaż regiony, w których Ukraińcy występowali po wojnie najliczniej (materiał nr 1)
2. Dlaczego Narodowy Spis Powszechny z 2012 roku nie był w stanie wykazać rzeczywistej liczby Ukraińców w Polsce? (materiał nr 1)
3. Na podstawie danych z lat 2018-2019 określ, jakie sektory polskiej gospodarki zasilają swą pracą Ukraińcy? (materiał nr 2)
4. Jakie dane wskazują na gotowość imigrantów z Ukrainy do zakładania rodzin w Polsce? (materiał nr 2)
5. Po uzyskaniu odpowiedzi ustnych nauczyciel prosi aby uczniowie zapisali je w usystematyzowanej formie w swoich zeszytach.

Część II (analiza materiałów źródłowych oraz debata oxfordzka)

- Po zakończeniu części I nauczyciel/nauczycielka dzieli klasę na dwie grupy. Celem przygotowania do dyskusji (w formule debaty oxfordzkiej), grupy otrzymują zadanie zebrania argumentów, mających bronić przyjętych tez:

Grupa 1: „Ukraińcy w Polsce to szansa dla jej przyszłości"

Grupa 2: „Ukraińcy w Polsce to zapowiedź jej problemów"

- W ramach zadania podsumowującego debatę (zadania domowego) uczniowie zostają poproszeni o spisanie płynących najważniejszych wniosków.
- Przystępując do realizacji zadań grupowych, uczniowie analizują materiał źródłowy, odpowiadając na pytania:
  1. Na podstawie materiału nr 3 określ jaka różnica nastąpiła w obliczu (strukturze) społeczności ukraińskiej w Polsce po 24 lutego 2022 roku.
  2. Na podstawie materiałów nr 4 i 5 oceń (zapisz swoje argumenty) z jakich powodów napływ ludności ukraińskiej do Polski może stać się dla niej źródłem szansy, a z jakich – zagrożeniem?
  3. Na podstawie materiału nr 5 oceń perspektywy jakie stwarzają dla naszego kraju zasoby niematerialne społeczności ukraińskich uchodźców: umiejętności językowe oraz doświadczenie zawodowe.

4. Na podstawie materiału nr 6 wypisz atuty jakie dla państwa polskiego może posiadać diaspora ukraińska.
5. Na podstawie materiału nr 7 wskaż elementy ułatwiające integrację pomiędzy Polakami i Ukraińcami, oraz te, stojące im na przeszkodzie. Dane te wzbogać o własne spostrzeżenia.
6. Na podstawie materiałów nr 8 i 9 określ obszary ryzyka dla wzajemnych relacji społecznych polsko-ukraińskich, tkwiące w przestrzeni medialnej: fake-newsach i innych ukrytych formach wzajemnej stereotypizacji. Na podstawie wiedzy własnej podaj takie przykłady;

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by na podstawie materiału nr 10 (ikonografiki, charakteryzującej strategie: Top-down i Bottom-up) określ przeszkody jakie – Twoim zdaniem – muszą zostać pokonane w Polsce dla skoordynowania wielokierunkowych (oddolnych i odgórnych) wysiłków na rzecz integracji uchodźców z Ukrainy ze społeczeństwem polskim. Posłuż się inwencją oraz wiedzą własną.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE
Materiał nr 1.

Ukraińcy w Polsce – według danych Narodowego Spisu Powszechnego w 2011 roku

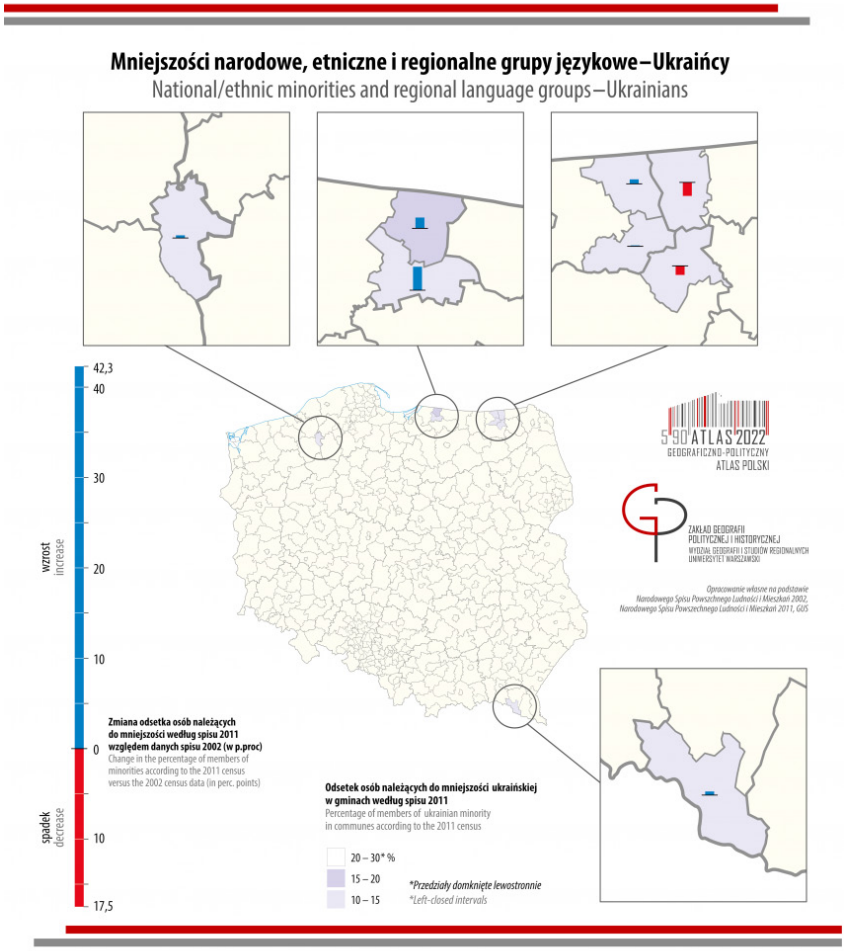

Źródło: Mapa tygodnia: Ukraińcy w Polsce, Geograficzno-Polityczny Atlas Polski, Perspektywa 2022, http://atlas2022.uw.edu.pl/mapa-tygodnia-ukraincy-w-polsce/ (dostęp 6 maja 2023 r.).

Ukraińcy w Polsce według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, komentarz

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku narodowość ukraińską zadeklarowało 51 001 osób, w tym 27 630 jako jedyną. Na załączonej mapie widzimy tymczasem wyłącznie te gminy, w których mniejszość reprezentuje co najmniej 10% mieszkańców. Przede wszystkim są to gminy leżące na terytorium województwa warmińsko-mazurskiego: Lel-

kowo i Pieniężno oraz, idąc nieco dalej na wschód: Budry, Pozezdrze, Banie Mazurskie i Kruklanki. W stosunku do roku 2002 odsetek osób deklarujących tożsamość ukraińską zmalał wówczas w gminach Górowo Iławeckie (gmina miejska) i Godkowo, aczkolwiek w skali całego kraju to właśnie północna część „Krainy Tysiąca Jezior" jest obszarem najliczniej zamieszkiwanym przez ludność utożsamiającą się z ukraińskością: poprzez religię, pielęgnowanie ojczystego języka, folkloru, genealogii i historii rodzinnych, czy też tworzenie lokalnych kanałów komunikacji medialnej (np. sekcja ukraińska polskiego radia Olsztyn). Dwa pozostałe duże skupiska ludności ukraińskiej mieszczą się na terytorium gminy miejsko-wiejskiej Biały Bór na Pomorzu Gdańskim oraz w gminie Komańcza, urokliwym zakątku na pograniczu Beskidu Niskiego i Bieszczadów. W zdecydowanej większości przedstawiciele tej mniejszości przynależą do Kościoła Greckokatolickiego w Polsce i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Przedstawione wyżej dane nie oddają rzecz jasna pełnego obrazu – Ukraińcy żyją dziś bowiem w diasporze na terytorium całej Polski. W kontekście Ziem Zachodnich i Północnych to pokłosie przemian ludnościowych zachodzących po drugiej wojnie światowej. Przede wszystkim mowa o przeprowadzonej w 1947 roku „Akcji Wisła", która polegała na wysiedleniu mieszkańców karpackich wsi (w kontekście których pamiętać należy o złożonym poczuciu tożsamości etnicznej i narodowej, nie zawsze dającym się zamknąć w kategoriach ukraińskości), a następnie rozproszeniu ich na przyłączonych do kraju terenach poniemieckich. Przyjęta przez władze komunistyczne strategia miała na celu uniemożliwienie odtworzenia przez przesiedleńców struktur wspólnotowych (lokalnych, wyznaniowych), a tym samym przyspieszenie ich polonizacji. Stąd pewna trudność w geograficznym ukazaniu zjawisk społecznych i politycznych, które kryją się za tym fragmentem historii. Wspomniane wydarzenia doprowadziły wreszcie do zatarcia zróżnicowania kulturowego południowo-wschodniego pogranicza etnicznego i stały się głównym punktem pamięci historycznej zamieszkujących w Polsce społeczności ukraińskich.

Losy Ukraińców w Polsce to jednak nie tylko kwestia mniejszości narodowej, ale i migrantów zarobkowych. W oczekiwaniu na wyniki tegorocznego spisu powszechnego, zastanówmy się więc: jak bardzo zmienić się może statystyka narodowościowa w porównaniu do 2011 roku?

Źródło: Mapa tygodnia: Ukraińcy w Polsce, Geograficzno-Polityczny Atlas Polski, Perspektywa 2022, http://atlas2022.uw.edu.pl/mapa-tygodnia-ukraincy-w-polsce/ (dostęp 6 maja 2023 r.).

Materiał nr 2.

Czy Ukraińcy łączą przyszłość z naszym krajem? Dane z okresu: 2018–2019 r.

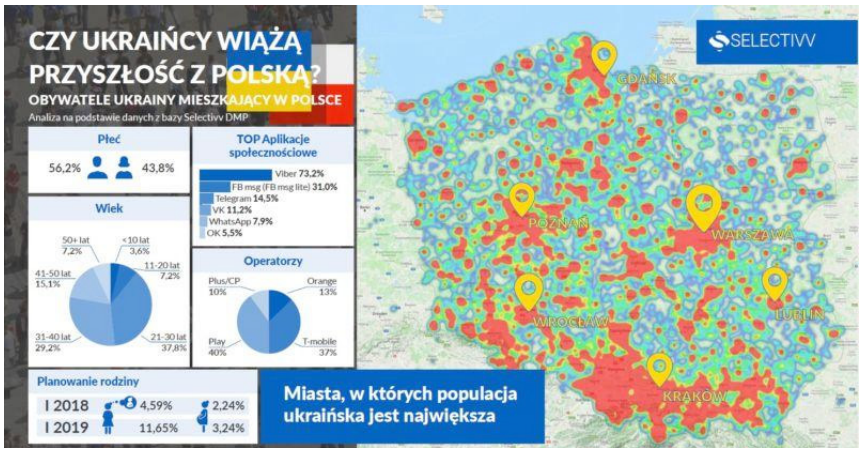

Ukraińcy: Interaktywna mapa obrazująca strefy zamieszkania osób z Ukrainy (2018–2019)

(…). **Warszawa, Wrocław, Kraków, Poznań, Trójmiasto, Lublin** to największe skupiska osób pochodzenia ukraińskiego w Polsce. W stolicy Ukraińcy najczęściej zamieszkują **Pragę** oraz **Ursynów**, a także dzielnicę **Wesoła** i podwarszawski **Sulejówek**, gdzie znajdują się hotele pracownicze. W Trójmieście najchętniej wybierają gdański **Wrzeszcz** i **Chełm**, a od Gdyni wolą okoliczną **Rumię**. Duże skupisko obywateli Ukrainy znajduje się również na terenach sadowniczych: w **regionie grójecko-wareckim**, największym tego typu w kraju, oraz w okolicach **Radomia**. Skąd to wiemy? Dzięki analizie danych o lokalizacji udostępnianych przez smartfony i tablety.

Na potrzeby niniejszej analizy przyjęliśmy, że „osoba z Ukrainy mieszkająca w Polsce" to taka, która posiada kartę SIM polskiego operatora, ale w telefonie ma ustawiony język rosyjski lub ukraiński oraz minimum raz w przeciągu 2018 r. była na terenie Ukrainy i/lub zmieniła w tym czasie kartę SIM na operatora ukraińskiego. Na tej podstawie do badania wybrana została **próba ponad 600 tys. użytkowników z liczby 1 250 000 obywateli Ukrainy przebywających na terenie Polski i sprofilowanych w bazie Selectivv DMP.**

O tym, że Ukraińcy wiążą przyszłość z naszym krajem świadczy większa skłonność do zakładania rodziny. Widać to na przykładzie korzystania z aplikacji pomocnych przy planowaniu ciąży. W styczniu 2019 r. z tego typu aplikacji korzystało blisko **12% Ukrainek** mieszkających w Polsce. To ponad dwa razy więcej niż w analogicznym okresie ubiegłego roku, kiedy to plany związane z powiększeniem rodziny wykazywało niespełna **5% kobiet.** Chęć

założenia rodziny nie dziwi, jeśli spojrzymy na piramidę wieku obywateli Ukrainy przebywających w Polsce: 67% osób jest w wieku reprodukcyjnym, w tym: w wieku **21-30 lat** jest **38%** Ukraińców i Ukrainek, a w wieku **31-40** lat – **29%** z nich. Mniej liczna jest populacja osób w wieku **41-50 lat** i wynosi ok. **15%**, natomiast powyżej **51 roku życia** jest zaledwie **7%** Ukraińców mieszkających w naszym kraju.

Źródło: Czy Ukraińcy łączą przyszłość z naszym krajem? – najnowsze badanie Selectivv, 7 marca 2023 r. https://selectivv.com/czy-ukraincy-wiaza-swoja-przyszlosc-z-naszym-krajem/ (dostęp 6 maja 2023 r.)

Materiał nr 3.
Ukraińcy w Polsce. „Mamy dwie kompletnie różniące się między sobą społeczności"

Obecni uchodźcy to przede wszystkim wykształcone kobiety z dziećmi, o lepszym statusie materialnym. (…)

Obecni uchodźcy to osoby lepiej sytuowane niż przedstawiciele »starej« migracji. W styczniu 2022 r. jedynie 6 proc. populacji Ukraińców w Polsce miało bardzo dobry status materialny, 24 proc. dobry, a 64 proc. średni. Rok później o 7 pkt proc. (do 13 proc.) wzrósł udział osób o bardzo dobrym statusie materialnym, aż o 30 pkt proc. (do 54 proc.) o dobrym.(…).

Źródło: J. Ćwiek, Jak wojna zmieniła społeczność ukraińską w Polsce? Więcej osób zamożnych i kobiet, „Rzeczpospolita" z 20 kwietnia 2023 r., e-wydanie https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art38355031-jak-wojna-zmienila-spolecznosc-ukrainska-w-polsce-wiecej-osob-zamoznych-i-kobiet (dostęp 6 maja 2023 r.).

Materiał nr 4.
Obecna sytuacja (stan na październik 2022 r.) – według zespołu doradztwa strategicznego firmy Deloitte Consulting
Napływ uchodźców

15 milionów Ukraińców opuściło swoje domy (co stanowi 34% populacji kraju), a siły rosyjskie dokonały zniszczeń wycenianych na ponad 500 miliardów USD. Spośród wszystkich państw świata Polska jest krajem goszczącym największą liczbę uchodźców z Ukrainy. Od 24 lutego 2022 roku granicę polsko-ukraińską przekroczyło ponad 3,8 miliona osób. Obecnie przebywa w Polsce od 1,2 do 1,5 miliona ukraińskich uchodźców. Liczba ta opiera się na szacunkach, brakuje bowiem jednej bazy danych gromadzącej komplet informacji. Ponad 30% przebywających w Polsce uchodźców z Ukrainy zamierza pozostać w Polsce po zakończeniu wojny. Dalsza emigracja jest wysoce prawdopodobna.

Podjęte działania

Rząd centralny, władze samorządowe, pracodawcy, organizacje pozarządowe i osoby prywatne były zaangażowane w pomoc uchodźcom z Ukrainy

na wiele sposobów, ale znaczna część tych działań miała charakter krótkoterminowy. Polski sejm przyjął specjalną ustawę z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która gwarantuje:

- Legalny pobyt w Polsce;
- Pomoc finansową i pozafinansową w celu zaspokojenia podstawowych potrzeb;
- Dostęp do rynku pracy (w tym środki służące otwarciu zawodów medycznych), który skutkował zatrudnieniem ponad 200 tysięcy uchodźców;
- Dostęp do opieki zdrowotnej;
- Dostęp do szkół i opieki przedszkolnej dla dzieci uchodźczych.

Ryzyka i możliwości

Główne ryzyka:

- Znaczący koszt wsparcia uchodźców z Ukrainy, niezrównoważony wpływami podatkowymi przez pracujących przedstawicieli tej grupy;
- Potencjalne napięcia społeczne;
- Presja na wzrost cen mieszkań związana z rosnącym popytem przy sztywnej podaży, szczególnie widoczne na rynku najmu;
- Niewystarczająca liczba miejsc dostępnych w systemie opieki przedszkolnej.

Powstałe możliwości:

- Wzrost PKB spowodowany zarówno wzrostem liczby pracujących jak i rosnącą produktywnością pracy, możliwą dzięki większej specjalizacji i rozwojowi największych metropolii;
- Zmniejszenie niedoboru pracowników;
- Poprawa struktury demograficznej Polski, tymczasowo odciążająca system emerytalny.

Potrzeba strategii:

Dotychczasowe środki pomocowe miały często charakter doraźny. Koordynacja pomocy na szczeblu centralnym - ze względu na zróżnicowanie potrzeb - stanowi wyzwanie. W związku z tym nie udało się osiągnąć pełnej synergii między wsparciem ze strony władz centralnych a działaniami społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych. Istnieje więc potrzeba wypracowania kompleksowego planu, który weźmie pod uwagę również możliwość napływu kolejnej fali uchodźców i systemową pomoc w długim terminie.

Dobrze przygotowana strategia będzie korzystna dla wszystkich interesariuszy:

- Uchodźcy – łatwiejsza integracja i wyższy standard życia;

- Polska – wzrost PKB;
- Polacy – wyższy standard życia:
  - Pracodawcy – dostęp do wykwalifikowanych pracowników;
  - Pracownicy – wyższe płace dzięki możliwości większej specjalizacji;
  - Emeryci – wyższe emerytury dzięki wyższym wpływom do ZUS.

Źródło: Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji, Monitor Deloitte, e-wydanie (październik 2022), https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl-Uchodzcy-z-Ukrainy--w-Polsce-Report.pdf (dostęp 6 maja 2023 r.).

Materiał nr 5.

Badanie w liczbach, „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce", 2022

Źródło: Raport Specjalny „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce". Badanie socjologiczne, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego 2022, e-wydanie, STUDIUM. UW.EDU.PL

Materiał nr 6.

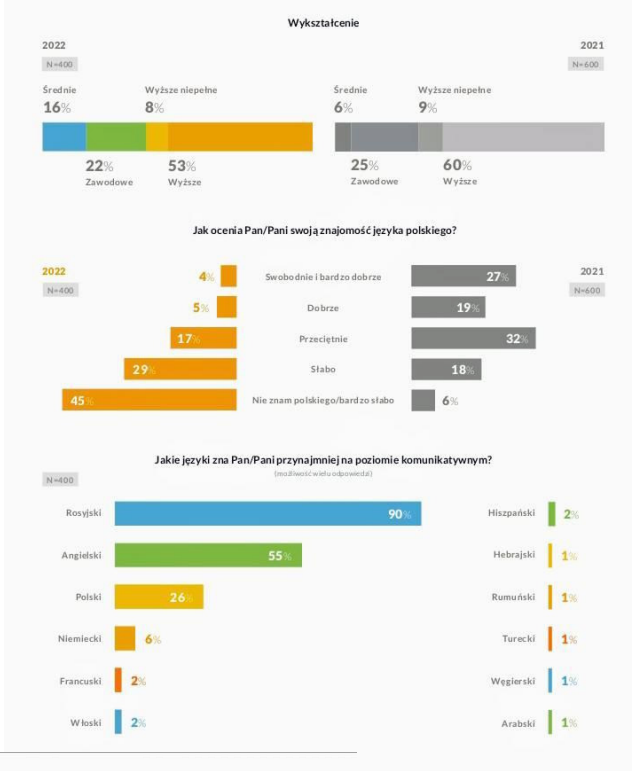

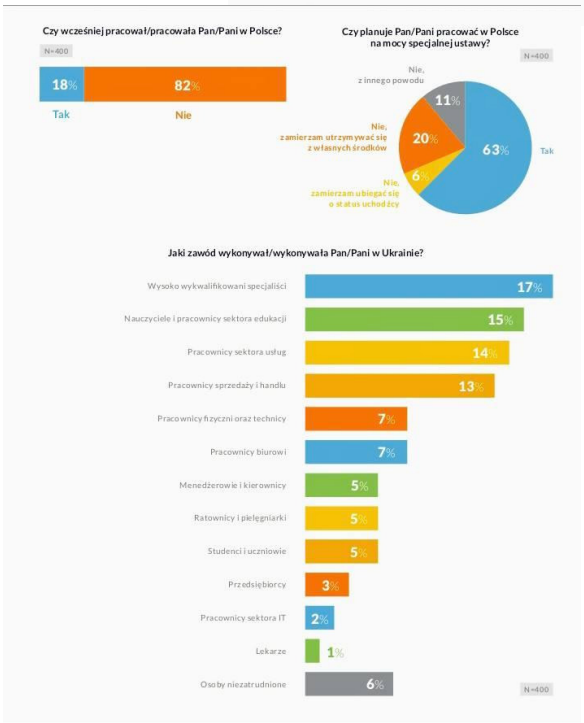

Źródło: Raport Specjalny „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce". Badanie socjologiczne, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego 2022, e-wydanie, STUDIUM. UW.EDU.PL

Materiał nr 7.

Źródło: ARC Rynek i Opinia, 15-30.01.2023

Materiał nr 8.
Niebezpieczeństwo wzajemnej stereotypizacji i uproszczeń w obustronnej ocenie – na przykładzie potocznych opinii oraz doniesień medialnych

1 września na Facebooku pojawił się post o tym, że ukraińscy uchodźcy zniszczyli jedno z bezpłatnie nadanych mieszkań przy ulicy Śniadowskiej w Krakowie. Według autorki tekstu, Elżbiety Sidor, była to zaplanowana akcja, która miała na celu protest przeciwko wysiedlaniu z tymczasowych mieszkań. Informacje te zostały rozpowszechnione także przez niektóre polskie media i innych użytkowników sieci społecznościowych.

(…).Autorka dodaje do postu wideo nagrane dzień przed incydentem. Jest na nim przedstawione zebranie Ukraińców. Autorka twierdzi, że nie zna

celu spotkania, ale po nim doszło do dewastacji. Ponadto jej zdaniem jedna osoba nie mogła spowodować takiej szkody.(…).

Dewastacja nocą 21 września

O 6 rano Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie otrzymała zawiadomienie od ochroniarza osiedla przy ulicy Śniadowskiej o tym, że jakiś mężczyzna biegał bez ubrania, niszcząc mienie w domu. Zerwał kable elektryczne i rury wodociągowe, w wyniku czego jedno z mieszkań zostało zalane wodą. Według świadków, mężczyzna wcześniej w swoim lokum samodzielnie wyrzucił wszystkie meble, lodówkę, kuchenkę i wyrwał wannę. Włamał się też do mieszkania w jednym z pobliskich wejść, w którym mieszka uchodźczyni z Ukrainy z dzieckiem. Według kobiety, która zechciała pozostać anonimowa, drzwi na noc pozostawiano otwarte. Mężczyzna wyłamał krany w kuchni i łazience, potłukł naczynia i sprzęt.(…).

Jaki związek z sytuacją mają uchodźcy ukraińscy?

W marcu 2022 roku, po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na pełną skalę, Polski Fundusz Rozwoju (PFR) zapewnił zakwaterowanie dla 500 ukraińskich uchodźców. Mogli tam mieszkać do 30 września. Później mieszkania miały być użytkowane zgodnie z przeznaczeniem, czyli wynajmowane uczestnikom programu.

Na miesiąc przed wysiedleniem przedstawiciele PFR przypomnieli Ukraińcom, że wrzesień jest ostatnim miesiącem pobytu, a po remoncie mieszkania zostaną przekazane lokatorom.

W liście do UAinKrakow.pl PFR poinformował, że wspólnie z Polskim Holdingiem Hotelowym, Małopolskim Urzędem Wojewódzkim i Konsulatem Generalnym Ukrainy w Krakowie przygotował dla wszystkich propozycję przeniesienia się w inne miejsca, gdzie również otrzymaliby wyżywienie.

Jednak nie wszyscy mieszkańcy byli gotowi do przeprowadzki. Jak zauważyła Olga Kozlova, 20 września w pobliżu osiedla odbyło się spotkanie, na którym obecni byli przedstawiciele wyżej wymienionych struktur.

Następnie mieszkańcy zebrali się ponownie, aby omówić dalsze działania. Właśnie to spotkanie zostało sfilmowane przez autorkę wpisu. Olga twierdzi, że nie rozmawiali o organizacji żadnych protestów, a tym bardziej o zniszczeniu mieszkań.

Nikt nie chciał żadnych zniszczeń. Chcemy konstruktywnie rozmawiać, negocjować. Dobrze, jeśli nie ma możliwości zostać tutaj, to prosimy o inne normalne warunki. Nie było normalnej odpowiedzi, dlaczego nie możemy tutaj zostać – mówi kobieta.(…).

Mimo tego fala hejtu w Internecie trwa: *Nie wiem, jakie są nastroje ludzi. Osobiście uważam, że nie możemy odpowiadać za tego człowieka. Nawet go nie znam. To mógł być każdy, nawet Polak w takim stanie. Dlaczego wszyscy*

mieliby być winni tego, że jedna osoba zorganizowała przedstawienie!? – mówi Olga Kozlova.

Źródło: L. Leonowa, A. Oleksiuk, J. Tiupka, Ukraińcy są oskarżani o masowe niszczenie darmowych mieszkań w Krakowie: co się stało?, UA in Kraków, 22.09.2022.
Pełny artykuł: https://uainkrakow.pl/pl/ukraincy-sa-oskarzani-o-masowe-niszczenie-darmowych-mieszkan-w-krakowie-co-sie-stalo/ (dostęp 6 maja 2023 r.).

Materiał nr 9.
Co Polacy sądzą o Ukraińcach i pomocy uchodźcom?

(…).Prawie każdego dnia, w morzu dobrych słów i wielkich gestów, słychać narzekania i zarzuty. Pomoc za duża, wszędzie kolejki większe, zabierają pracę, ukrainizacja, Wołyń, UPA, Bandera. Trudno znaleźć kogoś, kto choć raz tego nie usłyszał. Bez wątpienia każdy taki argument podsyca kremlowska propaganda, boty i internetowe trolle. Fora i komentarze zalane są szyderstwami, wrogością. Od kilku dni na Twitterze trenduje tag #StopUkrainizacjiPolski. Wszelkie media społecznościowe to medialne bańki. Pełne kłamstw i dezinformacji. Ale, co również nie ulega wątpliwości, głosy te biorą udział w kształtowaniu opinii publicznej.

Fala wrogich komentarzy świadczy o zmęczeniu Polaków solidarnością z Ukrainą? Nie wiadomo, bo oddzielenie prawdziwych opinii od opłaconych postów propagandy jest praktycznie niemożliwe. To za duża skala. Wojna toczy się nie tylko na froncie, walka trwa też o internet. Dlatego prawdziwych opinii trzeba szukać poza bańkami. Dziennikarze mają słuchać ludzi i pisać o prawdziwych emocjach. A prawdziwe emocje są na ulicy.(…).

Źródło: J. Krzywiecki, Ulica przemówiła. Co Polacy sądzą o Ukraińcach i pomocy uchodźcom?, Interia Wydarzenia, 26 sierpnia 2022.
Pełny artykuł: https://wydarzenia.interia.pl/autor/jakub-krzywiecki/news-ulica-przemowila-co-polacy-sadza-o-ukraincach-i-pomocy-uchod,nId,6243705 (dostęp 6 maja 2023 r.).

Materiał nr 10.

Jak skutecznie podejmować wyzwania, wynikające z kryzysu uchodźczego?

Komplementarność odgórnej strategii i oddolnych inicjatyw

To, w jaki sposób wdraża się projekty wymagające szeregu różnych działań i wykonywane przez wiele różnych podmiotów, ma ogromne znaczenie dla ich końcowego sukcesu. Większość strategii jest zarządzana odgórnie (ang. top-down approach) lub opiera się na oddolnej inicjatywie (ang. bottom-up approach).

Najlepsze strategie wykorzystują podejście odgórne, w którym podmiot o największych kompetencjach zleca innym zadania, wcześniej je razem z nimi zaplanowawszy. Takie podejście zapewnia, że strategia będzie efektywna, ponieważ wszyscy interesariusze i wszystkie inicjatywy zmierzają w tym samym kierunku, jakim jest osiągnięcie wspólnych celów (Infografika 2.).

W przypadku podejścia oddolnego strategia jest sumą samodzielnie wykreowanych inicjatyw, co uniemożliwia osiągnięcie pełnych synergii oraz stwarza ryzyko dublowania się niektórych aktywności, przy jednoczesnym pominięciu często bardzo istotnych kwestii.

INFOGRAFIKA 2

Porównanie podejścia oddolnego (Bottom-up) i odgórnego (Top-down)

Podejście Bottom-up

Nieskoordynowane wysiłki

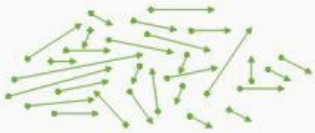

Przygotowanie:

- Każdy z interesariuszy definiuje swoje własne cele i agendę;
- Każdy z interesariuszy podejmuje własne inicjatywy, by osiągnąć zamierzone cele;
- Każdy z interesariuszy tworzy własną mapę drogową;
- Strategia jest sumą działalności interesariuszy.

Podejście Top-down

Skoordynowane wysiłki

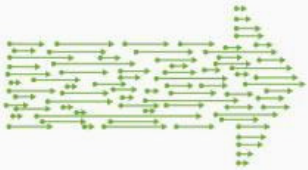

- Organ rządowy definiuje wspólne cele;
- Wszystkie inicjatywy są rozwijane przez kooperację wszystkich interesariuszy;
- Definiuje się listę synergii oraz współzależności;
- Planuje się wspólną mapę drogową, która wykorzystuje wszystkie dostępne zasoby.

Źródło: Opracowanie własne.

Źródło: Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji, Monitor Deloitte, Październik 2022. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl-Uchodzcy-z-Ukrainy--w-Polsce-Report.pdf (dostęp 6 maja 2023 r.)

Scenariusze lekcji WOS'u

w szkole podstawowej

1. Kultura i tradycje narodowe na przykładzie polskich oraz ukraińskich zwyczajów i obrzędów str. 195

2. Integracja europejska a stosunki polsko-ukraińskie: wyzwania i perspektywy str. 202

3. Kwestie mniejszości narodowych w Polsce i w Ukrainie: sytuacja prawna, polityka rządu i postawy społeczne str. 212

4. Zagadnienia migracji: migracje zarobkowe i uchodźcze z Ukrainy do Polski oraz migracje Polaków na Ukrainę str. 220

TEMAT: KULTURA I TRADYCJE NARODOWE NA PRZYKŁADZIE POLSKICH ORAZ UKRAIŃSKICH ZWYCZAJÓW I OBRZĘDÓW

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Wskazanie na podobieństwo polskich i ukraińskich zwyczajów oraz obrzędów wraz z podkreśleniem, że jest to argument potwierdzający związki kulturowe, łączące narody mieszkające po obu stronach granicy.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- określa podstawowe cechy charakteryzujące strój huculski;
- opisuje najbardziej popularne, tradycyjne obrzędy ukraińskie i polskie;
- identyfikuje cechy wspólne oraz różnice folkloru polskiego i ukraińskiego.

UMIEJĘTNOŚCI
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- potrafi określić genezę poszczególnych elementów stroju ukraińskiego i polskiego;
- rozumie wpływ czynników zewnętrznych na kształt tradycji;

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:
- rozumie znaczenie tradycji ludowej (folkloru) dla współczesnych pokoleń;
- dba o tradycję przejawiającą się w codziennej obyczajowości;
- ma świadomość znaczenie tradycji we współczesnych kontaktach międzynarodowych;

Metody i formy pracy:
rozmowa nauczająca oraz praca z tekstem źródłowym

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA
- Powitanie uczniów i przedstawienie tematu lekcji;
- Rozmowa nauczająca, w trakcie której nauczyciel przedstawia grupy etniczne tworzące społeczność ukraińską (Łemkowie, Bojkowie, Pogórzanie, Huculi) oraz podstawowe informacje o relacjach (politycznych, gospodarczych, społecznych) polsko-ukraińskich w przeszłości.

FAZA REALIZACYJNA

- Analiza fotografii przedstawiających rodziny rolników (huculską – ukraińską i góralską – polską), zwrócenie uwagi na podobieństwa i różnice ich stroju;
- Dodatkowe wykorzystanie relacji z okresu międzywojennego, opisującej detale stroju huculskiego. Uzupełnienie w zakresie kolorystyki stroju huculskiego;
- Porównanie fotografii ukazujących pisanki, łemkowskie i łowickie. Wskazanie na źródło różnic i podobieństw między nimi;
- Noc świętojańska i Święto Kupały. Spostrzeżenia uczniów w zakresie podobieństw i różnic obu świąt na podstawie relacji tekstowych.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Samodzielne formułowanie przez uczniów wniosków na podstawie przeanalizowanego materiału źródłowego i tworzenie pisemnej notatki;
- Zdecydowanie przeważają podobieństwa (stroju, obyczaju itp.);
- Źródłem podobieństw są: bliskość geograficzno-klimatyczna, wspólnota wyznaniowa, częste kontakty międzyludzkie;
- Źródłem różnic: homogeniczność środowisk lokalnych, różnice językowe, odmienność polityczna.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Rodzina huculska, koniec lat trzydziestych

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna (dostęp 6 maja 2023 r.)

Góralska rodzina ze Śląska Cieszyńskiego, koniec lat trzydziestych

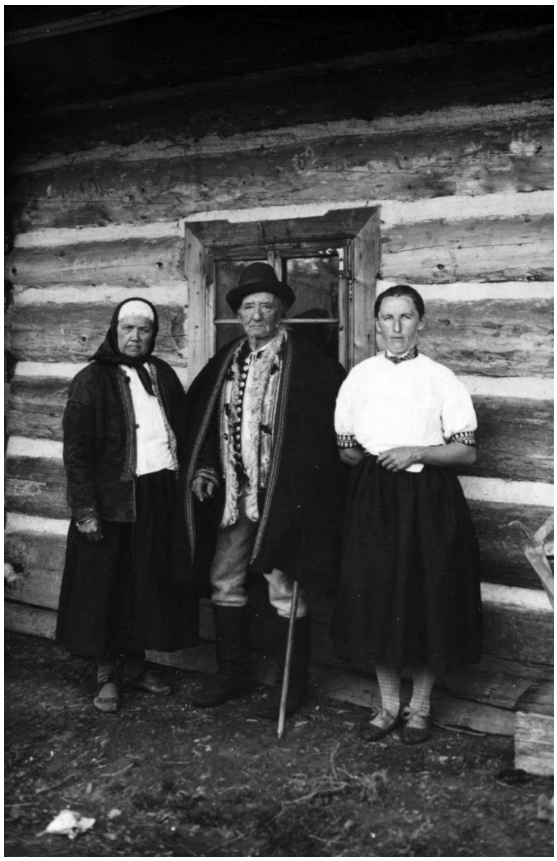

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, domena publiczna (dostęp 6 maja 2023 r.)

Pytania kontrolne:

Porównaj obie fotografie, pamiętając, że na zdjęciu pierwszym znajduje się rodzina huculska (ukraińska), a na drugim góralska (polska), a następnie odpowiedz na pytania:

1. Czy stroje obu rodzin mają więcej podobieństw, czy różnic?
2. Jakie podobieństwa, a jakie różnice dostrzegasz?
3. Spójrz na obuwie osób przedstawionych na zdjęciach, czym tłumaczysz to, że dziecko na zdjęciu nr 1 jest bose?
4. Jaki wpływ na stroje osób prezentowanych na zdjęciach ma lokalny klimat?

Materiał nr 2.

Łemkowskie pisanki

http://makelifelemko.blogspot.com/2020/04/emkowskie-pisanki.html. (Dostęp: 12.05.2023)

Kurpiowskie pisanki

Źródło: https://muzeum.ostroleka.pl/?p=3248 (dostęp: 12.05.2023)

Pytania kontrolne:

Porównaj obie fotografie, pamiętając, że na zdjęciu pierwszym znajdują się pisanki łemkowskie (ukraińskie), a na drugim kurpiowskie (polskie), a następnie odpowiedz na pytania:

1. Jakie podobieństwa i różnice dostrzegasz między pisankami łemkowskimi i kurpiowskimi?
2. Jaki wpływ na wzór ma narzędzie, którym się go wykonuje?
3. Z jakim świętem związane są pisanki? Jaki wniosek wypływa z faktu, że zarówno Ukraińcy, jak i Polacy wykonują pisanki?

Materiał nr 3.
Relacja z okresu międzywojennego

Był niedzielny ranek – specjalnie wybrałem tę porę na wjazd do krainy Hucułów (…) Jak można się spodziewać, kobiece stroje były bardziej zróżnicowane i kolorowe niż męski ubiór. Bodaj najbardziej uderzał w nich kolor. Te dziewczyny nie boją się barw podstawowych, więc czerwienie, zielenie i żółcie wręcz krzyczały do mnie w dziesiątkach wariacji. Na sukienkę wkładają haftowany fartuch, który sam w sobie stanowi istną mieszaninę odcieni i jest rękodzielniczym arcydziełem. Mówiono mi, że wykonanie porządnego fartucha wymaga dziesięciu lat ciężkiej pracy i bez trudu mogę w to uwierzyć. Ale gotowe dzieło jest niezniszczalne i zwykle przechodzi z matki na córkę. Na Huculszczyźnie fasony zmieniają się mniej więcej raz na sto lat w przeciwieństwie do konwencjonalnej zmiany raz do roku. Mężczyźni również nie lękają się odrobiny koloru. Chodzą w samodziałowych kurtkach, sowicie zdobionych haftem, lub na poły kurtkach, na poły kamizelach z baraniej skóry. Czasem z wierzchu jest pięknie uprana i wyczesana wełna, czasem zaś trafia na podszewkę, a wierzchnią skórę pokrywa kolorowy haft. Do kompletu mężczyzna wkłada portki w śmiałym odcieniu błękitu lub pomarańczu. Ta część odzieży to zresztą jedyny element ubioru na Huculszczyźnie, który zdradza zachodnie wpływy, jako że widziałem sporą liczbę mężczyzn, którzy porzucili kunsztowniejsze lecz przedpotopowe odzienie pradziadów na rzecz zwyczajniejszych spodni z wełnianego diagonalu. Góra stroju pozostała jednak bez zmian, przez co efekt był nieco niespójny.

Źródło: B. Newman, Rowerem przez II RP. Niezwykła podróż po kraju, którego już nie ma, Kraków 2021, s. 249–251.

Pytania kontrolne:

Przeczytaj tekst, traktując go jako ilustracyjny opis pierwszego zdjęcia z materiału nr 3, a następnie odpowiedz na pytania:
1. Co dla przybysza było najbardziej charakterystycznym elementem stroju kobiecego?
2. Czy narrator opisuje stroje zamożnych ludzi?
3. Czy, w związku z odpowiedzią na powyższe pytanie, stroje ludności są tanie i tandetne? A jeśli nie, czym tłumaczysz tę pozorną sprzeczność?
4. Na czym polegała „niekonsekwencja" stroju męskiego. O czym może świadczyć to zjawisko?

Materiał nr 4.
J. Lubiński, Noc Kupały po ukraińsku, „Newsweek" 23 czerwca 2017, e-wydanie

Na Ukrainie ciągle obchodzi się noc Kupały. To święto ognia, wody, słońca, księżyca, urodzaju, płodności, radości i miłości. Noc Kupały to słowiańskie święto związane z letnim przesileniem Słońca - święto ognia, wody, słońca, urodzaju

i płodności. Coraz częściej i chętniej obchodzone jest na Ukrainie, Białorusi, Litwie i w Rosji, ale także w Finlandii, Estonii i na Łotwie. Przypada na najkrótszą noc w roku. To starożytna tradycja, pochodząca jeszcze z czasów pogańskich. Ukraińskie święto jest odpowiednikiem polskiej nocy świętojańskiej. Główni bohaterowie to Kupało i Marena, która jako zimowe bóstwo przynosi na ziemię chłód, a ludzi nęka chorobami i głodem.

W trakcie tej magicznej nocy pali się ogniska, tańczy, śpiewa, skacze przez ogień, puszcza wianki. W tę jedyną noc w roku można w lesie znaleźć – jak mówi legenda – magiczny, obdarzający bogactwem, siłą i mądrością, ale widzialny tylko przez okamgnienie kwiat paproci.

Podczas Kupały najpierw wzywa się boga ognia Swarożyca – następuje odpalenie świętego ognia pochodniami i zatoczenie przez żercę, czyli kapłana, kręgu – przestrzeni sakralnej – wokół zebranych wiernych. Ogień jest dla Słowian świętym żywiołem, w szczególności zaś ogień obrzędowy, do którego są składane ofiary dla Bogów i w którym wierni oczyszczają się, skacząc przez niego podczas kupalnego obrzędu. Potem następują modlitwy obrzędowe do Matki Ziemi Mokoszy, boga wojny i gromów Peruna, składane są im obiaty, czyli ofiary – najczęściej z miodu pitnego i plonów ziemi. Żercy wznoszą toasty za urodzaj, płodność, na cześć Bogów i przodków, a następnie składają obiaty do ognia.

Integralnym elementem Kupały jest pożegnanie Boga wiosny Jaryły. Wszyscy uczestnicy obrzędu tworzą korowód, obchodzą ogień z kukłą boga, po czym wrzucają ją do ognia, dokonując symbolicznego zakończenia czasu wiosennego, a rozpoczęcia letniego. Po obrzędzie następuje biesiada i tradycyjne zabawy: puszczanie wianków na wodę, skoki przez ogień i szukanie kwiatu paproci."

Źródło: https://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/noc-kupaly-na-ukrainie-fotoreportaz/4dl2kx (dostęp 11 maja 2023 r.)

Wigilja św. Jana, „Opiekun młodzieży" nr 16, 25 czerwca 1929, s. 2.

Wigilja św. Jana, przypadająca dn. 23. czerwca, otoczona jest aureolą pięknych, poetyckich podań, legend, obrządków i zwyczajów, pełnych czaru i bujnej fantazji naszego ludu. Wszystkie niemal obrzędy, odbywane w ów dzień, pochodzą z zamierzchłej przeszłości i przechowywane są najwierniej przez lud nasz w tych okolicach, które zdołały uniknąć wpływów miast, zwolna wygubiających tradycyjne obchody lub nadających im charakter zupełnie nowożytny. Jednym z najdawniejszych obrządków jest tak zwane święto Kupały lub Sobótki (…) Sobótki, Kupalnocki i Kupały odbywają się z małemi odmianami jednakowo we wszystkich okolicach kraju. Podstawą tego obrzędu jest palenie stosów i zabawy przy nich, w których najważniejszą częścią są śpiewy. Uroczystości te są uważane za święto dziewic. 1 tak w niektórych okolicach, jak na przykład u Mazurów nadwiślańskich, po zachodzie słońca zbierają się na łące nad strumykiem same gospodynie i dziewczęta, z pękami ziół i zapaliwszy stos, rzucają po gałązce z każdego gatunku, a dym z tych ziół ma jakoby zabezpieczyć od

złego. Obrzędowi temu towarzyszą tańcei śpiewy. Piękne korowody dziewcząt w bieli wokoło ogniska, skakanie przez stosy młodzieży męskiej towarzyszą każdej sobótce. Ogólnie też znanym i przyjętym obrządkiem we wigilję św. Jana jest przy śpiewie puszczanie wianków na wodę przez (dziewczęta, przybraneświątecznie. Z tego, kędy i jak długo płynie wianek, wyprowadzają wróżby co do swej przyszłości. Obchód wianków przechował się i w miastach. We Warszawie corocznie urządzany jest przepięknie przez Tow. Wioślarskie. Do wigilji św. Jana przywiązane jest też podanie o kwiecie paproci, która jakoby w noc tę zakwita, a kto kwiat ten znajdzie, posiędzie skarbyniezliczone. Lecz dostępu do kwiatu cudownego bronią najróżnorodniejsze potwory leśne, które potrafią człowieka poprowadzić na manowce i pozbawić życia. Podanie to przez czas bardzo długi służyło za źródło natchnienia dla wielu poetów i jest może najbardziej żywotnem i popularnem ze wszystkich podań ludowych".

Pytania kontrolne:

Przeczytaj teksty zawarte w materiale nr 4, a następnie odpowiedz na pytania:
1. Jakich świąt dotyczą oba teksty?
2. Czy w sposobie obchodzenia obu uroczystości dominują podobieństwa, czy różnice?
3. Jaka jest geneza obu świąt? Czy w większym stopniu jest to czynnik uzasadniający podobieństwa czy różnice?
4. Czy Polacy i Ukraińcy, bez specjalnego przeszkolenia mogliby uczestniczyć naprzemiennie w obu świętach?

TEMAT: INTEGRACJA EUROPEJSKA A STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE: WYZWANIA I PERSPEKTYWY

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Przedstawienie uczniom znaczenia integracji europejskiej oraz wyzwań i perspektyw we wzajemnych stosunkach polsko-ukraińskich.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica:
- zna podstawowe fakty dotyczące procesu integracji europejskiej;
- sytuuje Polskę i Ukrainę na mapie Europy;
- opisuje główne etapy integracji europejskiej;
- przedstawia znaczenie dialogu i wzajemnego zrozumienia w budowaniu relacji między Polską a Ukrainą;

UMIEJĘTNOŚCI
Uczeń/uczennica:
- potrafi analizować informacje na temat integracji europejskiej i stosunków polsko-ukraińskich;
- potrafi formułować pytania i wypowiadać się na temat omawianych zagadnień;

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Uczeń/uczennica:
- rozwija umiejętność empatii i zrozumienia dla innych narodów i kultur;
- doskonali umiejętność komunikacji werbalnej i niewerbalnej;
- uczy się słuchać i szanować opinie innych osób;
- rozwija umiejętność pracy w grupie.

Metody i formy pracy:
Praca z materiałem źródłowym, dyskusja nauczająca, praca w grupach równoległych; praca indywidualna; elementy wykładu; przygotowanie prezentacji, debata.

Uwagi o realizacji:
- Przed przystąpieniem do lekcji, nauczyciel/nauczycielka powinien zapewnić dostęp do odpowiednich materiałów dydaktycznych;
- Konieczne jest wcześniejsze przygotowanie wybranych tekstów źródłowych, map, zdjęć lub prezentacji multimedialnej;

- Nauczyciel/nauczycielka powinien zachęcać uczniów/uczennice do aktywnego uczestnictwa w dyskusji i zadawania pytań;
- W trakcie lekcji należy stworzyć atmosferę otwartości i wzajemnego szacunku, by każdy uczeń/uczennica mógł wyrazić swoje poglądy i spostrzeżenia.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Przedstawienie tematu lekcji i jej celu.
- Krótka prezentacja z wykorzystaniem mapy Europy. Umiejscowienie na niej Polski i Ukrainy.
- Krótka dyskusja na temat relacji między Polską a Ukrainą w przeszłości.

FAZA REALIZACYJNA

- Wprowadzenie pojęcia integracji europejskiej: wyjaśnienie i omówienie głównych etapów integracji europejskiej.
- Prezentacja informacji na temat korzyści i trudności związanych z integracją europejską.
- Analiza i dyskusja nad wyzwaniami w stosunkach polsko-ukraińskich (np. historia, kultura, polityka).
- Praca w grupach równoległych: analiza studium przypadku dotyczącego konkretnej sytuacji w relacjach polsko-ukraińskich.
- Dyskusja na temat perspektyw rozwoju stosunków polsko-ukraińskich.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Podsumowanie omawianych zagadnień i postawienie wniosków.
- Zadanie domowe: napisanie krótkiego eseju lub stworzenie prezentacji na temat znaczenia dialogu i wzajemnego zrozumienia w budowaniu relacji między Polską a Ukrainą.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Mapa: Polska i Ukraina

Źródło: Wikipedia, (dostęp 15 maja 2023r.)
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/Poland_Ukraine_Locator.png

Materiał nr 2.

Fragment publikacji naukowej

[…] Rozpad bloku wschodniego, jak również Związku Radzieckiego, spowodowały powstanie nowego, światowego systemu stosunków międzynarodowych. Powstałe państwo ukraińskie musiało od samego początku zadbać o fundament własnego kursu polityki zagranicznej.

Najważniejsze zasady i kierunki polityki zagranicznej niepodległej Ukrainy zostały wytyczone w Uchwale Rady Najwyższej z dnia 2 lipca 1993 r. „O głównych kierunkach polityki zagranicznej Ukrainy". Ogólnie rzecz biorąc, powyższe kierunki są aktualne również współcześnie, po ponad ćwierćwieczu ukraińskiej niepodległości.

Postulatem przewodnim w prowadzeniu polityki zagranicznej nadal pozostaje pełne, wszechstronne i efektywne zapewnienie interesów narodowych Ukrainy.

Głównymi grupami interesów narodowych Ukrainy są:
– interesy strategiczne i geopolityczne, związane z zapewnieniem bezpieczeństwa narodowego Ukrainy oraz ochroną interesów politycznych państwa,
– interesy gospodarcze, związane z integracją gospodarki Ukrainy z gospodarką światową,
– interesy regionalne, subregionie oraz lokalne, związane z zapewnieniem rozwoju wewnętrznego Ukrainy.

Wymieniona wyżej Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy przewidywała, że realizacja polityki zagranicznej państwa winna bazować na następujących zasadach:
– otwartej polityki zagranicznej i współpracy z każdym partnerem zainteresowanym czynić to na zasadach równości, czyli bez zależności od poszczególnych państw lub grup państw,
– ustalenia swoich dwustronnych lub wielostronnych stosunków z poszczególnymi państwami albo organizacjami międzynarodowymi na zasadach dobrowolności, wzajemnego szacunku, równoprawności, wzajemnej korzyści oraz nieingerowania w sprawy wewnętrzne,
– odrzucenie wojny jako narzędzia polityki narodowej, niestosowanie siły lub groźby rozwiązania siłą jakichkolwiek sporów międzynarodowych, rozwiązywanie ich wyłącznie sposobami pokojowymi,
– brak pretensji terytorialnych do państw sąsiednich, jak również nieuznanie pretensji terytorialnych wobec siebie,
– bezwarunkowe przestrzeganie standardów praw jednostki, zapewnienie praw mniejszości narodowych na terenie własnym, jak również stosowanie należytych środków i gwarancji przynależności narodowościowej Ukraińców mieszkających poza granicami państwa zgodnie z normami prawa międzynarodowego,
– przestrzeganie zasady niepodzielności pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, pierwszeństwo uznanych przez ogół norm prawa międzynarodowego przed normami prawa wewnętrznego oraz uczciwe wykonanie wszystkich zobowiązań międzynarodowych,
– opieranie się w polityce zagranicznej na fundamencie wartości ludzkich oraz odrzucenie podwójnych standardów w stosunkach międzynarodowych,
– nierozmieszczanie sił zbrojnych innych państw na terytorium Ukrainy, jak również wojska ukraińskiego na terenach innych państw bez ich wyraźnej zgody, poza przypadkami stosowania sankcji międzynarodowych zgodnie ze Statutem ONZ,
– stosowanie sankcji niezwiązanych z przymusem bezpośrednim w ramach prawa międzynarodowego wyłącznie w przypadkach konfliktów międzynarodowych, które mogłyby wyrządzić szkodę Ukrainie,

– zastosowanie ukraińskich sił zbrojnych w przypadku agresji lub innych prób
– przy pomocy wojska – podważających niepodzielność terytorialną Ukrainy i nienaruszalność jej granic państwowych.

Ukraina pragnie, na podstawie wyżej wymienionych zasad, prowadzić aktywną i zrównoważoną politykę zagraniczną, której głównymi kierunkami są:
– rozwój dwustronnych stosunków międzypaństwowych,
– poszerzenie udziału w europejskiej współpracy regionalnej, przede wszystkim z państwami ościennymi, w tym z państwami WNP,
– aktywna działalność w ONZ oraz innych organizacjach międzynarodowych,
– podtrzymywanie kontaktów z diasporą ukraińską.

Innymi, nie mniej ważnymi krokami na drodze wzmocnienia prawno-międzynarodowego statusu Ukrainy, jej przyłączenia się do wspólnoty światowej jako suwerennego podmiotu stosunków międzynarodowych było uchwalenie odpowiednich dokumentów przez Radę Najwyższą. Z powyższej listy dokumentów warto wymienić m.in.:
O sukcesji prawnej Ukrainy (12 września 1991), Do parlamentów i narodów świata (5 grudnia 1991), O umowach międzynarodowych na terytorium Ukrainy (10 grudnia 1991),
O przyłączeniu Ukrainy do Umowy o nierozpowszechnianiu broni jądrowej z dnia 1 lipca 1968 r. (16 listopada 1994) i in.

Wkraczając na arenę międzynarodową, Ukraina stawiała przed sobą ambitne zadania: członkostwo w Radzie Europy, udział w Radzie Wspólnoty Północnoatlantyckiej, działalność w ramach OBWE oraz innych ważnych europejskich i pozaeuropejskich organizacjach międzynarodowych […].

Źródło Za: J. Makar, Współczesne stosunki ukraińsko-polskie w kontekście procesów integracji europejskiej, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_we_2016_2_2_169/c/5585-3835.pdf (dostęp 15 maja 2023 r.)

Materiał nr 3.
Fragment publikacji naukowej
Uwarunkowania prawne i polityczne stosunków ukraińsko-polskich

Mówiąc o wytyczaniu przez Ukrainęwłasnej drogi rozwoju wewnętrznego, a także polityki zagranicznej, należy pamiętać o zastosowaniu odpowiedniego modelu, wykorzystując doświadczenia pobliskich państw sąsiednich o podobnych uwarunkowaniach i zbliżonych dążeniach rozwojowych. Niewątpliwie taki model Ukraina może stworzyć, korzystając z doświadczeń Polski. Tym bardziej że Polska z własnej inicjatywy u zarania ukraińskiej państwowości podjęła się roli „adwokata" Kijowa w stosunkach z Zachodem.

Po uznaniu przez Polskę niepodległej Ukrainy zapoczątkowano intensywny dwustronny dialog polityczny w postaci bilateralnych umów i porozumień, utworzono wiele instytucji dialogu politycznego, gospodarczego, regionalnego i społecznego. Po ogłoszeniu przez Radę Najwyższą USRR Deklaracji suwerenności państwowej Ukrainy 16 lipca 1990 r. Sejm RP od razu uznał prawo narodu ukraińskiego do samostanowienia, a po uchwaleniu Aktu niepodległości Ukrainy 24 sierpnia 1991 r. Sejm powitał „spełnienie dążeń narodu ukraińskiego do wyrażenia prawa Ukrainy na wolny wybór polityki wewnętrznej i zagranicznej". Po referendum 1 grudnia 1991 r. parlament polski wyraził przekonanie, iż data ta „otwiera nową epokę w dziejach stosunków polsko-ukraińskich" oraz stwierdził, że „pojawienie się niepodległego państwa ukraińskiego jest ważnym zjawiskiem nie tylko dla Ukrainy, lecz również dla Europy i całego świata".

Wśród wielu podpisanych pomiędzy obydwoma państwami aktów należy przede wszystkim wymienić Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, podpisany w Warszawie 18 maja 1992 r. Przewidywał on:

– nienaruszalność granicy międzypaństwowej i brak wzajemnych pretensji terytorialnych,

– kształtowanie wzajemnych stosunków w duchu przyjaźni, współpracy, szacunku, wyrozumiałości, zaufania oraz dobrosąsiedzkich stosunków zgodnie z prawem międzynarodowym, statutem ONZ, aktem końcowym KBWE, jak również innymi konwencjami międzynarodowymi,

– zobowiązania obu stron w zakresie korzystnej, współpracy w sferze handlu, transportu oraz ekologii,

– przyznanie mniejszościom narodowym – ukraińskiej w Polsce, polskiej na Ukrainie – prawa do zachowania, wyrażania i rozwoju swojej tożsamości z jednoczesnym zobowiązaniem do lojalności wobec państwa, w którym mieszkają

– współpracę w dziedzinie kultury, edukacji, nauki, ochrony zdrowia, jak również między ośrodkami władzy,

– nawiązanie stosunków konsularnych i prawnych.

Dalszemu rozwojowi ukraińsko-polskiego dialogu sprzyjało podpisanie w latach następnych wielu oficjalnych dokumentów międzypaństwowych. Należy również zaznaczyć, że na podstawie podpisanych umów obydwu państwom udało się osiągnąć intensywny dialog polityczny, sformułować dobrosąsiedzkie zasady i – co ważne – uruchomić wiele instytucji dla rozwoju tego dialogu w dziedzinach polityki, gospodarki na poziomie regionalnym i wewnątrz społeczeństwa. Takimi instytucjami są:

– Komitet Konsultatywny Prezydentów Ukrainy i Polski, którego inauguracja odbyła się 24 maja 1993 r. w Kijowie przy udziale prezydentów Leonida

Krawczuka i Lecha Wałęsy. Posiedzenia Komitetu odbywają się cztery razy do roku. Należy podkreślić, że forum to działa do czasów współczesnych;
– Ukraińsko-Polska Międzyrządowa Rada Koordynacyjna ds. Współpracy Międzyregionalnej – została powołana na mocy porozumienia z dnia 23 maja 1993 r. Na jego mocy zachodnie obwody ukraińskie i wschodnie województwa polskie nawiązały współpracę i utworzyły m.in. euroregiony „Bug" i „Karpaty";
– Polsko-Ukraińska Stała Konferencja ds. Integracji Europejskiej – funkcjonuje od września 1998 r. Jej celem jest wymiana doświadczeń integracyjnych. Pierwotnie chodziło o przekazanie ukraińskim partnerom informacji, w tym pakietu ustaw, uchwalonych przez Polskę w procesie uzyskania członkostwa w UE. Obecnie Polska dzieli się z Ukrainą doświadczeniem wieloletniego funkcjonowania w strukturach UE, w tym osiągnieciami i wciąż powstającymi problemami oraz wyzwaniami;
– Polsko-Ukraińska Komisja Mieszana ds. Współpracy Zagranicznej i Handlu, działa pod przewodnictwem premierów obu państw. Rozpatruje ona kwestie współpracy gospodarczej w sektorach: paliwowo-energetycznym, przemysłowym, inwestycyjnym, rolnictwa oraz transportu;
– Ukraińsko-Polska Grupa Parlamentarna oraz odpowiednio Polsko-Ukraińska Grupa Parlamentarna.

Wymienione struktury powstały w latach 90. XX wieku lub na początku następnej dekady. Na bazie ich doświadczenia powstawały nowe instytucje, działające dzisiaj bardzo owocnie, m.in. Polsko-Ukraińska Międzyrządowa Komisja Współpracy Gospodarczej, której kompetencje obejmują energetykę, transport, sektor bankowy, turystykę, rolnictwo i inne […].

Źródło: Za: J. Makar, Współczesne stosunki ukraińsko-polskie w kontekście procesów integracji europejskiej, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_we_2016_2_2_169/c/5585-3835.pdf (dostęp 15 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.
Fragment publikacji naukowej
Wspieranie przez Polskę integracji europejskiej Ukrainy

Można mnożyć przykłady wzajemnie korzystnej współpracy ukraińsko-polskiej lub reprezentowania przez Polskę interesów Ukrainy na Zachodzie. Można również debatować nad współpracą Ukrainy z mocarstwami, z państwami sąsiednimi oraz nad działalnościąw organizacjach międzynarodowych itp. Każdy jednak aspekt polityki zagranicznej zależy w dużej mierze od czynnika wewnętrznego. Dla powszechnego uznania Ukrainy na arenie międzynarodowej, dla odbierania jej jako przewidywalnego partnera nieodzowna jest konsolidacja społeczeństwa ukraińskiego wokół interesów narodowych, których obrona powinna być obowiązkiem całej klasy politycznej

niezależnie od barw partyjnych. Jeżeli odniesiemy się tylko do sprawy przystąpienia Ukrainy do Sojuszu Północnoatlantyckiego, o czym dyskutuje się od lat, należy podzielić zdanie wypowiedziane przez Olafa Osicę, że „Ukraina od kilku lat nie potrafi uczynić z członkostwa w NATO rzeczywistego, a nie jedynie deklarowanego priorytetu". Z kolei po wyborach prezydenckich 2010 r. Wiktor Janukowycz, jako nowa głowa państwa, wycofał się z deklaracji wejścia Ukrainy do Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Wydarzenia z okresu prezydentury W. Janukowycza nie zachęcały do optymizmu. Perspektywa ostatecznego przyjęcia Ukrainy do struktur europejskich, mimo mocnego wsparcia ze strony Polski, jak również innych państw Europy Środkowowschodniej, nie przybliżała się wskutek niezdecydowanej polityki zagranicznej i nieskutecznej polityki wewnętrznej. Ale jak pisał francuski dziennikarz polskiego pochodzenia Piotr Moszyński: „Ukraińcy mieli o wiele trudniejszy start niż Polacy. W dodatku ciągle mają na głowie Rosję. Jeśli jednak ukraińska klasa polityczna szybko wyjdzie z kłopotliwego okresu dojrzewania, powinno być dobrze".

Jeżeli dzisiaj mówimy o udziale Ukrainy, Niemiec i Polski w procesie budowania Partnerstwa Wschodniego, ostatecznie przyjętego na Szczycie UE w Pradze w maju 2009 r. z udziałem prezydentów sześciu państw byłego ZSRR: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz Ukrainy, to należy wskazać na to, że PW jest swoistym przedłużeniem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, zapoczątkowanej jeszcze w roku 2004.

Analiza polityki państw członkowskich UE, stosownie PW, pozwala na wniosek, że widzą one konieczność większego zaangażowania się Unii w sprawy Europy Wschodniej oraz Kaukazu Południowego. Popierają idee tworzenia „strefy wolnego handlu i umów stowarzyszeniowych" pomiędzy członkami UE a wyżej wymienionymi państwami partnerskimi.

Inicjatywa PW wywołała liczne dyskusje na płaszczyźnie UE – Rosja, przede wszystkim w kontekście Europy Wschodniej oraz Kaukazu Południowego, które to obszary Rosja uważa za strefę swoich interesów narodowych. Jedne państwa członkowskie UE uważają, iż polityka PW nie powinna prowadzić do konfrontacji pomiędzy Unią a Rosją, inne zaś stoją na stanowisku, że PW nie należy rozpatrywać przez pryzmat interesów rosyjskich. Niemniej jednak wszystkie państwa UE wypowiedziały się za równomiernym rozwojem „wschodniego wymiaru" Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.

Wydaje się, że w ciągu ostatnich lat, a szczególnie po wyborach prezydenckich 2010 r. na Ukrainie, pod wpływem „starych członków" UE, m.in. Niemiec, Francji i in., stopniowo zmieniało się stanowisko Unii wobec Rosji.

Według politologa Ryszarda Zięby, w swojej wizji policentrycznego porządku międzynarodowego: „Rosja chce być niezbędnym elementem równo-

wagi globalnej; sytuuje siebie najbliżej Zachodu, lansując idee »ograniczonej dwubiegunowości« ze Stanami Zjednoczonymi oraz trójkąta Rosja–USA–Unia Europejska. Nie oceniając spójności tych idei z ogólną koncepcją wielebiegunowości, należy zauważyć i docenić, że Rosja sytuuje się po stronie cywilizacji europejskiej i świata zachodniego. Oznacza to, że Rosja uważa, iż w ten sposób można będzie zachować wpływ cywilizacji europejskiej na ewoluujący porządek międzynarodowy". Walka polityczna pomiędzy Zachodem a Rosją o Ukrainę trwa od lat i ma ona tym większe znaczenie, że Ukraina z powodu swojego położenia pomiędzy Europą i Azją, kapitału ludzkiego i gospodarczego, jest potencjalnie ważnym elementem europejskiej i światowej wspólnoty.

Być może teza o myśleniu w kategoriach „kraju buforowego" jest stawiana na wyrost, ale zachowanie się przywódców politycznych samej Ukrainy jeszcze na początku 2014 r. dawało powody, by takową sformułować. Niestety, politykom ukraińskim brakowało w przeszłości myślenia w kategoriach państwowych, aby Ukraina w pełni skorzystała z położenia strategicznego pomiędzy Wschodem a Zachodem. Ukraina z własnej winy straciła w pewnym okresie szansę na jakościową zmianę, która pojawiła się po „pomarańczowej rewolucji". Szansą dla Ukrainy było wykorzystanie szerokich możliwości wewnętrznego rozwoju oraz uzyskanie należytego jej miejsca na arenie międzynarodowej, w tym w dziedzinie integracji europejskiej i euroatlantyckiej. Zbiegły prezydent W. Janukowycz co prawda opowiadał się za integracją Ukrainy z UE, jednak był przeciwny jej członkostwu w NATO, optując jedynie na rzecz współpracy z Sojuszem. Ze swojej strony UE i NATO, że względu na niezdecydowaną politykę Ukrainy w zakresie integracji, przestały uważać Kijów za przewidywalnego partnera.

Jak w takiej sytuacji miałaby się zachowywać wobec Ukrainy Polska? Oczywiście nie odmawiała ona poparcia dla Ukrainy na arenie międzynarodowej, jednak najpierw musiała się liczyć ze swoim własnym interesem narodowym i lojalną postawą wobec UE. Dlatego można było dostrzec pewne ochłodzenie w relacjach z Ukrainą, jakkolwiek Polska nie wyrzekała się działań na rzecz wschodniego sąsiada, jak również dalszego pogłębienia wzajemnych stosunków [...]

Źródło: Za: J. Makar, Współczesne stosunki ukraińsko-polskie w kontekście procesów integracji europejskiej, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_we_2016_2_2_169/c/5585-3835.pdf (dostęp 15 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.
Wywiad z ambasadorem Janem Piekło

Sojusz? Unia? Federacja? Co dalej z relacjami Polski i Ukrainy? [Amb. Jan Piekło]

Link: https://ine.org.pl/sojusz-unia-federacja-co-dalej-z-relacjami-polski-i-ukrainy-amb-jan-pieklo-2/

Pytania kontrolne:

1. Jakie korzyści i negatywy geopolityczne dostrzegasz we współpracy polsko-ukraińskiej.
2. Wskaż i omów najważniejsze zasady i kierunki polityki zagranicznej niepodległej Ukrainy zawarte w Uchwale Rady Najwyższej z dnia 2 lipca 1993 roku.
3. Jakie stanowisko wobec powyższej deklaracji niepodległościowej zajął polski organ ustawodawczy.
4. Wymień najważniejsze postanowienia Traktatu między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie.
5. Wymień instytucje powołane dla rozwoju dialogu polsko-ukraińskiego w dziedzinach polityki, gospodarki na poziomie regionalnym i wewnątrzspołecznym.
6. Omów i oceń rolę Polski w wspieraniu dążeń Ukrainy do integracji europejskiej.
7. Omów działania państwa polskiego w kontekście toczącego się w Ukrainie konfliktu zbrojnego z Rosją
8. Odnieś się do możliwości i perspektyw dalszego pogłębiania relacji polsko-ukraińskich w przyszłości.

TEMAT: KWESTIE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W POLSCE I W UKRAINIE: SYTUACJA PRAWNA, POLITYKA RZĄDU I POSTAWY SPOŁECZNE

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Podkreślenie roli, jaką w dzisiejszej Polsce odgrywają mniejszości narodowe, ze szczególnym uwzględnieniem mniejszości ukraińskiej. Wskazanie na ramy prawne funkcjonowania mniejszości, ich znaczenie kulturowe, społeczne, religijne itp.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA

Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna podstawowe fakty dotyczące genezy obecności mniejszości ukraińskiej w Polsce;
- właściwie sytuuje współczesną mniejszość ukraińską pod względem geograficznym i społecznym wśród innych grup mniejszościowych w Polsce;
- identyfikuje język ukraiński, zna podstawowe zwroty w tym języku, zwłaszcza grzecznościowe;

UMIEJĘTNOŚCI

Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- rozumie podstawowe pojęcia prawne w zakresie ochrony mniejszości narodowych i potrafi ze zrozumieniem ich używać;
- potrafi weryfikować informacje płynące z różnych źródeł, odróżnia wiarygodne i prawdziwe od zmyślonych;
- potrafi analizować materiał ilustracyjny, wyciągać z niego wnioski i wykorzystywać je do formułowania własnych opinii

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica:

- potrafi właściwie dobierać argumenty w dyskusji o problemie uchodźczym we współczesnym świecie;
- potrafi wyszukiwać w różnych typach publikatorów informacje na temat problemu uchodźczego;
- potrafi, sięgając do wiedzy z lekcji geografii, wyznaczać na mapie najczęściej wykorzystywane szlaki uchodźcze, wskazując na powody ich „popularności"

Metody i formy pracy:
Rozmowa nauczająca, praca z materiałem źródłowym

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA
- powitanie uczniów i przedstawienie tematu lekcji;
- rozmowa nauczająca, w trakcie której nauczyciel tłumaczy pojęcie hierarchiczności systemu prawa, a następnie omawia najważniejsze przepisy ustawy o cudzoziemcach, o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

FAZA REALIZACYJNA
- analiza mapy obrazującej rozmieszczenie mniejszości narodowych we współczesnej Polsce. Wskazanie na miejsca zamieszkania mniejszości ukraińskiej w Polsce;
- analiza materiału ilustracyjnego, wyciąganie wniosków z prezentowanych zdjęć;
- rozwiązywanie zadań przygotowanych przez nauczyciela

FAZA PODSUMOWUJĄCA
- utrwalenie, przy pomocy ćwiczeń, umiejętności rozróżniania mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych;
- sformułowanie wniosków końcowych dotyczących praw, jakie powinny przysługiwać każdej mniejszości, a także osobom określanym jako uchodźcy;
- zadanie domowe: bilans zalet i wad wynikających z przyjęcia uchodźców przez poszczególne państwa.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE
Materiał nr 1.

USTAWA z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach

Art. 1. Ustawa określa zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ich przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu
z niego, tryb postępowania oraz organy właściwe w tych sprawach (…)
Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:
(…)
2) cudzoziemiec – każdego, kto nie posiada obywatelstwa polskiego.

USTAWA z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 1. Ustawa określa zasady, warunki i tryb udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz organy właściwe w tych sprawach (…)

Art. 3. 1. Na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej cudzoziemcowi udziela się ochrony przez:

1) nadanie statusu uchodźcy;

1a) udzielenie ochrony uzupełniającej;

2) udzielenie azylu;

3) (uchylony)

4) udzielenie ochrony czasowej

USTAWA z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

(…)

Art. 2. 1. Mniejszością narodową, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;

2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;

3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;

4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;

5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;

6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

2. Za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości:

1) białoruską;

2) czeską;

3) litewską;

4) niemiecką;

5) ormiańską;

6) rosyjską;

7) słowacką;

8) ukraińską;

9) żydowską.

3. Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;

2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;

3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.
4. Za mniejszości etniczne uznaje się następujące mniejszości:
1) karaimską;
2) łemkowską;
3) romską;
4) tatarską

Zagadnienia do analizy materiału:
1. Na podstawie powyższych tekstów określ, czym różni się mniejszość narodowa od etnicznej.
2. Określ, jaka jest różnica między narodowością a obywatelstwem.
3. Zdefiniuj, kim jest cudzoziemiec, a kim jest uchodźca.
4. Wymień powody, które mogą decydować o ucieczce ze swojego państwa.

Materiał nr 2.

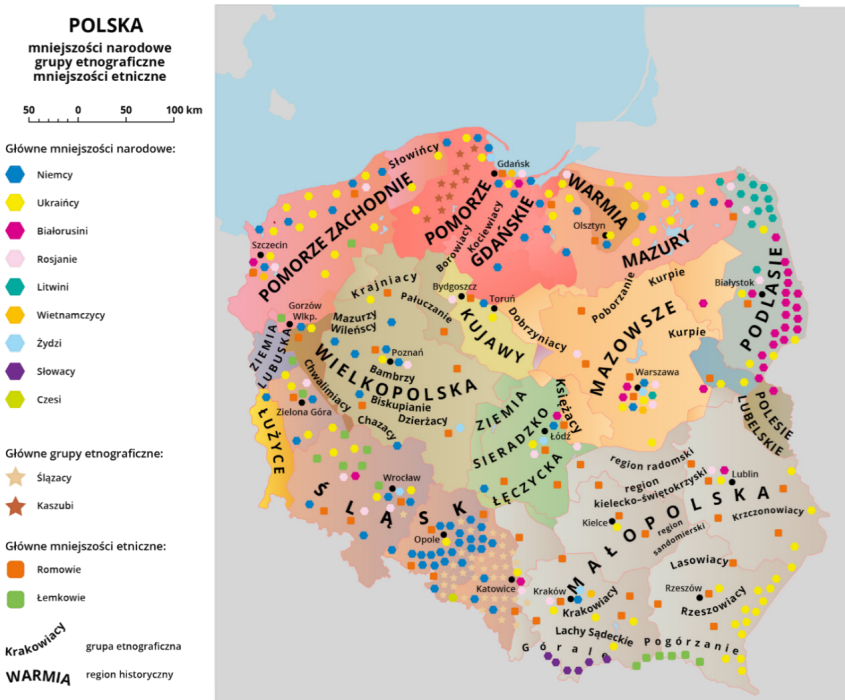

Źródło: zpe.gov.pl (dostęp 4 maja 2023 r.)

Zagadnienia do analizy materiału:

1. Na podstawie powyższej mapy określ, jakie mniejszości zamieszkują współczesną Polskę.
2. Odpowiedz, czym różni się, wymieniona w legendzie mapy mniejszość wietnamska, od wszystkich pozostałych grup mniejszościowych.
3. Przeanalizuj rozmieszczenie mniejszości ukraińskiej w Polsce. Sформułуj wnioski.
4. Odpowiedz, dlaczego mniejszość ukraińska mieszka obecnie zarówno na południowo-wschodnim, jak i północno-zachodnim krańcu.

Materiał nr 3.

1. Obelisk umieszczony we wsi Brzegi Dolne, powiat bieszczadzki

Fot. Lech Krzyżanowski

2. Tablica informacyjna, wieś Blechnarka

Fot. Lech Krzyżanowski

3. Tablica pamiątkowa umieszczona na ścianie cerkwi we wsi Morochów

Fot. Lech Krzyżanowski

4. Fredropol, tablica pamiątkowa

Fot. Lech Krzyżanowski

Zagadnienia do analizy materiału:

Przyjrzyj się czterem powyższym zdjęciom. Zwróć uwagę na to w jakim języku przekazywane są informacje. Jeśli w klasie znajdują się uczniowie pochodzenia ukraińskiego, niech przeczytają i spróbują przetłumaczyć tekst ukraiński. Następnie, odpowiedz na pytania:

- jaką zasadę dostrzegasz przy wyborze języka polskiego i ukraińskiego na tablicach informacyjnych?
- jakie skutki może przynieść kierowanie treści wyłącznie do jednej grupy ludności?
- które z powyższych tablic uznałbyś za informacyjne, a które emocjonalne?
- zwróć uwagę na informacje zamieszczone na zdjęciu nr 4. Co można powiedzieć o ofiarach OUN i UPA?
- zwróć uwagę na orła umieszczonego na zdjęciu nr 4. Czy na tej podstawie da się określić, choćby w przybliżeniu, czas wykonania tablicy?

Materiał nr 4.

Fot. Lech Krzyżanowski

Zagadnienia do analizy materiału:

Pamiętając o różnicy między mniejszością narodową a etniczną (etnograficzną), określ:

- jaki rodzaj mniejszości obrazuje mapa?
- do jakiej mniejszości narodowej należą Łemkowie, Bojkowie, Pogórzanie i Dolinianie?
- czym różnią się od siebie Łemkowie i Bojkowie w zakresie stroju i obyczaju (odszukaj stosowne informacje w zasobach internetowych i przygotuj kilkuzdaniową wypowiedź);
- dlaczego mapa przedstawia rozmieszczenie grup etnograficznych do 1947 r. Czy powyższe rozmieszczenie zachowało swą aktualność do dziś?

Materiał nr 5.

Święta Góra Jawor koło Wysowej, powiat gorlicki

Fot. Lech Krzyżanowski

Zagadnienia do analizy materiału:

Z którymi z poniższych opinii identyfikujesz się i dlaczego (uzasadnij odpowiedź)

- Krzyże są przejawem autentycznej religijności mieszkańców. Do religijności tej należy odnosić się z szacunkiem i tolerancją;
- Krzyże wbite w lesie są przejawem braku troski o ekologię i powinny być jak najprędzej usunięte, a osoby, które je umieściły – ukarane;
- Krzyż tak nie wygląda, to raczej drogowskazy wyznaczające kierunek górskiego szlaku;
- Liczba umieszczonych krzyży świadczy o tym, iż miejsce to uważane jest za święte;
- Na zdjęciu dostrzegam krzyże prawosławne. Podobnych używają grekokatolicy;
- Jest to samowola budowlana. Jeśli taki krzyż przewróci się na kogoś, może dojść do nieszczęścia

TEMAT: ZAGADNIENIA MIGRACJI: MIGRACJE ZAROBKOWE I UCHODŹCZE Z UKRAINY DO POLSKI ORAZ MIGRACJE POLAKÓW DO UKRAINY

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Zapoznanie uczniów z zagadnieniem migracji (zwłaszcza migracji zarobkowej i uchodźczej) oraz skalą i przyczynami migracji między Polską a Ukrainą.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- rozumie zagadnienie migracji;
- zna, identyfikuje i charakteryzuje czynniki napędzające migrację oraz przyczyny migracji;
- rozumie pojęcia „migrant ekonomiczny", „uchodźca", „repatriant" i potrafi je wyjaśnić;
- rozumie mechanizm ochrony czasowej; zna skalę i przyczyny migracji między Polską a Ukrainą oraz potrafi je opisać.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- pozyskiwać i wykorzystywać informacje na temat migracji, w tym migracji zarobkowej i migracji między Polską a Ukrainą;
- wykazać się umiejętnością analizowania i interpretowania źródeł (danych statystycznych);
- wykorzystać informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat zjawisk życia społecznego;

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica:

- rozwija umiejętność dyskutowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- rozwiązuje problemy w sposób twórczy; potrafi poszukiwać, porządkować i wykorzystywać informacje z różnych źródeł.

Metody i formy pracy:
elementy wykładu, praca z tekstem źródłowym, praca z materiałem źródłowym, „burza mózgów", praca w grupach równoległych, praca indywidualna, dyskusja.

Przebieg lekcji:

Lekcja 1

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Wyjaśnienie pojęcia „migracje", ich form (wewnętrzne i zagraniczne; emigracja, imigracja, reemigracja, repatriacja, uchodźstwo), klasyfikowanie migracji zgodnie z kryterium jej zasięgu, czasu pobytu, wzorca zachowań ruchowych, podejmowania decyzji, relacji z przepisami prawnymi oraz przyczynami (Materiał dydaktyczny – Wykład 1: Definiowanie migracji).
- Utrwalenie wiadomości i weryfikacja rozumienia zagadnienia (Materiał dydaktyczny – Zadanie: Klasyfikowanie migracji) – pytania skierowane do uczniów.

FAZA REALIZACYJNA

- Charakterystyka ogólnych czynników, które sprzyjają migracji (Materiał dydaktyczny – Wykład 2: Czynniki napędzające migrację). Budowa schematu czynników (Materiał dydaktyczny – Schemat 1: Czynniki napędzające migrację);
- Charakterystyka przyczyn migracji w kontekście czynników, które wypychają migrantów z aktualnego miejsca zamieszkania oraz czynników, które przyciągają do przyszłego miejsca zamieszkania (Materiał dydaktyczny – Wykład 3: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające);
- Przeprowadzenie „burzy mózgów" dotyczącej czynników wypychających i przyciągających migrantów. Przykładowe czynniki znajdują się w Materiale dydaktycznym – Burza mózgów 1: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Wyjaśnienie różnic pomiędzy uchodźcami, migrantami ekonomicznymi i repatriantami. Wykład na podstawie Tekstu źródłowego 1: Kim są uchodźcy, migranci, repatrianci? lub praca uczniów z tekstem źródłowym (w grupach równoległych/indywidualnie). Określenie podobieństw i różnic pomiędzy różnymi typami przemieszczających się osób.

Lekcja 2

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Charakterystyka społeczności ukraińskiej w Polsce (liczebność oraz status pobytu). Analiza statystyk z Materiału dydaktycznego – Materiał źródłowy 1: Obywatele Ukrainy w Polsce (2010-03.2023) i Materiału dydaktycznego – Materiał źródłowy 2: Obywatele Ukra-

iny w Polsce według statusu pobytu (2010-03.2023) oraz wykonanie pierwszego zadania (Materiał dydaktyczny – Zadania do materiałów źródłowych) – praca w grupach równoległych lub indywidualna.

- Informacje, które nie wynikają wprost ze statystyk, lecz są przydatne w analizie danych, są dołączone w Materiale dydaktycznym – Dodatkowe informacje do zadań.

FAZA REALIZACYJNA

- Wyjaśnienie szczególnego statusu osób, które przybyły z Ukrainy do Polski od 24 lutego 2022 roku w wyniku działań zbrojnych na terytorium Ukrainy. Ochrona czasowa jako instrument dający większe uprawnienia niż status uchodźcy, lecz mniejszE niż prawo pobytu stałego/czasowego. Wykład na podstawie Materiału dydaktycznego – Tekst źródłowy 2: Status osób, które przybyły z Ukrainy do Polski od 24 lutego 2022 roku – ochrona czasowa lub praca uczniów z tekstem źródłowym (w grupach równoległych/indywidualnie).
- Charakterystyka skali uchodźstwa z Ukrainy w 2022 roku oraz jego kierunki. Analiza statystyk z Materiału źródłowego 3: Liczba osób objętych ochroną czasową na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej (03.2022-03.2023) oraz wykonanie drugiego zadania (Materiał dydaktyczny – Zadania do materiałów źródłowych) – praca w grupach równoległych lub indywidualna.
- Pogłębienie wiedzy na temat migracji zarobkowych. Wykład na podstawie Materiału dydaktycznego – Tekst źródłowy 3: Migracje zarobkowe. Pytania kontrolne do uczniów.
- Migracje zarobkowe Ukraińców do Polski. Analiza statystyk przedstawionych w Materiale dydaktycznym – Materiał źródłowy 4: Obywatele Ukrainy, którzy otrzymali pozwolenie na pracę w Polsce (2005-2021) oraz wykonanie trzeciego zadania (Materiał dydaktyczny – Zadania do materiałów źródłowych) – praca w grupach równoległych lub indywidualna.
- Studia jako szczególna forma migracji zarobkowej. Analiza statystyk przedstawionych w Materiale dydaktycznym – Materiał źródłowy 5: Obywatele Ukrainy, którzy studiują w Polsce (2006-2021) oraz wykonanie czwartego zadania (Materiał dydaktyczny – Zadania do materiałów źródłowych) – praca w grupach równoległych lub indywidualna.
- Charakterystyka zagadnienia migracji Polaków do Ukrainy – skala i udział w imigracji. Porównanie zainteresowania pobytem stałym w Polsce i Ukrainie. Analiza statystyk przedstawionych w Materiale źródłowym 6: Migracje Polaków do Ukrainy (2010-2021) wraz z realizacją zadania – praca w grupach równoległych lub indywidualna.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Przeprowadzenie „burzy mózgów" dotyczącej szans i wyzwań wynikających z migracji z Ukrainy do Polski oraz obecności dużej społeczności ukraińskiej w Polsce. Przykładowe argumenty znajdują się w Materiale dydaktycznym – Burza mózgów 2: Szanse i wyzwania wynikające z migracji z Ukrainy do Polski.

Materiały dydaktyczne (dla nauczyciela/nauczycielki oraz ucznia/uczennicy)

Dla nauczyciela:

- Wykład 1: Definiowanie migracji
- Wykład 2: Czynniki napędzające migrację
- Schemat 1: Czynniki napędzające migrację
- Wykład 3: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające
- Burza mózgów 1: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające
- Tekst źródłowy 1: Kim są uchodźcy, migranci, repatrianci?
- Tekst źródłowy 2: Status osób, które przybyły z Ukrainy do Polski od 24 lutego 2022 roku – ochrona czasowa
- Tekst źródłowy 3: Migracje zarobkowe
- Zadania do materiałów źródłowych
- Dodatkowe informacje do zadań
- Burza mózgów 2: Szanse i wyzwania wynikające z migracji z Ukrainy do Polski

Dla uczniów:

- Materiał źródłowy 1: Obywatele Ukrainy w Polsce (2010-03.2023)
- Materiał źródłowy 2: Obywatele Ukrainy według statusu pobytu (2010-03.2023)
- Materiał źródłowy 3: Liczba osób objętych ochroną czasową na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej (03.2022-03.2023)
- Materiał źródłowy 4: Obywatele Ukrainy, którzy otrzymali pozwolenie na pracę w Polsce (2005-2021)
- Materiał źródłowy 5: Obywatele Ukrainy, którzy studiują w Polsce (2006-2021)
- Materiał źródłowy 6: Migracje Polaków do Ukrainy (2010-2021)

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Wykład nr 1: Definiowanie migracji

Słownik Języka Polskiego PWN definiuje migracje jako „masowe przemieszczanie się ludności, zwykle w poszukiwaniu lepszych warunków życia".

Zgodnie ze słownikiem pojęć Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), migracje oznaczają „przemieszczenia ludności związane ze zmianą miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) połączone z przekroczeniem granicy administracyjnej podstawowej jednostki terytorialnej". Jak precyzuje Urząd: „migracją jest zatem zmiana gminy zamieszkania lub w przypadku gminy miejsko-wiejskiej przemieszczenie się z terenów miejskich do wiejskich tej gminy lub odwrotnie. Migracją jest oczywiście także zmiana kraju zamieszkania. Nie jest migracją zmiana adresu w ramach tej samej gminy miejskiej, wiejskiej, części miejskiej lub wiejskiej gminy miejsko-wiejskiej".

Migracja oznacza zatem przemieszczanie się osób poza ich miejsce zwykłego pobytu, zarówno w obrębie jednego państwa, jak i z przekroczeniem jego granicy. Jeżeli do tego przemieszczenia się dochodzi w ramach jednego państwa, co wiąże się z ustanowieniem nowego tymczasowego lub stałego miejsca zamieszkania, zjawisko to nazywamy migracją wewnętrzną. Jeśli zaś ruch dotyczy wyjazdu za granicę i przyjazdu do kraju, którego nie jest się obywatelem, w celu osiedlenia się (czyli zamieszkania na stałe) lub pobytu czasowego, jest to migracja zagraniczna.

Migracje zagraniczne (międzynarodowe) obejmują:

- emigrację – z punktu widzenia kraju wyjazdu: akt przeniesienia się z kraju obywatelstwa lub zwykłego pobytu do innego kraju, tak, aby kraj docelowy stał się faktycznie nowym krajem zwykłego pobytu
- imigrację – z punktu widzenia kraju przybycia: akt przeniesienia się do kraju innego niż kraj obywatelstwa lub stałego zamieszkania, tak, aby kraj docelowy stał się faktycznie nowym krajem zwykłego pobytu

Obowiązujące w Unii Europejskiej rozporządzenie (WE) nr 862/2007 Parlamentu Europejskiego (PE) oraz Rady z dnia 11 lipca 2007 r. w sprawie statystyk Wspólnoty z zakresu migracji i ochrony międzynarodowej oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 311/76 w sprawie zestawienia statystyk dotyczących pracowników cudzoziemców zawiera definicję migracji uwzględniającą zamierzony okres zamieszkiwania w innym kraju wynoszący co najmniej 12 miesięcy. W rozumieniu tej definicji:

- **Emigracja** to opuszczenie kraju przez jego rezydenta z zamiarem przebywania za granicą przez okres co najmniej 12 miesięcy
- **Imigracja** to przybycie do kraju osoby będącej uprzednio rezydentem innego kraju z zamiarem przebywania przez okres co najmniej 12 miesięcy
- **reemigrację** – przemieszczenie się osoby, która powraca do kraju swojego obywatelstwa lub uprzedniego, stałego zamieszkania

- **repatriację** – osobiste prawo jeńca wojennego, aresztanta cywilnego, uchodźcy lub osoby cywilnej do powrotu do kraju, którego jest obywatelem, na warunkach określonych w różnych instrumentach międzynarodowych; jest szczególną formą migracji, która obejmuje powrót do ojczyzny osób, które przymusowo przebywały poza jej granicami lub znalazły się poza nimi w wyniku zmiany granic państwowych
- **uchodźstwo** – dotyczy osób, które na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych, przebywają poza granicami państwa, którego są obywatelami lub na terenie którego zamieszkiwali i nie mogą lub nie chcą z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa

Klasyfikowanie migracji

Podział ze względu na:

- czas pobytu za granicą
  - **migracje krótkookresowe** – wyjazdy na okres od 3 do 12 miesięcy;
  - **migracje długookresowe** – wyjazdy na co najmniej 12 miesięcy;
  - **migracje na pobyt czasowy** – wyjazdy na pobyt czasowy trwający powyżej 3 miesięcy;
  - **migracje na pobyt stały (stałe, osiedleńcze)** – wyjazdy związane ze zmianą miejsca zamieszkania na pobyt stały.
- wzorzec zachowań ruchowych
  - **migracje krokowe** – z mniejszych do większych osad;
  - **migracje wahadłowe** – ruch pomiędzy miejscem pochodzenia a miejscem docelowym; droga jest wielokrotnie pokonywana w różnych odstępach czasu (np. dom – studia w innym mieście);
  - **migracje okrężne** – pomiędzy miejscem pochodzenia a miejscem docelowym są dwie lokalizacje, a migrant spędza w obydwu dużo czasu;
  - **migracje sezonowe** – migracje cyrkulacyjne związane z dostępnością pracy w danym regionie (np. praca w branży budowlanej, zbiory owoców);
  - **migracje powrotne** – dochodzi do niej w wyniku jednorazowej emigracji w dłuższym czasie;
  - **migracje łańcuchowe** – dotyczy grup migrantów, którzy wymieniają się w docelowych miejscach (np. w pracy); wyjeżdżających zastępują przyjeżdżający.

- podejmowanie decyzji
  - **migracje dobrowolne** – samodzielna decyzja migranta, podejmowana z własnej woli i inicjatywy, ma on możliwość wyboru;
  - **migracje mimowolne** – decyzje migracyjne są podejmowane w wyniku presji, nacisku, wywołanego np. sytuacją polityczną lub środowiskową; nie są jednak przymusowe;
  - **migracje niechętne** – narzucone, dana osoba jest zachęcana do migracji;
  - **migracje przymusowe** – osoby muszą opuścić miejsce swojego zamieszkania i nie są w stanie tam wrócić, np. uchodźcy.
- przepisy prawne
  - **migracje legalne** – oznaczają przebywanie poza granicami państwa z ważnymi dokumentami uprawniającymi do pobytu w innym państwie;
  - **migracje nielegalne** – oznaczają przebywanie poza granicami państwa bez ważnych dokumentów uprawniających do pobytu w innym państwie;
  - **pobyt nieuregulowany** – oznaczają przebywanie poza granicami państwa z dokumentami uprawniającymi do pobytu w innym państwie, których termin ważności upłynął.
- przyczyny
  - **migracje zarobkowe** – motywowane chęcią/koniecznością znalezienia pracy, poszukiwaniem możliwości lepszego wynagrodzenia, podnoszenia kwalifikacji czy rozwoju kariery zawodowej;
  - **migracje społeczne** – motywowane np. zawarciem związku małżeńskiego;
  - **migracje polityczne** – uwarunkowane sytuacją polityczną w państwie pochodzenia (zamieszkania), np. prześladowaniami czy wojną;
  - **migracje zdrowotne** – motywowane koniecznością poprawy stanu zdrowia, np. długotrwałe wyjazdy do sanatoriów lub uzdrowisk;
  - **migracje turystyczne** – wyjazdy związane z wypoczynkiem;
  - **migracje religijne** – wyjazdy do miejsc kultu religijnego;
  - **migracje ekologiczne** – związane ze zmianami środowiska przyrodniczego.

M. Wójcik-Żołądek, Współczesne procesy migracyjne: definicje, tendencje, teorie, „Studia BAS" 2014, nr 4 (40), s. 12–17; E. Kacperska, M. Kacprzak, D. Kmieć, A. Król, K. Łukasiewicz, Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, problemy, wyzwania, Warszawa 2019, s. 11–15; International Organization for Migration, Glossary on Migration, Geneva 2019.

Wykład nr 1: Definiowanie migracji

Wyjazd na dłuższy czas z miasta A i zamieszkanie w mieście B w obrębie jednego państwa to migracja…	
Wyjazd na stałe do innego państwa to migracja…	
Osoba, która decyduje się opuścić swoją ojczyznę i przenieść się za granicę to…	
Osoba, która wyjechała z państwa, którego jest obywatelem, i znalazła się w innym państwie staje się…	
Osoba, która decyduje się powrócić z emigracji to…	
Osoba, która przebywała przymusowo za granicą i wraca do swojej ojczyzny to…	
Osoba, która jest zmuszona do ucieczki ze swojego państwa ze względu na prześladowania polityczne lub trwający konflikt to…	
Wyjazd, który trwa powyżej 12 miesięcy, lecz ma perspektywę powrotu, to migracja…	
Wyjazd, który trwa powyżej 12 miesięcy, lecz bez perspektywy powrotu, to migracja…	
Wakacyjny wyjazd do pracy za granicę w miejscowości turystycznej to migracja…	
Wyjazd jednej grupy migrantów, która w miejscu docelowym zastępuje grupę opuszczającą to miejsce, to migracja...	
Kiedy migracja jest wyłączną inicjatywą osoby wyjeżdżającej, jest to migracja…	
Gdy do migracji dochodzi w wyniku presji wywołanej przez rodzinę, to migracja…	
Kiedy wyjazd z miejsca zamieszkania jest jedyną możliwością, by przeżyć, to migracja…	
Gdy osoba wyjeżdżająca posiada odpowiednie, ważne dokumenty, które uprawniają ją do pobytu w innym państwie, migracja jest…	
Kiedy wyjazd motywowany jest chęcią rozwijania kariery zawodowej, migracja jest…	
Gdy wyjazd wywołany jest koniecznością ochrony przed ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi, migracja jest...	

Wykład nr 2: Czynniki napędzające migrację

Przyczyny migracji określić można jako złożony zestaw wzajemnie powiązanych czynników, które wpływają na decyzje jednostki, rodziny lub grupy ludności dotyczącej migracji, w tym przesiedlenia.

Zestaw czynników motywujących do migracji jest dynamiczny i odzwierciedla interakcję czynników osobistych, społecznych, strukturalnych, środowiskowych i okolicznościowych, idących w parze z zachętami i ograniczeniami na poziomie lokalnym, krajowym, regionalnym i globalnych. Czynniki wpływają na decyzje o migracji niezależnie od tego, czy jest to migracja wewnętrzna czy międzynarodowa, regularna czy nieregularna, czasowa czy stała; działają w spektrum między migracjami dobrowolnymi i mimowolnymi (przymusowymi). Biorąc pod uwagę brak uzgodnionej terminologii, naukowcy, decydenci polityczni i praktycy często używają terminów „czynniki napędowe" i „przyczyny źródłowe" jako synonimy do opisania podstawowych motywacji lub nagromadzenia czynników, które stopniowo prowadzą do ruchu, w tym przesiedlenia.

Często określane jako „determinanty migracji", czynniki motywujące mogą obejmować pozytywne pragnienie zmian, przedsiębiorczość, transfer umiejętności, łączenie rodzin, oczekiwania kulturowe i zaspokajanie zapotrzebowania na pracę za granicą i/lub reagowanie na nagłe wstrząsy, presje pojawiające się powoli lub chroniczne trudności, takie jak te związane z m.in. niedorozwojem, ubóstwem, brakiem bezpieczeństwa żywnościowego, złymi rządami, katastrofami, zmianami klimatycznymi, degradacją środowiska, czynnikami kulturowymi, nierównościami, prześladowaniami, naruszeniami praw człowieka, konfliktami zbrojnymi, przemocą lub poważnymi zakłóceniami porządku publicznego.

Źródło: International Organization for Migration, Glossary on Migration, Geneva 2019, s. 58.

Schemat nr 1: Czynniki napędzające migrację

Źródło: opracowanie własne

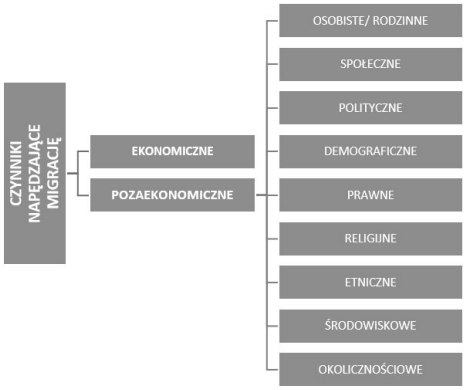

Wykład nr 3: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające

Przyczyny migracji można podzielić na czynniki wypychające (ang. push factors) oraz przyciągające (ang. pull factors). Czynniki wypychające to powody, ze względu na które ludzie opuszczają dany kraj, z kolei czynniki przyciągające to powody przeniesienia się do określonego kraju. Model czynników wypychających i przyciągających odnosi się do struktury, w ramach której zapadła decyzja o migracji (np. rodzina, społeczność lokalna, państwo). W tym kontekście migrant podejmuje decyzje dotyczące mobilności zgodnie z czynnikami „plus" i „minus" w obszarach pochodzenia i przeznaczenia, występującymi przeszkodami i czynnikami osobistymi. Pamiętać trzeba, że czynniki, które prowadzą do ostatecznej decyzji o migracji, są złożone i współzależne.

Burza mózgów nr 1: Przyczyny migracji – czynniki wypychające i czynniki przyciągające

Rodzaje czynników	Czynniki wypychające	Czynniki przyciągające
Ekonomiczne	wysoka stopa bezrobocia; brak możliwości zatrudnienia w swoim zawodzie; ograniczone możliwości zatrudnienia lub ich brak; niski standard pracy (niskie wynagrodzenia, brak ochrony pracownika, brak poszanowania praw pracowniczych); słaba kondycja gospodarcza państwa; zła sytuacja mieszkaniowa; duża siła nabywcza obcych walut	stopień rozbudowy instytucji „państwa dobrobytu"; niska stopa bezrobocia; szerokie możliwości zatrudnienia; zapotrzebowanie na siłę roboczą; wyższy standard pracy (wyższe wynagrodzenia, ochrona pracownika, poszanowanie praw pracowniczych); wysokie tempo rozwoju gospodarczego; inwestycje determinujące popyt na siłę roboczą
Osobiste/rodzinne	niski standard życia; niewielkie możliwości edukacyjne; brak możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego; brak możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji; brak możliwości realizacji osobistych celów; rozłąka z rodziną	wyższy standard życia; szersza i bardziej dostępna oferta edukacyjna; większe możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji; możliwość nauki języka obcego; łączenie rodzin; posiadanie rodziny/znajomych w państwie docelowym; możliwość realizacji pozytywnego pragnienia zmian oraz zaspokojenia oczekiwań kulturowych

Polityczno-społeczne	nierówności społeczne; dyskryminacja i prześladowania na tle etnicznym, religijnym, rasowym, politycznym, kulturowym; konflikty społeczne; ograniczanie i naruszanie podstawowych praw człowieka; rozczarowanie i frustracje związane z istniejącym lub reformowanym ustrojem; niebezpieczeństwo autorytarnej dyktatury	życzliwy stosunek społeczeństwa, opinii publicznej i partii politycznych do cudzoziemców i mniejszości narodowych; istnienie dużych liczebnie ośrodków nowej emigracji sprzyja przybywaniu imigrantów reprezentujących te same narodowości oraz znacznie ułatwia ich asymilację w nowych środowiskach; zdolności absorpcyjne obcych kultur
Demograficzne	wysoki przyrost naturalny (rosnąca populacja); młoda populacja; przeludnienie wsi i miast; nadwyżka młodych ludzi w wieku produkcyjnym	niski i ujemny przyrost naturalny (malejąca populacja); starzejąca się populacja; niedostateczna podaż własnej siły roboczej
Prawne	liberalne regulacje paszportowe i przepisy dotyczące zakupu dewiz	brak wymagań wizowych; liberalne przepisy imigracyjne, w tym dotyczące łączenia rodzin; regulacje określające status oraz uprawnienia socjalne uchodźców politycznych i robotników-migrantów; łatwość uzyskania pozwolenia na pracę
Środowiskowe	klęski żywiołowe (powodzie, huragany, trzęsienia ziemi, susze); nagłe lub postępujące zmiany środowiskowe negatywnie wpływające na życie lub warunki życia; degradacja środowiska	brak lub mniejsze zagrożenia środowiskowe; korzystniejsza sytuacja środowiskowa (np. mniejsze zanieczyszczenie powietrza, bardziej urodzajne gleby); wyższy standard ochrony środowiska
Okolicznościowe	trwający konflikt lub wojna, zagrożenie konfliktem lub wojną, przemoc, poważne zakłócenia porządku publicznego; reagowanie na nagłe wstrząsy, presje pojawiające się powoli lub chroniczne trudności, takie jak te związane m.in. z niedorozwojem, ubóstwem, brakiem bezpieczeństwa żywnościowego, złymi rządami, katastrofami, zmianami klimatycznymi, degradacją środowiska, czynnikami kulturowymi, zagrożeniami dla bezpieczeństwa	brak problemów wymienionych wśród czynników wypychających

Tekst źródłowy nr 1, Kim są uchodźcy, migranci ekonomiczni, repatrianci?

Uchodźca, migrant ekonomiczny, repatriant – kim są cudzoziemcy w Polsce?

Uchodźcy, nielegalni migranci, repatrianci? Te określenia odmieniane są przez wszystkie przypadki zarówno przez polityków, dziennikarzy jak i zwykłych obserwatorów życia publicznego. Warto określić poszczególne grupy migrantów przebywających w naszym kraju. Opisać je i scharakteryzować by łatwiej było nam poruszać się w gąszczu często pozornie bliskoznacznych pojęć.

Zdecydowanie przez dużo dłuższy okres polskiej niepodległości byliśmy świadkami ruchów emigracyjnych – czyli wyjazdów z kraju. Ucieczka przed reżimem komunistycznym czy też zwykła migracja zarobkowa (zarówno ta legalna, jak i nielegalna) sprawiała, iż Polska była krajem z którego więcej osób wyjeżdżało niż do którego trafiali migranci. Ta sytuacja zaczęła się diametralnie zmieniać w ostatnich latach. Wejście Polski do UE, poprawa sytuacji ekonomicznej państwa czy też ostatni konflikt zbrojny na Ukrainie sprawiły, iż tendencja ta zaczęła się odwracać. Można powiedzieć, iż Polacy dopiero od kilku lat uczą się żyć w bardziej zróżnicowanym etnicznie społeczeństwie. Niestety obecny w ostatnich tygodniach w mediach szum informacyjny nie ułatwia nam zrozumienia, czy i czym tak naprawdę różni sytuacja uchodźcy od migranta, który np. przybył do Polski w celu pracy czy studiów.

Cudzoziemiec, bo nie polski obywatel

Ustawa o cudzoziemcach wprowadza definicję cudzoziemca, którym określa „każdego, kto nie posiada obywatelstwa polskiego". Zatem mamy tu do czynienia z prostym rozróżnieniem, które uzależnione jest od faktu posiadania, bądź nieposiadania polskiego obywatelstwa. Warto tu również wskazać, iż jeżeli obywatel polski posiada też obywatelstwo innego kraju to w świetle tego przepisu nie można go uznać za cudzoziemca. By nieco skomplikować to proste rozróżnienie należy wskazać, iż Ustawy o cudzoziemcach nie stosuje się m. in. wobec obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członków ich rodzin, którzy do nich dołączają lub z nimi przebywają. Nie oznacza to, iż obywateli Unii Europejskiej nie uznaje się za cudzoziemców – są nimi, jednakże posiadają oni nieco inny status niż pozostali cudzoziemcy i dotyczą ich znacznie korzystniejsze regulacje w kwestii wjazdu do Polski, osiedlania się czy podejmowania zatrudnienia.

Różne motywy przybycia do Polski

Zatem dla stwierdzenia, czy kogoś można nazywać cudzoziemcem kluczowe jest posiadane przez niego obywatelstwa. Cudzoziemcy, którzy przybywają do Polski kierowani są różnymi motywami. Najczęściej jest to chęć podjęcia zatrudnienia, studiów czy dołączenie do członka rodziny. Ich wyjazd z kraju pochodzenia jest dobrowolny i zaplanowany. W razie konieczności w każdej sytuacji mogą wrócić do swojego kraju. Co do zasady muszą wykazać, iż są w stanie w Polsce sami się utrzymać i nie będą potrzebować pomocy socjalnej z budżetu państwa. Migranci, mający zamiar przekroczyć Polską granicę powinni posiadać ważny dokument podróży, dokument uprawniający do wjazdu i pobytu na terytorium RP oraz uzasadnić cel swojego pobytu. Zasady przekroczenia granicy zostały określone w art. 23 – 36 Ustawy o cudzoziemcach. W przypadku niespełnienia któregokolwiek z tych warunków osobie można odmówić wjazdu do Polski. Trzeba jednak wskazać, iż w sytuacji w której cudzoziemiec zadeklarował zamiar złożenia wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej przepisów do odmowy wjazdu nie stosuje się. W ten oto sposób przechodzimy do określenia sytuacji uchodźcy.

Status uchodźcy na podstawie konwencji

Zgodnie z ratyfikowaną przez Polskę Konwencją Genewską z 28 lipca 1951 r dotyczącą statusu uchodźców – za uchodźcę uznaje się osobę, która:, „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa".

Jest to szerokie rozumienie pojęcia uchodźcy, które jednak w Polsce nie gwarantuje korzystania z objęcia ochroną tej szczególnej grupy cudzoziemców. By móc uzyskać pełni praw należy uzyskać status uchodźcy. Jest on nadawany przez Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców na podstawie Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Jak już wcześniej wspomniano osoba, która nie spełnia warunków wjazdu do Polski (np. z powodu braku paszportu czy ważnej wizy) może podczas przekraczania granicy zadeklarować chęć złożenia wniosku o udzielenie jej ochrony międzynarodowej. Wtedy też funkcjonariusz Straży Granicznej nie wydaje decyzji o odmowie wjazdu na terytorium RP. Co więcej taki wniosek może być złożony za pośrednictwem komendanta placówki

Straży Granicznej. Wnioskujący przekazuje do depozytu swój dokument podróży (najczęściej paszport).

Podczas procedury rozpatrywania wniosku cudzoziemcowi przysługuje zakwaterowanie w ośrodku dla cudzoziemców oraz pomoc medyczna i socjalna. Co istotne osoba znajdująca się w procedurze o udzielenie statusu uchodźcy co do zasady nie ma prawa wykonywania pracy (może rozpocząć wykonywanie pracy dopiero w sytuacji, w której procedura trwa dłużej niż 6 miesięcy i otrzyma specjalne zaświadczenie). Warto pamiętać, że samo złożenie wniosku nie oznacza, iż wnioskujący taki status otrzyma. Każda sprawa ma charakter indywidualny i należy wykazać, iż to konkretnej osobie grozi niebezpieczeństwo.

Różne motywy migrantów i uchodźców

Podsumowując, migrantów i uchodźców różnią w głównej mierze motywy i okoliczności przyjazdu na terytorium innego państwa. Ze względu na szczególną sytuację uchodźców są oni objęci międzynarodową ochroną i pomocą państwa przyjmującego a jedną z podstawowych zasad jest zasada non-refoulment, która wskazuje, że żadne państwo przestrzegające konwencji genewskiej nie wydali lub nie zawróci w żaden sposób uchodźcy do granicy terytoriów, gdzie jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na jego rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne. Jedynym wyjątkiem od tej zasady jest zagrożenie bezpieczeństwa. O ile państwa są w stanie w pewnym stopniu kreować migrację poprzez wprowadzenie limitów wydawanych wiz czy zezwoleń na pracę to trudno jest przewidzieć ile osób znajdzie się w trudnej sytuacji uzasadniającej przyznanie im ochrony międzynarodowej jak np. nadanie statusu uchodźcy.

Repatriant wraca do ojczyzny

Na koniec warto wyjaśnić jeszcze jedno pojęcie dotyczące w pewnej mierze cudzoziemców. Jest to repatriant. Jak wyjaśnia słownik języka polskiego jest to osoba powracająca do ojczyzny po długim pobycie na obczyźnie. Zgodnie z Ustawą o repatriacji repatriantem jest osoba, która przybyła do Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wizy krajowej wydanej w celu repatriacji z zamiarem osiedlenia się na stałe. Wizy takie wydaje się osobom o polskim pochodzeniu, które wykazały związek z polskością oraz przed dniem 01.01.2001 r. zamieszkiwały na stałe na terytorium obecnych Republiki Armenii, Republiki Azerbejdżanu, Gruzji, Republiki Kazachstanu, Republiki Kirgiskiej, Republiki Tadżykistanu, Turkmenistanu, Republiki Uzbekistanu albo azjatyckiej części Federacji Rosyjskiej. Osoby, które wjechały na podstawie wizy repatriacyjnej do Polski w momencie przekroczenia

granicy naszego kraju nabywają polskie obywatelstwo co oznacza, że przestają być uznawani za cudzoziemców.

K. Wysocki, Uchodźca, migrant ekonomiczny, repatriant – kim są cudzoziemcy w Polsce?, 12.10.2021, https://www.prawo.pl/samorzad/uchodzca-migrant-ekonomiczny-repatriant-czym-sie-roznia,511130.html (dostęp 11 maja 2023 r.)

Materiał źródłowy nr 1: Obywatele Ukrainy w Polsce (2010 – 03.2023)

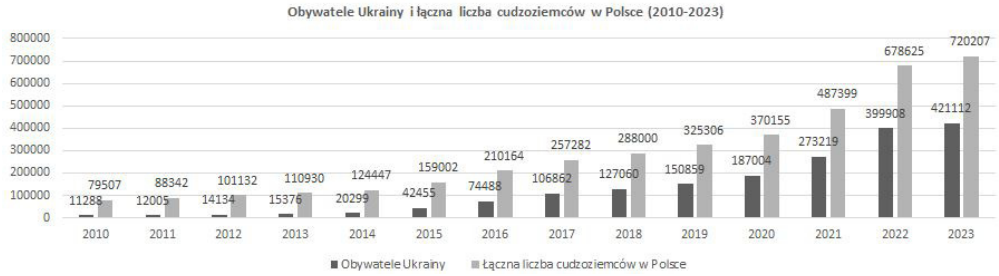

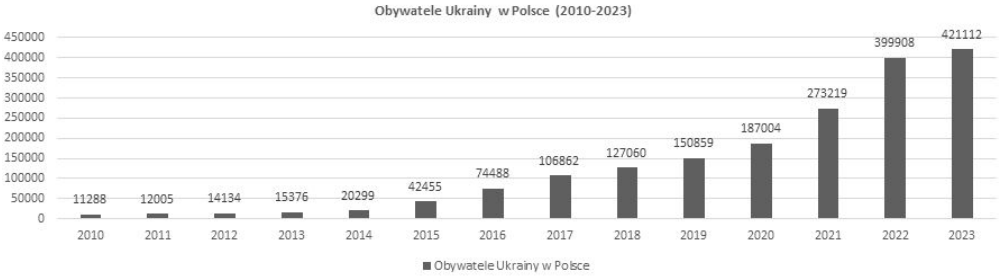

Statystyka nie obejmuje osób objętych mechanizmem ochrony czasowej.
Źródło: Urząd ds. Cudzoziemców, Migracje, https://migracje.gov.pl/ (dostęp 11 maja 2023 r.)

Materiał źródłowy nr 2: Obywatele Ukrainy w Polsce według statusu pobytu (2010 – 03.2023)

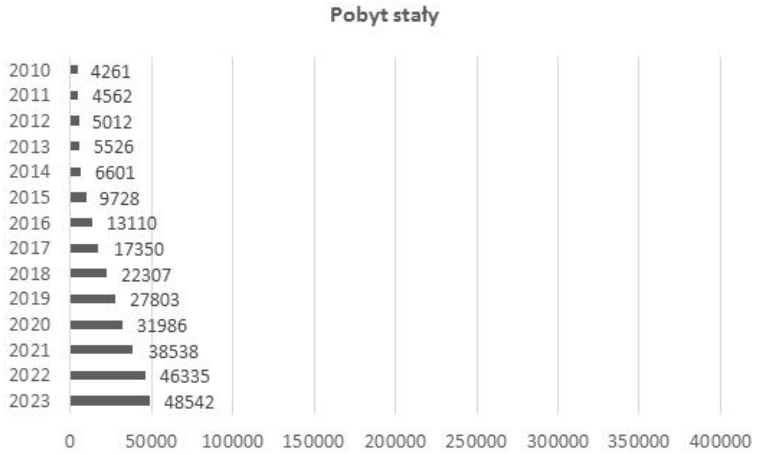

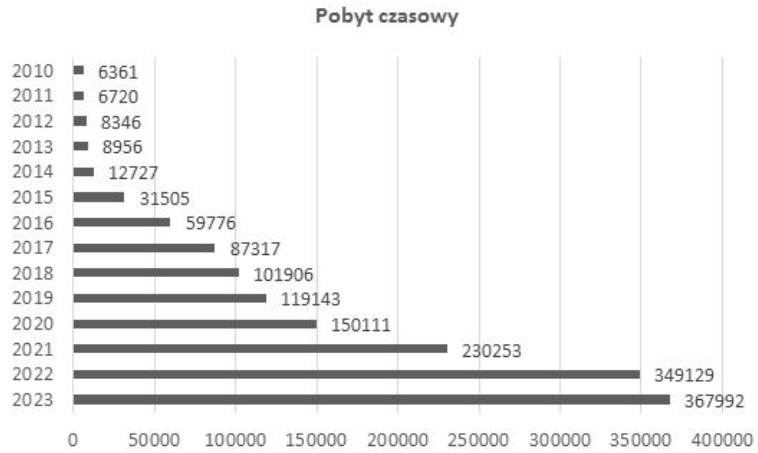

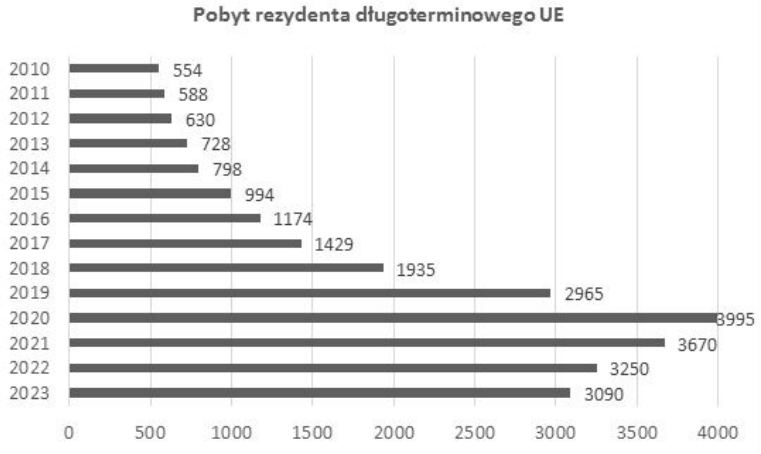

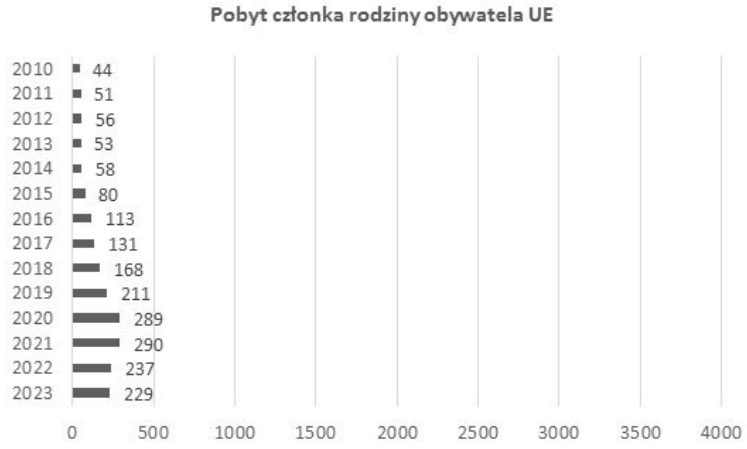
Pobyt członka rodziny obywatela UE
2010 44
2011 51
2012 56
2013 53
2014 58
2015 80
2016 113
2017 131
2018 168
2019 211
2020 289
2021 290
2022 237
2023 229
0 500 1000 1500 2000 2500 3000 3500 4000

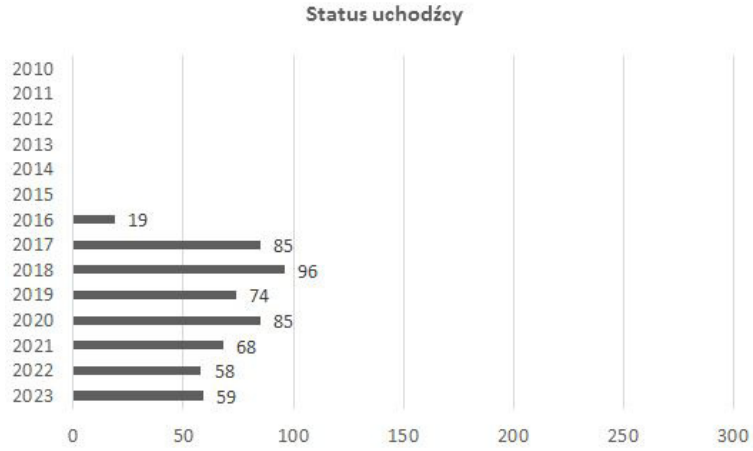
Status uchodźcy
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016 19
2017 85
2018 96
2019 74
2020 85
2021 68
2022 58
2023 59
0 50 100 150 200 250 300

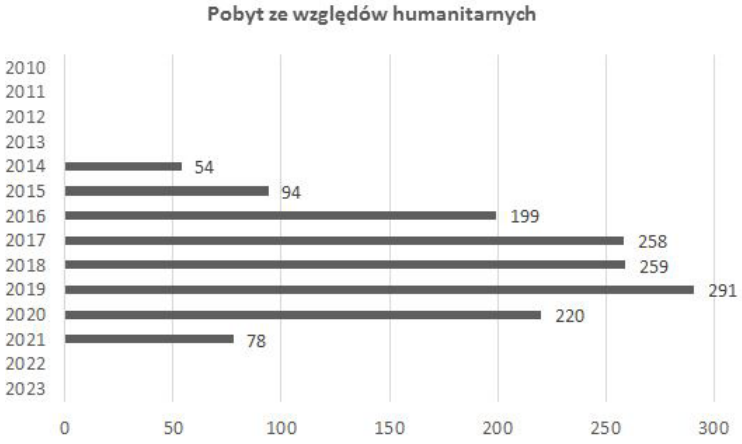
Pobyt ze względów humanitarnych
2010
2011
2012
2013
2014 54
2015 94
2016 199
2017 258
2018 259
2019 291
2020 220
2021 78
2022
2023
0 50 100 150 200 250 300

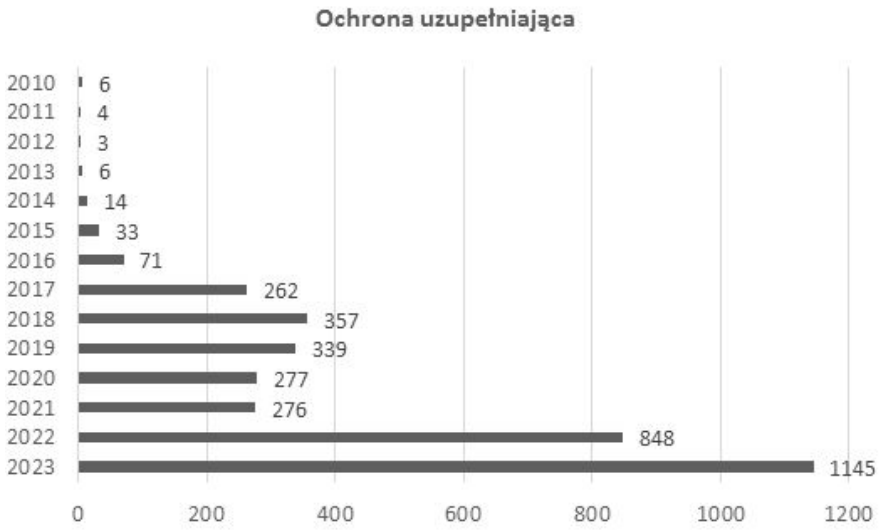

Zezwolenie na pobyt stały udzielane jest cudzoziemcowi na czas nieoznaczony, na jego wniosek. Szczegółowe warunki uzyskania zezwolenia określa ustawa o cudzoziemcach. **Zezwolenie na pobyt czasowy** udziela się każdorazowo na okres niezbędny do realizacji celu pobytu cudzoziemca na terytorium RP, nie dłuższy jednak niż 3 lata. Szczegółowe warunki uzyskania zezwolenia określa ustawa o cudzoziemcach. Zezwolenie na pobyt stały i pobyt czasowy oraz **zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE** wydawane jest obywatelom państw trzecich (tj. osobom niebędącym obywatelami państw UE i tych państw członkowskich EFTA, które są stronami umowy o EOG oraz Szwajcarii).

Status uchodźcy może otrzymać osoba, która spełnia warunki określone w Konwencji Genewskiej z 1951 r. i Protokole Nowojorskim z 1967 r. **Zgody na pobyt humanitarny** udziela się cudzoziemcowi, który nie może być deportowany do kraju pochodzenia m.in. z uwagi na: zagrożenie jego prawa do życia, wolności, bezpieczeństwa osobistego, możliwość poddania torturom albo nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu. Pobyt humanitarny może także uzyskać osoba, która prowadzi w Polsce życie rodzinne lub prywatne, a deportacja naruszałaby jej prawo do życia rodzinnego czy prywatnego, a także osoba, której dzieci zintegrowały się już z polskim społeczeństwem i deportacja, oznaczająca oderwanie od środowiska szkolnego i grupy rówieśniczej, mogłaby zaburzyć ich rozwój. **Ochrona uzupełniająca** może

być udzielona cudzoziemcowi, który nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy, w przypadku gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy.

Statystyka nie obejmuje osób objętych mechanizmem ochrony czasowej.
Źródło: Urząd ds. Cudzoziemców, Migracje, https://migracje.gov.pl/ (dostęp 11 maja 2023 r.)

Tekst źródłowy nr 2, Status osób, które przybyły z Ukrainy do Polski od 24 lutego 2022 roku – ochrona czasowa

Osoby, które przybyły do Polski z terytorium Ukrainy od 24 lutego 2022 roku w konsekwencji rozpoczęcia przez Federację Rosyjską pełnoskalowej inwazji zbrojnej, są objęte ochroną czasową, która legalizuje ich pobyt na terytorium Polski oraz umożliwia dostęp do dodatkowych mechanizmów wsparcia. Ochrona czasowa nie jest tożsama z pozwoleniem na pobyt czasowy oraz statusem uchodźcy. Sytuacja tych osób jest regulowana przez następujące akty prawne:
ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2022 r., poz. 583 z późn. zm.)

- decyzja wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r., stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony (Dz. Urz. UE L 71, z 4.3.2022, str. 1–6),
- art. 5 ust. 1 dyrektywy Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami (Dz. Urz. WE L 212 z 07.08.2001).

Urząd ds. Cudzoziemców, Ochrona czasowa w ustawie specjalnej, https://mos.cudzoziemcy.gov.pl/informacje/ochrona-czas-specjalna/Wprowadzenie (dostęp 11 maja 2023 r.)

Słownik pojęć – ochrona czasowa

W dniu 4 marca 2022 r. Unia Europejska sięgnęła po raz pierwszy po mechanizm ochrony tymczasowej, przewidziany dyrektywą Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r., która to ten mechanizm przewidziała. „Ochrona czasowa" oznacza szczególnego rodzaju procedurę, która jest uruchamiana w przypadku masowego napływu do UE osób poszukujących ochrony z państw trzecich, które nie mogą powrócić do państwa swojego pochodzenia, np. w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium

tego państwa, lub jeśli istnieje rzeczywiste zagrożenie wystąpieniem takiego napływu. Jej celem jest przyjęcie na terytorium i przyznanie natychmiastowej tymczasowej ochrony w Unii – co oznacza zezwolenie wysiedleńcom na tymczasowy pobyt i przyznanie określonych uprawnień.

Ochrona czasowa jest przyznawana w ramach uproszczonej w stosunku do ochrony międzynarodowej procedury administracyjnej. UE wykorzystuje tę procedurę wówczas, gdy uzasadnione jest przypuszczenie, że system udzielania ochrony międzynarodowej nie będzie w stanie udźwignąć ciężaru masowego napływu wysiedleńców bez negatywnych skutków dla działania tego systemu, bez szkody zarówno dla tych osób, jak i innych osób poszukujących ochrony.

Kategorie cudzoziemców objęte ochroną czasową w Polsce, na zasadach określonych w ustawie specjalnej

Ochroną czasową na mocy ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2022 r., poz. 583 z późn. zm.), zwaną dalej ustawą specjalną, zostali objęci:

- obywatele Ukrainy, którzy przybyli do Polski z Ukrainy w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa począwszy od dnia 24 lutego 2022 r. Także – dzieci urodzone w Polsce przez obywatelki Ukrainy lub małżonki obywateli Ukrainy w okresie korzystania przez nie z ochrony czasowej w Polsce.
- ich małżonkowie nieposiadający obywatelstwa Ukrainy, RP lub innego państwa członkowskiego UE, którzy przybyli do Polski legalnie począwszy od dnia 24 lutego 2022 r. w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa
- nieposiadający obywatelstwa Ukrainy członkowie najbliższej rodziny obywateli Ukrainy posiadających Kartę Polaka, którzy przybyli do Polski począwszy od dnia 24 lutego 2022 r. w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa

Osoby te mogą korzystać z ochrony czasowej, jeśli przybyły na terytorium Polski legalnie do dnia określonego w przyszłym rozporządzeniu, jakie zostanie wydane przez Radę Ministrów, deklarują zamiar pozostania w Polsce oraz dopełnią formalności związanych z rejestracją pobytu w Polsce w ramach odpowiedniej procedury związanej z nadaniem numeru PESEL z adnotacją UKR.

O ile powyższe warunki zostaną spełnione ich pobyt w Polsce jest uznawany za legalny w okresie 18 miesięcy licząc od dnia 24 lutego 2022 r., tj. do dnia 24 sierpnia 2023 r. Przysługują im także inne uprawnienia określone w ustawie specjalnej.

W komunikacie z 8 marca 2023 r. Komisja Europejska poinformowała o przedłużeniu obowiązywania ochrony czasowej (tymczasowej ochrony) do 4 marca 2024 r.

Ważne wyjątki! Przepisów ustawy specjalnej nie stosuje się do ww. kategorii cudzoziemców:

posiadających (udzielone w Polsce):

- zezwolenie pobytowe (zezwolenie: na pobyt czasowy, na pobyt stały lub na pobyt rezydenta długoterminowego UE)
- status ochrony międzynarodowej (status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą)
- status ochrony krajowej (zgodę na pobyt tolerowany; zgodę na pobyt ze względów humanitarnych)

oraz tych, którzy:

- złożyli w Rzeczypospolitej Polskiej wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej lub w imieniu których takie wnioski zostały złożone, lub zadeklarowali zamiar złożenia takich wniosków (lub których takie deklaracje zamiaru dotyczą), lub
- którzy korzystają z ochrony czasowej na terenie innego niż Rzeczpospolita Polska państwa członkowskiego Unii Europejskiej przyznanej z powodu działań wojennych prowadzonych na terytorium Ukrainy.

Status „UKR"

Posiadanie numeru PESEL z przypisanym mu statusem „UKR" stanowi urzędowe poświadczenie posiadania uprawnienia do pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz uprawnień towarzyszących, wynikających z poszczególnych przepisów ustawy specjalnej, m.in. związanych z wykonywaniem w Polsce pracy.

Uprawnienie do pobytu może zostać przez cudzoziemca utracone w przypadku opuszczenia przez niego terytorium Polski na okres dłuższy od 1 miesiąca, niezależnie od kierunku wyjazdu (także w sytuacji wyjazdu do Ukrainy lub wyjazdu do innego państwa członkowskiego UE). W przypadku wyjazdów krótszych do utraty tego uprawnienia nie dochodzi, a sam wyjazd nie skutkuje zaprzestaniem korzystania przez cudzoziemca z uprawnień przewidzianych w ustawie specjalnej.

Od 1 kwietnia 2023 r. obywatele Ukrainy, którzy posiadają numer PESEL ze statusem UKR, mogą ubiegać się o udzielenie zezwoleń na pobyt czasowy w celu podejmowania pracy lub prowadzenia działalności go

spodarczej. Rozwiązanie jest opcjonalne i skierowane do osób, które czują się pewnie na polskim rynku pracy i chcą zrezygnować z korzystania z ochrony czasowej.
Nowe regulacje dotyczą zezwoleń na pobyt, które związane są z podstawowymi formami aktywności ekonomicznej czyli: zezwolenia na pobyt czasowy i pracę; zezwolenia na pobyt czasowy w celu wykonywania pracy w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji; zezwolenia na pobyt czasowy w celu prowadzenia działalności gospodarczej.
Możliwość ubiegania się o wspomniane zezwolenia pobytowe jest opcjonalna. Obywatele Ukrainy, którzy przybyli do Polski od dnia 24 lutego 2022 r. i nie skorzystają z tego rozwiązania, będą mogli nadal legalnie przebywać w kraju na podstawie ochrony czasowej.

Materiał źródłowy nr 3, Liczba osób objętych ochroną czasową na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej (03.2022 – 03.2023)

	2022-03	2022-04	2022-05	2022-06	2022-07	2022-08	2022-09	2022-10	2022-11	2022-12	2023-01	2023-02	2023-03
UE-27	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d	3 669 530	3 896 725	3 671 510	3 720 645	3 826 620	3 919 565	4 005 275	3 888 345
Austria	b/d	b/d	b/d	b/d	74 770	77 910	80 755	83 355	85 445	87 570	88 690	85 655	71 515
Belgia	26 495	37 520	44 795	49 120	52 300	55 405	57 580	56 545	61 475	63 210	62 520	63 610	64 550
Bułgaria	30 695	92 405	112 355	119 305	125 795	130 290	134 790	142 050	144 890	147 385	149 790	151 590	153 545
Chorwacja	4 650	10 355	13 000	14 755	16 045	16 810	17 475	17 900	18 410	18 970	19 390	19 925	19 915
Cypr	670	3 435	6 640	8 805	9 620	10 290	11 070	11 630	12 250	12 610	13 560	14 610	15 275
Czechy	250 225	314 935	352 870	373 150	388 035	398 440	408 550	419 760	424 955	432 415	440 870	447 830	325 245
Dania	1 220	10 430	20 710	25 245	26 425	27 930	29 770	29 835	30 680	32 155	32 915	33 865	34 830
Estonia	13 810	22 295	25 865	28 015	29 730	32 045	34 025	36 000	37 455	38 385	39 085	39 815	37 020
Finlandia	2 805	15 110	22 715	28 360	32 660	36 060	38 745	41 415	43 395	45 215	46 810	48 905	51 030
Francja	27 525	51 255	59 690	64 815	68 570	72 180	67 515	65 910	67 035	68 430	69 645	69 890	67 745
Grecja	b/d	8 880	14 765	16 750	18 050	19 080	19 780	20 415	21 025	21 530	21 985	22 280	22 705
Hiszpania	32 980	83 060	115 775	127 235	133 690	139 970	145 825	150 980	156 300	160 995	165 415	168 970	172 660
Holandia	25 430	53 785	66 735	76 265	83 985	91 295	96 215	101 690	106 355	109 640	113 205	116 125	118 695
Irlandia	13 430	25 870	34 010	40 995	46 710	50 735	55 655	61 790	65 920	70 495	73 065	76 175	79 335
Litwa	3 160	28 185	45 430	49 210	52 880	56 910	59 800	62 385	64 280	65 425	66 455	66 960	67 775
Luksemburg	950	2 650	3 725	4 040	4 205	4 260	4 380	4 470	4 535	4 655	4 685	4 665	4 065
Łotwa	11 165	19 805	24 510	27 290	28 910	30 270	31 830	33 080	35 005	35 865	36 235	36 745	35 985
Malta	190	585	995	1 175	1 240	1 300	1 370	1 435	1 465	1 515	1 570	1 625	1 665
Niemcy	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d	699 870	813 725	873 860	931 545	967 715	1 004 965	1 034 630	1 067 755
Polska	677 110	1 049 510	1 145 665	1 205 785	1 262 080	1 330 075	1 370 625	1 016 685	944 360	961 340	974 060	993 755	976 575
Portugalia	25 040	34 080	39 320	45 485	48 215	50 605	52 180	53 720	55 020	55 920	56 925	57 865	57 895
Rumunia	2 030	13 040	33 670	44 135	51 425	61 095	70 700	78 965	89 710	100 955	109 845	117 395	124 035
Słowacja	b/d	72 035	77 005	80 470	83 520	86 965	89 930	92 275	93 905	95 550	96 610	97 980	99 525
Słowenia	860	3 850	5 235	5 715	6 230	6 655	6 985	7 170	7 420	7 675	7 885	8 030	8 210
Szwecja	18 160	30 025	34 635	36 785	39 305	41 555	43 035	44 485	46 045	46 295	47 310	48 355	24 720
Węgry	b/d	b/d	14 085	20 985	23 730	25 470	26 440	27 605	28 585	28 905	29 555	29 975	30 585
Włochy	b/d	17 270	54 145	80 265	99 485	116 065	127 970	136 095	143 195	145 800	146 520	148 060	155 490

Eurostat, Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship – monthly data, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM__custom_6261413/default/table?lang=en (dostęp 11 maja 2023 r.)

Tekst źródłowy nr 3, Migracje zarobkowe

Migracja współczesna, coraz bardziej różni się od migracji tradycyjnej „obejmując ludność wykształconą, w tym wysoko wykwalifikowanych specjalistów, znających przynajmniej podstawy języka kraju imigracji". Wśród cech tradycyjnej migracji były m.in. brak znajomości miejsca docelowego migracji, brak znajomości języków, nie określony czas pobytu. Jak wskazuje Bożyk, współcześnie zmienia się profil migranta, wielu z nich podejmując decyzję o migracji robi to w oparciu o analizy miejsc docelowych, „jest to przeważnie emigracja do określonych państw, regionów, miast i skupisk społecznych". W skali międzynarodowej coraz częściej obserwowane jest zjawisko międzynarodowych migracji zarobkowych. Migracje zarobkowe zawsze istniały, ale współcześnie zmienił się ich charakter. Tradycyjnie były one utożsamiane z migracjami ekonomicznymi podejmowanymi w celu poszukiwania pracy i lepszych zarobków, nastawionych na korzyści materialne. Obejmują one dwie grupy emigrantów ekonomicznych. Pierwsza z nich to tzw. „migranci przeżycia" dla których celem jest zdobycie jakichkolwiek środków dla zaspokojenia często podstawowych potrzeb bytowych (żywność, ubrania, spłata długów), zaś drugą grupę stanowią „migranci mobilni" osoby które zmierzają do poprawy standardu życia, co wiąże się z posiadaniem dóbr luksusowych, zgromadzenia funduszy na inwestycje i inne ukierunkowane na rozwój.

Obecnie „międzynarodowe migracje zarobkowe, definiowane są jako przestrzenne przemieszczenia ludności zawodowo czynnej między krajami, podejmowane w celu poprawy sytuacji życiowej własnej i członków rodziny bądź w celu uzyskania środków finansowych niezbędnych do zachowania dotychczasowych form życia i gospodarowania, postrzeganych jako warunek

zachowania tożsamości kulturowej i rodziny migranta", lub jako „dobrowolne opuszczenie kraju ojczystego w celu podjęcia pracy zarobkowej".

M. Skoczek wyodrębnia pięć typów migracji zarobkowych:

1. „migracje pracowników wysoko wykwalifikowanych, reprezentujących wolne zawody, a także związanych z korporacjami międzynarodowymi;
2. migracje pracowników mających średnie wykształcenie zawodowe;
3. migracje osób niewykwalifikowanych lub o niskich kwalifikacjach zawodowych;
4. migracje osób młodych, bez doświadczenia zawodowego, poszukujących pracy poza miejscem zamieszkania w przeświadczeniu, że wyjazd pozwoli łatwiej i szybciej zrealizować życiowe plany i aspiracje;
5. migracje sezonowe i okresowe (o różnym czasie trwania) mieszkańców wsi o małych miast, traktowane jako dodatkowa praca, podejmowana w czasie wolnym od zajęć w gospodarstwie, a nawet w czasie urlopu.

Jak zauważa M. Skoczek, migracje osób wysoko wykwalifikowanych związana jest z procesami globalizacji, które powodują przemieszczanie się w skali międzynarodowej podmiotów transnarodowych. Z procesem tym związane jest zjawisko ekspatriantów, osób wysłane przez firmy macierzyste (centrale) do filii poza granice własnego kraju. W procesach migracyjnych podkreśla się też rolę metropolizacji i mobilność menedżerów, osób związanych z wolnymi zawodami, specjalistów.

K. Puchalska i A. Barwińska-Małajowicz wskazują, że przepływ zasobów pracy dokonują się w różnych formach np.:

- przepływy niewykwalifikowanych pracowników;
- migracje wykwalifikowanych pracowników, coraz częściej z wyższym wykształceniem;
- przepływ wysoko wykwalifikowanych specjalistów (tzw. drenaż mózgów)

W powyższym zestawieniu wyróżnia się zjawisko drenażu mózgów, które zgodnie z definicją ONZ oznacza jednostronny ruch wykwalifikowanych osób z krajów rozwijających się do rozwiniętych, który mają zagranicą lepsze warunki do pracy. Drenaż mózgów przynosi korzyści w sytuacji, kiedy są pozyskiwane zasoby nowych specjalistów, jednak może mieć też charakter marnotrawstwa, gdy specjaliści nie pracują w swoich zawodach a często podejmują pracę poniżej swoich możliwości i kwalifikacji.

E. Kacperska, M. Kacprzak, D. Kmieć, A. Król, K. Łukasiewicz, Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, problemy, wyzwania, Warszawa 2019, s. 18-20.

Pytania kontrolne:

1. Czym są migracje zarobkowe?
2. Jakie są przyczyny migracji zarobkowych?

3. Jakie typy migracji zarobkowych można wyróżnić?
4. Czym jest drenaż mózgów?

Dodatkowe informacje: Pozwolenie na pracę w Polsce

Zezwolenie na pracę cudzoziemca na terytorium Polski obowiązuje wobec osób, które są:

- obywatelami państwa nienależącego do Unii Europejskiej lub do Europejskiego Obszaru Gospodarczego lub państwa innego niż Szwajcaria, oraz
- nie są ustawowo zwolnione z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę

Z obowiązku posiadania pozwolenia na pracę zwolniony jest cudzoziemiec, który:

- posiada status uchodźcy nadany w Rzeczypospolitej Polskiej;
- korzysta z ochrony uzupełniającej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiada zezwolenie na pobyt stały w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiada zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiada zgodę na pobyt ze względów humanitarnych;
- posiada zgodę na pobyt tolerowany w Rzeczypospolitej Polskiej;
- korzysta z ochrony czasowej w Rzeczypospolitej Polskiej;
- posiada ważne zaświadczenie o udzielaniu ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie dokumentu pobytowego wydanego przez inne państwo członkowskie Unii Europejskiej i celem jego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest wykonywanie pracy w charakterze pracownika kadry kierowniczej, specjalisty lub pracownika odbywającego staż w ramach przeniesienia wewnątrz przedsiębiorstwa przez okres nieprzekraczający 90 dni w okresie 180 dni.

Materiał źródłowy nr 4: Obywatele Ukrainy, którzy otrzymali pozwolenie na pracę w Polsce (2005–2021)

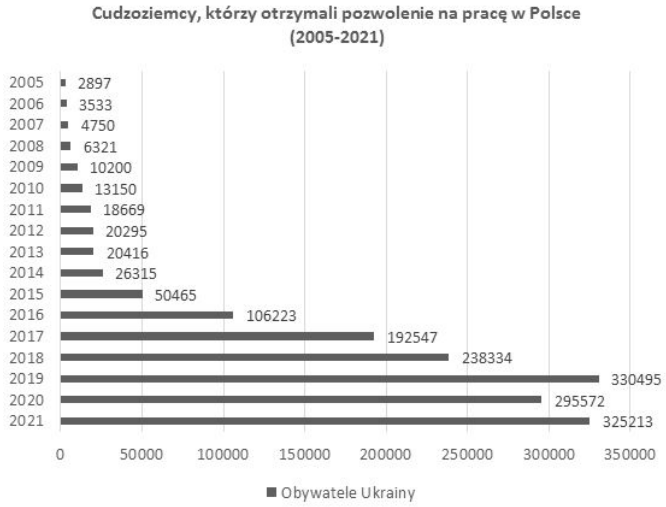

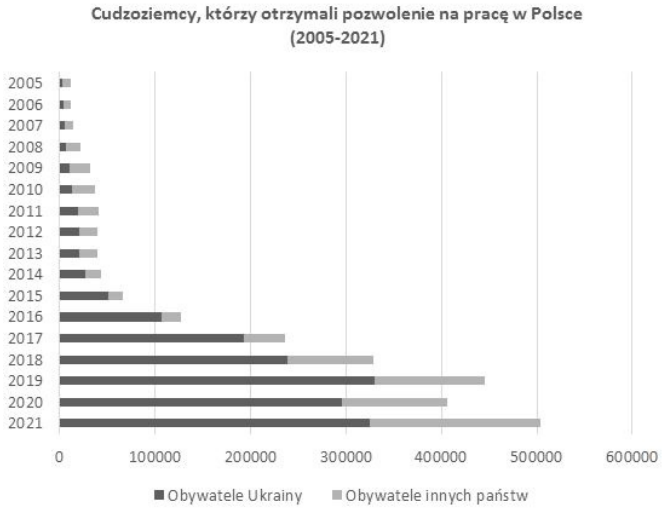

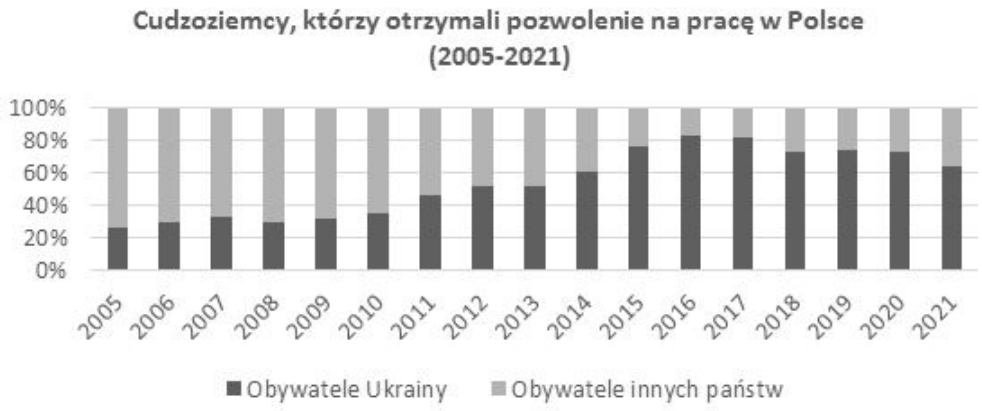

Materiał źródłowy nr 5: Obywatele Ukrainy, którzy studiują w Polsce (2006–2021)

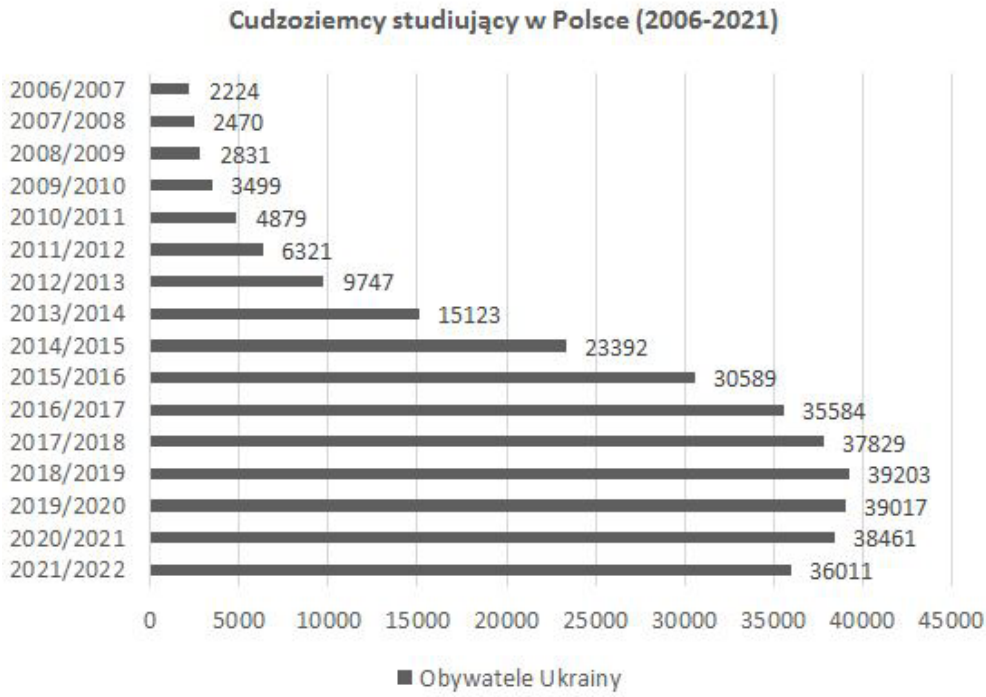

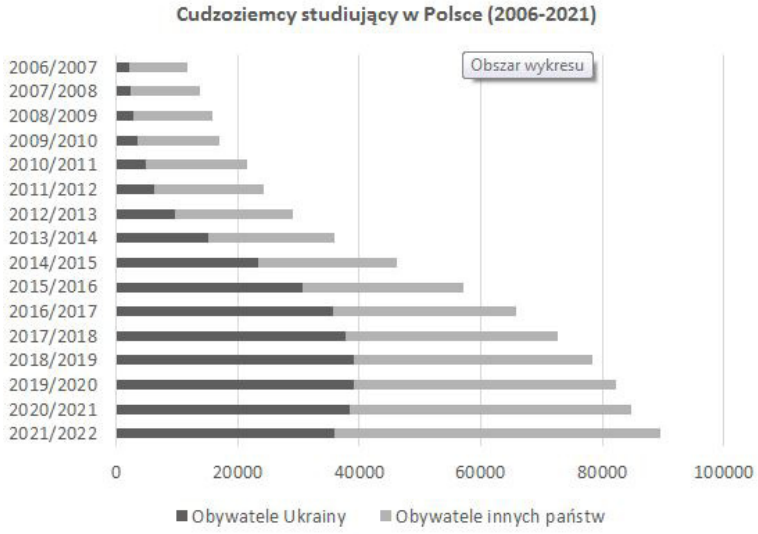
Cudzoziemcy studiujący w Polsce (2006-2021)
Obszar wykresu
2006/2007
2007/2008
2008/2009
2009/2010
2010/2011
2011/2012
2012/2013
2013/2014
2014/2015
2015/2016
2016/2017
2017/2018
2018/2019
2019/2020
2020/2021
2021/2022
0
20000
40000
60000
80000
100000
Obywatele Ukrainy
Obywatele innych państw

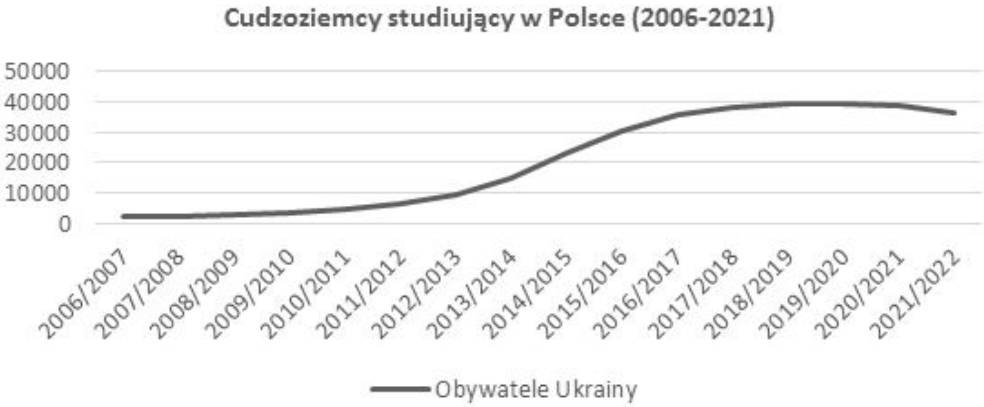
Cudzoziemcy studiujący w Polsce (2006-2021)
50000
40000
30000
20000
10000
0
2006/2007
2007/2008
2008/2009
2009/2010
2010/2011
2011/2012
2012/2013
2013/2014
2014/2015
2015/2016
2016/2017
2017/2018
2018/2019
2019/2020
2020/2021
2021/2022
Obywatele Ukrainy

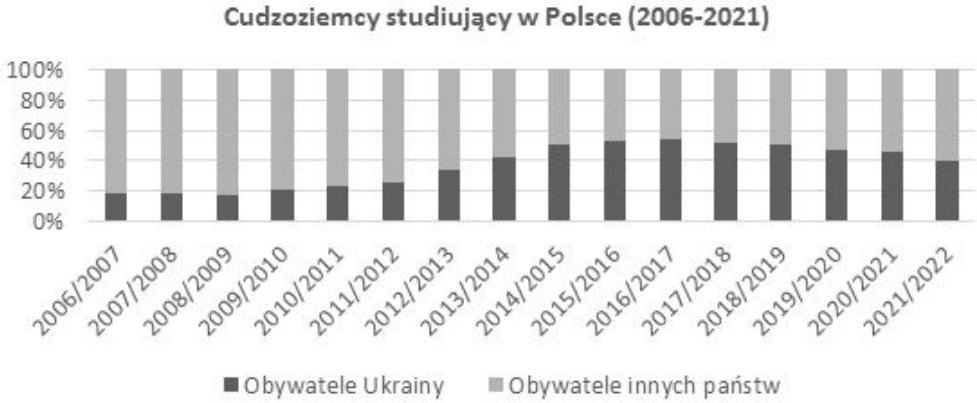
Cudzoziemcy studiujący w Polsce (2006-2021)
100%
80%
60%
40%
20%
0%
2006/2007
2007/2008
2008/2009
2009/2010
2010/2011
2011/2012
2012/2013
2013/2014
2014/2015
2015/2016
2016/2017
2017/2018
2018/2019
2019/2020
2020/2021
2021/2022
Obywatele Ukrainy
Obywatele innych państw

Materiał źródłowy nr 6, Migracje Polaków do Ukrainy (2010–2021)

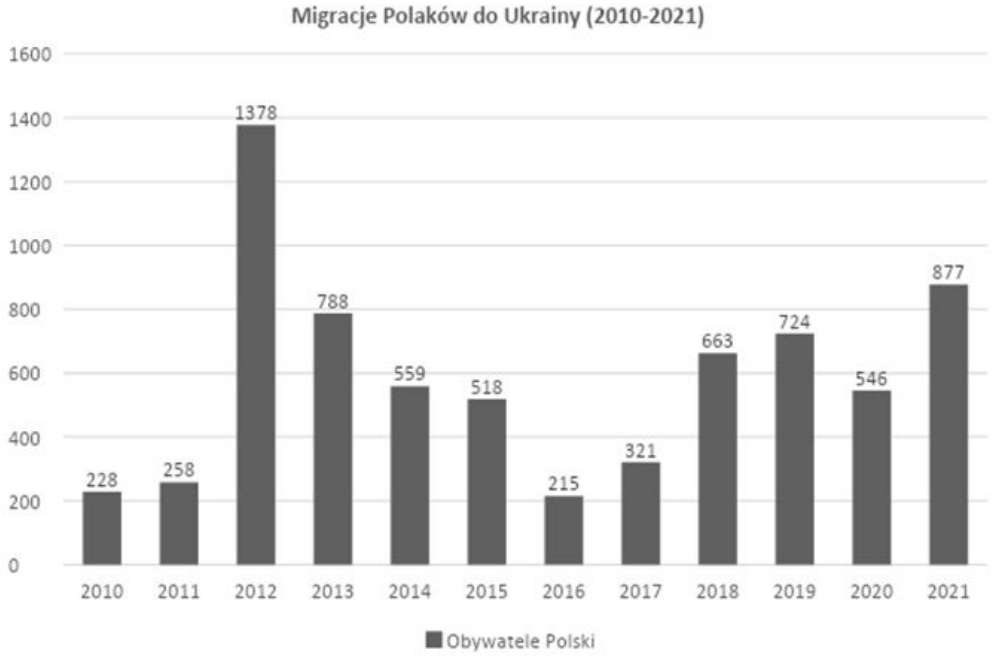

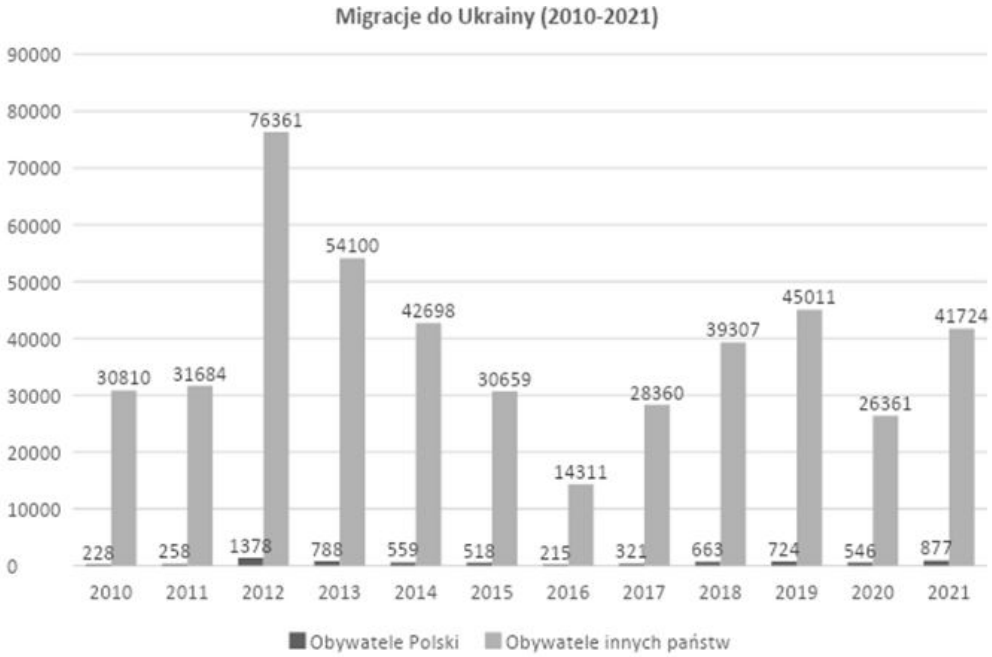

Źródło: State Statistics Service of Ukraine, Population of Ukraine. 2021, Kyiv 2022.

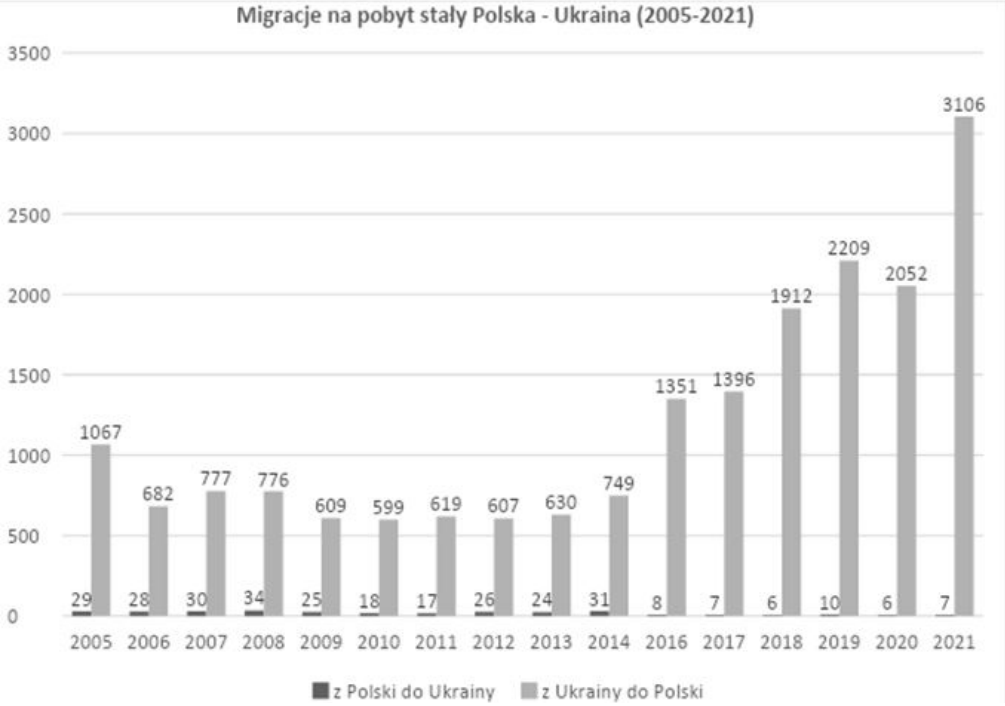

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, Główne kierunki emigracji i imigracji na pobyt stały w latach 1966-2021, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/glowne-kierunki-emigracji-i-imigracji-na-pobyt-staly-w-latach-1966-2021,4,2.html (dostęp 11 maja 2023 r.)

Zadanie

Saldo migracji oznacza różnicę pomiędzy napływem (imigracją) a odpływem (emigracją) ludności z danego obszaru w określonym czasie. Liczy się je wzorem: imigranci minus emigranci. Na podstawie danych statystycznych określ saldo migracji dla Polski oraz Ukrainy. Następnie zastanów się, z czego ono wynika oraz jakie może mieć konsekwencje.

Zadania do materiałów źródłowych

1. Na podstawie danych statystycznych zawartych w Materiale źródłowym: Obywatele Ukrainy w Polsce (2010-03.2023) opisz społeczność ukraińską w Polsce

Przykładowy opis:
Liczba obywateli ukraińskich w Polsce stale się powiększa. Największe wzrosty nastąpiły w 2015 roku oraz 2022 roku. W marcu 2023 roku w Polsce przebywało ponad 420 tys. ukraińskich obywateli. Równocześnie zwiększa się liczba wszystkich cudzoziemców w Polsce; stopniowy wzrost jest widoczny od 2010 roku. Liczba cudzoziemców wzrasta szy-

ciej od 2015 roku, co wiąże się również z ruchem z kierunku ukraińskiego.
Od 2016 roku rośnie udział obywateli ukraińskich w całej społeczności cudzoziemców w Polsce. Od 2021 roku Ukraińcy stanowią ponad połowę cudzoziemców, którzy przebywają w Polsce.
Większość obywateli ukraińskich korzysta z pobytu czasowego (w 2023 roku było to ponad 367 tys. osób). Rośnie liczba osób, które uzyskują pobyt stały (w 2023 roku było to ponad 48 tys. osób). Ukraińcy uzyskują również status rezydenta długoterminowego UE (liczba rezydentów wzrastała do 2020 roku, a następnie zaczęła spadać). Mniejsze grupy obywateli przebywają w Polsce
w charakterze członków rodziny obywatela UE. Od 2014 roku do 2021 roku obywatele Ukrainy uzyskiwali również zgodę na pobyt ze względów humanitarnych (liczba ta rosła do 2019 roku,
a następnie zaczęła maleć). Kilkadziesiąt osób pochodzenia ukraińskiego uzyskało również status uchodźcy, choć może to dziwić w kontekście ruchu wywołanego rozpoczęciem przez Rosję wojny w 2022 roku. Obywatele Ukrainy korzystają w Polsce również z ochrony uzupełniającej; ich liczba znacznie wzrosła w 2022 i 2023 roku, lecz nie pokrywa się z liczbą osób, które przybyły do Polski po 24 lutego 2022 roku.

2. Na podstawie danych statystycznych zawartych w Materiale źródłowym: Liczba osób objętych ochroną czasową na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej (03.2022–03.2023) opisz, gdzie obywatele Ukrainy i osoby przybywające z terytorium Ukrainy ze względu na wojnę otrzymali ochronę czasową.

Przykładowy opis:
Wiele osób przybywających z Ukrainy ze względu na wojnę otrzymało ochronę czasową na terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej. W rok po rozpoczęciu inwazji były to ponad 4 mln osób. Tuż po wybuchu wojny największa liczba osób skierowała się do Polski, a także do Czech. W marcu 2023 roku największa liczba osób korzystała z ochrony czasowej na terenie Niemiec (ponad 1 mln osób), Polski (blisko 1 mln osób) oraz Czech (ponad 325 tys. osób). W danych statystycznych można zaobserwować, że początkowo osoby, które potrzebowały ochrony czasowej, kierowały się do państw najbliższych geograficznie. Część osób następnie stopniowo przenosiła się do państw Europy Zachodniej. Część osób powróciła również do Ukrainy

(do regionów o mniejszej intensywności działań zbrojnych) na co wskazuje spadek liczby osób objętych ochroną czasową na terytorium państw członkowskich UE odnotowany w marcu 2023 roku (w stosunku do lutego 2023 roku).

3. Na podstawie danych statystycznych zawartych w materiale źródłowym: Obywatele Ukrainy, którzy otrzymali pozwolenie na pracę w Polsce (2005–2021) opisz migrację zarobkową z Ukrainy do Polski.

Przykładowy opis:
Od 2005 roku widoczny jest stały wzrost liczby pozwoleń na pracę w Polsce przyznawanych Ukraińcom. Wzrost ten przyspieszył od 2015 roku i rósł do 2019 roku. W 2020 roku zatrzymał się, a w 2021 roku liczba wydanych pozwoleń wróciła do poziomu z 2019 roku. Od 2005 roku rosła też stopniowo liczba wszystkich pozwoleń dla cudzoziemców na pracę w Polsce. Wzrost ten przyspieszył w 2015 roku w związku ze wzrostem pozwoleń wydanych dla obywateli Ukrainy. W 2020 roku odnotować można spadek liczby wydanych pozwoleń, a w 2021 roku ich liczba przewyższyła tę z 2019 roku.
Udział obywateli Ukrainy w łącznej liczbie cudzoziemców wykonujących pracę w Polsce stale rośnie, w 2014 roku stanowili oni połowę cudzoziemców zatrudnionych w Polsce, a w latach 2015–2020 – znaczną większość. W danych statystycznych widoczny jest równocześnie napływ obywateli innych państw, którzy otrzymywali pozwolenia na pracę w Polsce.

4. Na podstawie danych statystycznych zawartych w materiale źródłowym: Obywatele Ukrainy, którzy studiują w Polsce (2006–2021) opisz migrację z Ukrainy do Polski związaną ze studiowaniem.

Przykładowy opis:
Od 2006 roku widoczny jest stały wzrost liczby obywateli ukraińskich, którzy studiują w Polsce. Wzrost ten przyspieszył w roku akademickim 2013/2014. W roku akademickim 2019/2020 ukraińskich studentów w Polsce było blisko dwudziestokrotnie więcej niż w roku akademickim 2006/2007. W roku akademickim 2020/2021 odnotować można spadek liczby studentów z Ukrainy w Polsce; spadek ten utrzymywał się także w roku akademickim 2021/2022.

Od 2006 roku rosła też stopniowa liczba wszystkich cudzoziemców studiujących w Polsce. Wzrost ten utrzymywał się na podobnym poziomie rok do roku i nie został zatrzymany w roku akademickim 2020/2021 i 2021/2022. Pomimo zmniejszenia liczby studentów z Ukrainy w tym okresie, zwiększyła się liczba studentów z innych państw.
Studenci z Ukrainy stanowią istotną społeczność wśród wszystkich zagranicznych studentów Polsce, jednak ich udział w łącznej liczbie studentów nie przekracza 50%.

4. Na podstawie danych statystycznych zawartych w materiale źródłowym: Obywatele Ukrainy, którzy studiują w Polsce (2006–2021) opisz migrację z Ukrainy do Polski związaną ze studiowaniem.

Dodatkowe informacje do zadań

- Wpływ na przyjazdy obywateli Ukrainy do Polski miały wydarzenia na arenie międzynarodowej i w Ukrainie. Wzrost z 2015 roku skorelowany jest z aneksją Krymu oraz rozpoczęciem przez Rosję wojny we wschodniej Ukrainie. Wzrost z 2022 i 2023 roku jest pochodną rozpoczęcia przez Rosję pełnoskalowej inwazji na Ukrainę;
- Migracji z Ukrainy do Polski sprzyjają: dynamiczny rozwój gospodarczy w Polsce, powiązany z liczbą tworzonych miejsc pracy i zapotrzebowaniem na siłę roboczą (co wynika także z emigracji Polaków na Zachód oraz niżu demograficznego), a także bliskość geograficzna, która umożliwia krótkoterminowe powroty do rodziny. Dodatkowymi czynnikami są podobieństwa kulturowe, istniejąca już Polsce diaspora ukraińska oraz raczej pozytywny stosunek Polaków do migrantów z Ukrainy (w 2023 roku sympatię do Ukraińców zadeklarowało 51% Polaków);
- Od 2014 roku Ukraińcy są największą mniejszością narodową w Polsce;
- Liczba osób, która przebywa w Polsce w ramach pobytu czasowego wskazuje, że wśród społeczności ukraińskiej w Polsce przeważają migranci ekonomiczni;
- Za formę migracji ekonomicznej można uznać również podejmowanie studiów w Polsce, tj. zwiększanie swojej wiedzy, umiejętności i kwalifikacji, co ma ułatwić przyszłą pracę zawodową;
- Przedstawione dane statystyczne w Materiale źródłowym X: Obywatele Ukrainy w Polsce (2010-03.2023) nie obejmują osób, które korzystają na terytorium Polski z ochrony czasowej ustanowionej w reakcji na wojnę trwającą od 24 lutego 2022 roku. Społeczność ukraińska w Polsce liczy łącznie ponad 1,4 mln osób;

- Przyjazdy do Polski początkowo ułatwiało przyjęcie w Polsce ustawy o Karcie Polaka w 2007 roku. Przyznawana jest ona osobie, która deklaruje przynależność do narodu polskiego i m.in. wykazuje swój związek z polskością (przez przynajmniej podstawową znajomość j. polskiego), polskie pochodzenie (przynajmniej jedno z rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków) lub zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej. Karta Polaka uprawnia m.in. do: zwolnienia z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę, podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej na takich samych zasadach jak obywatele polscy, kształcenia w szkole doktorskiej, podejmowania i odbywania studiów oraz innych form kształcenia oraz uczestniczenia w działalności naukowej, korzystania z form kształcenia na niższych poziomach nauczania oraz korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej w stanach nagłych;
- W czerwcu 2017 roku wprowadzony został również ruch bezwizowy pomiędzy Unią Europejską a Ukrainą. Obywatele Ukrainy, którzy posiadają paszporty biometryczne, nie potrzebują już wiz na krótkoterminowe pobyty (do 90 dni) w strefie Schengen. Umożliwia to pobyty turystyczne, rodzinne i biznesowe, choć nie pozwala na podejmowanie pracy (w Polsce wymagane jest na to zezwolenie);
- Na mniejszą liczbę pozwoleń na pracę wydanych w 2020 roku miała wpływ pandemia COVID-19, ze względu na którą doszło do spowolnienia gospodarczego, a zwłaszcza zatrzymania lub spowolnienia w niektórych branżach (np. branża budowlana, gastronomiczna), co zmniejszyło zapotrzebowanie na cudzoziemską siłę roboczą. Nie mniej ważne były również ograniczenia mobilności (zamknięcie granic i rygorystyczna kontrola osób przekraczających granice);
- Na mniejszą liczbę obywateli Ukrainy studiujących w Polsce w roku akademickim 2020/2021 oraz 2021/2022 miała wpływ pandemia COVID-19, ze względu na którą ograniczona została mobilność międzynarodowa

Burza mózgów 2: Szanse i wyzwania wynikające z migracji z Ukrainy do Polski

SZANSE	WYZWANIA
Dla Polski	
• zwiększenie potencjału siły roboczej • uzupełnienie deficytu własnej siły roboczej • uzupełnienie luk w branżach, które polscy pracownicy opuścili na rzecz emigracji na Zachód • przeciwdziałanie problemowi depopulacji, poprawa struktury demograficznej Polski • przyspieszenie wzrostu gospodarczego • dostęp do unikalnych kwalifikacji, zanikających zawodów • możliwość kontynuowania procesu urbanizacji • wzrost poziomu produkcji • wzrost konsumpcji w kraju • likwidacja negatywnych stereotypów, upowszechnianie wiedzy, rozwój kultury	• zwiększona konkurencja na rynku pracy • wysiłek i koszty integracji i asymilacji migrantów (nauka języka, włączanie się w życie lokalnej społeczności, podnoszenie kompetencji zawodowych) • koszty wsparcia socjalnego dla migrantów • wzrost napięć społecznych, przestępczości, akty ksenofobii, zamieszki na tle etnicznym • problemy związane z deficytem dostępności i jakości usług społecznych (ochroną zdrowia, opieką przedszkolną, mieszkalnictwem) • rozwijanie polityki migracyjnej, w tym mechanizmów ochrony zagranicznym pracowników • rozwijanie infrastruktury granicznej
Dla Ukrainy	
• zmniejszenie podaży na wewnętrznym rynku pracy (zmniejszenie bezrobocia) • zmniejszenie podaży siły roboczej przy utrzymaniu popytu na nią często prowadzi do podniesienia płac • transfer części zarobków do kraju macierzystego • podniesienie stopy życiowej rodzin migrantów pozostających w kraju	• zmniejszenie podaży siły roboczej powoduje zmniejszenie mobilności terytorialnej oraz gotowość podejmowania pracy • utrata ludzi młodych, która może powodować proces starzenia się społeczeństwa oraz deficyt siły roboczej w kraju i hamować jego rozwój gospodarczy

• inwestycje finansowe, pochodzące z oszczędności emigrantów przyczyniają się do wzrostu gospodarczego kraju • powracający migranci mogą posiadać podwyższone kwalifikacje zawodowe oraz kapitał, który mogą zainwestować na miejscu • likwidacja negatywnych stereotypów, upowszechnianie wiedzy, rozwój kultury	• uszczuplenie wykwalifikowanych zasobów ludzkich (zjawisko drenażu mózgów)
Dla migrantów	
• wyższe zarobki niż w kraju ojczystym • poprawa standardu życia osobistego i rodziny • możliwość zdobycia nowych kwalifikacji zawodowych • doskonalenie zdolności językowych • Poznawanie nowej kultury, zwyczajów w kraju emigracji • zwiększanie gotowości do dalszej migracji	• rozstanie się z rodziną, przyjaciółmi, rozpad rodzin • gorszy rozwój dzieci w niepełnych rodzinach i powstanie problemu tzw. „sierot” • życie i praca w gorszych warunkach w kraju docelowym niż w kraju pochodzenia • podejmowanie zatrudnienia niezgodnego z kwalifikacjami • wysokie koszty (transportu, wynajmu mieszkania) przemieszczania się za granicę ponoszone przez całą rodzinę

Opracowanie własne na podstawie: E. Kacperska, M. Kacprzak, D. Kmieć, A. Król, K. Łukasiewicz, Migracje międzynarodowe w Europie. Trendy, problemy, wyzwania, Warszawa 2019, s. 30; M. Jaroszewicz, O. Małynowska, Najnowsza migracja z Ukrainy do Polski: (nie)stały fenomen?, „forum Idei” 2018, s. 7–11.

NOTATKI

Scenariusze lekcji WOS'u

w szkole ponadpodstawowej

1. Współpraca polsko-ukraińska str. 259
2. Historia i kultura we współczesnych relacjach polsko-ukraińskich str. 263
3. Polsko-ukraińska współpraca transgraniczna - Euroregiony oraz unijne i pozaunijne instrumenty finansowania współdziałania str. 267
4. Wpływ wojny w Ukrainie na stosunki polsko-ukraińskie i sytuację w Europie Środkowo-Wschodniej str. 302

TEMAT: WSPÓŁPRACA POLSKO-UKRAIŃSKA

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Wskazanie na wielowymiarową polsko-ukraińską wymianę kulturową w XXI wieku oraz najważniejsze wydarzenia z najnowszej historii Ukrainy.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna nazwę oraz twórców interesującego polsko-ukraińskiego projektu muzycznego płyta „Voo Voo i Haydamaky";
- identyfikuje trzy charakterystyczne dla kuchni ukraińskiej potrawy barszcz ukraiński, pierogi, kutia, kapuśniak;
- sytuuje w miejscu i czasie jedno z najważniejszych wydarzeń w najnowszej historii Ukrainy - manifestacje na kijowskim Majdanie, zwane „pomarańczową rewolucją" w 2004 roku;
- określa nazwę ważnego i owocnego programu wymiany młodzieży z Polski i Ukrainy – Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- uzupełniać brakujące w karcie pracy informacje dotyczące najnowszej historii Ukrainy;
- dopasowywać obraz (zdjęcie) do wydarzenia historycznego;
- analizować materiał źródłowy.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonych zajęciach uczeń/uczennica potrafi:

- wyszukiwać w Internecie potrzebne do wypełnienia karty pracy informacje o wydarzeniach kulturalnych na styku polsko-ukraińskim oraz historii Ukrainy;
- dopasowywać obraz (zdjęcie) do wydarzenia historycznego;
- współpracować w grupie w przypadku uzupełniania kart pracy w zespołach – 2-3 osobowych;

Metody i formy pracy:
Praca pod kierunkiem, praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu.

Uwagi o realizacji:
Lekcje według przygotowanego planu i karty pracy można realizować zarówno w szkole podstawowej (klasy 7-8), jak i szkołach ponadpodstawowych. W zależności od wieku uczniów należy różnicować poziom uszczegółowienia podawanych informacji uzupełniających.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjne (ok. 2–3 minuty).
- Nauczyciel prowadzący zajęcia podaje uczniom temat zajęć, a następnie prosi ich podanie znanych im przykładów polsko-ukraińskiej wymiany, współpracy na polu kultury (ok. 5–7 minut).
- Nauczyciel informuje uczniów, że dalszej części zajęć, będą proszeni i o uzupełnienie kart pracy (materiał nr 1), które zawierają kilka pytań dotyczących polsko-ukraińskiej wymiany kulturowej oraz najnowszej historii Ukrainy, a następnie, w zależności od przyjętej formuły, rozdaje każdemu uczniowi lub też w podziale na grupy wspomnianych kart pracy (ok. 2 minuty).

FAZA REALIZACYJNA

- Uczniowie proszeni są, aby w pierwszej kolejności spróbowali uzupełnić karty pracy samodzielnie, a dopiero w drugiej części wykorzystali urządzenia mobilne z dostępem do Internetu (ok. 10 minut).
- Prezentacja przez uczniów informacji uzupełnionych na kartach pracy (ok. 4–5 minut).
- Uczniowie proszeni są o przygotowanie jednego prostego zadania, które podobnie jak te umieszczono na karcie pracy, mogłyby znaleźć się w materiałach przygotowanych dla innych klas (ok. 5 minut).
- Kilka osób lub grup proszonych jest o przedstawienie przygotowanych przez siebie, na odwrocie karty pracy przykładowych poleceń (ok. 5 minut).

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel prosi uczniów o przypomnienie najważniejszych informacji, które zostały przedstawione podczas lekcji.
- Nauczyciel prowadzący prosił uczniów o uzupełnienie/dokończenie, w ramach zadania domowego, następującego zdania:
  „Kultura i sztuka to droga do zrozumienia i pojednania narodów, gdyż/dlatego, że_____”.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Karta pracy

Pytanie 1. *Niby różnic między nami wiele. I budują między nami most. Lecz muzyka wygra z tym co dzieli. Bo muzyka spotyka wszędzie ten sam los.*

Z jakiego polsko-ukraińskiego projektu muzycznego pochodzą słowa piosenki Wojciecha Waglewskiego

_____

Pytanie 2. Wymień 3 potrawy ukraińskie znane także w Polsce:

1. _____
2. _____
3. _____

Pytanie 3. W jakich programach wymiany może uczestniczyć młodzież z Ukrainy i Polski?

_____

_____

Pytanie 4. Do jakiego wydarzenia odwołuje się poniższa fotografia? Podaj rok i miejsce.

Źródło: domena publiczna (dostęp 8 maja 2023 r.).

Odpowiedź:_____

Proponowane zadanie domowe:

Proszę o uzupełnienie/dokończenie następującego zdania:

„Kultura i sztuka to droga do zrozumienia i pojednania narodów, gdyż/dlatego, że _____”.

Proponowane odpowiedzi:
1. „Voo Voo i Ukrainni" / projekt-płyta „Voo Voo i Haydamaky". Haydamaky to znakomity ukraiński zespół folk-rockowy, znany z koncertów w Polsce, w tym zwłaszcza ze wspólnych występów z Voo Voo.
2. barszcz ukraiński, pierogi, kutia, kapuśniak*
3. Polsko-Ukraińska Rada Wymiany Młodzieży (PURWM)
4. Manifestacje na kijowskim Majdanie, zwane „pomarańczową rewolucją" w 2004 roku.

TEMAT: HISTORIA I KULTURA WE WSPÓŁCZESNYCH RELACJACH POLSKO-UKRAIŃSKICH

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Wskazanie jak wiele elementów z przeszłości jak i teraźniejszości łączy Polaków i Ukraińców.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- poznaje/utrwala wiadomości na temat najważniejszych wydarzeń z najnowszej historii Ukrainy;
- wskazuje przykłady polsko-ukraińskiej współpracy w dziedzinie kultury;
- docenia znaczenie imprez kulturalnych dla poznania i zrozumienia narodów, w tym polskiego przez Ukraińców i ukraińskiego przez Polaków.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- wyszukiwać w Internecie potrzebne do wypełnienia karty pracy informacje o wydarzeniach z historii Polski i Ukrainy;
- uzupełniać brakujące w karcie pracy informacje dotyczące najnowszej historii Polski i Ukrainy;

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE

- analizować materiał źródłowy;
- współpracować w grupie

Metody i formy pracy:
Praca pod kierunkiem, praca w grupach równoległych, rozmowa nauczająca, dyskusja, praca z materiałem źródłowym, elementy wykładu.

Uwagi o realizacji:
Lekcje według przygotowanego planu i karty pracy można realizować zarówno w szkole podstawowej (klasy 7–8), jak i szkołach ponadpodstawowych. W zależności od wieku uczniów należy różnicować poziom uszczegółowienia podawanych informacji uzupełniających.

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Czynności organizacyjne (ok. 2–3 minuty).
- Nauczyciel prowadzący zajęcia podaje uczniom temat zajęć, a następnie prosi ich podanie znanych im wydarzeń z najnowszej historii Ukrainie (ok. 5–7 minut).
- Nauczyciel informuje uczniów, że dalszej części zajęć, będą proszeni i o uzupełnienie kart pracy, które zawierają kilka pytań dotyczących historii Ukrainy oraz różnych aspektów relacji polsko-ukraińskich w XX i XXI wieku, a następnie, w zależności od przyjętej formuły, rozdaje każdemu uczniowi lub też w podziale na grupy wspomnianych kart pracy (ok. 2 minuty).

FAZA REALIZACYJNA

- Uczniowie proszeni są, aby w pierwszej kolejności spróbowali uzupełnić karty pracy samodzielnie, a dopiero w drugiej części wykorzystali urządzenia mobilne z dostępem do Internetu (ok. 10 minut).
- Prezentacja przez uczniów informacji uzupełnionych na kartach pracy (ok. 4–5 minut).
- Uczniowie proszeni są o przygotowanie jednego prostego zadania, które podobnie jak te umieszczono na karcie pracy, mogłyby znaleźć się w materiałach przygotowanych dla innych klas (ok. 5 minut).
- Kilka osób lub grup proszonych jest o przedstawienie przygotowanych przez siebie, na odwrocie karty pracy przykładowych poleceń (ok. 5 minut).

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Nauczyciel prosi uczniów o przypomnienie najważniejszych informacji, które zostały przedstawione podczas lekcji.
- Nauczyciel prowadzący prosi uczniów o odszukanie, w ramach zadania domowego, informacji na temat „Euromajdanu" oraz „Niebiańskiej Sotni" i krótkie wyjaśnienie ich znaczenia w zeszytach przedmiotowych.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Karta pracy

Zadanie nr 1. Dlaczego i kiedy doszło do „pomarańczowej rewolucji" w Ukrainie?

_____

_____

Zadanie nr 2. Na podstawie poniższego tekstu wypisz instytucje oraz przykłady ich działalności w sferze współpracy kulturalnej Polski i Ukrainy.

Współpraca w dziedzinie kultury realizowana jest przez czynniki oficjalne takie jak Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Kultury i Turystyki Ukrainy, przedstawicielstwa dyplomatyczne oraz wyspecjalizowane w tej sferze instytucje: Instytut Adama Mickiewicza, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa za Granicą „Polonika", Narodowe Centrum Kultury, Instytut Książki oraz wiele innych. Szczególną rolę odgrywa Instytut Polski w Kijowie, który powstał w 1998 roku. Przez ponad 20 lat swojego istnienia zorganizował kilka tysięcy projektów. Na ten dorobek składają się m.in. koncerty muzyki klasycznej, elektronicznej, folkowej oraz jazzowe, projekty teatralne, filmowe, wydawnicze, historyczne oraz wystawy. Przykładem może być program OPEN POLAND, zainaugurowany przez Instytut Adama Mickiewicza. W ramach programu już zrealizowano szereg projektów, m.in. „Kino dla Przemiany Społecznej", pokazy polskich filmów w ramach Kijowskiego Festiwalu MOŁODIST, wystawę SPUTNIK PHOTOS Lost Territories Phantom w kijowskiej galerii Mystetskyi Arsenal, czy Sharing contact, sharing knowledge - program wymiany skierowany do pracowników instytucji kulturalnych z Polski i Ukrainy. Od wielu lat realizowany jest projekt I, CULTURE Orchestra. To międzynarodowy zespół młodych muzyków z krajów Partnerstwa Wschodniego. Zagrał ponad 41 koncertów w ponad 25 miastach, a w projekcie uczestniczyło ponad 600 młodych muzyków. Polskie instytucje kultury angażują się także w prace remontowe i konserwatorskie zabytków. Odpowiedzią na potrzeby stał się program „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą". Wśród najważniejszych obiektów restaurowanych w ramach programu znajdują się m.in. Cmentarz Łyczakowski, kościół św. Antoniego we Lwowie; kolegiata św. Wawrzyńca w Żółkwi; katedra śś. Piotra i Pawła w Łucku; kościół podominikański św. Mikołaja w Kamieńcu Podolskim; zespół klasztorny OO. Karmelitów Bosych w Berdyczowie. Istotną rolę w popularyzacji polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą odgrywa Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą Polonika. Wspólne projekty w zakresie promocji kultury lokalnej i ochrony dziedzictwa historycznego są również realizowane w ramach Programu Transgranicznego Polska-Białoruś-Ukraina.

Źródło: https://www.gov.pl/web/ukraina/relacje-dwustronne (dostęp 11 maja 2023 r.)

Odpowiedź:

_____

_____

_____

_____

_____

Zadanie nr 3. Jak nazywa się światowy festiwal odbywający się w Rzeszowie, którego historia sięga 1969 roku, będący świętem folkloru, tańca i współpracy?

_____

_____

Proponowane odpowiedzi:
1. Na przełomie 2004 i 2005 roku. Pomarańczowa rewolucja była protestem przeciwko sfałszowaniu wyników wyborów prezydenckich
3. Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,12026,xviii-swiatowy-festiwal-polonijnych-zespolow-folklorystycznych-w-rzeszowie.html (dostęp 11 maja 2023 r.).

TEMAT: POLSKO-UKRAIŃSKA WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA – EUROREGIONY ORAZ UNIJNE I POZAUNIJNE INSTRUMENTY FINANSOWANIA WSPÓŁDZIAŁANIA

Czas trwania lekcji:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny lekcji:
Zapoznanie uczniów z zagadnieniem współpracy transgranicznej oraz formami współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-ukraińskim i możliwościami jej finansowania.

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- rozumie zagadnienie współpracy transgranicznej i identyfikuje jej formy (w tym euroregiony);
- zna akty prawne wspierające współpracę transgraniczną; przedstawia formy współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-ukraińskim; zna i opisuje instrumenty finansowania współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-ukraińskim.

UMIEJĘTNOŚCI
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- pozyskiwać i wykorzystywać informacje na temat współpracy transgranicznej, w tym współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim;
- wykazać się umiejętnością analizowania i interpretowania źródeł;
- wykorzystać informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat współpracy transgranicznej; wykorzystać informacje do oceny współpracy transgranicznej.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
Po skończonej lekcji uczeń/uczennica potrafi:

- rozwija umiejętność dyskutowania – formułuje, uzasadnia i broni własne stanowisko na forum publicznym, szanując odmienne poglądy;
- współpracuje w grupie, z uwzględnieniem podziału zadań oraz wartości obowiązujących w życiu społecznym;
- rozwiązuje problemy w sposób twórczy; potrafi poszukiwać, porządkować i wykorzystywać informacje z różnych źródeł.

Metody i formy pracy:
Elementy wykładu, praca z tekstem źródłowym, praca z materiałem źródłowym, „burza mózgów", praca w grupach równoległych, praca projektowa, dyskusja.

Przebieg lekcji:
Część I

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Wyjaśnienie pojęcia **„współpraca transgraniczna".**

Współpraca transgraniczna stanowi jedną z form współpracy międzynarodowej. Jej kluczowym celem jest zniesienie ograniczeń, które wynikają z istnienia granic państwowych. Specyficzne cechy współpracy transgranicznej to **sąsiedzkość kontaktów** (przebiega ona w bezpośrednio do siebie przylegających obszarach przygranicznych) oraz **regionalny lub lokalny poziom współdziałania.** Obejmuje ona szeroki katalog działań międzynarodowych rządowych i samorządowych władz terytorialnych na szczeblu regionalnym i lokalnym; mogą w niej również uczestniczyć pozarządowe podmioty gospodarcze i społeczne. Dąży do przezwyciężenia stereotypów i uprzedzeń, które funkcjonują po obydwu stronach granicy i przełamywania granicy państwowej rozumianej jako bariera socjalna, gospodarcza, infrastrukturalna i kulturowa. Umacnia dobrosąsiedzkie relacje pomiędzy krajami, wzmacnia stabilność oraz wspiera partnerski i zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów przygranicznych i peryferyjnych.

FAZA REALIZACYJNA

- Charakterystyka przesłanek współpracy transgranicznej (**Materiał dydaktyczny – Wykład 1: Współpraca transgraniczna i jej przesłanki**);
- Charakterystyka formalnoprawnych przesłanek polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej (**Materiał dydaktyczny – Wykład 2: Polsko-ukraińska współpraca transgraniczna – przesłanki formalnoprawne**);
- Wyjaśnienie pojęcia „**euroregiony**".

Euroregiony są najbardziej popularnym i najefektywniejszym przejawem współpracy transgranicznej. Obejmują one regiony transgraniczne o szczególnym charakterze (geograficznym, politycznym, administracyjnym, funkcjonalnym), posiadające określoną strukturę współpracy. Euroregiony odróżniają się od innych form współpracy transgranicznej wyższym poziomem instytucjonalizacji (**instytucjonalizacja struktur współpracy**), licznymi powiązaniami z wyspecjalizowanymi krajowymi i międzynarodowymi organami zajmującymi się koordynacją współpracy transgranicznej oraz specyficznym charakterem powoływania współpracy euroregionalnej (mogą to być inicjatywy oddolne – lokalne, regionalne lub rządowe).

- Poznanie specyfiki euroregionów jako najbardziej zinstytucjonalizowanej formy współpracy transgranicznej, ich cech szczególnych oraz wyróżniających w ramach współpracy transgranicznej (**Materiał dydaktyczny – Tekst źródłowy 1: Współpraca euroregionalna**) – praca indywidualna lub w grupach równoległych.
- Poznanie euroregionów utworzonych na pograniczu polsko-ukraińskim (**Materiał dydaktyczny – Materiał źródłowy 1: Euroregiony na pograniczu-polsko ukraińskim – Euroregion Bug i Euroregion Karpacki; A. Euroregiony z udziałem Polski i Ukrainy, B. Euroregion Karpacki, C. Euroregion Bug i Euroregion Karpacki – podstawowe informacje**) – praca w grupach równoległych polegająca na określeniu szans i wyzwań współpracy.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Przeprowadzenie „burzy mózgów" dotyczącej korzyści i barier we współpracy transgranicznej i euroregionalnej na pograniczu polsko-ukraińskim (na podstawie **Materiału dydaktycznego – Materiał źródłowy 1**). Przykładowe argumenty znajdują się w **Materiale dydaktycznym – Burza mózgów 1: Korzyści i bariery polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej.**

Część II

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Przypomnienie korzyści i barier współpracy transgranicznej i euroregionalnej na pograniczu polsko-ukraińskim. Bariera finansowa jako kluczowa przeszkoda na drodze do intensyfikacji współpracy.

FAZA REALIZACYJNA

- Unia Europejska jako kluczowa organizacja międzynarodowa dofinansowująca współpracę transgraniczną i euroregionalną. Charakterystyka unijnych instrumentów finansowego wsparcia współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim (**Materiał dydaktyczny – Wykład 3: Unijne instrumenty finansowego wsparcia polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej**).
- Poznanie założeń aktualnego, unijnego programu wsparcia współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim (**Materiał dydaktyczny – Materiał źródłowy 2: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027 – informator**).
- Opracowanie założeń przykładowego projektu polsko-ukraińskiej współpracy finansowanego z programu Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027 (na podstawie informacji zawartych w **Materiale dydaktycznym – Materiał źródłowy 2);** wybór priorytetu działania i celu szczegółowego, w który wpisuje się w projekt, określenie celu głównego i celów szczegółowym projektu (zgodnie z metodą SMART – cele powinny być S-sprecyzowane, M-mierzalne, A-atrakcyjne, R--realistyczne, T-terminowe), opis działań podejmowanych w projekcie, opis oczekiwanych rezultatów wynikających z realizacji projektu – praca w grupach równoległych, „burza mózgów", uzupełnienie fiszki projektowej (**Materiał dydaktyczny – Karta pracy 1: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027 – wniosek projektowy**). Prezentacja projektów.

Alternatywnie

- Opracowanie założeń przykładowego projektu polsko-ukraińskiej współpracy finansowanego z programu Interreg/ Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego/ Programu RITA (na podstawie informacji zawartych w **Materiale dydaktycznym – Materiał źródłowy 2 oraz Materialne dydaktycznym – Wykład 5**). Określenie celu głównego i celów szczegółowych projektu (zgodnie z metodą SMART – cele powinny być S-sprecyzowane, M-mierzalne, A-atrakcyjne, R--realistyczne, T-terminowe), opis działań podejmowanych w projekcie, opis oczekiwanych rezultatów wynikających z realizacji projektu – praca w grupach równoległych, „burza mózgów", uzupełnienie fiszki projektowej (**Materiał dydaktyczny – Karta pracy 2: Wniosek projektowy – Interreg/ Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki/ Program RITA**). Prezentacja projektów.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Inne możliwości wsparcia współpracy polsko-ukraińskiej oferowane przez Unię Europejską (programy Kreatywna Europa, TAIEX, Twinning) – **Materiał dydaktyczny – Wykład 4: Inne unijne instrumenty finansowego wsparcia współpracy polsko-ukraińskiej.**
- Inne formy współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim (np. Transgraniczne Rezerwaty Biosfery UNESCO) oraz inne źródła dofinansowania działań – międzynarodowe (np. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki) oraz pozarządowe (np. Program RITA) – **Materiał dydaktyczny – Wykład 5: Inne formy współpracy i finansowania działań (wybór)**.
- Dyskusja podsumowująca: perspektywy rozwoju współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Dla nauczyciela:

- Wykład 1: Współpraca transgraniczna i jej przesłanki;
- Wykład 2: Polsko-ukraińska współpraca transgraniczna – przesłanki formalnoprawne;
- Burza mózgów 1: Korzyści i bariery polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej;
- Wykład 3: Unijne instrumenty finansowego wsparcia polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej;
- Wykład 4: Inne unijne instrumenty finansowego wsparcia współpracy polsko-ukraińskiej;
- Wykład 5: Inne formy współpracy i finansowania działań (wybór).

Dla uczniów:

- Tekst źródłowy 1: Współpraca euroregionalna;
- Materiał źródłowy 1: Euroregiony na pograniczu polsko-ukraińskim – Euroregion Bug i Euroregion Karpacki;
- Materiał źródłowy 2: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-20217 – informator;
- Karta pracy 1: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027 – wniosek projektowy;
- Karta pracy 2: Wniosek projektowy – Interreg/ Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki/ Program RITA;
- Wykład 5: Inne formy współpracy i finansowania działań (wybór) – alternatywnie.

Wykład nr 1: Współpraca transgraniczna i jej przesłanki:

Współpraca transgraniczna to „każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby Umawiających się Stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń. Współpraca transgraniczna ograniczona jest ramami właściwości wspólnot i władz terytorialnych, w sposób określony przez prawo wewnętrzne"[1]. Wspólnoty i władze terytorialne są rozumiane jako jednostki, urzędy i organy, które realizują zadania lokalne i regionalne oraz są uważane za takie przez wewnętrzne prawo każdego państwa. W ten sposób współpracę transgraniczną zdefiniowała **Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi** (tzw. Konwencja Madrycka), sporządzona w Madrycie

21 maja 1980 roku przez Radę Europy. Dokument ten został przez Polskę zatwierdzony i ratyfikowany 19 stycznia 1993 roku i wszedł w życie 19 czerwca 1993 roku. W konwencji podkreślono, że współpraca między lokalnymi i regionalnymi władzami w Europie sprzyja skutecznej realizacji celów oraz przyczynia się do poprawy stanu i rozwoju obszarów przygranicznych, zwłaszcza w takich dziedzinach, jak rozwój regionów, miast i wsi, ochrona środowiska, poprawa infrastruktury publicznej i usług dla ludności oraz wzajemnej pomocy w razie nieszczęść i katastrof.

Zgodnie z Konwencją przedmiotem transgranicznych uzgodnień mogą być następujące kwestie:

- rozwój miast i regionów,
- transport i komunikacja (m.in. środki komunikacji publicznej, drogi i autostrady, wspólne lotniska, drogi wodne, porty morskie),
- energia (np. elektrownie, zaopatrzenie w gaz, elektryczność, wodę),
- ochrona przyrody (m.in. miejsca wymagające ochrony, tereny wypoczynkowe, rezerwaty),
- ochrona wód (np. zwalczanie zanieczyszczeń, budowa oczyszczalni),
- ochrona atmosfery (m.in. zwalczanie zanieczyszczeń powietrza i hałasu, strefy ciszy),

[1] Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi, 21.05.1980, Madryt. Dz.U. Nr 61 poz. 287.

- szkolnictwo, kształcenie zawodowe i badania naukowe,
- publiczna opieka zdrowotna (np. wykorzystanie szpitali położonych na jednym z obszarów przez mieszkańców drugiego obszaru),
- kultura, rekreacja i sport (m.in. teatry, orkiestry, obiekty sportowe, domy i ośrodki wypoczynkowe, schroniska młodzieżowe),
- wzajemna pomoc na wypadek nieszczęść i katastrof (np. pożary, powodzie, epidemie, katastrofy lotnicze, trzęsienia ziemi, wypadki w górach),
- turystyka (wspólne przedsięwzięcia mające na celu wspieranie ruchu turystycznego),
- problemy związane z małym ruchem granicznym (m.in. środki transportu, zakwaterowanie, bezpieczeństwo socjalne, opodatkowanie, zatrudnienie, bezrobocie),
- przedsięwzięcia przemysłowe (np. lokalizacja przemysłu),
- przedsięwzięcia różne (m.in. urządzenia do utylizacji odpadów, budowa sieci kanalizacyjnej),
- poprawa struktury agrarnej,
- infrastruktura socjalna.

Konwencja, zwłaszcza dzięki dołączonym do niej wzorom porozumień i zarysom umów, które mogą zawierać ze sobą m.in. państwa oraz bezpośrednio władze lokalne na obszarach przygranicznych, stanowi istotną **przesłankę formalnoprawną** dla rozwijania współpracy transgranicznej. Ogólne ramy prawne dla tego współdziałania określają również:

A. **Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych** – uchwalona 19 listopada 1981 roku przez Radę Europy jako Europejska Karta Regionów Przygranicznych. Karta ta podkreśla, że granice są „bliznami historii", a współpraca transgraniczna pomaga w „łagodzeniu niekorzystnych skutków istnienia owych granic, a także w przezwyciężaniu skutków położenia terenów przygranicznych na narodowych obrzeżach państw oraz służy poprawie warunków życiowych osiadłej tam ludności". Zgodnie z Kartą współdziałanie powinno objąć wszystkie dziedziny życia kulturalnego, społecznego i gospodarczego, a także związanej z nim infrastruktury. Jak wskazano: „Wiedza o sąsiedzie i zrozumienie jego społecznej, kulturowej, językowej i ekonomicznej specyfiki, z których ostatecznie wyrasta wzajemne zaufanie, są warunkiem wszelkiej współpracy ponad granicami". Wśród celów współpracy transgranicznej w Europie Karta wymieniła: szeroko pojmowane usuwanie barier współpracy w regionach granicz-

nych i transgranicznych, poprawę polityki zagospodarowania przestrzennego, poprawę infrastruktury, wsparcie atrakcyjności regionów i wspólnego rozwoju gospodarczego, wzmacnianie ochrony środowiska i przyrody, wsparcie współpracy kulturalnej, a także umacnianie partnerstwa i pomocniczości[2]. Polska przyjęła dokument w 1995 roku.

B. **Europejska Karta Samorządu Terytorialnego** – sporządzona 15 października 1985 roku. Karta samorząd lokalny rozumie jako „prawo i rzeczywistą zdolność wspólnot lokalnych do regulowania i zarządzania, w ramach prawa, na ich własną odpowiedzialność i na rzecz ich ludności, istotną częścią spraw publicznych" i ujmuje lokalną wspólnotowość jako fundament każdego ustroju demokratycznego. Zgodnie z Kartą wspólnoty lokalne mają prawo do współpracy i zrzeszania się zarówno z innymi krajowymi wspólnotami, jak i do przystępowania do międzynarodowych stowarzyszeń i współpracy ze wspólnotami innych państw[3]. Polska przyjęła dokument w 1994 roku.

C. **Europejska Karta Samorządu Regionalnego** – przyjęta 5 czerwca 1997 roku. Karta zdefiniowała samorząd regionalny jako „prawo i możliwość największych władz terytorialnych w każdym państwie, posiadających wybieralne organy, umieszczonych administracyjnie między rządem centralnym a władzami lokalnymi i korzystających z prerogatyw samoorganizacji lub typu zwykle związanego z władzą centralną, do zarządzania, na własną odpowiedzialność i w interesie swoich obywateli, znaczną częścią spraw publicznych, zgodnie z zasadą pomocniczości". Samorządy te, podejmujące sprawy o zasięgu regionalnym, są uprawnione do podejmowania współpracy międzyregionalnej oraz transgranicznej zgodnie z procedurami określonymi przez prawo wewnętrzne[4]. Polska dotychczas nie przyjęła tego dokumentu.

Za rozwijaniem współpracy transgranicznej przemawiają jednak nie tylko przesłanki formalnoprawne. Do innych czynników jej sprzyjających należy zaliczyć: **przesłanki historyczne** (podzielone granicami, jednak wspólne dziedzictwo historyczne regionów i grup narodowościowych), **przesłanki polityczne** (eliminacja barier jako fundament integracji europejskiej), **przesłanki gospodarcze** (m.in. korzyści wynikające z ułatwionej wymiany handlowej), **przesłanki społeczne** (budowa i wzmacnianie pozytywnych relacji międzyludzkich poprzez przełamywanie barier i uprzedzeń oraz inicjowanie kontaktów) oraz przesłanki instytucjonalne (stymulowanie współ-

[2] Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych (nowelizacja), 07.10.2004, Gronau.
[3] Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, 15.10.1985, Strasburg. Dz.U. 1994 Nr 124 poz. 607.
[4] Europejska Karta Samorządu Regionalnego, 05.06.1997, Strasburg.

pracy transgranicznej przez instytucje i organy międzynarodowe, np. Radę Europy czy Unię Europejską).

Wykład nr 2: Polsko-ukraińska współpraca transgraniczna – przesłanki formalnoprawne

Wymienione przesłanki (historyczne, polityczne, gospodarcze, społeczne i instytucjonalne) dotyczą również współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-ukraińskim. Warto dodatkowo zwrócić uwagę na dwa akty prawne zawarte pomiędzy państwami, które stanowią nie tylko kluczową przesłankę formalnoprawną dla tego współdziałania, ale również deklarację jego intensyfikacji.

Są to **Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy,** sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r.:[5]

Art. 1
W nowych warunkach politycznych Strony zobowiązują się rozwijać stosunki w duchu przyjaźni, współpracy, wzajemnego szacunku, zrozumienia, zaufania i dobrego sąsiedztwa na podstawie prawa międzynarodowego, w tym zasad suwerennej równości, niestosowania siły lub groźby jej użycia, nienaruszalności granic, integralności terytorialnej, pokojowego załatwiania sporów, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, samostanowienia narodów, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, wykonania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Art. 6
5. Strony wyrażają wspólne zainteresowanie regionalną współpracą wielostronną.

Art. 10
1. Strony będą sprzyjać ustanowieniu i rozwojowi bezpośrednich kontaktów i współpracy między regionami, jednostkami administracyjno-terytorialnymi i miastami Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy. Szczególna uwaga będzie poświęcona współpracy w obszarach przygranicznych. Strony będą współpracować w dziedzinie perspektywicznego planowania rozwoju regionów przygranicznych.
2. W celu realizacji tych ustaleń będzie utworzona Komisja Międzyrządowa do spraw Współpracy Międzyregionalnej[5].

[5] Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r. , Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573.

oraz **Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy międzyregionalnej**, sporządzone w Kijowie dnia 24 maja 1993 r.:

- uwzględniając, że celem współpracy międzyregionalnej jest zacieśnianie stosunków między Rzecząpospolitą Polską i Ukrainą;
- świadome znaczenia, jakie ma współpraca między terenowymi organami administracji państwowej i organami samorządu terytorialnego obu Państw;
- zdecydowane wspierać tę współpracę i w ten sposób przyczyniać się do postępu gospodarczego
- i społecznego regionów obu Państw, szczególnie przygranicznych;

Art. 1

Dla celów niniejszego Porozumienia określenie „współpraca międzyregionalna" oznacza działania terenowych organów administracji państwowej i organów samorządu terytorialnego zmierzające do umocnienia i rozwoju przyjaznych i dobrosąsiedzkich stosunków między obu Państwami.

Art. 4

Strony będą sprzyjać wszechstronnie realizacji współpracy w zakresie rozwoju regionów, miast i obszarów wiejskich, wobec których stosuje się niniejsze Porozumienie, w szczególności w takich dziedzinach, jak:

- budownictwo i gospodarka przestrzenna,
- transport,
- gospodarka komunalna,
- przemysł,
- handel,
- rolnictwo (rozwój kultury agrarnej, przetwórstwo i zbyt produkcji rolnej),
- ochrona przyrody (parki narodowe i krajobrazowe, obszary i obiekty wypoczynkowe),
- ochrona środowiska (zwalczanie zanieczyszczeń wód, powietrza i gleby),
- oświata i kształcenie zawodowe,
- nauczanie odpowiednio języka polskiego i ukraińskiego jako drugiego w szkołach, zwłaszcza w strefie przygranicznej,
- kultura i sztuka,
- ochrona zdrowia,

– turystyka i sport,
– wzajemne informowanie się i pomoc na wypadek katastrof i klęsk ekologicznych (epidemie, powodzie, pożary, katastrofy i wypadki transportowe),
– inne dziedziny wzajemnego zainteresowania.

Art. 5

1. Terenowe organy administracji państwowej i organy samorządu terytorialnego mogą zawierać, w ramach swoich kompetencji i zgodnie z prawem wewnętrznym każdego z obu Państw, umowy w dziedzinach, o których mowa w artykule 4 niniejszego Porozumienia. Dotyczyć to będzie w szczególności umów o dostawach towarów lub świadczeniu usług oraz tworzeniu wspólnych przedsiębiorstw, stowarzyszeń i fundacji.
2. Terenowe organy administracji państwowej i organy samorządu terytorialnego programują i organizują na swoich szczeblach współpracę międzyregionalną w dziedzinach wymienionych w artykule 4 niniejszego Porozumienia.

Art. 6

Strony utworzą wspólną Międzyrządową Radę Koordynacyjną do spraw Współpracy Międzyregionalnej.

Art. 7

Terenowe organy administracji państwowej i organy samorządu terytorialnego mogą tworzyć wspólne organy koordynacyjne do spraw współpracy międzyregionalnej[6].

Polsko-Ukraińska Międzyrządowa Rada Koordynacyjna ds. Współpracy Międzyregionalnej została powołana w październiku 1995 roku. Ze strony polskiej Radzie przewodniczy Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, a ze strony ukraińskiej Pierwszy Zastępca Ministra Rozwoju Regionalnego, Budownictwa, Mieszkalnictwa i Usług Komunalnych Ukrainy. Posiedzenia organu odbywają się naprzemienne w Polsce i Ukrainie.[6]

Tekst źródłowy nr 1: Współpraca euroregionalna

Zgodnie z definicją przyjętą w Przewodniku Współpracy Transgranicznej (LACE), euroregion jest sformalizowaną strukturą współpracy transgranicznej skupiającą przedstawicieli szczebla lokalnego i regionalnego, a także nierzadko partnerów gospodarczych i społecznych. Ma zwykle

[6] Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy międzyregionalnej, sporządzone w Kijowie dnia 24 maja 1993 r.

typową strukturę organizacyjną składającą się z wybieranej rady, zarządu, tematycznych grup roboczych oraz sekretariatu. A zatem euroregiony są zorganizowaną i pogłębioną współpracą transgraniczną z jednej strony, a drugiej stanowią upraktycznienie tego co określa „tylko" porozumienie o współpracy transgranicznej. W ten sposób wszelka dokumentacja, która dotyczy współpracy transgranicznej łącznie z Konwencją Madrycką służy euroregionom, a jej cele i wartość znajdują praktyczny wyraz właśnie w euroregionach.

Powołanie struktury euroregionalnej zawsze poprzedzone jest przynajmniej jakimś zalążkiem współpracy transgranicznej i zawsze euroregion współpracą transgraniczną pozostaje, ale nie każda współpraca transgraniczna jest euroregionem. Aby tak się stało, potrzebny jest jej rozwój w kierunku instytucjonalizacji. Ponadto euroregiony są „zjawiskiem" europejskim, a współpraca transgraniczna – powszechnym i występuje nawet poza procesami integracyjnymi prowadzącymi do powstania ugrupowań integracyjnych. Euroregionowi potrzebna jest sąsiedzkość i transgraniczność, dobra wola umawiających się stron oraz instytucjonalizacja. I ta ostatnia cecha wzbudza dyskusje jakoby euroregiony mogły kolidować z racją stanu państwa. Oczywiście, iż nadmierna wolność w nawiązywaniu współpracy międzynarodowej przez środowiska regionalne i lokalne może stanowić pewne zagrożenie. W związku z tym niezbędne jest uzyskanie równowagi w respektowaniu tak przez regiony, jak i władze krajowe zasad partnerstwa publicznego, w których zapewnione będą spójność państwa i wykorzystanie szans rozwojowych regionów. Jednakże tworzenie euroregionów nie zagraża suwerenności państw narodowych, gdyż tylko władze państwowe posiadają pełną kompetencję w zakresie kreowania polityki zagranicznej. Euroregiony wymagają zgody władz regionalnych bądź nawet państwowych na swoje powołanie, a funkcjonują w oparciu o własne statuty, które nie mogą być sprzeczne z prawem państwa, na którego terytorium dany euroregion został usytuowany. Przystąpienie do euroregionów jest dobrowolne, a twierdzić można, iż głównym powodem uczestnictwa w nich są nadzieje związane ze spodziewanymi korzyściami dla tych peryferyjnych i zapomnianych obszarów.

Cele i priorytety dla euroregionów są kompatybilne z tymi określonymi dla współpracy transgranicznej, gdyż tak samo chodzi o zmianę jakości granic i pokonywanie deficytów położenia przygranicznego i peryferyjnego, pogłębianie partnerstwa oraz wspierania rozwoju społeczno-kulturowego i gospodarczego, a przede wszystkim lepsze wykorzystanie warunków przestrzennych dla zmniejszania różnic regionalnych. Podstawowa różnica między współpracą transgraniczną a euroregionem tkwi w strukturze organizacyjnej, którą posiada euroregion. Jednakże powołanie euroregionu nie

prowadzi do powstania nowego suwerennego tworu w państwie. W euroregionie wszystkie działania czy porozumienia są inspirowane przez władze lokalne, ale w porozumieniu z władzą centralną, a współpraca w euroregionach „przewyższa" współpracę transgraniczną, oprócz wyżej wskazanej instytucjonalizacji także:

- liczniejszymi powiązaniami z wyspecjalizowanymi krajowymi i międzynarodowymi organami koordynacji współpracy transgranicznej;
- specyficznym charakterem tworzenia struktur euroregionalnych (np. izby przemysłowe w Euroregionie Saar-Lor-Lux, czy wspólne uczelnie np. Collegium Polonicum w Euroregionie Pro-Europa-Viadrina), przy zachowaniu możliwości pierwszeństwa zarówno inicjatyw oddolnych (lokalnych), regionalnych jak i rządowych;
- faktem, iż euroregion jest wyjątkowym, tylko europejskim elementem szeroko traktowanej współpracy multilateralnej w skali całej Europy;
- tworzeniem poligonów doświadczalnych, na których społeczeństwa postkomunistyczne uczą się zasad współpracy wielostronnej oraz nabywają umiejętności godzenia interesów jednostkowych i grupowych z interesami ogółu na podstawie wspólnie osiąganego kompromisu.

Dopiero w euroregionach można mówić o efektywnej współpracy transgranicznej, gdyż warunkiem także jest uwzględnienie wszystkich aspektów życia codziennego, tj. gospodarki, kultury, spraw socjalnych, pracy, czasu wolnego itp. oraz prowadzenie jej w sposób systematyczny po obu stronach granicy z zapewnieniem koordynacji na szczeblu narodowym, regionalnym i lokalnym.

Każdy euroregion ma swoisty „klimat", jest niepowtarzalny, nie da się bezpośrednio powielić i adaptować jego cech i sposobu funkcjonowania przez inny euroregion. Mimo to wieloletnie obserwacje tych struktur pozwalają zauważyć, iż w niektórych dominuje jeden kierunek współpracy, inne są bardziej uniwersalne.

Zwykle euroregiony identyfikuje się ich nazwami własnymi wyrosłymi z nazewnictwa geograficznego, natomiast euroregion może też mieć swoją klasyfikację tematyczną. Ponadto euroregion jest zarówno regionem historycznym, etnicznym, socjologicznym, jak też ekologicznym czy prawnym i można go interpretować zarówno od strony przedmiotowej w kategoriach otoczenia rynku, dominujących funkcji i potencjału, jak też od strony podmiotowej, czyli od strony podmiotów gospodarczych i instytucji funkcjonujących w jego obrębie. Nawiązując do definiowania regionu stwierdzić należy, iż euroregion posiada: silniejsze od regionu podobieństwa historyczne i kulturowe; silniejszą od regionu regionalną tożsamość; „bardziej własne" od regionu polityczne i społeczno-gospodarcze instytucje. Te bardziej wyraziste

elementy i cechy powodują, iż ma prawo do samookreślenia swoich potrzeb i interesów przy większym i dokładniejszym ich rozpoznaniu, które próbuje wyartykułować i wprowadzić w życie.

M. Greta, Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych, Łódź 2013, s. 53-59.

Zadanie: określ, która teza jest prawdziwa (P), a która fałszywa (F)

LP.	TEZA	P	F
1.	Euroregion od regionu odróżniają silniejsze podobieństwa historyczne i kulturowe oraz słabsza tożsamość regionalna.		
2.	Każda współpraca transgraniczna jest współpracą euroregionalną.		
3.	Euroregion umożliwia współpracę samorządu terytorialnego oraz partnerów gospodarczych i społecznych.		
4.	Celem tworzenia euroregionów jest wyrównywanie poziomu rozwoju gospodarczo-społecznego obszarów peryferyjnych.		
5.	Współpraca w ramach euroregionów jest mniej pogłębiona niż współpraca transgraniczna.		
6.	Cechą konstytutywną euroregionu jest instytucjonalizacja współpracy.		
7.	Cechy euroregionów (sąsiedzkość, transgraniczność, dobra wola stron i instytucjonalizacja) są jednocześnie cechami współpracy transgranicznej.		
8.	Doświadczenie wskazuje, że aby powołać euroregion, nie jest wcześniej potrzebna żadna forma współpracy transgranicznej.		
9.	Współpraca transgraniczna jest liczniej niż euroregion powiązana z wyspecjalizowanymi organami koordynacji tej współpracy.		
10.	Zapisy m.in. Konwencji Madryckiej oraz Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego nie dotyczą euroregionów.		
11.	Zawiązanie euroregionu oznacza powstanie nowego suwerennego tworu w państwie.		
12.	Euroregiony posiadają kompetencje w zakresie kreowania polityki zagranicznej porównywalne do kompetencji państw.		
13.	Zawiązanie euroregionu może odbyć się z pominięciem władz centralnych.		

14.	Euroregion jest wyłącznie narzędziem współpracy dwustronnej pomiędzy państwami.		
15.	Wszystkie euroregiony funkcjonujące na granicach Polski są do siebie podobne.		

Materiał źródłowy nr 1: Euroregiony na pograniczu polsko-ukraińskim – Euroregion Bug i Euroregion Karpacki

A. Euroregiony z udziałem Polski i Ukrainy

Główne przesłanki powstania euroregionów

Do głównych przesłanek powstania euroregionów z udziałem Polski i Ukrainy można zaliczyć: przesłanki polityczne, społeczne, ekonomiczne i częściowo inne (ekologiczne, historyczne), znaczenie, których w różnych euroregionach nie było jednakowe.

W dobie integracji, likwidacji stereotypów historycznych i budowie autentycznego dobrego sąsiedztwa granice nie mogą być barierą dzielącą, lecz muszą być żywą tkanką łączącą ludzi. Dlatego wewnątrzwspólnotowa polityka regionalna ma na celu promowanie integracji przygranicznej i transgranicznej, w tym euroregionalnej, aby niwelować granice rozwojowe poszczególnych regionów, a przez to usuwać bariery integracyjne. Zewnątrzwspólnotowa polityka regionalna, przez wspieranie rozwoju euroregionów, ma się przyczynić do integracji Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej z Unią Europejska. W przypadku euroregionów z udziałem Polski i Ukrainy, przesłanki polityczne były bardzo ważne w powstaniu euroregionów na polskim pograniczu zachodnim i wschodnim, oraz zachodnim pograniczu Ukrainy. Dość widoczne jest tutaj zróżnicowanie w sposobach powołania euroregionów na poszczególnych pograniczach państw, co determinowane było źródłem inicjatywy współpracy transgranicznej – władz lokalnych albo centralnych. Związane z tym były funkcjonujące wśród polityków – w odróżnieniu od mieszkańców współpracujących ze sobą obszarów transgranicznych – stereotypy i fobie związane z dominacją polityczną i ekonomiczną silniejszego partnera we współpracy euroregionalnej. W niektórych przypadkach prowadziło to do rezygnacji, pod presją polityczną władz centralnych, z członkostwa przez część uczestników, którzy wcześniej deklarowali swój udział w tworzonych strukturach (np. początkowa odmowa zgłoszonego wcześniej udziału Rumunii w Euroregionie „Karpaty" czy Białorusi w Euroregionie „Bug").

Podstawową przesłanką społeczną rozwoju współpracy euroregionalnej jest nawiązanie autentycznych i pozytywnych stosunków międzyludzkich przy poszanowaniu i zachowaniu odrębności kulturowej współdziałających regionów przygranicznych. Rola tych przesłanek była znacząca przy utwo-

rzeniu większości analizowanych euroregionów, ze względu na konieczność zwalczania istniejących negatywnych uprzedzeń i stereotypów narodowościowych, zwłaszcza na pograniczu polsko-ukraińskim. Poza tym było widoczne dążenie do nawiązania współpracy kulturalnej, naukowej, edukacyjnej, wymiany informacyjnej etc.

Duże znaczenie miały przesłanki ekonomiczne, w tym przede wszystkim konieczność aktywizacji ekonomicznej regionów przygranicznych. Funkcjonowanie instytucji euroregionalnych umożliwia wzajemne poznawanie gospodarek partnerów. Euroregiony, powstając na terenach przygranicza, które z reguły nie należą do najlepiej rozwiniętych w skali kraju, często stają się głównym stymulatorem gospodarczego rozwoju tych obszarów. (…) I także warto wspomnieć, prawie we wszystkich euroregionach istotne znaczenie posiadały przesłanki ekologiczne.

Cele współpracy euroregionów polsko-ukraińskich

Na podstawie analizy dokumentów statutowych wybranych euroregionów na pograniczach Polski i Ukrainy można wyłonić szereg wspólnych celów ich funkcjonowania, które w poszczególnych euroregionach ulegają konkretyzacji. Podstawowym celem jest podnoszenie poziomu życia mieszkańców w szczególności przez wspólne wspieranie inwestycji i programów gospodarczych, szkoleń zawodowych i programów zmierzających do likwidacji bezrobocia oraz współpraca w sferze społecznej (współpraca kulturalna, naukowa, młodzieżowa, wspólne organizowanie imprez masowych, rozwój turystyki i sportu), jak również utrzymanie oraz poprawianie stanu środowiska naturalnego, poprawa gospodarki rolnej i leśnej (wspieranie działań inwestycyjnych, badań naukowych, rozwój monitoringu wody, powietrza, podnoszenie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców).

W zakresie systemu technologiczno-informacyjnego, jednym z głównych celów jest rozwój infrastruktury technicznej (przejścia graniczne, układy komunikacyjne, telekomunikacyjne, urządzenia komunalne), wymiana know-how technologii oraz budowa kompleksowego systemu informacji w celu wymiany danych w euroregionie. Z pozostałych celów należy mieć na uwadze rozwój regionalny (zwłaszcza w zakresie rozwoju gospodarczego oraz planowania przestrzennego), oraz współpracę w zakresie likwidacji pożarów i klęsk żywiołowych.

Sukces współpracy zagranicznej w dużej mierze zależy od umiejętności zdobycia środków finansowych. Źródła dochodów euroregionów, funkcjonujących na polskich i ukraińskich granicach są podobne. Statuty wymieniają zazwyczaj trzy źródła: wpłaty finansowe stron (składki członkowskie), dotacje oraz darowizny. W szczególności środki na działalność euroregionu mogą być pozyskiwane w formie subwencji od jednostek administracyjnych

wyższego szczebla (w tym z budżetu państwa) oraz z programów pomocniczych UE.

(…) już od 2000 roku pieniądze dla regionów na granicy wschodniej są takie same, a nawet wyższe, niż dla regionów na zachodzie Polski. Jest tak, dlatego, urzędnicy Komisji Europejskiej zdają sobie sprawę, że granica ta – oprócz olbrzymiej szczelności, która musi być zagwarantowana – musi również finansować działania sąsiadów po obu stronach granicy. (…)

Po wstąpieniu Polski i części jej sąsiadów w skład UE pojawia się także szereg problemów, związanych z finansowaniem działalności euroregionów. Wiele elementów będzie wpływało na skuteczność wykorzystywania przez nich funduszy unijnych z programu INTERREG. Kluczowe są cztery elementy: jakość przygotowania projektów, odpowiedni montaż finansowy dotyczący ich realizacji, profesjonalizm urzędników oraz umiejętność współdziałania między różnymi zainteresowanymi instytucjami.

N. Romanyuk, Euroregiony z udziałem Polski i Ukrainy w ujęciu porównawczym, „De Doctrina Europea. Roczniki Instytutu Europeistyki" 2006, nr 3, s. 100–104.

Źródło: https://euroregion-silesia.pl/index,euroregiony-w-polsce,1.html (dostęp 8 maja 2023 r.)

B. Euroregion Karpacki

Euroregion Karpacki jest specyficzną strukturą euroregionalną niedającą się porównać wprost do innych tego typu struktur, wśród których podobieństwa są znaczące. Pewnych podobieństw euroregionalnych można się jedynie doszukiwać w celach ogólnych związanych z aktywizacją transgranicznych więzi, przekształcaniem charakteru dzielącego granic i łagodzeniem skutków peryferyjności. Ale już np. inne jest natężenie podejścia do przezwyciężania uprzedzeń i animozji wynikającej z dzielącej przeszłości historycznej. Z uwag na fakt, iż jest on z jednej strony „odmieńcem" wśród rodziny euroregionów, a z drugiej strony „magnesem" ściągającym różne formy współpracy otwarte nie tylko na Europę, ale i świat – to warto w tym miejscu na chwilę wrócić do jego usytuowania terytorialnego. (…)

Zasięg terytorialny euroregionu ulega pewnym, ale powolnym zmianom w wyniku rozszerzania wpływów na dalsze obszary sąsiedzkie. Stanowi i tak potężny terytorialnie twór będący swego rodzaju ewenementem wśród euroregionów, gdyż ma ponad 160 tys. km^2. Drobne zmiany terytorialne mogą też zdarzyć się w wyniku odchodzenia gmin z euroregionu, gdyż członkostwo nie zamyka żadnego rodzaju decyzji lokalnych. Euroregion powstał w nietypowych uwarunkowaniach, gdyż w momencie jego tworzenia wszystkie kraje znajdowały się poza członkostwem w UE. Taki wyjątek zdarzał się tylko przy tworzeniu struktur euroregionalnych z udziałem Polski, ponieważ nasz kraj miał już uregulowane stosunki z UE (m.in. Umową Stowarzyszeniową), a przez to mógł być traktowany jako „swój" ściągający do euroregionu tych „obcych".

Terytorium Euroregionu Karpaty jest mikroświatem nowej Europy, zawierającym mieszankę narodów i religii, jest mozaiką mniejszości narodowych – Ukraińcy i Węgrzy na Słowacji, Polacy na Ukrainie, Węgrzy w Rumunii i Cyganie na całym obszarze. W euroregionie łączą się trzy główne obrządki chrześcijańskie – rzymskokatolicki, greckokatolicki i prawosławny, co niewątpliwie wpływa na złożoność euroregionalizacji. Terytorium jest odległe od stolic poszczególnych państw i jest słabiej rozwiniętą częścią każdego z tych krajów.

Złożona przeszłość historyczna, jak i skomplikowana teraźniejszość obszarów euroregionalnych powodowały, iż pomysł połączenia sąsiadów w euroregion przyjmowano niechętnie, ostrożnie i z dużym dystansem. W latach dziewięćdziesiątych to tylko Ukraina podchodziła do przedsięwzięcia dość entuzjastycznie, łącząc je z nadzieją na wyjście z zaścianka i otwarcie na Europę. (…)

W strukturze euroregionalnej dopatrywano się pułapki, nawet wrogości, odwoływano się do dzielących wspomnień historycznych i ostrzegano

przed UE. W Polsce też były stanowiska rozbieżne, a jak już wspomniano, jedynie Ukraina wykazywała duży entuzjazm. Sytuacja diametralnie się zmieniła dziś, kiedy już wszystkie kraje, poza Ukrainą, są członkami UE, a Partnerstwo Wschodnie w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) stało się faktem.

M. Greta, Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych, Łódź 2013, s. 240–246.

C. Euroregion Bug i Euroregion Karpacki – podstawowe informacje

EUROREGION BUG	EUROREGION KARPACKI
Data utworzenia	
29 września 1995	14 lutego 1993
Okoliczności utworzenia	
W Łucku (Ukraina) wojewodowie: chełmski, lubelski, tarnobrzeski i zamojski oraz ze strony ukraińskiej Przewodniczący Wołyńskiej Obwodowej Rady pełniący jednocześnie funkcję Przewodniczącego Wołyńskiej Administracji Państwowej podpisali *Porozumienie o utworzeniu Związku Transgranicznego Euroregion Bug*	W Debreczynie (Węgry) przedstawiciele władz regionalnych przygranicznych obszarów Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy podpisali *Porozumienie o utworzeniu Związku Międzyregionalnego Euroregion Karpacki*. W zebraniu założycielskim uczestniczyli również ministrowie spraw zagranicznych Polski, Ukrainy i Węgier. Rumunia przystąpiła w 1997 roku
Obszar działania	
Polska, Białoruś, Ukraina – Polska – województwo lubelskie – Białoruś – obwód brzeski – Ukraina – obwód wołyński, dwa rejony z obwodu lwowskiego (sokalski i żółkiewski)	Polska, Ukraina, Słowacja, Węgry, Rumunia – Polska – województwo podkarpackie oraz gminy i powiaty województwa podkarpackiego będące członkami Stowarzyszenia na Rzecz Euroregionu Karpackiego EuroKarpaty – Ukraina – obwody iwano-frankowski, lwowski, czerniewiecki, zakarpacki – Słowacja – obszar regionów Koszyc i Preszowa – Węgry – powiaty Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok i Szabolcs-Szatmár-Bereg oraz miasta grodzkie na prawach powiatu Debrecen, Eger, Miszkolc i Nyíregyháza

	– Rumunia – regiony okręgów Bihor, Botoşani, Maramureş, Suceava, Harghita, Satu Mare i Sălaj
Powierzchnia	
80,9 tys. km^2	154,0 tys. km^2
Liczba ludności	
4,8 mln	15 mln
Cele i zadania	
– zagospodarowanie przestrzenne, – komunikacja, transport i łączność, – oświata, ochrona zdrowia, kultura, sport i turystyka, – ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego, – likwidacja zagrożeń i klęsk żywiołowych, – rozwój kontaktów między mieszkańcami obszarów przygranicznych oraz współpracy instytucjonalnej, a także współpracy podmiotów gospodarczych	– organizowanie i koordynowanie działań na rzecz rozwoju współpracy pomiędzy członkami w dziedzinie gospodarki, ekologii, kultury, nauki i edukacji, – pomaganie i wspieranie konkretnych projektów i planów będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, – rozwijanie i ułatwianie kontaktów pomiędzy mieszkańcami obszaru działania Związku, w tym kontaktów pomiędzy ekspertami różnych dziedzin, – rozwijanie dobrosąsiedzkich stosunków pomiędzy członkami, – identyfikowanie potencjalnych obszarów wielostronnej współpracy pomiędzy członkami, – pośredniczenie i ułatwianie współpracy członków z organizacjami, agencjami i instytucjami
Władze	
– Rada Związku – Prezydium Rady Związku – Sekretariat Związku – Komisja rewizyjna – + stałe lub doraźne grupy robocze	– Rada Euroregionu – Prezydium Rady Euroregionu – Sekretariat Międzynarodowy – Delegacje Krajowe – Stali Przedstawiciele Krajowi – Komisje Robocze
Finansowanie działalności	
Finansowanie działalności Związku w zakresie niezbędnym dla realizacji jego celów i zadań zapewnia każda ze Stron. Budżet Związku może być zwiększony lub uzupełniony ze źródeł zewnętrznych. Środki te są dzielone po równo dla każdej ze Stron.	Strony dołożą wszelkich starań, aby zapewnić środki finansowe niezbędne dla realizacji zadań i celów Związku.

Zrealizowane projekty polsko-ukraińskie (wybór)	
Operator Funduszu Małych Projektów PHARE (1998-2003) „Kultura pogranicza pomostem integracji społeczności lokalnych w Euroregionie Bug" (2014-2015; UE) „Wzrost efektywności i dostępności e-usług gmin partnerskich na terenie Euroregionu Bug" (2017; UE) „Wzmocnienie potencjału Ochotniczych Straży Pożarnych w ratowaniu ofiar wypadków na drogach województwa lubelskiego i obwodu wołyńskiego" (2018-2019; UE) „Wirtualna podróż ścieżkami rodziny książęcej Sanguszków – otwieramy nowe stronice wspólnej polsko-ukraińskiej historii" (2019-2020; UE) Wizyty studyjne przedstawicieli samorządów, seminaria transgraniczne, telekonferencje	„Promocja wspólnego dziedzictwa historyczno-kulturalnego Polski i Ukrainy – Twierdzy Przemyśl" (2014; UE) „Media karpackie kluczem do promocji współpracy transgranicznej w ramach Euroregionu Karpackiego" (2013; MSZ) „Transnacjonalne partnerstwo dla innowacji w turystyce" (2013-2014; MSZ) „Sieci lokalnego rozwoju Euroregionu Karpackiego – możliwości dla Ukrainy" (2013-2014; Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki) „Świadomi studenci na rynku pracy" (2014; UE) „Rozwój i promocja lecznictwa uzdrowiskowego w polsko-ukraińskiej części Euroregionu Karpackiego" (2014; UE) „Promocja potencjału Karpat – stworzenie transgranicznej platformy promocyjnej" (2014; UE)

Opracowanie własne na podstawie: Statut Związku Transgranicznego „Euroregion Bug"; Statut Związku Międzyregionalnego „Euroregion Karpacki"; Euroregion Karpacki, https://www.karpacki.pl/; Euroregion Bug, http://euroregionbug.pl/.

Burza mózgów nr 1: Korzyści i bariery polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej

korzyści polityczne (np. wkład w budowę i integrację Europy, rozwijanie współpracy międzynarodowej, budowa zaufania między regionami i państwami, realizacja zasady pomocniczości, włączenie społeczności lokalnych i samorządów terytorialnych w procesy decyzyjne, uspołecznienie stosunków zewnętrznych państwa poprzez włączenie zamieszkałej na obszarze przygranicznym części społeczeństwa i władz lokalnych w stosunki międzynarodowe)	**bariery formalnoprawne** (np. brak odpowiednich przepisów prawnych, niespójność przepisów, niestabilność uregulowań prawnych, inne systemy prawno-administracyjne, skomplikowane procedury zawierania umów i porozumień) **bariery instytucjonalne** (np. brak odpowiednich instytucji i urzędów, brak zainteresowania instytucji i urzędów nawiązywaniem współpracy transgranicznej, słaba koordynacja działań, brak wymiany informacji, wysoki poziom biurokratyzacji, korupcja)

korzyści instytucjonalne (np. zaangażowanie społeczności lokalnych, urzędów i organizacji w zróżnicowane struktury partnerstwa) **korzyści infrastrukturalne** (np. rozwój i modernizacja infrastruktury technicznej – m.in. przejść granicznych, rozwój i modernizacja infrastruktury komunikacyjnej i telekomunikacyjnej, usprawnienie ruchu granicznego) **korzyści gospodarcze** (np. aktywizacja gospodarcza i rozwój ekonomiczny obszarów przygranicznych, efekt synergii umożliwiający przezwyciężanie kryzysów gospodarczych, otwarcie rynku pracy, wymiana doświadczeń i informacji dotyczących rynku pracy, wyrównywanie i podnoszenie kwalifikacji zawodowych, dodatkowe efekty rozwojowe – np. w sferze badań i rozwoju, pozytywne efekty zagospodarowania przestrzennego, współpraca podmiotów ze sfery gospodarczej i społecznej, rozwój turystyki w obszarze przygranicznym, zrównoważony rozwój terytorialny, rozwiązanie problemu „peryferyjności" regionów przygranicznych poprzez ich przekształcenie w obszary rozwoju i wymiany gospodarczej) **korzyści środowiskowe** (np. ochrona i poprawa stanu środowiska przyrodniczego, zwiększenie skuteczności rozwiązywania transgranicznych problemów środowiskowych, współpraca w zapobieganiu i zwalczaniu klęsk żywiołowych, możliwość akumulacji dodatkowych środków zewnętrznych)	**bariery infrastrukturalne** (np. mała liczba i przepustowość przejść granicznych, słaba dostępność komunikacyjna regionów przygranicznych, niedorozwój infrastruktury technicznej, niedorozwój infrastruktury telekomunikacyjnej) **bariery finansowe** (np. brak własnych/zewnętrznych środków przeznaczonych na współpracę, niewielka dostępność własnych/zewnętrznych środków przeznaczonych na współpracę, brak lub słabość mechanizmów zarządzania funduszami) **bariery gospodarcze** (np. zróżnicowany poziom rozwoju gospodarczego partnerów, asymetria stron, zróżnicowany poziom zagospodarowania przestrzennego terenów przygranicznych, inne systemy gospodarcze, ograniczone zainteresowanie podmiotów gospodarczych współpracą) **bariery środowiskowe** (np. duże odległości, przeszkody naturalne – góry, rzeki, zły stan środowiska, zróżnicowane podejście do ochrony środowiska) **bariery społeczno-kulturowe** (np. bariera językowa, bariera religijna, odmienność kulturowa, negatywne stereotypy i uprzedzenia, obawa przed wpływami innego państwa, trudne doświadczenia historyczne)

korzyści społeczno-kulturalne (np. wyrównywanie i poprawa warunków życia ludności, wspólne rozwiązywanie codziennych problemów przygranicznych społeczności lokalnych, zbliżenie między narodami i wspólnotami lokalnymi, przezwyciężanie negatywnych stereotypów i uprzedzeń między mieszkańcami sąsiednich obszarów przygranicznych, tworzenie warunków dla rozwoju osobistych kontaktów między mieszkańcami, zwiększenie mobilności społecznej i zawodowej, wymiana kulturalna, współpraca w dziedzinie szkolnictwa)	

Opracowanie na podstawie: S. Ciok, Wpływ granicy i współpracy transgranicznej na rozwój lokalny i regionalny zachodnich obszarów przygranicznych, [w:] Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym, red. A. Mync, R. Szul, Warszawa 1999, s. 179; A. Mikołajczyk, Stosunki umowne pomiędzy subpaństwowymi podmiotami władzy publicznej różnych państw (współpraca transgraniczna), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1997, nr 3, s. 18–19; M. Poniatowicz, Współpraca transgraniczna jako czynnik rozwoju regionalnego, [w:] Współpraca gospodarcza Polska-Wschód. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju, red. H. Podedworny, J. Grabowiecki, H. Wnorowski, Białystok 2001, s. 309–310; J. Szymański, Podstawowe instrumenty prawne współpracy transgranicznej w ramach Rady Europy, „Białostockie Studia Prawnicze" 2011, nr 9, s. 92–94.

Wykład nr 3: Unijne instrumenty finansowego wsparcia polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej i euroregionalnej

Interreg to kluczowa inicjatywa Unii Europejskiej (UE), która wzmacnia współpracę między regionami i państwami w ramach UE, a także poza nią. Jej celem jest stymulowanie lokalnego i regionalnego rozwoju gospodarczego poprzez współpracę oraz komunikację, przyczyniając się w ten sposób do usuwania barier stojących na drodze do integracji i wzajemnego zrozumienia. Inicjatywa zatem wspiera spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną oraz przyczynia się do zrównoważonego rozwoju kontynentu. Jest wdrażana w ramach unijnej polityki spójności. Zapoczątkowany w 1989 roku program koncentrował się na współpracy transgranicznej, czyli współdziałaniu pomiędzy regionami z co najmniej dwóch różnych państw członkowskich, leżących bezpośrednio na granicach lub do nich przylegających. Z czasem został rozszerzony o współpracę transnarodową (obejmującą regiony z kilku krajów UE, tworzących większe obszary dążące do osiągnięcia wyższego stopnia integracji terytorialnej) oraz międzyregionalną (w ramach rozległych, „paneuropejskich" obszarów zainteresowanych wymianą doświadczeń w zakresie zatrudnienia i wzrostu, zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich oraz działania europejskich ugrupowań współpracy terytorialnej).

Zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/947 z dnia 9 czerwca 2021 r. ustanawiającym Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny Wymiar Europy, Dz. Urz. UE L 209, 14.06.2021 współpraca transgraniczna oznacza:

„współpracę pomiędzy co najmniej jednym państwem członkowskim a co najmniej jednym państwem i terytorium trzecim na przyległych zewnętrznych granicach lądowych i morskich Unii; obejmuje ona również współpracę transnarodową na większych terytoriach transnarodowych lub współpracę morską wokół basenów morskich, jak również współpracę międzyregionalną"

Na przestrzeni lat inicjatywa rozszerzała swój zasięg geograficzny, obejmując również współpracę transgraniczną państw członkowskich UE z państwami kandydującymi i potencjalnie kandydującymi do członkostwa, a także regionami szerzej pojmowanego sąsiedztwa Unii (m.in. w ramach południowego i wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa).

Zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/947 z dnia 9 czerwca 2021 r. ustanawiającym Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej – Globalny Wymiar Europy, Dz. Urz. UE L 209, 14.06.2021 celem szczegółowym dotyczącym obszaru objętego polityką sąsiedztwa jest m.in.:

„Zacieśnianie współpracy regionalnej i transgranicznej, zwłaszcza w ramach Partnerstwa Wschodniego, Unii dla Śródziemnomorza i współpracy obejmującej całe europejskie sąsiedztwo, a także współpracy regionalnej w regionie Morza Czarnego, współpracy w Arktyce i wymiaru północnego, w tym w obszarach energetyki i bezpieczeństwa"

Pierwsza edycja inicjatywy Interreg była wdrażana w latach 1990-1993. Interreg II objął lata 1994-1999, a Interreg III – lata 2000-2006. Interreg IV (nazywany odtąd Europejską Współpracą Terytorialną) był realizowany w latach 2007-2013, a jego piąta edycja – w latach 2014-2020. Aktualnie wdrażana jest szósta odsłona inicjatywy (lata 2021-2027).

Polska zarządza funduszami z **Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego** (EFRR), który jest jednym z kluczowych narzędzi finansowania europejskiej polityki spójności, od 2004 roku. Od tego roku również dofinansowywane są inicjatywy wsparcia współpracy transgranicznej, transnaro-

dowej i międzyregionalnej, których stroną są polskie podmioty. Inicjatywy te były realizowane w ramach Interreg III (w latach 2004-2006), Interreg IV (w latach 2007-2013), Interreg V (w latach 2014-2020), a obecnie składają się one na Interreg VI (lata 2021-2027).

Oprócz współdziałania z państwami sąsiedzkimi, które również przynależą do Unii Europejskiej (Niemcy, Republika Czeska, Słowacja, Litwa), jednym z komponentów inicjatywy Interreg są działania w regionach na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej – taką są wschodnie granice Polski: z Federacją Rosyjską (Obwód Królewiecki), Białorusią i Ukrainą. Działania te w latach 2007-2013 realizowane były w ramach **Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa**, w latach 2014-2020 – **Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa**, a od 2021 roku jako Instrument Sąsiedztwa oraz **Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej** (komponent współpracy transgranicznej).

Od 2004 roku najważniejszym instrumentem finansowym wspierającym współpracę transgraniczną Polski i Ukrainy (w tym prowadzoną przez Euroregion Bug i Euroregion Karpacki) są programy funkcjonujące w ramach inicjatywy **Interreg**, finansowane z **Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego**, a także z Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (w latach 2007-2013), **Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa** (w latach 2014-2020) oraz **Instrumentu Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej** (w latach 2021-2027).

W przeszłości polsko-ukraińska współpraca transgraniczna była finansowo wspierana z unijnych funduszy przedakcesyjnych, zwłaszcza z utworzonego w 1994 roku programu **PHARE CBC** (Program Współpracy Przygranicznej), działającego od 1997 roku programu **PHARE TACIS** czy ustanowionego w 1998 roku programu **PHARE CREDO**.

Federacja Rosyjska była włączona w realizację następujących programów: w latach 2004-2006 – **Program Sąsiedztwa Litwa – Polska – Obwód Kaliningradzki** (jego budżet wyniósł 44,5 mln EUR, w tym 36,5 mln EUR ze środków EFRR i 8 mln EUR ze środków TACIS), w latach 2007-2013 – **Program Współpracy Transgranicznej Litwa – Polska – Rosja** (budżet ze środków unijnych sięgnął 124,2 mln EUR), a w latach 2014-2020 – **Program Współpracy Transgranicznej Polska – Rosja** (dofinansowanie z funduszy unijnych wyniosło 37,5 mln EUR).

Od 2004 roku współpraca transgraniczna Polski z Białorusią i Ukrainą prowadzona była w ramach jednego programu. W latach 2004-2006 był to **Program Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina**, którego budżet wyniósł 45,8 mln EUR (w tym 37,8 mln EUR ze środków EFRR i 8 mln EUR ze środków TACIS). Program koncentrował się na wzroście konkurencyjności regionów przygranicznych poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury transgranicznej, rozwoju kapitału ludzkiego i instytucjonalnych form współpracy transgranicznej oraz poprawie bezpieczeństwa na granicach UE; obejmował także pomoc techniczną. W jego ramach zrealizowanych zostało 167 projektów.

W latach 2007-2013 współdziałanie pomiędzy państwami i regionami na tym obszarze wspierane było przez **Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina**, którego finansowanie ze środków unijnych sięgnęło 170 mln EUR w ramach EFRR i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa. Celami działań były wzrost konkurencyjności obszaru przygranicznego, poprawa jakości życia oraz rozwijanie współpracy sieciowej i inicjatyw społeczności lokalnych. W programie udzielano również pomocy technicznej. W jego ramach finansowanie uzyskało 117 projektów.

W latach 2014-2020 w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i EFRR wdrażana była kolejna odsłona **Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina.** Jego cele skoncentrowane były w czterech obszarach: dziedzictwo (obejmujące promocję kultury lokalnej i historii oraz promowanie i zachowanie dziedzictwa naturalnego), dostępność (poprawa i rozwój usług transportowych i infrastruktury, rozwój infrastruktury technologii informacyjno-komunikacyjnych), bezpieczeństwo (wsparcie dla rozwoju ochrony zdrowia i usług socjalnych, podejmowanie wspólnych wyzwań związanych z bezpieczeństwem) oraz granice (wsparcie dla efektywności i bezpieczeństwa granic, poprawa operacji zarządzania granicami, procedur celnych i wizowych). Program był dofinansowany kwotą ponad 170 mln EUR ze środków Unii Europejskiej, a w jego ramach wdrożono 162 projekty.

W 2022 roku, w następstwie rosyjskiej agresji wojskowej na Ukrainę i zgodnie z decyzją Komisji Europejskiej o pełnym wdrożeniu wszystkich sankcji, Unia Europejska zawiesiła współpracę z Rosją i jej sojusznikiem Białorusią w ramach programów współpracy transgranicznej. Oznacza to zakończenie współdziałania w ramach projektów współfinansowanych z programów obejmujących lata 2014-2020 oraz niekontynuowanie działań w ramach perspektywy finansowej 2021-2027. P**olska kontynuuje współpracę transgraniczną na granicy wschodniej wyłącznie z Ukrainą, w ramach Programu Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027.**

Pytania kontrolne

- Jak ewoluował zakres inicjatywy Interreg? *[współpraca transgraniczna – współpraca transnarodowa – współpraca międzyregionalna]*
- Jak ewoluował zasięg inicjatywy Interreg? *[wyłącznie państwa członkowskie UE – państwa kandydujące i potencjalnie kandydujące do członkostwa w UE – szeroko pojmowane sąsiedztwo UE]*
- Jakie programy współpracy transgranicznej na wschodniej granicy Polski były finansowane ze środków Unii Europejskiej? *[Federacja Rosyjska, Białoruś, Ukraina]*
- Jaki program współpracy transgranicznej na wschodniej granicy Polski jest obecnie finansowany ze środków Unii Europejskiej? *[Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027]*
- Jak ewoluowały cele programów współpracy transgranicznej na wschodniej granicy Polski? *[koncentracja na celach infrastrukturalnych – szersze włączenie działań społecznych]*
- Co wpłynęło na ewolucję programów współpracy transgranicznej na wschodniej granicy Polski? *[stopniowe podnoszenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów – sytuacja międzynarodowa]*

Opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Program Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021–2027, 13.03.2023, https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/program-interreg-next-polska-ukraina-2021-2027/; Interreg, Poland-Belarus-Ukraine ENI CBC, https://interreg.eu/programme/cross-border-cooperation-programme-poland-belarus-ukraine/; European Commission, Commission suspends cross-border cooperation and transnational cooperation with Russia and Belarus, 04.03.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1526; Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, O programach, https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/; Unia Europejska, Program Współpracy Transgranicznej Interreg (2021–2027), https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/interreg-supporting-cooperation-across-borders-2021-2027.html.

Materiał źródłowy nr 2: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-20217 – informator

CELE PROGRAMU	OBSZARY WSPARCIA	BENEFICJENCI
▪ Wsparcie odbudowy Ukrainy po zakończeniu rosyjskiej agresji ▪ Kontynuacja współpracy w kwestii ochrony środowiska, adaptacji do zmian klimatu, dostępu do wody oraz ochrony przyrody ▪ Poprawa dostępu do opieki zdrowotnej ▪ Pomoc w wykorzystaniu walorów turystycznych pogranicza polsko-ukraińskiego w zrównoważony sposób ▪ Rozwój współpracy administracji i społeczności na różnych poziomach ▪ Usprawnienie działania i ochrony polsko-ukraińskiej granicy	**Polska** – województwa podkarpackie, lubelskie i podlaskie oraz część mazowieckiego (miasta: Siedlce, Ostrołęka; powiaty: garwoliński, przasnyski, ostrołęcki, makowski, wyszkowski, ostrowski, węgrowski, sokołowski, siedlecki i łosicki) **Ukraina** – obwody wołyński, lwowski, zakarpacki, rówieński, tarnopolski i iwanofrankiwski	▪ Jednostki samorządu terytorialnego i jednostki im podległe ▪ Służby, inspekcje, straże ▪ Państwowe jednostki budżetowe ▪ Organizacje pozarządowe, izby handlowe, gospodarcze i biznesowe
		BUDŻET PROGRAMU I FORMA WSPARCIA
		Budżet programu wynosi **187,4 mln EUR** ze środków unijnych. Program może sfinansować maksymalnie 90% wartości projektu
PRIORYTETY	**PRIORYTET 1: ŚRODOWISKO**	**PRIORYTET 2: ZDROWIE**
▪ Ochrona przyrody ▪ Poprawa jakości zasobów wodnych i usprawnienie gospodarki wodnej ▪ Ochrona zdrowia, w tym rozbudowa infrastruktury szpitalnej i zakup sprzętu	*Cel szczegółowy 2.4*: Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego	*Cel szczegółowy 4.5*: Zapewnianie równego dostępu do opieki zdrowotnej i wspieranie odporności systemów opieki zdrowotnej, w tym podstawowej opieki zdrowotnej, oraz wspieranie przechodzenia od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej

▪ Współpraca administracji i społeczności lokalnych ▪ Działania promocyjne i szkoleniowe ▪ Usprawnienie funkcjonowania granicy polsko-ukraińskiej	*Cel szczegółowy 2.5*: Wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej *Cel szczegółowy 2.7*: Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia	
PRIORYTET 3: TURYSTYKA	**PRIORYTET 4: WSPÓŁPRACA**	**PRIORYTET 5: GRANICE**
Cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych	*Cel szczegółowy 6.2*: Zwiększanie sprawności administracji publicznej w drodze wspierania współpracy prawnej i administracyjnej oraz współpracy między obywatelami, podmiotami społeczeństwa obywatelskiego i instytucjami, w szczególności w celu wyeliminowania przeszkód prawnych i innych przeszkód w regionach przygranicznych *Cel szczegółowy 6.3*: Budowanie wzajemnego zaufania, w szczególności poprzez wspieranie działań ułatwiających kontakty międzyludzkie	*Cel szczegółowy 7.4*: Inne działania na rzecz bezpieczniejszej i lepiej chronionej Europy.

Jak skutecznie podejmować wyzwania, wynikające z kryzysu uchodźczego?

Źródło: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Program Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027, 13.03.2023, https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/program-interreg-next-polska-ukraina-2021-2027/ (dostęp 11 maja 2023 r.).

Karta pracy nr 1: Interreg NEXT Polska – Ukraina 2021-2027 – wniosek projektowy

TYTUŁ PROJEKTU	
OKRES REALIZACJI PROJEKTU	

BENEFICJENT WIODĄCY *[jaki podmiot składa wniosek o dofinansowanie? np.: Urząd Miasta X, organizacja pozarządowa Y]*
BENEFICJENCI *[jakie podmioty będą również zaangażowane w realizację projektu? np. Izba Handlowa X]*
PRIORYTET *[na którym priorytecie koncentruje się projekt?]*
☐ Środowisko ☐ Zdrowie ☐ Turystyka ☐ Współpraca ☐ Granice
CEL SZCZEGÓŁOWY *[osiągnięcie którego z celów szczegółowych wspiera projekt?]*
CEL GŁÓWNY PROJEKTU I CELE SZCZEGÓŁOWE *[określ cele zgodnie z metodą SMART: cel powinien być S-sprecyzowany, M-mierzalny, A-atrakcyjny, R-realistyczny, T-terminowy]*
OPIS DZIAŁAŃ *[jakie działania będą realizowane w ramach projektu?]*
OCZEKIWANE REZULTATY *[jakie rezultaty wynikną z realizacji projektu? jakie wskaźniki pomogą je zmierzyć? np. – liczba osób, które wzięły udział w szkoleniu; wzrost natężenia ruchu turystycznego; liczba zawartych porozumień dwustronnych]*

Karta pracy nr 2: Wniosek projektowy – Interreg/ Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki/ Program RITA

TYTUŁ PROJEKTU	
OKRES REALIZACJI PROJEKTU	
BENEFICJENT WIODĄCY *[jaki podmiot składa wniosek o dofinansowanie? np.: Urząd Miasta X, organizacja pozarządowa Y]*	
BENEFICJENCI *[jakie podmioty będą również zaangażowane w realizację projektu? np. Izba Handlowa X]*	
CEL GŁÓWNY PROJEKTU I CELE SZCZEGÓŁOWE *[określ cele zgodnie z metodą SMART: cel powinien być S-sprecyzowany, M-mierzalny, A-atrakcyjny, R-realistyczny, T-terminowy]*	
OPIS DZIAŁAŃ *[jakie działania będą realizowane w ramach projektu?]*	
OCZEKIWANE REZULTATY *[jakie rezultaty wynikną z realizacji projektu? jakie wskaźniki pomogą je zmierzyć? np. – liczba osób, które wzięły udział w szkoleniu; wzrost natężenia ruchu turystycznego; liczba zawartych porozumień dwustronnych]*	

Wykład nr 4: Inne unijne instrumenty finansowego wsparcia współpracy polsko-ukraińskiej

Polsko-ukraińskie działania w ramach współpracy międzynarodowej (międzypaństwowej) oraz transgranicznej mogą być również finansowane w ramach innych unijnych instrumentów i programów. Są to:

- **Program Kreatywna Europa** – unijny program wsparcia kultury, kreatywności i sektora audiowizualnego, realizowany w trzech komponentach: Kultura, Media i Międzysektorowym. Jego celem jest promowanie europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, wzmacnianie kompetencji profesjonalistów oraz rozwijanie publiczności dzieł europejskich, m.in. przez zwiększenie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych. Komponent kultura skierowany jest do publicznych i prywatnych instytucji, organizacji i innych podmiotów, które aktywnie działają w sektorach kultury oraz kreatywnym. W jego ramach mogą być realizowane m.in. projekty współpracy europejskiej oraz działania międzynarodowych sieci współpracy kulturalnej. Współpraca międzynarodowa promowana jest również w ramach komponentu media. Komponent międzysektorowy wspiera międzynarodowe działania, których podstawą jest partnerstwa współpraca organizacji i instytucji sektorów kultury, kreatywnego i audiowizualnego. Ukraina uczestniczy w programie w komponentach kultura i międzysektorowym oraz częściowo w komponencie medialnym.
- **TAIEX** – instrument Komisji Europejskiej skoncentrowany na pomocy technicznej i wymianie informacji. Wspiera administracje publiczne w zakresie zbliżania, stosowania i egzekwowania prawodawstwa UE, a także ułatwia dzielenie się dobrymi praktykami. W jego ramach organizowane są warsztaty, misje eksperckie, wizyty studyjne, z których korzystać mogą urzędnicy służby cywilnej (głównie centralnej administracji publicznej), organy wymiaru sprawiedliwości i ścigania, parlamenty i urzędnicy służby cywilnej oraz przedstawiciele partnerów społecznych, związków zawodowych i stowarzyszeń pracodawców. Ukraina jako uczestnik programu, może korzystać z pomocy technicznej udzielanej przez Polskę jako państwo członkowskie UE.
- **Twinning** – instrument Unii Europejskiej służący współpracy instytucjonalnej między administracjami publicznymi państw członkowskich UE oraz krajów beneficjentów. Projekty gromadzą wiedzę fachową sektora publicznego z państw członkowskich UE i krajów beneficjentów w celu osiągania obowiązkowych, konkretnych wyników operacyjnych. Instrument ma na celu podniesienie zdolności administracji publicznej kraju partnerskiego poprzez szkolenie jego

personelu i wsparcie reorganizacji jego struktury. Współpraca partnerska opiera się na „uczeniu się przez działanie" i wymianie najlepszych praktyk. W ramach umów o współpracy lub umów stowarzyszeniowych, wspiera również zbliżenie krajowych przepisów prawnych, regulacji i standardów jakości do tych obowiązujących w państwach członkowskich UE. Ukraina, jako uczestnik programu, może w nim uczestniczyć, korzystając z polskiego wsparcia.

Wykład nr 5: Inne formy współpracy i finansowania działań (wybór)

Interesującą formą współpracy polsko-ukraińskiej są również działania w ramach Transgranicznych Rezerwatów Biosfery UNESCO:

- **Transgraniczne Rezerwaty Biosfery UNESCO –** rezerwaty stanowią „miejsca nauki zrównoważonego rozwoju". Są to miejsca testowania interdyscyplinarnych podejść do zrozumienia i zarządzania zmianami oraz interakcjami między systemami społecznymi i ekologicznymi, w tym zapobiegania konfliktom i zarządzania różnorodnością biologiczną. Zapewniają lokalne rozwiązania globalnych wyzwań. Rezerwaty biosfery obejmują ekosystemy lądowe, morskie i przybrzeżne. Każdy obiekt promuje rozwiązania godzące zachowanie różnorodności biologicznej z jej zrównoważonym użytkowaniem. Rezerwaty angażują społeczności lokalne i wszystkie zainteresowane strony w planowanie i zarządzanie, łącząc trzy główne funkcje: ochrona różnorodności biologicznej i kulturowej, rozwój gospodarczy zrównoważony pod względem społeczno-kulturowym i środowiskowym oraz wsparcie logistyczne wspierające rozwój poprzez badania, monitoring, edukację i szkolenia. Polska i Ukraina współtworzą rezerwat Biosfery Roztocze, a także trójstronne Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie (wraz ze Słowacją) i Rezerwat Biosfery Polesie Zachodnie (wraz z Białorusią).

Finansowanie współpracy na pograniczu polsko-ukraińskim oferują również inne organizacje międzynarodowe oraz organizacje pozarządowe. Wśród nich warto wymienić:

- **Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki** – granty wspierające projekty, które wnoszą wkład w proces demokratyzacji i transformacji państw Bałkanów Zachodnich oraz Partnerstwa Wschodniego (w tym Ukrainy). Mogą dotyczyć kultury i wspólnej tożsamości, edukacji i budowania zdolności, innowacji, badań i rozwoju, przedsiębiorczości, wartości demokratycznych i mediów, polityk publicznych i partnerstw instytucjonalnych, rozwoju regionalnego, środowiska i turystyki oraz rozwoju społecznego. Projekty muszą rozwijać merytoryczną współpracę i zapewniać aktywny udział co najmniej 3

z 4 państw Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Republika Czeska, Słowacja, Węgry) oraz 1 państwa Bałkanów Zachodnich lub Partnerstwa Wschodniego (np. Ukrainy).

- **Program RITA – Przemiany w regionie** – przedsięwzięcie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, realizowane przez Fundację Edukacja dla Demokracji. Program RITA obejmuje kompleksowe wsparcie współpracy międzynarodowej, w tym finansowanie najlepszych inicjatyw. O dofinansowanie mogą ubiegać się projekty partnerskie polskich organizacji oraz organizacji m.in. z Ukrainy. Program działa na rzecz: „wsparcia demokratycznych, społecznych i gospodarczych przemian w krajach Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej; przekazywania polskiego doświadczenia przemian w następujących sferach: problemy społeczne i socjalne, edukacja i wychowanie, rozwój przedsiębiorczości, dziedzictwo kulturowe, rozwój i wsparcie trzeciego sektora, rozwój i wsparcie samorządu lokalnego, rozwój niezależnych i nowoczesnych mediów; rozwijania współpracy międzynarodowej w regionie; kształtowania nowych liderów rozwoju demokracji, gospodarki rynkowej oraz społeczeństwa obywatelskiego”[7]. Realizowane projekty powinny przyczyniać się do długotrwałych zmian demokratycznych, społecznych i gospodarczych w krajach objętych programem i uwzględniać dzielenie się polskim doświadczeniem w takich sferach, jak: problemy społeczne i socjalne, edukacja i wychowanie, rozwój przedsiębiorczości, dziedzictwo kulturowe, rozwój i wsparcie trzeciego sektora, rozwój i wsparcie samorządu lokalnego, rozwój niezależnych i nowoczesnych mediów, rozwój ekologii, dbałość o środowisko, przeciwdziałanie zmianom klimatu.

[7] Program RITA, O programie, https://programrita.org/o-programie/.

TEMAT: WPŁYW WOJNY W UKRAINIE NA STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE I SYTUACJĘ W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Czas trwania lekcji:
1 godzina lekcyjna

Cel ogólny lekcji:
Ukazanie wpływu wojny rosyjsko-ukraińskiej na sytuację w Europie Środkowo-Wschodniej

Cele szczegółowe lekcji:

WIEDZA
Po zakończonej lekcji uczeń/uczennica:

- zna pojęcia: Euromajdan, aneksja, wojna hybrydowa;
- posiada podstawową wiedzę na temat złożoności wojny hybrydowej z uwzględnieniem uwarunkowań ekonomicznych, prawnopolitycznych i społecznych;
- posiada podstawową wiedzę na temat kształtowania i rozwoju współpracy polsko-ukraińskiej z uwzględnieniem priorytetów polityki zagranicznej obu państw;
- ma świadomość wpływu wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo Polski i regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

UMIEJĘTNOŚCI
W trakcie lekcji uczeń/uczennica:

- doskonali umiejętność korzystania z różnych źródeł informacji;
- uczy się krytycznego podejścia wobec posiadanej i odbieranej wiedzy.

UMIEJĘTNOŚCI PONADPRZEDMIOTOWE
W trakcie lekcji uczeń/uczennica:

- uczy się komunikacji, współpracy w grupie i zastosowania norm współżycia społecznego;
- doskonali umiejętności logicznego i krytycznego myślenia, a także umiejętności zbierania i wykorzystywania argumentów;

Metody i formy pracy:
Burza mózgów, miniwykład konwersatoryjny, praca w grupach, praca z materiałem źródłowym.

Uwagi o realizacji:
Przydatne będą kartki do flipcharta (możne je jednak zastąpić tablicą).

Przebieg lekcji:

FAZA WPROWADZAJĄCA

- Po przywitaniu i sprawdzeniu obecności nauczyciel/nauczycielka wyświetla fotografię przedstawiającą ludzi mijających mural z mapą Krymu w rosyjskich barwach narodowych, zrobione na ulicach Moskwy wiosną 2014 r. (materiał nr 1). Osoby chętne odpowiadają na pytania kontrolne.
- Prowadzący/prowadząca czuwa nad przebiegiem dyskusji i przypomina, że przeprowadzona w 2014 r. roku zmiana władzy na Ukrainie (która była efektem protestów tzw. Euromajdanu), przyśpieszyła decyzję władz rosyjskich o dokonaniu aneksji Półwyspu Krymskiego. Wśród okoliczności, które w opinii Kremla potwierdzały zasadność i celowość aneksji można wymienić: 1) akt sprawiedliwości dziejowej, czyli odzyskanie obszaru, który na skutek decyzji jednego człowieka (tj. I Sekretarza KC KPZR Nikity Chruszczowa z dnia 25 stycznia 1954 r.) stał się częścią Ukrainy, a w istocie winien on być integralną częścią Rosji; 2) strukturę narodowościową i językową Krymu; 3) kwestię geopolityczne (powiększenie własnego terytorium, rozszerzenie strefy swoich wpływów, osłabienie Ukrainy poprzez ograniczenie jej dostępu do Morza Czarnego i pozbawienia ważnych wojskowych baz morskich,); 4) poparcie społeczne – większość mieszkańców Krymu (przede wszystkim krymscy Rosjanie) opowiadała się za przyłączeniem do Rosji. Omawiając reakcję Unii Europejskiej na aneksję Krymu nauczyciel/nauczycielka przypomina o odwołaniu planowanego szczytu Rosja – UE, sankcjach indywidualnych (zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu) oraz sankcjach handlowych i gospodarczych.

FAZA REALIZACYJNA

- Prowadzący/prowadząca zwraca uwagę, że po aneksji Krymu w dwustronnych relacjach ukraińsko-polskich kwestia bezpieczeństwa narodowego, jak i międzynarodowego stała się sprawą priorytetową (bezpośrednio po przystąpieniu Polski do NATO nastąpiło bowiem przeniesienie kwestii związanych z bezpieczeństwem w regionie do Brukseli). Strona ukraińska była żywo zainteresowana rozwijaniem, a nawet wzmocnieniem wsparcia politycznego ze strony Polski. Władzom ukraińskim szczególnie zależało na zapewnieniu im praktycznego wsparcia w ich dążeniu do struktur europejskich i euroatlantyckich. Liczyły także na wsparcie materialne ze strony Polski (oraz NATO), głównie pod postacią sprzętu wojskowego.

- Następnie pyta uczniów/uczennice: Czym jest „wojna hybrydowa"? oraz Kto i po co wywołał wojnę na Ukrainie? Istotne odpowiedzi powinny zostać zapisane w widocznym miejscu. Nauczyciel/nauczycielka może to zrobić samodzielnie lub poprosić o to uczniów/uczennice. Informacje można zapisać na tablicy bądź papierze do flipcharta.
- Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia, że już w przeszłości istniały konflikty, które zawierały w sobie wiele elementów hybrydowych (np. konflikt pomiędzy armią izraelską a Hezbollahem – tzw. II wojna w Libanie). Współcześnie termin ten pojawia się najczęściej w związku z trwającymi walkami w Ukrainie. Przyjmuje się, że głównym celem działań rosyjskich było zdestabilizowanie sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej Ukrainy, bez wszczynania otwartej wojny, by odłożyć w czasie (bądź całkowicie zablokować) integrację tego kraju z UE i NATO.
- Cechami, które pozwalają zaliczyć wojnę rosyjsko-ukraińską do wojny hybrydowej są m.in.: asymetryczność w potencjale militarnym i ekonomicznym stron konfliktu; wojna informacyjna; wojna psychologiczna; wojna ekonomiczna; wykorzystywanie w walkach najemników oraz nielinearność oraz stopniowanie przez agresora intensywności konfliktu. Pomocnym w podsumowaniu dyskusji może być schemat przedstawiający przykłady militarnych i pozamilitarnych metod prowadzenia wojny hybrydowej (materiał nr 2).
- Prowadzący/prowadząca dzieli klasę na mniejsze grupy i prosi, by w oparciu o wiedzą własną oraz materiały pomocnicze (materiał nr 3, 4, 5a i 5b) zastanowili się: 1) jak można zwiększyć bezpieczeństwo Polski i regionu Europy Środkowo-Wschodniej w dobie wojny w Ukrainie; 2) które z działań podejmowanych przez UE, mające na celu wsparcie tego kraju w obliczu wojny, uznać można za najbardziej skuteczne?
- Po upływnie wyznaczonego czasu, odpowiedzi są omawiane wspólnie. Rolą nauczyciela/nauczycielki jest wspieranie pracy uczniów/uczennic pytaniami pomocniczymi, tak aby w stopniu możliwie najszerszym wykorzystali/wykorzystały materiał źródłowy i wyciągnęli/wyciągnęły właściwe wnioski.

FAZA PODSUMOWUJĄCA

- Wojna w Ukrainie jest najpoważniejszym konfliktem zbrojnym w Europie Środkowo-Wschodniej od czasu zakończenia zimnej wojny. Dla części ekspertów jest także symbolicznym końcem koniec ery pozimnowojennej. Na zakończenie, po podsumowaniu najważniejszych

informacji, nauczyciel/nauczycielka pyta uczniów/uczennice o prawdopodobne scenariusze (prognozy) ewentualnego zakończenia wojny. Jednym z wariantów jest tzw. scenariusz koreański – zaprzestanie wojny w oparciu nie o traktat pokojowy, a porozumienie o zakończeniu działań wojennych z podziałem terytorium wzdłuż określonej linii (wzorem rozwiązań przyjętych w 1953 r. na Półwyspie Koreańskim).

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Materiał nr 1.

Zdjęcie zrobione w Moskwie dnia 25 marca 2014 r.

Źródło: Reuters/Artur Bainozarov, https://thewire.in/external-affairs/understanding-ukraine-forces-give-crimea-without-fight (dostęp 9 maja 2023 r.)

Pytania kontrolne:

1. Do jakiego wydarzenia nawiązuje to zdjęcie?
2. Proszę wymienić okoliczności, które w opinii rosyjskiego ośrodka decyzyjnego potwierdzały zasadność i celowość aneksji Krymu.
3. Jaka była reakcja społeczności międzynarodowej, szczególnie Unii Europejskiej na aneksję Krymu?

Materiał nr 2.

Wojna hybrydowa, schemat

Źródło: Opracowanie własna na podstawie pracy: Ł. Skoneczny, Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości. Wybrane zagadnienia, [w:] Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie Specjalne, red. Z. Nawrocki i in., Emów 2015, s. 45–50.

Materiał nr 3.

Tweet rysownika i ilustratora Jacka Zygmunta

Źródło: https://twitter.com/Jacek_Zygmunt/status/1497594252561457153 (dostęp 10 maja 2023 r.)

Materiał nr 4.

Konkluzje płynące z posiedzenie Rady Europejskiej w dniu 23 marca 2023 r., fragment

UKRAINA

1. Rada Europejska ponownie zdecydowanie potępia rosyjską wojnę napastniczą przeciwko Ukrainie, która stanowi jawne pogwałcenie Karty Narodów Zjednoczonych, i przypomina o niezachwianym poparciu Unii Europejskiej dla niezależności, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy w jej

granicach uznanych przez społeczność międzynarodową oraz dla jej niezbywalnego prawa do samoobrony przed rosyjską agresją. (…)

3. Rosja musi zaprzestać swojej agresji i niezwłocznie, całkowicie i bezwarunkowo wycofać wszystkie swoje siły zbrojne i siły poplecznicze z całego terytorium Ukrainy w jej granicach uznanych przez społeczność międzynarodową. Międzynarodowe prawo humanitarne – w tym przepisy dotyczące traktowania jeńców wojennych – musi być przestrzegane. Rada Europejska z całą stanowczością potępia przemoc seksualną i motywowaną płcią. Rosja musi niezwłocznie zapewnić bezpieczny powrót Ukraińców, w szczególności dzieci, przymusowo wywiezionych lub deportowanych do Rosji. W tym kontekście Rada Europejska przyjmuje do wiadomości wydane niedawno przez Międzynarodowy Trybunał Karny nakazy aresztowania prezydenta Rosji i jego komisarz ds. praw dziecka za zbrodnię wojenną polegającą na bezprawnej deportacji i wywożeniu ukraińskich dzieci z okupowanych obszarów Ukrainy do Rosji.

4. Rosja musi natychmiast zaprzestać działań zagrażających bezpieczeństwu jądrowemu i bezpieczeństwu fizycznemu cywilnych obiektów jądrowych w Ukrainie. Unia Europejska w pełni popiera prace Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej.

5. Unia Europejska jest zdecydowanie zaangażowana w zapewnienie pełnego rozliczenia zbrodni wojennych i pozostałych najpoważniejszych zbrodni popełnionych w związku z rosyjską wojną napastniczą przeciwko Ukrainie, w tym w drodze ustanowienia odpowiedniego mechanizmu ścigania zbrodni agresji, która jest zbrodnią wagi międzynarodowej. W tym kontekście Rada Europejska przyjmuje z zadowoleniem porozumienie w sprawie utworzenia w Hadze nowego Międzynarodowego Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (ICPA), które będzie związane z istniejącym wspólnym zespołem dochodzeniowo-śledczym wspieranym przez Eurojust. (…)

6. Unia Europejska podtrzymuje swoje zobowiązanie do utrzymywania i zwiększania zbiorowej presji na Rosję, również za pomocą ewentualnych dalszych środków ograniczających, oraz do kontynuowania wraz z partnerami prac nad pułapem cenowym dla ropy naftowej. (…)

7. Unia Europejska stanowczo i w pełni solidaryzuje się z Ukrainą i będzie nadal zapewniać Ukrainie i jej obywatelom zdecydowane wsparcie polityczne, gospodarcze, wojskowe, finansowe i humanitarne, tak długo jak będzie to potrzebne. Unia Europejska i państwa członkowskie zwiększają wysiłki, aby pomóc Ukrainie w zaspokojeniu pilnych potrzeb wojskowych i obronnych. (…)

8. Unia Europejska jest nadal zdecydowana wspierać – w koordynacji z partnerami międzynarodowymi – naprawę, odbudowę i rekonstrukcję Ukrainy.

W tym kontekście Rada Europejska potwierdza pełne poparcie UE dla ustanowienia międzynarodowego mechanizmu rejestrowania szkód wyrządzonych przez Rosję. (…)

9. Rada Europejska z zadowoleniem przyjmuje zaangażowanie Ukrainy i jej wysiłki na rzecz reform oraz podkreśla znaczenie procesu przystąpienia Ukrainy do UE, zgodnie ze swoimi wcześniejszymi konkluzjami, w szczególności konkluzjami z 23–24 czerwca 2022 r.

10. Unia Europejska będzie nadal udzielać Republice Mołdawii wszelkiego stosownego wsparcia – w tym na rzecz wzmocnienia odporności, bezpieczeństwa, stabilności, gospodarki i dostaw energii w tym kraju w obliczu destabilizujących działań podmiotów zewnętrznych – a także wsparcia na drodze jej przystąpienia do Unii Europejskiej. (…)

11. Rada Europejska potępia ciągłe wojskowe wsparcie, jakiego rosyjskiej wojnie napastniczej udzielają Iran i Białoruś. Wzywa wszystkie kraje, by nie udzielały rosyjskiej wojnie napastniczej wsparcia materialnego ani innego.

12. Rosyjska wojna napastnicza przeciwko Ukrainie i wykorzystywanie przez Rosję żywności jako broni podważają globalne bezpieczeństwo żywnościowe. W tym kontekście Rada Europejska przyjmuje do wiadomości przedłużenie oenzetowskiej czarnomorskiej inicjatywy zbożowej.

Źródło: Nota Sekretariatu Generalnego Rady UE do delegacji. Dotyczy posiedzenia Rady Europejskiej (23 marca 2023 r.) – konkluzje, EUCO 4/23, s. 1–4, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2023-INIT/pl/pdf (dostęp 11 maja 2023 r.)

Materiał nr 5a.

Sankcje UE za inwazję Rosji na Ukrainę, fragment infografiki

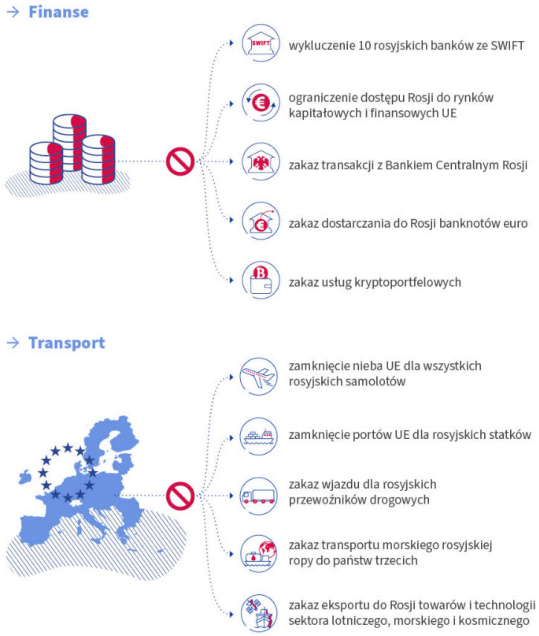

Źródło: https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/eu-sanctions-russia-ukraine-invasion/ (dostęp 12 maja 2023 r.).

Materiał nr 5b.

Sankcje UE za inwazję Rosji na Ukrainę, fragment infografiki

Źródło: https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/eu-sanctions-russia-ukraine-invasion/ (dostęp 12 maja 2023 r.).

NOTATKI

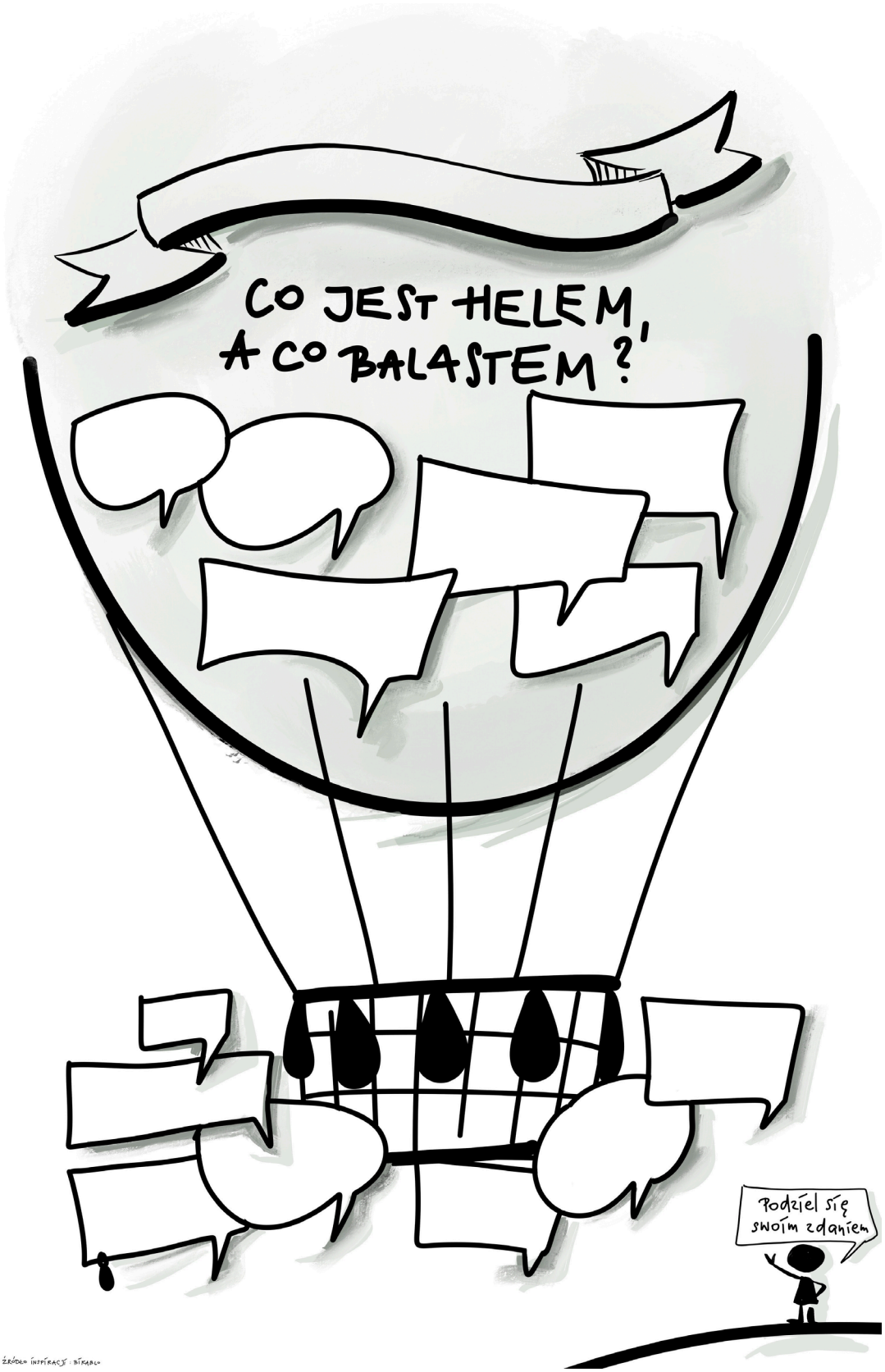

ŹRÓDŁO INSPIRACJI: BISKUPI

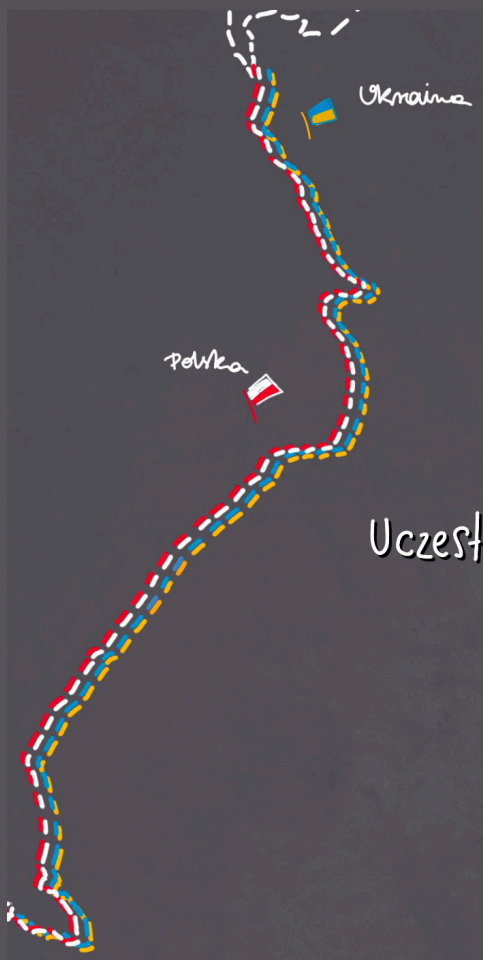

Uczestniczki i uczestnicy projektu:

Bedia-Jasińska Aleksandra
Bieńkowski Piotr
Chudek Danuta
Czerwińska Anna
Daniś Monika
Dobrosielski Damian
Dreinert Tomasz
Furman Katarzyna
Jarocińska-Suszka Jolanta
Kapica Julita
Korczyk Miłosz
Krupa Łukasz
Müller Sabina
Richter Anna
Rutkowska Agata
Setlik Bartłomiej
Solak-Kulig Edyta
Sołtysik Kamila
Świdergał Tomasz
Wieczorek Magdalena
Zamorska Agnieszka
Zarychta Anna